

Czarny Anioł

Waltari Mika

calibre 0.9.43

Mika Waltari

Czarny Anioł

(Przełożył: Zygmunt Łanowski)

Ujrza³em ciê pierwszy raz i przemówi³em do ciebie. By³o to tak, jakby przesz³o przeze mnie trzêsienie ziemi. W g³êbi mej duszy przewróci³o siê wszystko, czeluœcie mego serca otwar³y siê i nie poznawa³em ju¿ swej w³asnej natury.

Skoñczy³em lat czterdzieœci i zdawa³o mi siê, ¿e osi¹gn¹³em jesieñ ¿ycia.

Odby³em dalekie wêdrówki, du¿o przeszed³em i prze¿y³em wiele ¿ywotów.

Pan przemawia³ do mnie pod wieloma postaciami, anio³owie objawiali mi siê, ale ja w nich nie wierzy³em.

Kiedy zobaczy³em ciebie, musia³em uwierzyæ, skoro taki cud mnie mó³g³ siê wydarzyæ.

Ujrza³em ciê przed koœcio³em M¹droœci Bo¿ej, u br¹zowych bram. By³o to w chwili, gdy wszyscy wyszli z koœcio³a w porz¹dku przepisany ceremoni³em, po tym jak kardyna³ Izydor po³acinie i po grecku odczyta³ w lodowatej ciszy obwieszczenie o zjednoczeniu koœcio³ów. Kiedy póŹniej odprawi³ wspania³¹ mszê, odczyta³ tak¿e wyznanie wiary. A gdy doszed³ do uzupe³nienia “i od Syna”, wielu ukry³o twarze w d³oniach, a z empory da³y siê s³yszeæ gorzkie szlochania kobiet. Sta³em w œcisku w bocznej nawie przy szarej kolumnie. Gdy jej dotkn¹³em, poczu³em, ¿e jest wilgotna, jak gdyby nawet kamienie w tej œwi¹tyni poci³y siê zimnym potem lêku.

Potem wszyscy wyszli z koœcio³a w porz¹dku przepisany od wieluset lat, a poœrodku szed³ bazyleus, cesarz Konstantyn, wyprostowany i powa¿ny, z siwiej^{1c1} ju¿ g³ow¹ pod z³otymi pa³¹kami korony. Wychodzili — ka¿dy w tej barwie i ornacie, jaki by³ przepisany — dostojnicy z Blachern, ministrowie, logoteci i anthypathowie, senat w pe³nym sk³adzie, a nastêpnie rodami archonci Konstantynopola. Nikt nie oœmieli³ siê nie stawiaæ, w ten sposób wyra¿aj^{1c} swoje przekonania. Po prawej stronie cesarza pozna³em a¿ nazbyt dobrze sekretarza stanu Francesa, który ch³odnymi niebieskimi oczyma patrzy³ wokó³ siebie. Wœród³ acinników dostrzeg³em wenecjañskiego bailona i wielu innych, których rozpozna³em.

Ale megaduksa łukasza Notarasa, wielkiego ksiêcia i dowódcy floty cesarskiej, nigdy jeszcze poprzednio nie widzia³em. By³ to m¹¿ smag³y i wynios³y, wy¿szy o g³owê od innych. Spojrzenie mia³ szydercze i m¹dre, ale w jego rysach odczyta³em tak¹ sam¹ melancholiê, wspóln¹ wszystkim, którzy nale¿eli do starych greckich rodów. Gdy wyszed³ z koœcio³a, by³ wzburzony i z³y, jak gdyby nie wytrzyma³ okropnej hañby, która dotknê^{3a} jego koœció³ i jego lud.

Gdy doprowadzono wierzchowce, powsta³ niepokój i ludzie zaczęli g³oœno przeklinaæ acinników. Wo³ano: “Precz z niedozwolonym dodatkiem! Precz z w³adz¹ papie¿a”. Nie mog³em tego

s³uchaæ. Nas³ucha³em siê ju¿ tego wszystkiego do znudzenia w dniach mojej m³odoœci. Ale nienawioæ i rozpacz ludu by³y jak grzmot i trzêsienie ziemi. A¿ do chwili, gdy nawyk³e do œpiewu g³osy mnichów objê³y przewodnictwo i sprawi³y, ¿e lud wspólnie i w takt wo³a³: "Nie od Syna, nie od Syna". By³ to dzieñ œwiêtego Spirydiona.

Gdy zaczê³a siê procesja wysoko urodzonych kobiet, czêœæ œwity cesarskiej zmiesza³a siê ju¿ z ludzk¹ mas¹, która falowa³a i miota³a siê w takt na wpó³ œpiewanego krzyku. Tylko wokó³ œwiêtej postaci cesarza by³o pusto. Siedzia³ na swoim rumaku z twarz¹ pociemnia³¹ od troski. Odziany by³ w haftowany z³otem purpurowy p³aszcz i purpurowe buty ozdobione dwug³owm or³em.

By³em zatem œwiadkiem spe³nienia wielowiekowego marzenia: po³¹czenia koœcio³a wschodniego z zachodnim, ukorzenia siê prawowiernego ortodoksyjnego koœcio³a przed papie¿em i odst¹pienia od pierwotnego, nie poszerzonego wyznania wiary. Odwlekana przez d³ugi czas unia ta nabra³a w koñcu mocy obowi¹zuj¹cej przez to, ¿e kardyna³ Izydor odczyta³ w koœciele M¹droœci Bo¿ej list unijny. W katedrze florenckiej list ten odczyta³ przed czternastu laty po grecku wielki kr¹g³og³owy uczony, metropolita Bessarion. Zosta³ on, podobnie jak Izydor, podniesiony do godnoœci kardyna³a przez papie¿a Eugeniusza IV w nagrodê za swoje zas³ugi przy ciê¿kim dziele pojednania.

A wiêc to ju¿ czternacie lat od tej chwili. W wieczór ów sprzeda³em swoje ksi¹¿ki i odzie¿, rozdzieli³em pieni¹dze miêdzy biednych i uciek³em z Florencji. W piêæ lat póŹniej wzi¹³em krzy¿. Okrzyki t³umu przypomni³y mi dzieæ górsk¹ drogê do Asy¿u i pobojowisko pod Warn¹.

Ale gdy wo³ania nagle ucich³y, podnios³em wzrok i zobaczy³em, ¿e megaduks ðukasz Notaras wjecha³ na podest przed po¿ó³k³¹ marmurow¹ kolumnad¹. Gestem nakaza³ ciszê i przejmuj¹cy wiatr grudniowy poniós³ jego okrzyk: "Lepszy turban turecki ni¿ tiara papieska!" Tak samo wo³ali ongiœ ydzi: "Uwolnijcie nam Barabasza!"

Ca³a gromada rycerzy i archontów zebra³a siê wyzywaj¹co wokó³ ðukasza Notarasa, ¿eby pokazaæ, ¿e go popieraj¹ i otwarcie wa¿¹ siê przeciwstawiaæ cesarzowi. A¿ wreszcie t³um rozst¹pi³ siê w koñcu, tak ¿e cesarz móg³ stamt¹d odjechaæ ze swoj¹ przersedzon¹ œwit¹. Procesja kobiet wyp³ywa³a wci¹¿ jeszcze przez potê¿ne br¹zowe wrota koœcio³a, ale rozprasza³a siê natychmiast na otwartym placu i znika³a w niespokojnym t³umie.

By³em ciekawy, jak lud przywita kardyna³a Izydora, ale jest on mê¿em, który wiele wycierpia³ dla unii, i sam jest Grekiem. Dlatego te¿ wcale nie wyszed³ na dwór. Godnoœæ kardyna³a nie doda³a mu tuszy. Jest nadal takim samym chudym, ma³ym cz³owieczkiem o oczach jak ziarnka pieprzu i wydaje siê jeszcze chudszy ni¿ dawniej, odk¹d zgoli³ brodê na sposób ³aciñski.

"Lepszy turban turecki ni¿ tiara papieska". S³owa te ksi¹¿ê Notaras wykrzykn¹³ chyba z g³êbi serca, z mi³oœci do swego miasta i swojej wiary oraz nienawioœci do ³acinników.

Ale bez wzglêdu na to, jak szczere uczucie doda³o ¿aru jego s³owom, nie mogê uwa¿aæ ich na nic innego, jak tylko z zimm¹ krwi¹ uczynione otwarcie gry politycznej. Wœród wzburzonego ludu wy³o¿y³ swoje karty, ¿eby zyskaæ poklask zdecydowanej wiêkszoœci. Gdy¿ w g³êbi serca ¿aden Grek nie popiera przecie¿ tej unii, nawet sam cesarz. Jest on tylko zmuszony podporz¹dkowaæ siê i

przypieczetowaæ uniê, by w ten sposób zawrzeæ pakt przyjaŹni i pomocy, który w chwili potrzeby ma daæ Konstantynopolowi pomoc papieskiej floty wojennej.

JuŹ zbroi siê flota papieŹa w Wenecji. Kardyna³ Izydor zapewnia, Źe wyp³ynie ona na ratunek Konstantynopola, gdy tylko wiecæ o og³oszeniu unii zd¹Źy dotrzeæ do Rzymu. Ale za cesarzem Konstantynem ludzie krzyczeli dzisiaj: "Apostata, apostata". Najokropniejsze, najbardziej czcze, najbardziej niszc¹ce s³owo, jakie moŹna wykrzykn¹æ do cz³owieka. To cena, któr¹ musi on p³aciæ za dziesiêæ okrêtów wojennych. Jeæli okrêty te w ogóle przyp³yn¹.

Kardyna³ Izydor przywiód³ juŹ z sob¹ garcææ ³uczni³ków, których zwerbowa³ na Krecie i innych wypach. Bramy miasta s¹ zamurwane. Turcy spustoszyli ca³¹ okolicê i zamknêli Bosfor. Ich mocny punkt to twierdza, któr¹ su³tan ostatniego lata kaza³ wci¹gu kilku miesiêcy wzniecæ ko³o najciaæniejszego miejsca Bosforu. Twierdza leŹy po stronie Pery, po stronie chrzeæcijan. Jeszcze na wiosnê sta³ na tym miejscu koæció³ archanio³a Micha³a. Teraz kamienne kolumny koæcio³a wmurowane s¹ jako podpory grubych na trzydzieæci stóp murów tureckich wieŹ i dzia³a su³tana nadzoruj¹ cieæninê.

O wszystkim tym mycæ³em stoj¹c przy ogromnych br¹zowych wrotach koæcio³a M¹droæci BoŹej. Wtedy to zobaczy³em j¹. Uda³o jej siê wymkn¹æ z t³umu i wejææ z powrotem do koæcio³a. Oddycha³a gwa³townie, a welon jej porwany by³ w strzêpy. Dostojne Greczynki w Konstantynopolu maj¹ zwyczaj zas³aniaæ twarze przed obcymi i Źyj¹ w odosobnieniu w swoich domach pod piecz¹ eunuchów. Gdy wsiadaj¹ na koñ albo wchodzi¹ do lektyk, przodem spiesz¹ ich s³udzy z rozpostart¹ p³acht¹, by chroniæ je przed spojrzzeniami przechodniów. Ich p³eæ jest mleczna i przezroczyta.

Spojrza³a na mnie i czas zatrzyma³ siê w biegu, s³oñce przesta³o wêdrowaæ wokó³ ziemi, przys³ocææ stopi³a siê z teraŹniejszoæci¹ i nie by³o juŹ nic wiêcej prócz tej chwili, tej jedynej Źywej chwili, której nawet chciwy czas nie mó³g po³kn¹æ.

Widzia³em wiele kobiet za mego Źycia. Kocha³em samolubnie i zimno. Doznawa³em rozkoszy i sam dawa³em rozkosz innym. Ale dla mnie mi³ocææ by³a zawsze pogardy godn¹ Ź¹dz¹ cielesn¹, która zaspokojona, wprawia³a duszê w przygnêbienie. Tylko ze wspó³czucia udawa³em mi³ocææ, dopóki mog³em siê na to zdobyæ.

Wiele kobiet widzia³em w moim Źyciu, aŹ wreszcie wyrzek³em siê ich, podobnie jak wyrzek³em siê wielu innych rzeczy. Kobiety by³y dla mnie czymcæ cielesnym, a ja nienawidzê wszystkiego, co uzaleŹnia mnie od mojego w³asnego cia³a.

By³a niemal tak wysoka jak ja. W³osy mia³a jasne pod haftowanym kapturkiem. P³aszcz niebieski, przetykany srebrem. Oczy jej by³y br¹zowe, p³eæ jak z³oto i kocææ s³oniowa.

Ale ja nie na jej piêknoææ patrzy³em. Nie wtedy w³acenie. To spojrzenia jej oczu pojma³y mnie, gdyŹ oczy te by³y mi dobrze znane, tak jakbym widzia³ je juŹ kiedycæ we ænie. Br¹zowa otwartocææ tych oczu spali³a wszystko czcze i codzienne na popió³. Rozszerzy³y siê ze zdumienia, a potem ucemiechnê³y siê nagle do mnie.

Zachwyt mój by³ tak Źarliwie czysty, Źe nie miecæci³ w sobie Źadnego ziemskiego poŹ¹dania.

Czu³em, jakby cia³o moje zaczê³o œwieciæ w taki sam sposób, jak kiedyœ na w³asne oczy widziane pustelnicze sza³asy œwiêtych mnichów z Athos promieniuj¹ce nadzmys³owym blaskiem niczym jasne latarnie wysoko na ogromnych górskich stromiznach. I oto moje porównanie nie stanowi ¿adnego œwiêtokradztwa, gdy¿ w tym momencie moje nowonarodzenie siê by³o œwiêtym cudem.

Jak d³ugo to trwa³o, nie wiem. Mo¿e nie d³u¿ej ni¿ tchnienie, które w naszej ostatniej chwili wyzwala duszê od cia³a. Stalicemy o parê kroków od siebie, ale przez jedno tchnienie stalicemy tak¿e na progu miêdzy doczesnym i wiecznym i by³o to podobne do ostrza miecza. Potem wróci³em znów do czasu. Musia³em mówiaæ. Powiedzia³em:

— Nie bój siê. Jeœli chcesz, odprowadzê ciê do domu twego ojca.

Po jej kapturku widzia³em, ¿e nie jest kobiet¹ zamê¿n¹. Nie ¿eby to w tej chwili coœ znaczy³o. Czy by³a mê¿atk¹, czy nie, oczy jej bliskie mi patrzy³y na mnie ufnie.

Wci¹gnê³a g³êboko oddech, jakby go zbyt d³ugo powstrzymywa³a, i rzek³a pytaj¹co:

— Jesteœ ³acinnikiem?

— Jeœli tak chcesz — odpar³em.

Patrzyliœmy na siebie i wœród rozkrzyczanego tłumy byliœmy równie samotni ze sob¹, jak gdybyœmy razem zbudzili siê w raju u zarania czasów. Sp³onê³a rumieñcem wstydu, ale nie spuœci³a wzroku. Poznawaliœmy przecie¿ swoje oczy. A¿ nie mog³a ju¿ d³u¿ej opanowaæ niepokoju i dr¿¹cym g³osem zapyta³a:

— Kim jesteœ?

I pytanie jej nie by³o wcale pytaniem. Swymi s³owami zdradza³a tylko, ¿e mnie poznaje w swoim sercu tak, jak ja j¹ pozna³em. Ale ¿eby daæ jej czas siê opamiêtaæ, powiedzia³em:

— Wzrasta³em we Francji, w mieœcie Awinion, dopóki nie osi¹gn¹³em trzynastu lat. Od tej pory wêdrowa³em po wielu krajach. Nazywam siê Jean Ange. Tutaj nazywam siê Johannes Angelos, jeœli ty tak chcesz.

— Angelos — powtórzy³a. — Anio³. Czy to dlatego jesteœ taki blady i powa¿ny? Czy to dlatego zlêk³am siê, gdy ciê zobaczy³am? — Podesz³a bli¿ej i dotknê³a d³oni¹ mego ramienia. — Nie, nie jesteœ anio³em — powiedzia³a. — Jesteœ z krwi i koœci. Dlaczego nosisz tureck¹ szablê?

— Przywyk³em do niej — odpar³em. — I ta stal jest twardsza ni¿ kuta przez chrzeœcijan. We wrzeœniu uciek³em z obozu su³tana Mehmeda, który skoñczy³ w³acenie budowaa twierdzê nad Bosforem i mia³ wracaæ do Adrianopola. Teraz, gdy wybuch³a wojna, wasz cesarz nie wydaje ju¿ niewolników tureckich, którzy uciekli do Konstantynopola.

Rzuci³a wzrokiem na mój strój i powiedzia³a:

— Nie chodzisz odziany jak niewolnik.

— Nie, nie chodź odziany jak niewolnik — odpar³em. — Przez blisko siedem lat należa³em do orszaku su³tana. Su³tan Murad wywyższy³ mnie na dozorcę swoich psów i podarowa³ mnie potem swemu synowi. Su³tan Mehmed wypróbowały³ mój rozum i czyta³ wraz ze mn¹ greckie i rzymskie księgi.

— Jak zosta³ę niewolnikiem u Turków? — zapyta³a.

— Mieszka³em przez cztery lata we Florencji — odrzek³em.

— W owym czasie by³em bogatym cz³owikiem, ale znuży³em się handlem i wzię¹³em krzyż. A Turcy pojмали mnie do niewoli pod Warn¹.

Jej wzrok kaza³ mi mówić dalej:

— By³em sekretarzem u kardyna³a Juliusza Cesariniego. Po klęsce koń jego uton¹³ w bagnie i uciekaj¹cy Węgrzy zak³uli kardyna³a. Ich m³ody król pad³ przecię³ w tej bitwie. Mój kardyna³ namówi³ go do z³amania pokoju, który zaprzysi¹g³ utrzymywał z Turkami. Dlatego Węgrzy uważali, że oeci¹gn¹³ na nich przekleństwo, a su³tan Murad traktowa³ nas jak krzywoprzysię³ców. Mnie jednak nie uczyni³ nic z³ego, choć kaza³ stracić wszystkich innych jeńców, którzy nie chcieli uznać jego Boga i proroka. Pewnie mówi³ zbyt dużo. Przebacz mi. D³ugo milcza³em.

Odpar³a:

— Nie nudzisz mnie. Chcę s³yszeć więcej o tobie. Ale dlaczego nie pytasz, kim ja jestem?

— Nie pytam — rzek³em — wystarczy dla mnie, że istniejesz. Nie s¹dzi³em, że coś takiego jeszcze może mi się zdarzyć.

Nie pyta³a, co mam na myśli. Obejrza³a się i spostrzeg³a, że masa ludzka zaczyna się rozpraszać.

— Chodź ze mn¹ — szepnę³a, wzię³a mnie za rękę i wci¹gnę³a spiesznie z powrotem w wielki cień br¹zowych wrót. — Uznajesz unię? — zapyta³a.

Wzruszy³em ramionami:

— Jestem ³acinnikiem.

— Przekrocz próg — nakaza³a.

Wewn¹trz w przedsionku przystanęliemy na miejscu, gdzie okute żelazem buty wartowników przez tysi¹c lat wy³obi³y do³ek w marmurowej posadzce. Ludzie, którzy z obawy przed t³umem pozostali w kocieciele, zerkali na nas. Mimo to obję³a mnie ramionami za szyję i poca³owa³a.

— To uroczystość świętego Spirydiona — rzek³a i prze³egna³a się znakiem krzyża na sposób grecki. — Tylko od Ojca, nie od Syna. Niech mój chrześcijański poca³unek będzie przypieczętowaniem przyjaźni między nami, abyśmy siebie nawzajem nie zapomnieli. Niebawem

s³udzy mego ojca b^êd¹ tu, ζ eby mnie zabra^æ.

Policzki mia³a rozpalone, a jej poca³unek nie by³ chřeœcijañski. Pachnia³a hiacyntami. Wysoko sklezione brwi by³y cienkimi kreszczkami, pomalowanymi na ciemnoniebiesko, usta mia³a umalowane na czerwono, jak to jest w zwyczaj^u w^oer^od dostojnych kobiet w Konstantynopolu.

— Nie mog^ê tak si^ê z tob¹ rozsta^æ — rzek³em. — Jeœliby^œ nawet mieszka³a za siedmiorgiem zawartych wr^ot, nie ustan^ê, dop^oki ci^ê nie odnajd^ê. Jeœli nawet czas i przestrzeñ rozdzieli nas, b^êd^ê ci^ê szuka³ na nowo. Nie mo ζ esz temu przeszkodzi^æ.

— Dlaczego ζ mia³abym chcie^æ temu przeszkodzi^æ? — zapyta³a unosz¹c drwi¹co brwi. — Sk¹d mo ζ esz wiedzie^æ, ζ e sama nie p³on^ê niecierpliw^oœci¹, by us³ysze^æ wi^êcej o tobie i twoich dziwnych losach, panie Angelosie?

Jej drwina by³a przyjemna, a ton m^owi³ wi^êcej ni ζ s³owa.

— Wyznacz mi wi^êc miejsce i czas — nalega³em.

Zmarszczy³a czo³o:

— Sam nie wiesz, jak niestosowne s¹ twoje s³owa. Ale takie s¹ mo ζ e obyczaje Frank^ow.

— Czas i miejsce — powt^orzy³em i chwyci³em j¹ za rami^ê.

— Jak œmiesz — wpatrzy³a si^ê we mnie i zblad³a z zaskoczenia.

— $\bar{a}$ den m^ê ζ czyzna jeszcze nigdy nie oœmieli³ si^ê mnie dotkn¹æ. Nie wiesz, kim jestem. — Ale nie próbowa³a nawet wyswobodzi^æ si^ê z uchwytu, tak jakby moje dotkni^êcie mimo wszystko by³o jej mi³e.

— Ty jesteœ ty — rzek³em. — To mi wystarczy.

— Mo ζ e poœl^ê wiadomoœæ — obieca³a. — C^o ζ mo ζ e znaczy^æ w tych niespokojnych czasach, czy co^ê jest stosowne, czy nie. Jesteœ Frankiem, nie Grekiem. Ale spotkanie ze mn¹ mo ζ e by^æ dla ciebie niebezpieczne.

— Wzi¹³em kiedyœ krzy ζ , poniewa ζ brak³o mi wiary — odpar³em.

— Wszystko inne osi¹gn¹³em. Dlatego myœla³em, ζ e przynajmniej potrafi^ê umrze^æ na czeœæ Boga. Od Turk^ow uciek³em, ζ eby umrze^æ dla Chrystusa na murach Konstantynopola. Nie mo ζ esz uczyni^æ mego ζ ycia niebezpieczniejszym, ni ζ ono jest.

— Milcz — rzek³a. — Przyrzeknij przynajmniej, ζ e nie p^ojdiesz za mn¹. Doœæ ju ζ

oci¹gnêlicemy na siebie uwagi. — Zas³oni³a twarz podartym welonem i odwróci³a siê do mnie plecami.

S³udzy w niebieskich i bia³ych szatach przyszli po ni¹. Posz³a za nimi nie rzuciwszy mi nawet jednego spojrzenia, a ja tam zosta³em. Ale gdy siê oddali³a, poczu³em siê bezsilny, tak jakbym wykrwawi³ siê z otwartej rany.

14 grudnia 1452

Przedstawiciele ró³nych nacji, zebrani w koœciele Najœwiêtszej Dziewicy Marii ko³o portu, postanowili pod przewodnictwem cesarza Konstantyna dwudziestu jeden g³osami przeciw g³osom Wenecjan skonfiskowaæ dla obrony miasta weneckie okrêty w porcie. Trevisano za³o³y³ protest w imieniu armatorów. Pozwolono im zatrzymaæ ³adunki, kiedy kapitanowie uca³owaniem krzy³a potwierdzili przysiêgê, ³e nie bêd¹ usi³owali uciec. Czysz dzier³awny za okrêty ustalono w wysokoœci czterystu bezantów miesięcznie. Jest to cena lichwiarska, ale Wenecja umie wykorzystaa³ okazjê, a zreszt¹ na co przyda siê ton¹cemu liczenie swego z³ota.

Cesarz naradza³ siê z Gregoriosem Mammase, którego lud zwie fa³szywym patriarch¹, z biskupami i z opatami klasztorów nad stopieniem klejnotów koœcielnych i biciem z nich monet. To obrabowanie klasztorów i koœcio³ów z naczyñ z³otych i srebrnych mnisi uwa³aj¹ za pierwsz¹ prawdziw¹ oznakê po³iczenia koœcio³ów i uznania unii.

Ceny nieruchomoœci osi¹gnê³y dno. Odsetki nawet za krótkoterminowe po³yczki wzros³y w ci¹gu kilku dni do czterdziestu procent. D³ugoterminowych po³yczek w ogóle nie mo³na dostaæ. Drogie kamienie stoj¹ wysoko w cenie. Za jeden ma³y diament zakupi³em dywany i meble wartocci szeœædziesiêciu tysiêcy dukatów. Urz¹dzam i ozdabiam dom, który wynaj¹³em. W³aœciciel gotów jest sprzedaæ go tanio, ale po cò³ mia³bym kupowaæ dom. Przysz³ocaa³ miasta mo³na obecnie liczyæ na miesi¹ce.

Nie spa³em wiele w ci¹gu ostatnich dwóch nocy. Powróci³a moja dawna bezsennoœæ. Niepokój pêdzi mnie na ulice, ale nie wychodzê z domu na wypadek, gdyby ktoœ pyta³ o mnie. Czytaa³ nie mogê. Naczyta³em siê ju³ dosyæ, by zrozumieæ, jak ja³owa jest wszelka wiedza. Mój grecki s³u³cy czuwa nad ka³dym moim krokiem, ale jest to zupe³nie naturalne i dotychczas mi to nie przeszkadza³o. Jak³e³ mogliby ufaæ cz³owiekowi, który by³ w s³u³bie tureckiej. Mój s³uga jest ubogim starym cz³owiekiem, którego mi ³al. Chêtnie pozwalam mu na ten jego uboczny zarobek.

15 grudnia 1452

Tylko ma³y zwitek papieru. Wêdrowny sprzedawca warzyw przyniós³ mi go tu dzie rano.

“W koœciele Œwiêtych Aposto³ów po po³udniu". Nic wiêcej tam nie by³o napisane. W po³udnie powiedzia³em, Œe wybieram siê do portu, i pos³a³em mego s³ugê, Œeby wysprz¹ta³ piwnicê. Wychodz¹c zamkn¹³em za nim drzwi. Dzie nie chcê czuæ na sobie Œadnych szpieguj¹cych oczu.

Koœció³ Œwiêtych Aposto³ów stoi na najwyŒszym wzgórzcu w mieœcie. By³o to miejsce dobrze wybrane na czu³¹ schadz¹kê, gdyŒ tylko kilka odzianych na czarno kobiet, pogr¹Œonych w mod³ach, klêcza³o przy balaskach przed œwiêtymi ikonami. Moja odzieŒ nie wzbudzi³a Œadnego zdumienia, gdyŒ koœció³ ten odwiedzaj¹ czêsto Œeglarze ³acinnicy, przychodz¹cy obejrzeæ groby królewskie i relikwie. TuŒ na prawo od wejœcia stoi, otoczony skromn¹ barierk¹ drewnian¹, kawa³ek kamiennej kolumny, do której przywi¹zany by³ nasz Zbawiciel, gdy ch³ostali go rzymscy Œo³dacy.

Musia³em czekaæ w koœciele przez dwie godziny i czas włók³ siê leniwie. Ale nikt nie zwraca³ uwagi na to, Œe tam siedzê. W Konstantynopolu czas nie ma juŒ Œadnego znaczenia. Modl¹ce siê kobiety oderwa³y siê od œwiata i pogr¹Œy³y w ekstazie. Ockn¹wszy siê rozgl¹da³y siê wokó³ siebie jak gdyby zbudzone ze snu. W ich wzroku wyraŒa³ siê ca³y niewypowiedziany smutek umieraj¹cego miasta. Zas³oni³y twarze welonami i wysz³y z opuszczonymi oczyma.

Po ch³odzie na dworze w koœciele by³o ciep³o. Pod jego marmurow¹ posadzk¹ biegn¹ przewody z ciep³ym powietrzem na dawny rzymski sposób. TakŒe lodowaty ch³ód w mojej duszy staja³. ¯ar oczekiwania sprawi³, Œe pad³em na kolana, by modliæ siê, czego nie robi³em juŒ bardzo dawno. Ukl¹k³em przed o³tarzem i modli³em siê z ca³ego serca:

“Œwiêty wszechmocny BoŒe, który w postaci Swego Syna by³œcie cielecenie na ziemi w sposób niepojêty dla naszego rozumu, by zbawiæ nas od naszych grzechów, zmi³uj siê nade mn¹. Zmi³uj siê nad moim zw¹tpieniem i niewiar¹, których ani Twoje w³asne s³owo, ani pisma Ojców Koœcio³a, ani Œadna œwiecka filozofia nie zdo³a³y uleczyæ. Stosownie do Twojej woli prowadzi³œcie mnie po œwiecie i da³œcie mi zakosztowaæ wszystkich Twoich darów, m¹droœci i g³upoty, bogactwa i biedy, w³adzy i niewolnictwa, pasji i ³agodnoœci, poŒ¹dania i wyrzeczenia, pióra i miecza, ale nic nie zdo³a³o mnie uleczyæ. Goni³œcie mnie z rozpaczy w rozpacz, tak jak bezlitosny myœliwy goni swoj¹ s³abn¹c¹ zwierzynê, dopóki w mym poczuciu winy nie mia³em innej rady jak zaryzykowaæ Œycie w obronie Twego imienia. Lecz nawet tej ofiary nie chcia³œcie ode mnie przyj¹æ. CzegóŒ zatem chcesz ode mnie, œwiêty niepojêty BoŒe?"

A gdy odmówi³em tê modlitwê, poczu³em, Œe to tylko moja niestrudzona дума zabarwi³a te myœli, i zawstydz³em siê, i modli³em siê ponownie w g³êbi serca:

“Ty, który jesteœ, zmi³uj siê nade mn¹. Przebac mi grzechy nie dla moich zas³ug, ale dla Twego mi³osierdzia i uwolnij mnie od mojej straszliwej winy, zanim mnie ona z³amie".

A pomodliwszy siê sta³em siê znowu zimny jak g³az, jak kawa³ek lodu. Poczu³em si³ê w cz³onkach i nieugiê¹ sztywnoœæ w karku i po raz pierwszy od wielu lat dozna³em rozkoszy istnienia. Kocha³em i czeka³em, i wszystko minione obróci³o siê za mn¹ w popió³, tak jakbym nigdy przedtem nie kocha³ i nie czeka³. Tylko jako blady cieñ pamiêta³em jeszcze dziewczynê z Ferrary, któranosi³a per³y we w³osach i wêdrowa³a po ogrodzie filozofii z ptasi¹ klatk¹ ze z³otych drucików uniesion¹ w

bia³ej d³oni tak, jakby nios³a latarniê, by oœwiecaæ drogê.

A póŹniej pogrzeba³em nieznan¹ zmar³¹, której twarz wyŹar³y leœne lisy. Przysz³a, by szukaæ swojej klamry od paska. Dogl¹da³em zadŹumionych w wysmo³owanym baraku, dlatego Źe nie koñcz¹ce siê spory o literê wiary doprowadzi³y mnie do rozpacz¹. TakŹe i ona by³a zrozpaczona, ta piêkna, nieosi¹galna dziewczyna. Zdj¹³em z niej skaŹone zaraz¹ szaty i spali³em w piecu handlarza soli. Potem spaliœemy z sob¹ i daliœemy sobie nawzajem ciep³o, choæ s¹dzi³em, Źe coœ takiego nie moŹe mi siê przytrafiæ. By³a przecieŹ ksiêŹnicz¹, a ja tylko t³umaczem w kancelarii papieskiej. To juŹ wnet piêtnaœcie lat od tego czasu. I teraz nic juŹ nie drga³o we mnie, gdy j¹ wspomina³em. Musia³em szukaæ w pamiêci, by choæby tylko przypomnieæ sobie jej imiê, Beatrycze. Ksi¹Źê podziwia³ Dantego i czyta³ francuskie romanse rycerskie. Kaza³ œci¹æ w³asnego syna i w³asn¹ córkê za rozpustê, a sam spó³kowa³ po kryjomu ze swoj¹ córk¹. Niegdyœ w Ferrarze. Dlatego to znalaz³em dziewczynê z ogrodu w baraku zadŹumionych.

Kobieta z twarz¹ os³oniê¹ welonem haftowanym pere³kami podesz³a i stanê³a obok mnie w koœciele. By³a niemal tak wysoka jak ja. Odziana by³a w futrzany p³aszcz z powodu zimna. Pocz³em zapach hiacyntów. Przysz³a, moja ukochana.

— Twoja twarz — prosi³em. — PokaŹ mi twoj¹ twarz, Źeby³ móg³ uwierzyæ, Źe jesteœ.

— Postêpujê nies³usznie — rzek³a. By³a bardzo blada, w jej br¹zowych oczach malowa³ siê strach.

— Co jest s³uszne, a co nies³uszne? — zapyta³em. — Ÿyjemy przecieŹ w dniach ostatecznych. CóŹ znaczy jeszcze cokolwiek, co robimy?

— Jesteœ ³acinnikiem — rzek³a z wyrzutem. — Takim, który spoŹywa nie kwaszony chleb. Tak moŹe mówiæ tylko Frank. S³uszne i nies³uszne czuje cz³owiek w swoim sercu. Wiedzia³ to juŹ Sokrates. Ale ty jesteœ szyderc¹ podobnie jak Pi³at, który pyta³, co to jest prawda.

— Na rany Chrystusa! — zakl¹³em. — Kobieto, chcesz mnie uczyæ filozofii? Doprawdy, jesteœ Greczynk¹!

Rozszlocha³a siê z lêku i napiêcia. Pozwoli³em jej p³akaæ, Źeby siê uspoko³a, gdyŹ by³a tak zalêkniona, Źe drŹa³a ustawicznie mimo ciep³a w koœciele i swego drogocennego futrzanego p³aszcza. Przysz³a, p³aka³a ze wzglêdu na mnie i na siebie sam¹. CzyŹ potrzebowa³em lepszego dowodu na to, Źe wzruszy³em jej duszê, podobnie jak ona niczym trzêsenie ziemi odwali³a g³azy z czeluœci mego serca?

W koñcu po³oŹy³em d³oñ na jej ramieniu i rzek³em:

— Wszystko ma tylko znikom¹ wartoœæ. Ÿycie, wiedza, filozofia, nawet wiara. Wszystko tylko zapala siê, p³onie gwa³townie przez chwilê, a potem gaœnie. B¹dŸmy dwojgiem doros³ych ludzi, którzy cudem poznali wzajemne spojrzenia i mog¹ otwarcie rozmawiaæ ze sob¹. Nie przyszed³em tutaj, Źeby siê z tob¹ k³óciæ.

— Dlaczego przyszed³eœ? — zapyta³a.

— Kocham ciê! — rzek³em.

— Choœ nie wiesz, kim jestem, choœ widzia³eœ mnie tylko jeden jedyny raz? — odpar³a.

Roz³o¿y³em rêce. C¿ mog³em na to odpowiedzieæ. Opuœci³a wzrok, zaczê³a znowu dygotaæ i szepnê³a:

— Wcale nie by³am pewna, ¿e przyjdiesz.

— O, ty moja ukochana! — powiedzia³em, gdy¿ piêkniejszego wyznania mi³oœci nigdy jeszcze nie s³ysza³em z warg ¿adnej kobiety. I jeszcze raz zrozumia³em, jak nieskoñczenie ma³o cz³owiek mo¿e wyjaœniaæ s³owami. A przecie¿ ludzie, nawet m¹drzy i uczeni, wierz¹, ¿e potrafi¹ wyt³umaczyæ istotê Boga.

Wyci¹gn¹³em do niej obie rêce. Bez chwili wahania pozwoli³a mi uj¹æ swe zimne d³onie. Palce mia³a smuk³e i mocne, ale by³y to d³onie, które nigdy nie wykonywa³y ¿adnej pracy. Stalicemy d³ugo trzymaj¹c siê za rêce, zwróceni ku sobie. Nie potrzebowalicy ¿adnych s³ów. Jej br¹zowe zatroskane oczy spogl¹da³y na moje czo³o, nasadê w³osów, policzki, brodê, szyjê, jak gdyby w nie nasyconej ciekawoœci chcia³a wbiæ sobie w pamiêæ ka¿dy mój rys. Twarz mia³em spalon¹ wiatrem, posty wydr¹¿y³y moje policzki, k¹ciki ust opad³y mi od rozczarowañ, a czo³o zryte by³o zmarszczkami od myœli. Ale nie wstydzi³em siê swego oblicza. Twarz moja by³a jak woskowa tabliczka, zrysowana przez ¿ycie twardym rylcem. Chêtnie jej pozwala³em z niej czytaæ.

— Chcê wiedzieæ o tobie wszystko — powiedzia³a œcisuj¹c moje twarde palce. — Golisz siê. To czyni ciê dziwnym, budzisz lêk jak³aciñski ksi¹dz. Czy jesteœ mê¿em uczonym, czy te¿ wojownikiem?

— B³¹ka³em siê z kraju do kraju, z ubogiego stanu do mo¿nego, jak iskra na wietrze — odpar³em. — Tak¿e w swoim sercu wêdrowa³em po g³êbinach i po wy¿ynach. Studiowa³em filozofiê z jej nominalizmem i realizmem, jak równie¿ pisma starych filozofów. Znu¿ony s³owami, okreœla³em pojêcia literami i cyframi jak Raymondus. Ale nigdy nie doszed³em do jasnoœci. Dlatego te¿ wybra³em miecz i krzy¿.

Po chwili ci¹gn¹³em:

— Przez jakieœ czas by³em tak¿e kupcem. Nauczy³em siê podwójnej ksiêgowoœci, która czyni bogactwo pozorem. W naszych czasach bogactwo sta³o siê tylko napisem na papierze, podobnie jak filozofia i œwiête tajemnice.

Po chwili wahania zni¿y³em g³os i rzek³em:

— Mój ojciec by³ Grekiem, choœ wzros³em w papieskim Awinionie.

Drgnê³a i wypuœci³a moje d³onie jakby przera¿ona.

— Tak myśla³am — powiedzia³a. — Gdybyœ mia³ brodê, twarz twoja by³aby twarz¹ Greka. Czy to tylko dlatego od pierwszej chwili wyda³eœ mi siê taki znajomy, jak gdybym zna³a ciebie dawniej i szuka³a twojej by³ej twarzy pod t¹ obecni¹?

— Nie — odpar³em. — Nie, wcale nie dlatego.

Rozejrza³a siê bojaŹliwie woko³o i schowa³a brodê i usta w welonie.

— Opowiedz mi o sobie wszystko — prosi³a. — Ale spacerujmy równoczenie woko³o i udawajmy, Ÿe coœ ogl¹damy, tak aby nie zwróciæ niczyjej uwagi. Ktoœ móg³by mnie rozpoznaæ.

Ufnie po³oŹy³a d³oñ na moim ramieniu i zaczêlicemy chodziæ po koœciele i ogl¹daæ cesarskie sarkofagi, ikony i srebrne relikwiarze. Zrównalicemy nasze kroki. Gdy d³oñ jej dotknê³a mego ramienia, jak gdyby ognista sprêŹyna porazi³a moje cia³o. Ale ten ból by³ luby. Pó³g³osem zacz¹³em opowiadaæ:

— Dzieciñstwo zapomnia³em. Jest ono jak sen i nie wiem juŹ na pewno, co jest snem, a co prawd¹. Ale gdy bawi³em siê pod murem miejskim albo nad brzegiem rzeki w Awinionie z innymi ch³opcami, zwyk³em by³ wyg³aszaæ do nich d³ugie kazania po grecku i po ³acinie. Nauczy³em siê chyba na pamiêæ wielu rzeczy, których nie rozumia³em, gdyŹ odk¹d ojciec mój sta³ siê œlepcem, musia³em mu czytaæ g³oœno jak dzieñ d³ugi.

— Œlepcem? — zapyta³a.

— Odby³ d³ug¹ podróŹ, kiedy mia³em osiem czy dziewiêæ lat — odrzek³em szukaj¹c w pamiêci. Przegna³em juŹ to wszystko z duszy, tak jakbym nigdy tego nie przeŹywa³, ale teraz zmory dzieciñstwa wróci³y jak z³y sen. — Przebywa³ poza domem przez ca³y rok. W drodze powrotnej wpad³ w rêce rabusiów. Œleplici go, Ÿeby nigdy juŹ nie móg³ ich poznaæ i œwiadczyæ przeciw nim.

— Œleplici — zdumia³a siê. — Tu w Konstantynopolu œlepicia siê tylko usuniêtych cesarzy albo synów, którzy zbuntowali siê przeciw swemu ojcu. Tureccy w³adcy nauczyli siê tego zwyczaju od nas.

— Mój ojciec by³ Grekiem — powtórzy³em jeszcze raz. — W Awinionie nazywano go Andronikosem Grekiem, a w ostatnich latach tylko Œlepcym Grekiem.

— Jak ojciec twój znalaz³ siê w kraju Franków? — zapyta³a ze zdziwieniem.

— Nie wiem — odpar³em, choæ wiedzia³em. Ale zachowa³em to dla siebie. — Mieszka³ w Awinionie przez ca³e swoje Źycie. Mia³em trzynacie lat, gdy pewnego dnia, bêd¹c œlepcem, spad³ ze zbocza za pa³acem papieskim i skrêci³ kark. Pytasz o moje dzieciñstwo. Jako dziecko miewa³em czêsto anielskie wizje, które bra³em za rzeczywistoœæ. Nazywam siê przecieŹ Johannes Angelos. Sam nie pamiêtam tak duŹo z tego, ale wszystko to policzono mi jako obci¹Źenie przy procesie.

— Procesie? — zmarszczy³a czo³o.

— Kiedy mia³em trzynacie lat, zosta³em skazany za zamordowanie ojca — rzuci³em szorstko.

— Przed³ożono dowody, że zaprowadzi³em mego ołepego ojca na urwisko i str¹ci³em go, żeby odziedziczyæ po nim maj¹tek. Naocznych œwiadków nie by³o. Dlatego ch³ostano mnie, żebym siê przyzna³. W koñcu skazano mnie na œwiartowanie, ³amanie ko³em. Mia³em wtedy trzynacie lat. Takie by³o moje dzieciñstwo.

Chwyci³a szybko moj¹ d³oñ, spojrze³a mi w oczy i rzek³a:

— Twoje oczy nie s¹ oczyma mordercy. Opowiadaj dalej. To ci przyniesie ulgê.

— Nie myœla³em o tych sprawach od wielu lat — powiedzia³em. — Nie mia³em ochoty mówiæ o tym z kimkolwiek. Wykreœli³em te rzeczy z pamiêci. Ale ³atwo jest mówiæ do ciebie. To by³o dawno temu. Mam ju¿ czterdzieci lat. Od tego czasu przeży³em wiele żywotów. Ale nie zabi³em swego ojca. Byæ mo¿e by³ on surowy i porywczy i bija³ mnie czasem, ale w swych najlepszych chwilach by³ dla mnie dobry. Kocha³em go. By³ przecie¿ moim ojcem. O matce nic nie wiem. Umar³a przy moim urodzeniu, œciskaj¹c na próżno w d³oni obdarzony cudown¹ moc¹ kamieñ.

Mo¿e ojciec by³ znużony życiem dlatego, że by³ œlepcem — ci¹gn¹³em — tak s¹dzi³em póŹniej, kiedy doros³em. Rankiem tego dnia prosi³ mnie, żebym siê nie niepokoï³, cokolwiek siê stanie. Powiedzia³ mi, że ma du¿¹ sumê pieniêdzy, nie mniej ni¿ trzy tysi¹ce dukatów, na przechowaniu u z³otnika Gerolamo. Zapisa³ mi wszystko w testamencie i wyznacz³ Gerolamo na mego opiekuna, dopóki nie ukoñczê szesnastu lat. By³o to na wiosnê. Poprosi³ póŹniej, żebym go zaprowadzi³ na urwisko za pa³acem. Chcia³ pos³uchaæ wiatru i krzyku kluczy ptaków przylatuj¹cych z po³udnia. Powiedzia³, że siê umówi³ na spotkanie z anio³ami. Dlatego prosi³ mnie, żebym zostawi³ go samego i wróci³ dopiero na wieczorn¹ mszê.

— Czy ojciec twój zarzuci³ swój¹ greck¹ wiarê? — zapyta³a natychmiast dobitnie. By³a córk¹ Konstantynopola.

— Chodzi³ na mszê, spowiada³ siê, spożywa³ ³aciñski chleb, i kupowa³ op³atki, by skróciæ czas czyœæca — odpar³em. — Nawet mi nie przysz³o na myœl, by móg³ mieæ inn¹ wiarê ni¿ wszyscy. Powiedzia³, że umówi³ siê na spotkanie z anio³ami, i znalaz³em go martwego u stóp urwiska. By³ zmêczony życiem, œlepy i nieszczêliwy.

— Ale jak ktoœ móg³ oskar¿yæ ciebie o to?... — rzek³a.

— Wszystko zrzucano na mnie — odpowiedzia³em. — Wszystko, wszystko. Mówiono, że chcia³em pieniêdzy. Mistrz Gerolamo œwiadczy³ przeciwko mnie naj¿arliwiej. Twierdzi³, że widzia³ na w³asne oczy, jak ugryz³em ojca w rêkê, kiedy mnie ch³osta³, i zaraz potem zapewni³, że ¿adnych pieniêdzy nie by³o. To tylko mrzonki œlepego cz³owieka, coœ, o czym bredzi³. Ma³¹ sumkê Gerolamo wprawdzie otrzyma³, jak mówi³, kiedy ojciec mój œlepe³, ale pieni¹dze te dawno ju¿ posz³y na jego utrzymanie. Tylko z litocæci Gerolamo posy³a³ nam potem dalej żywnoœæ ze swoich dóbr, mówi³. Œlepiec poprzestawa³ na ma³ym i czêsto poœci³. A tego wsparcia nie mo¿na w ¿aden sposób uwa¿aæ za sp³atê odsetek od jakiegoœ depozytu, jak on to sobie wyobra¿a³. By³o to czyste mi³osierdzie. Obracanie pieniêdzmi na procent jest przecie¿ ciê¿kim grzechem dla obu stron. Ale żeby okazaæ dobr¹ wolê, obieca³ mistrz Gerolamo darowaæ koœcio³owi srebrny œwiecznik ku pamiêci mego ojca, mimo że jego ksiêgowoœæ wyraŹnie i jasno wykazuje, i¿ ojciec z biegiem lat

tylko coraz bardziej siê u niego zad³u³a³. I w swej dobroci zgodzi³ siê te¿ na to, ¿eby mi wolno by³o wyrównaæ d³ug ksi¹¿kami ojca, których i tak nikt nie umia³ czytaæ. Ale pewnie ciê nudzê.

— Nie, nie nudzisz mnie — odrzek³a. — Opowiadaj, jak uratowa³eœ ¿ycie.

— By³em synem Œlepego Greka, obcym — ci¹gn¹³em. — Dlatego te¿ nikt nie stan¹³ w mojej obronie. Ale biskup dowiedzia³ siê o tych trzech tysi¹cach dukatów i za¿¹da³, ¿eby postawiono mnie przed trybuna³ koœcielny. Formalne oskar¿enie dotyczy³o widzeñ, które mia³em, kiedy mnie ch³ostano, gdy¿ wówczas by³em jakby odurzony bólem i majaczy³em o anio³ach, tak jakbym by³ dzieckiem. W œwieckim procesie szybko pominiêto tê teologiczn¹ stronê sprawy i zapisano tylko w protokole, ¿e jestem umys³owo chory. Œwieccy sêdziowie uwa¿ali, ¿e przykuwaj¹c mnie do œciany w wie¿y i ch³oszcz¹c codziennie, sami doskonale potrafi¹ wypêdziaæ ze mnie kusiciela, zanim mnie strac¹. Ale pieni¹dze powik³a³y sprawê i proces przeciwko mnie o morderstwo ojca przerodzi³ siê wnet w spór miedzy w³adzami koœcielnymi i œwieckimi o prawo do s¹dzenia, to znaczy o to, kto ma prawo wydaæ na mnie wyrok i skonfiskowaæ maj¹tek pozostawiony przez mego ojca.

— Ale jak siê uratowa³eœ? — przynagla³a.

— Nie wiem — wyzna³em zgodnie z prawd¹. — Nie mogê twierdзиа, ¿e to moje anio³y mnie uratowa³y, ale pewnego dnia rozkuto mi kajdany, nie mówi¹c dlaczego, i nazajutrz wczesnym rankiem zauwa¿y³em, ¿e drzwi wie¿y pozosta³y nie zamkniête. Wszed³em stamt¹d na dwór. Po d³u¿szym czasie spêdzonym w ciemnoœci by³em jakby oœlepiony œwiat³em dziennym. Przy zachodniej bramie miasta spotka³em wêdrownego przekupnia, który zapyta³, czy nie chcia³bym mu towarzyszyæ. Wygl¹da³o, jak gdyby czeka³ tam na mnie, gdy¿ wydawa³o siê, ¿e mnie zna, i natychmiast zacz¹³ mi zadawaæ dociekliwe pytania o moje widzenia. Kiedy znaleŹliœmy siê w lesie, odszuka³ francusk¹ ksi¹¿kê ukryt¹ w swoich gratach. By³y to cztery Ewangelie prze³o¿one na francuski. Prosi³ mnie, ¿ebym czyta³ mu je g³oœno. W ten sposób sta³em siê cz³onkiem bractwa wolnego ducha. Mo¿e to w³acenie jego cz³onkowie mnie oswobodzili, gdy¿ nale¿y doñ wielu takich, których siê nawet o to nie pos¹dza.

— Bractwo wolnego ducha? — zdziwi³a siê. — Co to za jedni?

— Nie chcê ciê nudziaæ — rzek³em wymijaj¹co. — Opowiem ci o tym innym razem.

— Sk¹d mo¿esz wiedzieæ, ¿e spotkamy siê jeszcze kiedyœ? — zapyta³a. — Bardzo mi by³o trudno doprowadziaæ do tego spotkania, trudniej, ni¿ mo¿e przypuszczasz, ty, nawyk³y do zachodnich swobodnych obyczajów. Nawet z tureck¹ kobiet¹ ³atwiej umówiaæ siê na schadzki ni¿ z Greczynk¹, s¹dz¹c z opowieœci Turków.

— W ich baœniach chytroœæ kobiety przewy¿sza zawsze rozum dozorczy — odpar³em. —

Powinnacæ czytaæ pilnie bacenie. Mo¿e zdo³asz siê z nich czegoœ nauczycæ.

— Ty — rzek³a. — Ty! Ty jesteœ naturalnie w pe³ni wyuczony!

— Nie musisz byæ zazdrosna — odrzek³em. — W su³tañskim seraju zajmowa³em siê ca³kiem innymi sprawami.

— Ja mia³abym byæ zazdrosna?! Zbyt wiele sobie przypisujesz — syknê³a i poczerwienia³a ze z³oœci. — I sk¹d mogê wiedzieæ, czy nie jesteœ tylko uwodzicielem jak inni Frankowie. Mo¿e chcesz tak jak oni wykorzystacæ znajomoœcæ z ciekaw¹ kobiet¹, by potem che³piæ siê po statkach i szynkach znamienitymi podbojami.

— Aha, wiêc to tak! — powiedzia³em i œcisn¹³em jej przegub.

— To takie znajomoœci mia³acæ wœród Franków. A zatem takiego rodzaju kobiet¹ jesteœ. Ale nie bój siê. Bêdê milczac³. Pomyli³em siê tylko co do ciebie. Dlatego te¿ najlepiej bêdzie, byœmy siê wiêcej nie spotykali. Z pewnoœci¹³ atwo znajdziesz jakiegoœ kapitana czy³ aciñskiego oficera do towarzystwa na moje miejsce.

Wyrwa³a d³oñ, by rozetrzeæ przegub.

— Tak, tak — powiedzia³a. — Doprawdy najlepiej bêdzie, ¿ebyœmy siê wiêcej nie spotkali. — Oddycha³a g³êboko i patrzy³a na mnie pociemnia³ymi oczyma, z odrzucon¹ w ty³ g³ow¹. — Wracaj do portu — rzek³a. — Jest tam pod dostatkiem³ atwo dostêpnych kobiet, które ci odpowiadaj¹. Upijaj siê, urz¹dzaj awantury i bójki, jak to maj¹ w zwyczaju Frankowie. Znajdziesz sobie chyba jak¹œ pocieszycielkê. Bóg z tob¹ zatem.

— I z tob¹ — odpar³em kipi¹c z gniewu.

Zaczê³a gwa³townie iœcæ po g³adkiej jak szk³o marmurowej posadzce. Chód mia³a piêkny. Prze³kn¹wszy œlinê poczu³em smak krwi. Tak mocno zagryz³em wargi, ¿eby nie przywo³ac jej z powrotem. Potem zwolni³a kroku. Ko³o drzwi nie mog³a siê ju¿ powstrzymaæ, ¿eby siê nie obejrzeæ. Gdy zobaczy³a, ¿e stojê nadal na tym samym miejscu, nie robi¹c najmniejszego ruchu, by pospieszyæ za ni¹, wpad³a w taki gniew, ¿e zawróci³a, podbieg³a do mnie i wymierzy³a mi mocny policzek. Og³uszy³ mnie i zapiek³, ale serce moje uradowa³o siê. Gdy¿ uderzy³a mnie nie bez zastanowienia, lecz najpierw rozejrza³a siê ostro¿nie woko³o, czy nikt nas nie obserwuje.

Sta³em spokojnie nic nie mówi¹c. Po krótkiej zw³oce znów odwróci³a siê i posz³a. Sta³em nadal i patrzy³em za ni¹. Poœrodku koœcio³a wola jej zaczê³a siê za³amywaæ, zwolni³a kroku, zatrzyma³a siê i znowu odwróci³a w moj¹ stronê. Teraz ju¿ ucemiecha³a siê. Jej br¹zowe oczy promieniowa³y weso³oœci¹.

— Wybacz mi, drogi panie — powiedzia³a. — Jestem na pewno Ýle wychowana, ale teraz jestem pokorna i poskromiona. Niestety nie mam ¿adnej ksi¹¿ki z tureckimi baceniami. Mo¿e byœ mi

połyczyć³ tak¹ ksi¹żkê, żebym mog³a nauczyć^æ siê, jak chydroœæ kobiet tureckich przewyższa m¹droœæ mêżczyzn. — Ujê³a moj¹ d³oñ, poca³owa³a j¹ i przycisnê³a do swego policzka. — Dotknij, jakie mam rozpalone policzki!

— Nie ró**3** tak! — ostrzeg³em. — Zreszt¹ jeden z moich policzków jest gorêtszy ni**3** twoje. I chydroœeci nie potrzebujesz studiowaæ. Nie s¹dzê, by Turcy mogli ciê tu czegoœ nauczyć^æ.

— Jak mog³œe pozwoliæ mi odejœæ nie spieszc za mn¹? — zapyta³a. — Zrani³œe mnie g³êboko jako kobietê.

— Wszystko jest jeszcze tylko igraszk¹ — rzek³em z p³on¹cymi oczyma. — Jeszcze mo**3**esz siê wycofaæ. Nie napastujê ciê. Nie idê za tob¹. Sama mo**3**esz wybieraæ.

— Nie mam ju**3** przecie**3** żadnego wyboru — broni³a siê. — Dokona³am wyboru ju**3** wtedy, kiedy napisa³am te kilka s³ów na skrawku papieru. Dokona³am wyboru chyba w chwili, kiedy nie odprawi³am ciê z niczym w koœciele M¹droœeci Bo**3**ej. Dokona³am wyboru chyba w chwili, kiedy spojrze³œe mi w oczy. Nie mogê ju**3** wycofaæ siê, nawet gdybym chcia³a. Ale nie utrudniaj mi wszystkiego.

Trzymaj¹c siê za rêce wyszlicemy razem z koœcio³a. Przerazi³a siê zobaczywszy, że zmierzch ju**3** zapada. — Musimy siê rozstaæ — powiedzia³a. — Natychmiast!

— Pozwól mi pójœæ z tob¹ kawa³ek — prosi³em nie mog¹c siê opanowaæ.

I nie potrafi³a mi odmówiaæ, choæ by³o to niezwykle nieostro**3**ne. Szlicemy dalej ramiê przy ramieniu, podczas gdy zmierzch spada³ na zielone kopu**3**y koœcio³ów i latarnie zapala³y siê przed dostojnymi domami na g³ównych ulicach. Za nami pomyka³ żó³ty i chudy pies, który nie wiadomo dlaczego siê do mnie przyczepi³, towarzyszy³ mi od domu do koœcio³a Aposto³ów i marzn¹c czeka³, a**3** wyjdê.

Nie skrêci³a w stronê Blachern, co bra³em za rzecz pewn¹, lecz posz³a prosto w przeciwn¹ stronê. Szlicemy obok ruin Hipodromu. Na starym torze wyœcigowym zwykli za dnia æwiczyć^æ siê m³odzi Grecy w strzelaniu z ³uku albo graæ w pi³kê z koni za pomoc¹ kijów. W wieczornym oœwietleniu zrujnowane budynki wygl¹da³y na jeszcze wiêksze ni**3** zwykle. Ogromna kopu³a koœcio³a M¹droœeci Bo**3**ej wznosi³a siê na tle nieba. Olbrzymia kamienna masa dawnego pa³acu cesarskiego piêtrzy³a siê naprzeciw nas. Nie p³onê³o tam ani jedno œwiat³o. Jego pustych sal u**3**ywano teraz tylko przy rzadkich ceremoniach. Zmierzch pokrywa³ mi³osiernie fakt, że szlicemy przez umieraj¹ce miasto. Jego marmurowe kolumny po**3**ó³k³y, jego mury popêka³y, jego fontanny nie gra³y ju**3**, a poroœeniête mchem baseny w zaniedbanych ogrodach wype³nione by³y wiêdn¹cymi liœæmi platanów. Jakby w cichym porozumieniu zwolnilicemy kroku. Gwiazda wieczorna p³onê³a ju**3** na horyzoncie. Przystanêlicemy w cieniu utr¹conej kolumny dawnego pa³acu.

— Muszê już iœæ — rzek³a. — Dalej nie mo¿esz mi towarzyszyæ.

— Twój futrzany p³aszcz mo¿e skusiæ rabusiów albo ¿ebraków — protestowa³em.

Podnios³a dumnie g³owê.

— W Konstantynopolu nie ma ani rabusiów, ani ¿ebraków — powiedzia³a. — Mo¿e ko³o portu. Albo w Perze. Ale nie w samym mieœcie.

To prawda. W Konstantynopolu nawet ¿ebracy s¹ chudzi i dumni. Jest ich niewielu i siedz¹ tu i tam w pobli¿u koœcio³ów, wpatruj¹c siê przed siebie przyæmionym wzrokiem, jak gdyby patrzyli w tysi¹cletni¹ przesz³oœæ. Kiedy dostan¹ ja³mu¿nê od jakiegoœ³ acinnika, mrucz¹ b³ogos³awieñstwo, ale gdy tylko odwróci siê do nich ty³em, spluwaj¹ na ziemiê i tr¹ monetê o swoje³ achmany, jakby chcieli j¹ oczyœciæ po jego dotkniêciu. Kobiety i mê¿czyŹni zubo¿ali id¹ raczej do klasztoru, ni¿ wybieraj¹ zawód ¿ebraka.

— Muszê iœæ — powtórzy³a, ale nagle objê³a mnie ramionami i przycisnê³a mocno g³owê do mojej piersi, tak ¿e poczu³em w ch³odnym powietrzu zapach hiacyncy od jej skóry.

Nie szuka³em jej policzków ni ust. Nie chcia³em obraziæ jej jakimœ³ tylko cielesnym dotkniêciem.

— Kiedy spotkamy siê znowu? — zapyta³em. Usta mia³em suche i g³os ochryp³y.

Powiedzia³a bezradnie:

— Nie wiem. Doprawdy nie wiem. Nigdy przedtem mi siê to nie zdarzy³o.

— Czy nie mog³abyœ przyjœæ do mnie do domu? — zagadn¹³em. — W tajemnicy, ¿eby nikt ciê nie widzia³. Mam tylko jednego s³ugê, który mnie szpieguje, ale mogê go odprawiaæ. Przywyk³em dawaæ sobie radê bez s³u¿by.

Sta³a w milczeniu tak d³ugo, a¿ ogarn¹³ mnie strach.

— Chyba ciê nie dotkn¹³em? — spyta³em. — Myœlê, ¿e mo¿esz mi zaufaæ. Nie chcê ci zrobiaæ nic z³ego.

Powiedzia³a:

— Nie odprawiaj swego s³ugi. Wzbudzisz tylko podejrzenia. Ka¿dy obcy jest pod nadzorem. Szpiegowano by tylko ciebie w inny i mo¿e niebezpieczniejszy sposób. Nie wiem doprawdy, co mamy zrobiaæ.

— Na Zachodzie — rzek³em z wahaniem — kobieta ma zwykle jak¹œ przyjació³kê i mówi, ¿e chce j¹ odwiedziæ. W razie potrzeby przyjació³ka przysiêga, ¿e tak by³o naprawdê, i sama mo¿e czasem liczyæ na wzajemn¹ przys³ugê. Tak¿e w³ aŹniach i przy³o¿u choroby mê¿czyzna i kobieta mog¹ swobodnie spotykaæ siê i przestawaæ z sob¹.

— Nie mam nikogo, komu mog³abym zaufaæ — odpar³a.

— A wiêc nie chcesz — stwierdzi³em spieszony.

— Od dzieæ za osiem dni przyjdê do ciebie do domu — obieca³a unosz¹c g³owê. — Przyjdê w godzinach porannych, jeżeli to mo¿liwe. Zgubiê moj¹ towarzyszkê na targu albo w weneckich kramikach. Odpokutujê za to, wiem dobrze. Ale przyjdê. Przypilnuj swego s³ugi tak, jak uznasz za stosowne.

— Ale czy wiesz, gdzie mieszkam? — zapyta³em spiesznie. — To tylko zwyk³y drewniany domek nad portem za dzielnic¹ weneck¹. Poznasz go po kamiennym lewku nad drzwiami.

— Tak, tak — odpar³a z ucemieszkiem w g³osie. — Poznam go po tym ma³ym brzydkim kamiennym lwie nad drzwiami. Ju¿ wczoraj, gdy by³am na zakupach, kaza³am nieœæ siê ko³o tego domu, ¿eby zobaczyæ ciê choæ przez okamgnienie. Ale ciê nie widzia³am. Niech Bóg b³ogos³awi twój dom.

Posz³a w swoj¹ stronê szybkimi krokami i znik³a w ciemnoœci.

20 grudnia 1452

By³em dzieæ na dole w porcie, kiedy odp³yn¹³ ostatni okrêt do Wenecji. Cesarz upowa¿ni³ kapitana, by z³o¿y³ Signorii oœwiadczenie o konfiskacie wielkich galer. Tak¿e do Wêgier wys³a³ cesarz Konstantyn tajnymi drogami proœbê o pomoc. Ale Hunyadi, który jest teraz regentem, pó³tora roku temu potwierdzi³ uca³owaniem krzy¿a trzyletni pokój z Mehmedem. Pod Warn¹ w 1444 roku i pod Kosowem przed czterema laty przekona³ go Murad, ¿e zbyt wiele kosztuje Wêgry prowadzenie wojny z Turkami. Nie ufam w tê pomoc, któr¹ mo¿e nam daæ chrzeœcijañstwo. Mehmed dzia³a du¿o szybciej ni¿ chrzeœcijanie.

Ostatniego lata widzia³em, jak m³ody su³tan, obsypany wapiennym py³em, utaplanym w glinie rêkami sam pracowa³ przy budowie fortecy nad Bosforem, ¿eby w³asnym przyk³adem pobudziaæ swoich ludzi do jeszcze wiêkszych wysi³ków. Nawet jego starzy wezyrowie musieli braæ w tym udzia³ i toczyæ kamienie oraz mieszaæ zaprawê. S¹dzê, ¿e tak mocnej twierdzy nigdy jeszcze nie zbudowano w tak krótkim czasie. Gdy ucieka³em z obozu su³tana, brakowa³o jeszcze tylko o³owianych dachów na wie¿ach.

Tak¿e wielkie br¹zowe armaty puszkarza Orbana wytrzyma³y swe potê¿ne ³adunki i udowodni³y swoj¹ si³ê. Odk¹d jedna kamienna kula zatopi³a weneck¹ galerê, ¿aden statek z Morza Czarnego nie zawin¹³ do naszego portu. Kapitan galery odmówi³ spuszczenia ¿agli. Jego trup wisi jeszcze wci¹¿ na palu ko³o twierdzy su³tana, a cz³onki marynarzy le¿¹ rozrzucone i gnij¹ na ziemi wokó³ niego. Su³tan

u³askawi³ jedynie czterech ludzi i pos³a³ ich do miasta, żeby opowiedzieli o tym, co się sta³o. Od tego czasu up³yn¹³ już miesi¹c.

Wygl¹da jednak na to, że cesarz Konstantyn zamierza bronić się poważnie. Wzd³uż ca³ego muru miejskiego trwaj¹ prace umocnieniowe. Wmurowuje się nawet p³yty grobowe z podmiejskich cmentarzy. Co jest rzecz¹ m¹dr¹, gdyż inaczej mogliby ich użyc^æ Turcy, kiedy już zaczn¹ oblężenie. Ale wśród ludzi kr¹ż¹ s³uchy, że budowniczo wie wykonuj¹ roboty niedbale i sprzeniewierzaj¹ ogromne sumy. I nikt tego nie potępia. Przeciwnie. Panuje z³oeliwe zadowolenie. Cesarz jest przecie ż apostat¹ i zosta³ ³acinnikiem. Dlatego mo żna go oszukiwa^æ jak wszystkich ³acinników. Zaiste, miasto to kocha bardziej Turków ni ż ³acinników!

No i maj¹ przecie ż Panaghi^ê w Blachernach, cudown¹ Najc^owi^êtsz¹ Dziewic^ê, by oddawa^æ się pod Jej opiek^ê. Z ca³¹ powag¹ opowiada³a mi dzie^o powica piekarza, że gdy Murad przed trzydziestu laty oblega³ miasto, Najc^owi^êtsza Dziewica objawi³a się w niebieskim p³aszczu na murach miasta i wyp³oszy³a Turków, tak że podpalili maszyny oblężnicze i ca³y swój obóz i wycofali się spod miasta w ci¹gu jednej nocy. Tak jakby Murad nie mia³ wa żniejszych od tego powodów.

Jak d³ugi mo że by^æ tydzień! Jak dziwnie jest czeka^æ, gdy już s¹dzi³em, że nie mam żadnych nadziei. Samo oczekiwanie jest rozkosz¹, gdy dra żni¹ca gor¹czka i niecierpliwosc^æ m³odoeci dawno znik³y. Ale nie mog^ê d³użej wierzy^æ. Mo że ona nie jest wcale taka, jak to sobie wyobrazi³em. Mo że oszukuj^ê tylko siebie samego. Mimo to nie czuj^ê braku ciep³a dzi^êki kocio³kowi z żarem, cho^æ dmie dzie^o lodowaty wiatr od morza Marmara i w powietrzu bujaj¹ p³atki ^oniegu. Cia³o moje jest rozpalone jak rozgrzany piec, który promieniuje ciep³em.

22 grudnia 1452

Przed nami uroczystosci^o narodzenia naszego Zbawiciela. Weneccjanie i Genu^onczycy w Perze przygotowuj¹ się do obchodów. Ale Grecy nie przywi¹zuj¹ wi^êkszej wagi do Bo żego Narodzenia. Ich najwa żniejszym ^owi^êtem jest Wielkanoc. Nie dla pami^êci cierpienia Chrystusa, lecz jako ^owi^êto zmartwychwstania. Ich wiara jest nabo żna, ekstatyczna, mistyczna i pojednawcza. Nawet kacerzy nie pal¹ na stosach, lecz pozwalaj¹ im wst^êpowa^æ do klasztoru, żeby odpokutowali grzech. Nie rzucali nawet kamieniami za kardyna³em Izydorem.

Wo³ali tylko: "Zabieraj swój nie kwaszony chleb z powrotem do Rzymu!"

Takiej żarliwej wiary i nabo żnoeci, jak¹ widuje się tutaj na twarzach ludzi ucz^êszczaj¹cych do koeci³ów, nie mo żna już zobaczy^æ na Zachodzie. Tam kupuje się odpuszczenie grzechów za pieni¹dze.

Lecz miasto coraz bardziej pustoszeje. Ogromny mur miejski obejmowa³ "niegdyc^æ milion ludzi.

Teraz miasto skurczy³o siê. Tylko na wzgórzach ko³o centralnego targowiska i na spadzistoœciach ko³o portu. Zwalone domy, ruiny i puste parcele rozpoœcieraj¹ siê miêdzy dzielnicami zamieszkanymi i murem i stanowi¹ nêdzne pastwiska dla kóz, os³ów i koni. Szorstka, ostra trawa, kolczaste krzaki, opuszczone domy z zapadniêtymi dachami. I wiatr od morza Marmara.

Dwa okrêty wojenne przys³a³a Wenecja. Piêædziesiêciu najemników papieŹ Miko³aj z Rzymu z kardyna³em Izydorem. Ca³a reszta to przymusowo zarekwirowane statki i proœb¹, i gro³by¹ zwerbowani ³acinnicy. Czy¹bym zapomnia³ o piêciu cesarskich okrêtach wojennych bizantyjskiego modelu? Chlupocz¹ w porcie wod¹ przeciekaj¹c¹ przez dna, Źagle maj¹ pozrywane i cuchn¹ zgnilizn¹ z daleka. Paszcze strzelnic na stewach s¹ zielone i pokryte œniedzi¹. Dzieœ jednak moŹna by³o widzieæ na nich ludzi. Widocznie megaduks Notaras zamierza mimo wszystko na nowo doprowadziæ je do porz¹dku, choæ cesarz nie ma na to œrodków. Okrêty wojenne to droga rzecz.

Z wysp na morzu greckim przys³o kilka statków z ³adunkiem zboŹa, oliwy i wina. Chodz¹ pog³oski, Źe Turcy spustoszyli Moreê. Stamt¹d zatem nie moŹna oczekiwaæ Źadnej pomocy, jeœli Konstantyn w ogóle moŹe polegaæ na swoim bracie. W kaŹdym razie Demetrios naleŹa³ do przeciwników unii juŹ we Florencji. Kiedy cesarz Johannes zmar³, by³o tylko zas³ug¹ ich matki, Źe nie wybuch³a bratobójcza wojna.

Nie znam Greków. Nie mogê dotrzeæ do ich serca. Zawsze pozostan¹ dla mnie obcy. Nawet ich rachuba czasu jest inna niŹ moja. Ten rok jest dla nich szeœæ tysiêcy dziewiêæset szeœædziesi¹tym od stworzenia œwiata. Dla Turków znowu jest to rok osiemset piêædziesi¹ty szósty po ucieczce Proroka. Jaki zwariowany œwiat! A moŹe jestem tylko nazbyt ³aciñski w moim sercu?

Z³o³y³em nawet wizytê w genueñskiej Perze po drugiej stronie zatoki. Nikt nie stawia³ mi Źadnych pytañ. Nieustannie p³ywaj¹ tam i z powrotem wype³nione po brzegi ³odzie. Handel Genueñczyków idzie dobrze. Gdybym chcia³, szybko wzbogaci³bym siê na handlu broni¹. MoŹe Grecy przyjmowaliby mnie lepiej, gdybym im oferowa³ przestarza³¹ broñ za zbójeckie ceny. MoŹe wówczas ufaliby mi i uwaŹaliby mnie za uczciwego cz³owieka.

W kaŹdej winiarni w Perze moŹna sprzedaæ i wymieniaæ informacje. Genueñczycy nie s¹ przecieŹ w stanie wojny z su³tanem. TakŹe i to jest szaleñstwem. Przez Perê su³tan Mehmed dowiaduje siê o wszystkim, co siê dzieje w Konstantynopolu. Podobnie jak my dowiadujemy siê, jak przygotowania wojenne su³tana postêpuj¹ z dnia na dzieñ.

Nie przys³a wiêc dzisiaj. Przypuszczalnie chcia³a tylko zyskaæ na czasie, Źeby pozbyæ siê mnie w stosowny sposób i zatrzeæ za sob¹ œlady. Nie znam przecieŹ nawet jej imienia.

I jest Greczynk¹, tak jak ja sam jestem Grekiem z racji krwi mego ojca. Os³abionej, chytrej, zdradliwej, okrutnej krwi Bizancjum. Jeœli jest tak, Źe kobieta, chrzeœcijanka czy Turczynka, jest najchytrzejsz¹ z wszystkich istot, to czy¹ Greczynka nie mia³aby byæ najchytrzejsz¹ z kobiet? Ma przecieŹ dwa tysi¹ce lat doœwiadczenia.

Z o³owiu jest moje serce, z o³owiu jest krew moich ł³y³ach. Nienawidzê tego umieraj¹cego miasta, które wpatruje siê œlepo w swoj¹ przesz³oœæ i nie chce uwierzyæ, łe zag³ada zbliŹa siê do jego wrót.

Dlatego nienawidzê, łe kocham.

26 grudnia 1452

Mój s³uga zaskoczy³ mnie dzie rano przychodz¹c do mnie z ostrzeŹeniem:

— Panie, nie powinienesœ odwiedzaæ Pery zbyt czêsto.

Po raz pierwszy przypatrzy³em mu siê dok³adnie. Dotychczas by³ dla mnie tylko z³em koniecznym, które odziedziczy³em wraz z domem, gdy go wynaj¹³em. Dogl¹da³ mojej odzieŹy i kupowa³ mi poŹywienie, pilnowa³ domu dla gospodarza, zamiata³ podwórze i zaopatrywa³ bez w¹tpienia Ciemny Pokój w Blachernach w informacje, co robiê i z kim siê spotykam.

Nie mia³em nic przeciwko niemu. Jest starym cz³owiekiem, którego by³o mi łal. Nie mia³em tylko nigdy ochoty na niego spojrzeæ. Teraz to uczyni³em. Jest ma³ym staruszkiem z rzadk¹ bródk¹. Ma bóle w kolanach i bezdennie smutne greckie oczy. Jego odzieŹ jest zniszczona i pe³no na niej t³ustych plam.

Zapyta³em:

— Kto ciê prosi³, łebyœ mi to powiedzia³?

Odpar³ dotkniêty:

— Myœlê tylko o twoim dobru. Jesteœ przecieŹ moim panem, dopóki mieszkasz tu, w tym domu.

Odrzek³em:

— Jestem ³acinnikiem.

Zaprzeczy³ gwa³townie:

— Nie, nie, nie jesteœ nim. Poznajê twój¹ twarz.

Ku memu bezgranicznemu zdziwieniu rzuci³ siê przede mn¹ na kolana, szukaj¹c mojej d³oni, by j¹ uca³owaæ, i prosi³:

— Nie gardŸ mn¹, panie! To prawda, łe wypijam wino, które zostaje na dnie dzbana, i zwyk³em

także zbieraæ drobne monety, które siejesz wokół siebie, a czêœæ oliwy da³em mojej chorej ciotce, gdy¿ wszyscy jesteœmy bardzo ubodzy w naszej rodzinie. Ale jeżeli nie chcesz, nie bêdê tego wiêcej robi³, gdy¿ teraz pozna³em ciebie.

— Nie sk¹pi³em pieniêdzy na gospodarstwo — powiedzia³em zdumiony. — To prawo biedaka ¼yæ z okruchów, które spadaj¹ ze sto³u bogacza. Jeżeli chodzi o mnie, utrzymuj nawet ca³¹ swoj¹ rodzinê, dopóki jestem twoim panem. Nie przywi¹zujê zbyt wielkiej wagi do pieniêdzy. Rych³a jest chwila, gdy i pieni¹dze, i dobra utrac¹ znaczenie. Wobec œmierci jesteœmy wszyscy równi, a na wagach Boga cnota mrówki wa¿y tyle¿ co cnota s³onia.

Mówi³em do niego tak d³ugo, ¿eby przez ten czas móc obserwowaæ jego oblicze. Wydawa³o mi siê, ¿e wygl¹da ucziwie, ale twarz cz³owieka k³amie i czy¿ mo¿e jeden Grek ufaæ drugiemu?

Odpar³:

— Kiedy indziej nie musisz mnie zamykaæ w piwnicy, gdybyœ chcia³, ¿ebym nie wiedzia³, co robisz lub dok¹d siê udajesz. W tej piwnicy by³o tak zimno, ¿e koœci mi zdrêtwia³y na lód. Od tego czasu cierpiê na katar i bóle w uszach, a stan moich kolan jest gorszy ni¿ poprzednio.

— Wstañ, g³uptasie, i ulecz swoje dolegliwoœci winem — powiedzia³em, wyjmuj¹c z sakiewki z³otego bezanta. By³a to dla niego fortuna, gdy¿ w Konstantynopolu ubodzy s¹ bardzo biedni, a nieliczni bogacze bardzo bogaci.

Spojrza³ na monetê w mojej d³oni i twarz jego rozjaœni³a siê, ale potrzeb¹ sn¹³ g³ow¹ i rzek³:

— Panie, nie skar¿y³em siê, aby ¿ebraæ. Nie musisz mnie przekupywaæ. Kiedy tylko zechcesz, nie bêdê nic widzia³ ani s³ysza³, czego nie bêdziesz chcia³, bym widzia³ lub s³ysza³. Rozkazuj mi.

— Nie rozumiem ciebie — odpar³em.

Wskaza³ na ¿ó³tego psa, który ju¿ zacz¹³ t³uœcieæ i le¿a³ na swoim miejscu na szmaciaku pod drzwiami z nosem przy ziemi i œledzi³ mnie wzrokiem.

— Czy¿ i ten pies nie s³ucha ciebie i nie idzie za tob¹? — rzek³.

— Nie rozumiem twojej mowy — powtórzy³em rzucaj¹c z³ot¹ monetê na dywan.

Schyli³ siê i podniós³ j¹, a potem popatrzy³ mi w oczy.

— Nie musisz ods³aniaæ siê przede mn¹, panie — powiedzia³. — Jak¿e¿ móg³bym nawet dopuœciaæ tak¹ myœl. Twoja tajemnica jest dla mnie œwiêta. Biorê tê monetê, bo tak nakaza³eœ. Sprawia ona mnie i mojej rodzinie wielk¹ radoœæ. Ale jeszcze wiêsz¹ radoœci¹ dla mnie jest móc ci s³u¿yæ.

Jego dziwne aluzje uk³u³y mnie. Naturalnie podejrzewa³, podobnie jak inni Grecy, ¿e wci¹¿

jeszcze potajemnie s³u³ê su³tanowi i tylko udajê, i³ uciek³em od niego. Mo³je spodziewa³ siê wyci¹gn¹æ ze mnie jakieœ korzyœci i unikn¹æ niewoli po zajêciu miasta przez su³tana. Taka wiara u niego by³aby dla mnie po³u³teczna, gdybym chcia³ coœ ukryæ. Ale jak³e móg³bym ufaæ cz³owiekowi tak niskiego rodu!

— Mylisz siê, jeżeli wierzysz, ³e bêdziesz mia³ ze mnie jak¹œ korzyœæ — odpar³em szorstko.
— Nie jestem ju³ na s³u³bie u su³tana. Dziesiêciokrotnie i do granic mojej cierpliwoœci powtarza³em to tym, którzy ciê wynajêli, ³ebyœ mnie nadzorowa³. Nie s³u³ê ju³ wiêcej su³tanowi.

Powiedzia³:

— Nie, nie, wiem dobrze o tym. Jak³e³ ty móg³byœ byæ na s³u³bie u su³tana! Pozna³em ciê i jakby piorun uderzy³ w ziemiê przede mn¹.

— Czyœ pijany? — zapyta³em. — Bredzisz. Czy gor¹czka posz³a ci do g³owy? Nie rozumiem, o czym mówisz. — Ale w duchu poruszy³o mnie to w dziwny sposôb.

Sk³oni³ siê przede mn¹ i rzek³:

— Panie, pi³em wino. Wybacz. To siê wiêcej nie powtórzy.

Lecz jego szalone s³owa sprawi³y, ³e poszed³em przypatrzeæ siê sobie w lustrze. Z jakiegoœ powodu nie chcia³em ju³ wiêcej chodziæ do balwiera, lecz postanowi³em goliæ siê sam, staranniej ni³ przedtem. Z lenistwa i niedbalstwa pozwoli³em brodzie rosn¹æ przez wiele dni. Zmieni³em teraz tak³e odzie³, ³eby jeszcze wyraŹniej ni³ przedtem pokazaæ, ³e jestem ³acinnikiem.

2 stycznia 1453

Przysz³a. Przysz³a do mnie mimo wszystko.

Odziana by³a w jasnobr¹zowy p³aszcz i miêkkie br¹zowe buciki. Mo³je uwa³a³a, ³e jest dobrze przebrana, ale nawet najbardziej naiwny g³upiec nie móg³ by³ wzi¹æ jej za kobietê niskiego rodu. Krój p³aszcz, nakrycie g³owy, ju³ sam sposôb, w jaki owija³a g³owê cienkim jak mgie³ka welonem, ³eby ukryæ twarz, zdradza³y jej pochodzenie i wychowanie.

— B¹dŸ pozdrowiona w imiê Boga — rzek³em nie mog¹c powstrzymaæ ³ez, które cisnê³y mi siê do oczu. ³ó³ty pies macha³ do niej radoœnie ogonem.

— To szaleñstwo — powiedzia³a — szaleñstwo i czary. Odkryj¹ mnie, ale nie mog³am siê oprzeæ, ³eby nie przyjœæ. Musia³am przyjœæ, mimo ³e nie chcia³am.

— Jak wesz³acœ do œerodka? — zapyta³em spiesznie.

Wci¹¿ jeszcze zas³ania³a welonem usta.

— Ma³y kaszl¹cy cz³owieczek otworzy³ mi, kiedy zapuka³am — rzek³a. — Powinienieœ daæ swemu s³udze lepsze szaty i kazaæ mu uczesaæ w³osy i brodê. Tak wstydzi³ siê swego wygl¹du, ¿e odwróci³ siê ty³em nie patrz¹c na mnie. — Rozejrza³a siê doko³a. — Twojej izbie te¿ przyda³oby siê sprz¹tanie. — Odwróci³a szybko swoje br¹zowe oczy od jednego z k¹tów. Narzuci³em kobierzec na moje pos³anie i spiesznie wyszed³em z komnaty. Mój s³uga sta³ na dziedziñcu i wpatrywa³ siê w chmury.

— Piêkny dzieñ — odezwa³ siê i ucemiechn¹³ siê chytrze.

— Cudowny dzieñ — przyzna³em robi¹c znak krzy¿a na sposób grecki. — Najlepszy dzieñ w moim ¿yciu. Biegnij i przynieœ wina, pieczywa, s³odyczy, sma¿onego miêsa, konfitur. Przynieœ du¿o. Kup to, co najlepsze. Kup pe³ny kosz, tak ¿eby starczy³o dla ciebie, a tak¿e dla twoich kuzynów i ciotek, dla ca³ej twojej rodziny. A jeœli zobaczysz na drodze ¿ebraków, daj im ja³mu¿nê i b³ogos³awieñstwo.

— Czy to dzieñ twoich urodzin, panie? — zapyta³ udaj¹c, ¿e nic nie wie.

— Mam tylko goœcia — odpar³em. — Prosta kobieta niskiego rodu przysz³a, ¿eby uprzyjemniaæ mi moj¹ samotnoœæ.

— Goœcia? — zapyta³ z udanym zdziwieniem. — Nie widzia³em ¿adnego goœcia. To prawda, ¿e wiatr zatrza³s³ drzwiami, tak jakby ktoœ w nie³ omota³, ale gdy poszed³em je otworzyæ, nie by³o tam nikogo. Chyba ¿artujesz.

— Rób, jak ci powiedzia³em — ponagli³em go. — Gdybyœ jednak pisn¹³ komuœ choæby s³ówko o moim goœciu, wezmê ciê za brodê i poder¿nê ci gard³o w³asnorêcznie. — Kiedy ju¿ mia³ odejœæ po kosz, z³apa³em go za ramiê i rzek³em: — Nigdy nie zapyta³em, jak siê nazywasz. Powiedz mi swoje imiê.

— To wielki zaszczyt dla mnie — powiedzia³. — Nazywam siê Manuel po starym cesarzu Manuelu. Mój ojciec s³u¿y³ mu jako nosiciel drzewa w Blachernach.

— Manuel! — wykrzykn¹³em. — Jakie³adne imiê. Manuelu, to jest najpiêkniejszy dzieñ w moim ¿yciu. Na imiê Chrystusa! — Z³apa³em go za uszy i poca³owa³em w oba brodate policzki wypychaj¹c go jednoczeœnie na drogê.

Gdy wróci³em do izby, goœæ mój zrzuci³ ju¿ br¹zowy p³aszcz i ods³oni³ twarz. Nie mog³em napatrzyæ siê na ni¹ do syta. S³owa wiêz³y mi w gardle, a kolana ugina³y siê pode mn¹, tak ¿e osun¹³em siê na pod³ogê przed ni¹ i przycisn¹³em policzek do jej kolan. P³aka³em z radoœci i ekstazy. Dotknê³a niecemia³o d³oni¹ mojej g³owy i pog³adzi³a mnie po w³osach.

Gdy wreszcie podnios³em oczy, ucemiechnê³a siê. Jej ucemiech by³ jak s³oñce. Jej oczy jak z³otobr¹zowe kwiaty. Jej niebieskie brwi zaokr¹gla³y siê wysoko i równo niczym cudowne³uki. Jej

policzki by³y jak tulipany. Jej mi³kkie wargi jak p³atki ró³. Z³by mia³a jak per³y. By³em o³celepiony od patrzenia na ni¹. Powiedzia³em jej to wszystko.

— Serce moje ma siedemna³ecie lat — rzek³em. — Musz³e po³ycza³e s³ów od poetów, gdy³ w³asne mi nie wystarczaj¹. Jestem tob¹ pijany. To tak, jakbym nigdy jeszcze nic nie prze³ywa³. To tak, jakbym nigdy jeszcze nie dotkn¹³ ³adnej kobiety. A mimo to znam ciebie tak, jak gdybym zna³ ciebie ca³e ³ycie.

Ty jeste³e dla mnie ca³ym Bizancjum — mówi³em. — Ty jeste³e miastem cesarzy, Konstantynopolem. To z twego powodu t³skni³em tu przez ca³e moje ³ycie. To o tobie marz³e, gdy ³eni³e o moim mie³ecie. Tak samo jak twoje miasto jest tysi¹ckro³e cudowniejsze, ni³ mog³em przypu³ecia³e, tak samo ty jeste³e tysi¹ckro³e pi³ekniejsza, ni³ mog³em zapami³eta³e.

Jeste³e pi³ekniejsza, cudowniejsza, ni³ mog³em zapami³eta³e — mówi³em. — Dwa tygodnie to okropny szmat czasu. Dwa tygodnie to czas ³emierci. Dlaczego nie przysz³ac³e, tak jak obieca³ac³e? Dlaczego opu³eci³ac³e mnie? S¹dzi³em ju³, ³e moja ³emier³e jest bliska.

Przyjrza³a mi si³e, lekko zmru³y³a powieki i dotkn³e³a koniuszkami palców k¹cików moich oczu, moich policzków i warg. Potem znowu otwar³a promienne, br¹zowe ³emiej¹ce si³e oczy i rzek³a:

— Mów dalej. Mówisz pi³eknie. Tak dobrze jest s³ucha³e, cho³e z pewno³eci¹ zmy³elasz to wszystko. Ju³ pewnie mnie zapomnia³ec³e. By³ec³e bardzo zdziwiony, kiedy przysz³am. Ale jednak pozna³ec³e mnie.

Nie, nie — broni³a si³e, opieraj¹c obie d³onie o moj¹ pier³e. Ale ten opór by³ jakby zaproszeniem. Poca³owa³em j¹. Cia³o jej stopi³o si³e i zmi³ek³o w moim u³ecisku. A³ odepchn³e³a mnie od siebie, odwróci³a si³e do mnie ty³em i wzi³e³a za g³ow³e obiema r³ekami. — Co ty robisz ze mn¹?! — rzuci³a ze skarg¹ i wybuchn³e³a p³aczem. — Nie po to tu przysz³am. G³owa mnie boli.

Nie omyli³em si³e. By³a niedo³ewiadczona i nie tkni³e³a. Powiedzia³y mi to jej usta. Powiedzia³o to mojemu cia³u jej cia³o. Dumna, by³e mo³e, nami³etna, zapalczywa, kapry³ena, zazdro³enie strze³ona, ale grzechu nie próbowa³a. Mo³e w my³elach, ale nie cia³em.

Z twarzy jej wyczyta³em, ³e rzeczywi³ecie boli j¹ g³owa. Uj¹³em t³e pi³ekn¹ g³ow³e w obie d³onie i zacz¹³em g³adzia³e jej czo³o.

— Wybacz — powiedzia³a szlochaj¹c z bólu. — Jestem mo³e zbyt wra³liwa. Mam takie uczucie, jak gdyby kto³e k³u³ mnie roz³arزونymi szpilkami. Mo³e przel³ek³am si³e, kiedy obj¹³ec³e mnie tak nagle.

Si³a przechodzi³a ze mnie w ni¹. Si³a z moich d³oni. Po krótkiej chwili westchn³e³a g³ęboko, cz³onki jej odpr³e³y³a si³e i otwar³a oczy.

— Twoje d³onie s¹ ³agodne — rzek³a, przekr³eci³a g³ow³e i poca³owa³a mnie w d³oń. — To d³onie cudownego uzdrowiciela.

Spojrza³em na swoje rêce.

— Cudownego uzdrowiciela. Raczej niszczyciela życia — rzek³em szorstko.—Ale wierz, nie chcê ci zrobia^æ nic z³ego. I przed chwil¹ tak³e nie chcia³em. Powinnac^e to by³a wyczu^æ.

Popatrzy³a na mnie. Jej spojrzenie by³o znów otwarte i dobrze znane. Mog³em w nim uton¹æ, tak ³e wszystko doko³a mnie pociemnia³o i sta³o siê nierzeczywiste.

— Chyba siê myli³am — powiedzia³a. — Mo³e sama chcia³am czego^e z³ego, ale nie w g³êbi duszy. Teraz jednak czujê siê znowu dobrze. U ciebie jest mi dobrze. Gdzie indziej nie. Mój w³asny dom sta³ siê dla mnie obcy i nudny. Ca³y czas twoja si³a ci¹gnê³a mnie do ciebie. Przez mury, przez ociany, przez ca³e miasto. Czy^e ty mnie zaczarowa³?

— Mi³ocac^e jest zaczarowaniem — odpar³em. — Mi³ocac^e to najstraszliwsze czary. To ty mnie oczarowa³ac^e, kiedy spojrza³ac^e mi w oczy w ko^eciele M¹dro^eeci Bo³ej.

— To szaleństwo — powiedzia³a ³a³ocenie. — Ojciec nigdy nie zgodzi³by siê, ³eby wyda^æ mnie za ³acinnika. Nie znam nawet twojego rodu. Jeste^e wêdrowcem. Poszukiwaczem szczê^ecia. Nie, ojciec kaza³by mi zabia^æ, gdyby wiedzia³.

Serce mi stanê³o w piersi. By zyska^æ na czasie, che³pi³em siê:

— Mój ród wypisany jest na mojej twarzy, miecz jest moim ojcem, gêsie pióro moj¹ matk¹, myc¹ce gwiazdy moim rodzeństwem, anio³owie i demony moj¹ rodzin¹.

Spojrza³a mi prosto w oczy i rzek³a:

— Nie chcia³am ciê zrania^æ. Mówi³am tylko prawdê.

Che³pliwe s³owa ugrzêz³y mi w gardle. Prawda by³a du³o skromniejsza.

— Jestem ju³ ³onaty — wyzna³em. — Wprawdzie nie ogl¹da³em swojej ³ony od niemal dziesiêciu lat, lecz o ile wiem, jest ona przy ³yciu. Nasz syn ma ju³ dwana^ecie lat. To chyba dlatego wzi¹³em krzy³, ³e nie mog³em ju³ d³u³ej ³y^æ z nimi. Myc¹, ³e poleg³em pod Warn¹. I tak jest najlepiej.

Wzdrygnê³a siê gwa³townie na moje pierwsze s³owa. Ąadne z nas nie patrzy³o na drugie. Przesunê³a palcem po wyciêciu u szyi i poprawi³a broszê na piersiach. Jej szyja by³a bardzo bia³a.

— C³o³ to w³aceciwie znaczy — powiedzia³a w ko³ncu ch³odnym g³osem. — To wszystko i tak nie mog³o mie^æ dalszego ci¹gu. — Wci¹³ obraca³a w palcach broszê; patrz¹c na swoj¹ d³oñ rzek³a: — A teraz muszê ju³ i^eæ. Zechciej mi poda^æ p³aszcz.

Ale ja nie chcia³em pozwoła³ jej odejść. I chyba ona też tego nie chcia³a. Powiedzia³a tak pewnie tylko, żeby mnie zrazić.

— Oboje jesteśmy doros³ymi ludźmi — rzek³em i nie mog³em nic na to zaradzić, że g³os mój brzmi³ szorstko. — Nie b¹d³ż dziecinna. Wiesz chyba dobrze, co robisz.

Przysz³ać tu z otwartymi oczyma — ci¹gn¹³em. — Co mnie obchodzi mał³żeństwo, co mnie obchodz¹ święte sakramenty kości³a. Nie, nie dbam ani o niebo, ani o piek³o, kiedy ty istniejesz i ja cię wreszcie znalaz³em. I tak nie s¹ one takie, jak myślelimy czy jak g³osz¹ o nich kazania. Ty jesteś moja i tego nie możesz zaprzeczyć. Ale jeszcze raz powiem, nie chc³ ci zrobić nic z³ego.

Sta³a w milczeniu wpatruj¹c się uparcie w pod³ogę. Toteż mówi³em dalej:

— Może nie zdajesz sobie sprawy, co czeka nas wszystkich. Tylko śmierć albo niewola u Turków. Jedno z dwojga musisz wybrać. Nie mamy więcej jak tylko kilka miesięcy czasu, najwyżej pół roku. Potem przyjd¹ Turcy.

Cóż tedy znaczy, co wypada, a co nie wypada! — wykrzykn¹³em i uderzy³em pięci¹ w oparcie fotela tak gwałtownie, aż zatrzęszcza³o mi w kostkach i ból na chwilę mnie oślepi³. — O mał³żeństwie, domu, dzieciach może myśleć człowiek, który ma życie przed sob¹. Ty i ja go nie mamy. Nasza mi³ość jest z góry skazana na zag³adę. Nasz czas jest krótki. Ale jeżeli chcesz, we³ swój p³aszcz i odej³ dlatego tylko, że dopust bo³y wiele lat temu zmusi³ mnie do ożenku z kobiet¹ starsz¹ ode mnie, kobiet¹, której jedynie z litości podarowa³em moje cia³o. Do serca mego nie dotar³a nigdy.

— Co mnie obchodzi twoje serce! — krzykn³a z p³on¹c¹ twarz¹. — Twoje serce jest ścienne. Świadczy¹ o tym twoje s³owa. Konstantynopol nie może nigdy ulec zag³adzie. Raz na każde pokolenie Turcy oblegali go na próżno. Najświętsza Matka Boska chroni nasze mury. Jakżeż mógł³by je obalić jakiegoś m³odzic, ten Mehmed, którym gardz¹ sami Turcy.

Ale wygl¹da³o, jakby mówi³a to tylko, żeby coś powiedzieć, tak oczywista by³a jej szalona ufność w mury Konstantynopola. Wolniej i z odwróconym wzrokiem zapyta³a:

— Coś ty powiedzia³ przed chwil¹ o dopuście bo³ym? Rzeczywiście masz być starsz¹ od siebie?

To pytanie ucieszy³o na nowo moje serce. Wykazywa³o przecie, że w jej kobiecej duszy zrodzi³a się ciekawość. W tejże chwili wróci³ do domu mój s³uga, trzaskaj¹c drzwiami i ciężko st¹paj¹c po schodach. Wszed³em i odebra³em od niego kosz.

— Nie potrzebuję cię już więcej dzisiaj, Manuelu — powiedzia³em.

— Panie — odpar³ — bę³ pilnowa³ domu z winiarni naprzeciwno. Wierz mi. Tak bę³ najlepiej.

W swej gorliwości dotkn¹³ mego ramienia, przyci¹gn¹³ moj¹ g³owę do siebie i szepn¹³ mi do ucha:

— Na mi³oœæ Bosk¹, panie, kaŹ jej ubieraæ siê inaczej. Tak jak teraz œci¹ga ku sobie wszystkie oczy i wzbudza wiêksz¹ ciekawoœæ, niŹ gdyby chodzi³a z ods³oniêt¹ twarz¹ i policzkami malowanymi jak u ladacznic portowych.

— Manuelu! — ostrzeg³em go. — Mój sztylet siedzi lekko w pochwie.

Ale on tylko chichota³, jakby powiedzia³ jakœ dowcip, i zaciera³ d³onie jak do b³ogos³awieñstwa.

— Masz duszê kuplera, jakbyœ by³ cyrulikiem — powiedzia³em i odprawi³em go kopniakiem. — WstydŸ siê swoich myœli. — Ale mój kopniak by³ ostroŹny, by Manuel ³atwo móg³ wywnioskowaæ, Źe to tylko dowód ³aski.

Wnios³em kosz do izby. Rozdmucha³em ognisko i dorzuci³em wêgla. Nala³em wina do srebrnego pucharu. Na³ama³em pszennego chleba. Nape³ni³em chiñsk¹ wazê s³odyczami. Podnios³a d³oñ odmownym gestem.

Ale potem przeŹegna³a siê znakiem krzyŹa po grecku, upi³a ³yczek ciemnego wina, ugryz³a kêsek chleba i zjad³a lepki od miodu karmelek na patyczku. W taki sam sposób i ja pokosztowa³em wszystkiego. Nie by³em wcale bardziej g³odny niŹ ona.

— Wiêc piliœmy juŹ z sob¹ wino i ³amaliœmy chleb — powiedzia³em. — Teraz wiesz, Źe nie mogê ci zrobiaæ nic z³ego. Jesteœ moim goœciem i wszystko, co moje, jest teŹ twoje.

Uœmiechnê³a siê i rzek³a:

— Czy nie mia³eœ opowiedzieæ o tym dopuœcie boŹym?

— Zbyt duŹo juŹ mówi³em — odpar³em. — Po cœ mia³by³m mówiæ, skoro jesteœ u mnie. A poza tym ludzie uŹywaj¹ przecieŹ tych samych s³ów, ale mówi¹ o odmiennych rzeczach. Posiewem s³ów jest nieporozumienie i nieufnoœæ. Dla mnie wystarczy, Źe jesteœ u mnie. Nie potrzebujê Źadnych s³ów, kiedy tu jesteœ.

Ogrza³em jej d³onie nad kocio³kiem z Źarem. Palce mia³a ch³odne, ale jej policzki p³onê³y.

— Moja ukochana — rzek³em powoli. — Moja jedyna, ukochana! S¹dzi³em, Źe nadesz³a juŹ jesieñ Źycia, ale tak nie by³o. Dziêki za to, Źe istnieje.

PóŸniej opowiedzia³a mi, Źe matka jej zachorowa³a i Źe dlatego nie mog³a przyjœæ wczesniej. ZauwaŹy³em, Źe chêtnie wyzna³aby mi, kim jest, ale zakaza³em jej tego. Nie chcê wiedzieæ. Takie rzeczy powiêkszaj¹ tylko troski. Na wszystko jest czas. Wystarczy³o mi, Źe by³a u mnie.

Gdy siê rozstawaliœmy, zapyta³a:

— Powa¿nie myœlisz, ¿e Turcy bêd¹ oblegaa Konstantynopol ju¿ na wiosnê?

Nie mog³em siê powstrzymaæ, by nie wybuchn¹æ znowu:

— Czyœcie wszyscy szaleni, wy Grecy? A wiêc pos³uchaj! Derwisze i œwiêci mê¿owie wêdruj¹ od wioski do wioski w ca³ej Azji. Oddzia³y europejskie, które podlegaj¹ su³tanowi, otrzyma³y ju¿ rozkaz wymarszu. W Adrianopolu odlewaj¹ nowe bombardy. Su³tan zamierza zebraæ wiêksze wojsko, ni¿ zbierali jego przodkowie, by oblegaa twoje miasto. Ale nawet ty pytasz tylko: czy zamierza on rzeczywiêcie przyjœæ?

Doprawdy, zamierza to uczyniaæ — wykrzykn¹³em — i bardzo mu siê spieszy! Teraz, gdy unia wesz³a ju¿ w moc, mo¿e papie¿owi uda siê mimo wszystko sprawiæ, by ksi¹¿êta Europy zapomnieli o swoich sporach i wojnach i jeszcze jeden raz rozpoczêli krucjatê. Jeœli Turcy s¹ œmiertelnym zagro¿eniem dla was, to i Konstantynopol w sercu tureckiego pañstwa jest œmiertelnym zagro¿eniem dla su³tana. Nie znasz jego wielkomocarstwowych planów. Uwa¿a siê za Aleksandra naszych czasów.

— Sza, sza — uciszy³a mnie uœmiechaj¹c siê z pow¹tpiewaniem.

— Jeœli jest tak, jak mówisz, nie bêdziemy mogli siê ju¿ spotkaæ wiele razy.

— Co chcesz przez to powiedzieæ — zapyta³em chwytaj¹c j¹ za rêce.

— Jeœli su³tan rzeczywiêcie wyruszy z Adrianopola, cesarz Konstantyn wyœle damy z cesarskiej rodziny chy¿ym statkiem w bezpieczne miejsce na Moreê. Dla wszelkiej pewnoœci. Statek ten weŹmie na pok³ad tak¿e inne damy wysokich rodów. I ja te¿ mam tam miejsce.

Spojrza³a na mnie swymi br¹zowymi oczami, zagryz³a wargi i rzek³a:

— Tego w³aœciwie nie powinnam ci by³a powiedzieæ.

— Nie — odrzek³em suchymi wargami i ochryp³ym g³osem. — Móg³bym byæ przecie¿ tajnym agentem su³tana. Czy to mia³aœ na myœli? Przecie¿ wszyscy to podejrzewacie.

— Ufam ci — odpar³a. — Na pewno nie zrobisz z³ego u¿ytku z tego, czegoœ siê dowiedzia³. Powiedz, czy mam jechaæ?

— Naturalnie — powiedzia³am. — Musisz jechaæ. Dlaczego nie mia³abyœ uratowaæ cnoty i ¿ycia, jeœli ci siê nadarzy okazja. Nie znasz su³tana Mehmeda. Ja go znam. Twoje miasto ulegnie zag³adzie. Ca³e jego piêkno, ca³y ten gasn¹cy blask, który nas otacza, ca³a ta moc i bogactwo szlachejnych rodzin, wszystko to jest ju¿ tylko cieniem i pozorem.

— A ty? — rzuci³a.

— Ja przyby³em tu, by umrzeæ na murach Konstantynopola — odrzek³em. — Za to, co minione i

czego żadna si³a na świecie nie może już przywrócić. Nadchodzi inne czasy. Nie zależy mi na tym, by zobaczyć.

W³oży³a już br¹zowy p³aszcz i sta³a mn¹c w palcach welon.

— Nawet mnie nie poca³ujesz, kiedy odchodzê? — b¹knê³a.

— Rozboli ciê tylko g³owa — powiedzia³em.

Wspiê³a siê na palce i ca³owa³a mnie w policzki miêkkimi wargami, g³adz¹c lekko d³oni¹ moją brodê. Przycisnê³a na chwilkê g³owê do mojej piersi, jakby chc¹c zamkn¹æ mnie w swoim objêciu.

— Napawasz mnie próżności¹ — rzek³a. — Zaczynam sobie zbyt wiele przypisywaæ. Czy rzeczywiêcie nie zależy ci zupe³nie na tym, by wiedzieæ, kim jestem? Czy tylko jako kobietê chcesz mnie mieæ za przyjaciela? To dla mnie lube uczucie, ale trudno mi w to uwierzyæ.

— Przyjdiesz jeszcze raz, zanim wyjedziesz? — zapyta³em.

Rzuci³a spieszne spojrzenie po izbie, poklepa³a z roztargnieniem łó³tego pieska.

— Dobrze mi tu u ciebie — rzek³a. — Przyjdê, jeżeli bêdê mog³a.

6 stycznia 1453

Mimo wszystko Grecy zaczynaj¹ siê niepokoiæ. Z³owieszcze wró³by szerz¹ siê z ust do ust. Kobiety opowiadaj¹ swoje sny. Mê³czyznom zdaje siê, że widzi¹ znaki. Z p³on¹cymi oczyma mnisi g³osz¹ z gniewn¹ pasj¹ na otwartej ulicy œmieræ i zniszczenie dla miasta, które porzuci³o wiarê przodków.

Ca³e to podniecenie wychodzi z klasztoru Pantokratora. Stamt¹d to mnich Gennadios wysy³a do miasta listy, które odczytuje siê ludowi. Kobiety wybuchaj¹ p³aczem na d³wiêk tych s³ów. Sam Gennadios, na rozkaz cesarza, nie oœmiela siê pokazywaæ ludowi. Ale czyta³em wezwanie, które kaza³ przybiaæ na wrotach klasztoru.

Nieszczęœni! — pisze. — Dok¹deœcie siê zab³kali? Jak mogliœcie odst¹piæ od ufności w Boga i wi¹zaæ nadzieje z pomoc¹ Franków? Wtr¹cacie swoje miasto w zag³adê i wraz z nim utraciliœcie wasz¹ wiarê. Bo³e, b¹d³ mi mi³oœciwy! Przed Twoim obliczem zaœwiadczam, że nie mam żadnego udzia³u w tej grzesznej przewinie. Zastanówcie siê, nieszczęœni, co robicie. Zginiecie jako niewolnicy, zginiecie odst¹piwszy od wiary waszych przodków i przyznawszy siê do herezji. Biada wam na s¹dzie ostatecznym!

Najważniejsze jest w rzeczy samej pytanie, czy flota papieska zd¹ży na czas i czy pomoc bêdzie dostateczna. W jak¹œ ogóln¹ krucjatê trudno mi wierzyæ. Do klêski pod Warn¹ chrzeœcijaństwo

przygotowywa³o siê przez piêæ lat. Wêgry nie odwa^z¹ siê ju^z tym razem zerwaæ rozejmu, jak wtedy. Jeœli pomoc nie przyjdzie na czas, uznanie unii by³o postêpkiem pochopnym, który wzbudzi³ tylko rozgoryczenie i nieufnoœæ. Dlaczego lud Konstantynopola mia³by w rzeczy samej odst¹piæ od tej pociechy, któr¹ mo^ze im daæ ich wiara?

Gennadios ma lud po swojej stronie. Koœció³ M¹droœci Bo^zej œwieci obecnie pustkami. Tylko cesarz ze swoim ceremonialnym orszakiem chodzi jeszcze tam na mszê. Dla polityków jest rzecz¹ obojêtn¹, w co wierz¹. I tak sk³adaj¹ zawsze wyznania tylko ustami. Ale myœlê, ^ze pustka w koœciele mo^ze ich przeraziæ. Tak^ze i czêœæ duchowieñstwa odpad³a. Tym, którzy zostali w koœciele M¹droœci Bo^zej, inni gro^z¹ ekskomunik¹ i wyklêciem.

8 stycznia 1453

Nowa pog³oska sk³oni³a mnie, bym jeszcze raz uda³ siê do klasztoru Pantokratora, ^zeby spotkaæ siê z tym Gennadiosem. Musia³em czekaæ d³ugo. Modli siê i biczuje ca³y dzieñ, aby odkupiaæ grzech miasta. Ale przyj¹³ mnie, gdy us³ysza³, ^ze nale^za³em do œwity su³tana. Zaprawdê, oni kochaj¹ Turków bardziej ni^z ³acinników!

Gdy zobaczy³ moj¹ g³adko ogolon¹ brodê i ³aciñski strój, cofn¹³ siê wo³aj¹c “anatema” i “apostata”. To wcale niedziwne, ^ze nie pozna³ mnie natychmiast, gdy^z tak^ze i mnie trudno by³o rozpoznaæ go na pierwsze wejrzenie. Brodatego, skud³aczonego, z oczyma zapadniêtymi od postów i czuwania. Ale mimo to by³ tym dawnym Georgiosem Scholariosem, sekretarzem i stra^znikiem pieczêci nieboszczyka cesarza Johannesesa, tym samym, który wraz z innymi z³o^zy³ podpis pod uni¹ we Florencji. M³ody, gwa³towny, uczony, ^z¹dny chwa³y, ambitny i mi³uj¹cy ^zycie Georgios.

— Jestem Jean Ange — powiedzia³em. — Giovanni Angelo, Frank, któremu okaza³eœe swoj¹ przyjaŃñ we Florencji, przed wielu laty.

Wpatrzy³ siê we mnie, jakby zobaczy³ szatana.

— Mo^ze i zna³ ciebie Georgios, ale nie ma ju^z wiêcej Georgiosa! — wykrzykn¹³. — Dla moich grzechów wyrzek³em siê wszystkich œwieckich godnoœci, wszelkiej wiedzy i politycznej chwa³y. Tylko mnich Gennadios pozostaje, a on ciebie nie zna. Czego chcesz ode mnie?

Jego podniecenie i duchowy ból nie by³y udane. Doprawdy cierpia³ i pot œmiertelny jego miasta i jego ludu wyst¹pi³ mu na czo³o. Opowiedzia³em mu pokrótce o moich losach, a^zeby móg³ mi ufaæ. A potem rzek³em:

— Jeœli to by³o grzechem, ^zeœ wówczas podpisa³, i jeœli dzieœ pokutujesz za ten grzech, dlaczego nie robisz tego tylko przed Bogiem? Dlaczego wci¹gasz ca³y lud z sob¹ w twój ból i siejesz rozd^zwiêki teraz, gdy wszystkie si³y powinny siê zjednoczyæ?

Odpar³:

— Moim jêzykiem i moim piórem Bóg chce ch³ostaæ ich za okropne odstêpstwo. Gdyby zaufali Panu i odrzucili pomoc z Zachodu, wówczas sam Pan walczy³by za nich. Dzieæ Konstantynopol jest zgubiony. Czczym dzia³aniem bez znaczenia jest dalsze budowanie murów i zbieranie broni. Bóg odwróci³ od nas oblicze i wyda³ nas w rêce Turków.

— Jeæli to nawet Bóg przemawia³ przez twoje usta — odrzek³em — to i tak czeka nas bój. S¹dzisz, ¿e cesarz Konstantyn dobrowolnie odda miasto?

Spojrza³ na mnie badawczo i w jego pe³nych ekstazy oczach zab³ys³o spojrzenie doœwiadczonego mê¿a stanu.

— Któz to przemawia przez twoje usta? — zapyta³ — Tym, którzy siê podporz¹dkuj¹, su³tan zapewnia ¿ycie, mienie i wykonywanie zawodu, a przede wszystkim ich wiarê. Nasz koæció³ bêdzie ¿yæ i rozkwitaæ tak¿e i w pañstwie tureckim pod opiek¹ su³tana. Nie prowadzi on wojny z nasz¹ wiar¹, lecz przeciw naszemu cesarzowi.

Kiedy nic na to nie odpowiedzia³em, doda³:

— Przez swoje odstêpstwo Konstantyn wykaza³, ¿e nie jest prawdziwym bazyleusem. Nie jest on przecie¿ nawet zgodnie z prawem ukoronowany. Jest on gorszym wrogiem naszej wiary ni¿ Mehmed.

— Ob³¹kany, szalony mnichu — wybuchn¹³em — sam nie wiesz, co mówisz!

Uspokoi³ siê i powiedzia³:

— Nie tai³em mojego pogl¹du. Powiedzia³em cesarzowi Konstantynowi te same s³owa. Nie mam nic do stracenia. Ale nie jestem sam. Za mn¹ stoi lud, a tak¿e wielu, spoæród wielmo¿ów, którzy boj¹ siê gniewu boskiego. Powiedz to temu, kto ciê tu pos³a³.

— Mylisz siê — odpar³em. — Nie s³u¿ê ju¿ su³tanowi. Ale nie w¹tpiê, ¿e potrafisz sprawiæ, by s³owa twoje dosz³y do uszu su³tana innymi drogami.

10 stycznia 1453

Wezwano mnie jeszcze raz do Blachern. Frances okaza³ mi szczególn¹ uprzejmoœæ i wzglêdy. Nalewa³ mi wina, ale nie spojrza³ mi ani razu w oczy. Krêci³ tylko na palcu sygnet, du¿y niczym g³owa dziecka, i patrzy³ na swoje wypielêgnowane paznokcie. Bez w¹tpienia jest to m¹¿ uczoney i

młdry, w którym nie ma już żadnej wiary. Jest tylko wierny swemu cesarzowi. Konstatyn i on wzrośli razem od kolebki.

— Ta zima będzie decydująca — powiedzia³ między innymi. — W Adrianopolu wielki wezyr Halil robi nadal wszystko, co w jego mocy, żeby zachować pokój. Jest on naszym przyjacielem. Jeszcze ostatnio otrzymaliśmy od niego przez Genuńczyków w Perze zachęcające wieści. Nie muszę tego chyba taiać przed tob¹. Wzywa nas, żebyśmy patrzyli ufnie w przyszłość i zbroili się, jak tylko możemy. Im lepiej się uzbroimy, tym pewniejsza będzie porażka sułtana, gdyby rzeczywiście odważył się na oblężenie.

— Ta zima będzie decydująca — przyzna³em. — Im wcześniej sułtan odleje dzia³a i wystawi armię, tym wcześniej padnie Konstantynopol.

— Nasze mury wytrzyma³y wiele oblężeń — ucemiechn¹³ się znowu Frances. — Tylko³acinnikom uda³o się raz zdobyć Konstantynopol. Ale wtedy przyszli oni od morza. Od tej pory nie lubiliśmy krucjat. Wolimy raczej żyć w zgodzie z Turkami.

— Zabieram ci czas — rzek³em. — Nie chcę d³użej przeszkadzać.

— Ach tak — powiedzia³ — i ja też mam przecieć sprawę do ciebie. Mówi¹ mi, że zbyt często jeżdżisz do Pery. I odwiedzi³eś też mnicha Gennadiosa, mimo że z cesarskiego rozkazu musi on przebywać w murach swego klasztoru. Do czego zmierzasz?

— Czuję się samotny — odpar³em. — Wygl¹da na to, że nikt mi nie ufa. Chcia³em tylko spróbować ożywić dawn¹ przyjaźń. Ale Georgios Scholarios wyraźnie już nie żyje. A z mnicha Gennadiosa nie mam żadnej pociechy.

Frances roz³oży³ obojętnie ręce.

— Dlaczego ja w³aciewie spieram się z tob¹? I tak nie możemy zrozumieć się nawzajem.

— W imię Boga, wysoki kanclerzu! — wykrzykn¹³em. — Uciek³em od sułtana. Porzuci³em stanowisko, którego wielu mi zazdrości³o. Tylko po to, żeby biać się za Konstantynopol. Nie za ciebie. Nie za twojego cesarza. Tylko za to miasto, które kiedyś by³o sercem świata. Tylko to serce pozosta³o z potężnego mocarstwa. Biję ono ostatnimi, powolnymi uderzeniami. To serce jest także moim. Z tym sercem umrę. A jeżeli zostaną wzięty do niewoli, sułtan wbije mnie na pal.

— Dziecinada — odrzek³ krótko Frances. — Gdybyś miał dwadzieścia lat, mógłbym uwierzyć. Ty, Frank i³acinnik, co możesz mieć wspólnego z nami?

— Wolę walki — odpar³em. — O marność, w obliczu zag³ady, w obliczu potopu. W zwycięstwo nie wierzę. Walczę bez nadziei. Ale jakie to ma znaczenie, skoro chcę walczyć?

Przez chwilę czu³em, że moje s³owa na moment przekona³y go, tak że gotów by³ skreślić mnie ze swoich politycznych rachub i traktować jako nieszkodliwego fantastę. Ale potem potrzeb¹³ g³ow¹. Jego jasnoniebieskie oczy wype³ni³a melancholia.

— Gdybyœ by³ kimœ innym, gdybyœ przyby³ z Europy z krzy¿em na ramieniu, gdybyœ ¿ebra³ o pieni¹dze jak wszyscy Frankowie, gdybyœ domaga³ siê przywilejów handlowych w nagrodê, wówczas mo¿e bym ci uwierzy³, a nawet zaufa³. Ale jesteœ zbyt uczonym mê¿em, zbyt doœwiadczoneym i jasno myœl¹cym, ¿eby twoje zachowanie mog³o wskazywaæ na coœ innego jak ukryte zamiary.

Sta³em nadal przed nim. Moje stopy zrobi³y siê niespokojne. Chcia³em znów pójœæ swoj¹ drog¹. Ale on wci¹¿ okrêca³ na palcu pierœcieñ z sygnetem i zezowa³ na mnie nie chc¹c spojrzeæ mi w oczy, tak jakby ¿ywi³ do mnie najg³êbsz¹ niechêæ.

— Sk¹d przyby³eœ do Bazylei? — powiedzia³. — Jak uda³o ci siê zyskaæ zaufanie doktora Miko³aja Cusani? Dlaczego pop³yn¹³eœ z nim do Konstatynopola? Ju¿ wówczas umia³eœ mówiæ po turecku. Dlaczego tak uparcie trwa³eœ na synodach w Ferrarze i Florencji? Dok¹d uda³eœ siê stamt¹d? Dlaczego kardyna³ Cesarini wybra³ ciê na sekretarza? Czy to ty zg³adzi³eœ go ze œwiata pod Warn¹, a¿eby³ atwiej móc powróciæ do Turków?

I nie stój mi tu i nie wpatruj siê we mnie! — rykn¹³ nagle wymachuj¹c mi rêkami przed twarz¹. — Turcy mówi¹, ¿e posiadasz si³ê ducha, która sprawia, ¿e nierozumne zwierzêta s³uchaj¹ ciebie, i która pozwala ci pozyskaæ zaufanie ka¿dego, jeœli zechcesz. Ale mnie nie mo¿esz pokonaæ. Mam mój sygnet i mój talizman. To jednak bagatelka. Bardziej polegam na swoim rozumie.

Sta³em w milczeniu. Nie by³o przecie¿ nic do powiedzenia. Wsta³. Uderzy³ mnie w pierœc grzbietem d³oni, jakby rozgniewany, ale tylko po to, ¿eby mn¹ zachwiaæ.

— Ty, ty... — powiedzia³ — myœlisz, ¿e my nic nie wiemy? Jesteœ jedynym, który zdo³a³ konno nad¹¿yæ za su³tanem Mehmedem przez ca³¹ dobê jazdy z Magnezji do Galipoli, po zgonie jego ojca. Ten, kto mnie kocha — za mn¹, niech idzie za mn¹! Pamiêtasz to? Ty poszed³eœ za nim. I mówi¹, ¿e nie wierzy³ swoim oczom, gdy w³œcienie ty dogoni³eœ go przy cieœninie Galipoli.

— Mia³em dobrego konia — odpar³em. — I pobiera³em nauki u derwiszów. Zahartowa³em moje cia³o na wszelkie niewygody. Jeœli chcesz, mogê wzi¹æ do rêki roz¿arzony wêgiel z kocio³ka i nie sparzy mnie.

Podszed³em do niego o krok bli¿ej i uda³o mi siê w koñcu uchwyciæ jego spojrzenie. Wystawi³em go na próbê. I nie wytrzyma³ jej. Z udrêczonym wyrazem twarzy odsun¹³ mnie skinieniem na bok. Nie odwa¿y³ siê kazaæ mi spróbowaæ. Gdyby mi siê uda³o, nie wiedzia³by ju¿, co s¹dziaæ o mnie. Taki by³ zabobonny, dlatego ¿e ju¿ w nic wiêcej nie wierzy³.

— Tak, kocha³em go rzeczywiście — powiedział³em — tak jak siê kocha piêkne dzikie zwierzê, mimo że zna siê jego zdradzieckoœæ. Jego m³odoœæ by³a jak wrz¹cy kocio³, który wymaga³ ciê¹kiej pokrywy, żeby nie wygotowa³a siê zawartoœæ. Na rozkaz Murada bywa³em czasem tak¹ pokryw¹. Ale Murad nienawidzi³ go, dlatego że jego najukochañszy syn uton¹³. Nigdy nie zgadzali siê z sob¹ jako ojciec i syn. Mimo to Murad by³ z niego dumny potajemnie.

Murad chcia³, żeby on nauczy³ siê umiaru, sprawiedliwoœci, opanowania — ci¹gn¹³em. — Murad chcia³, żeby on upokorzy³ siê przed Jedynym i zrozumia³ czczoœæ w³adzy i ¹ycia ziemskiego. I Mehmed nauczy³ siê wstrzemiê¹liwoœci, żeby m³óc byæ nie nasyconym, sprawiedliwoœci, żeby m³óc jej nadu¹ywaæ, opanowania, żeby m³óc folgowaæ swoim ¹dzom. — eby m³óc panowaæ nad tym wszystkim wol¹. Odprawia modlitwy, ale w sercu jest bez wiary. Wszystkie religie s¹ dla niego równie bezwartoœciowe. Czyta po grecku i po ³acinie, po arabsku i po persku. Zna matematykê, mapê œwiata, historiê i filozofiê. Konstantynopol jest jego kamieniem probierczym. Od lat m³odzieñczych marzeniem jego by³o go zdobyæ. Przez ujarzmienie tego miasta mo¹że udowodniaæ sobie samemu, że jest wiêkszy ni¹ wszyscy jego przodkowie. Czy rozumiesz, co wró¹ te znaki? On jest tym, który nadejdzie. I w jego epoce nie chcê ¹yæ!

Frances zamruga³ i jakby ockn¹³ siê ze snu.

— Mehmed jest gwa³townym i niecierpliwym m³odzieñcem — rzek³. — Po naszej stronie stoi polityka wypróbowana przez wiele stuleci. Tu w Blachernach, podobnie jak i w jego w³asnym seraju. Starzy i m¹drzy czekaj¹ tam tylko, żeby skrêci³ sobie kark, i ciesz¹ siê na to z góry. Czas pracuje dla nas.

— Czas — odpar³em. — Czas siê skoñczy³. Chwila, któr¹ odmierzy³œæ, zakoñczy³a siê. Piasek wysypa³ siê z klepsydry. Pokój z tob¹.

Odprawia³ mnie do drzwi. Szed³ nawet u mego boku przez zimny korytarz. Nasze kroki odbija³y siê melancholijnym echem o twarde œciany. Odrzwia ozdobione by³y podwójnym or³em z sycz¹cymi g³owami.

— Nie opuszczaj swego domu zbyt czêsto — ostrzega³ Frances. — Nie przep³ywaj cieœniny do Pery. Nie szukaj znajomoœci zbyt znacz¹cych ludzi. Inaczej mo¹że siê zdarzyæ, że bêdziesz musia³ zmieniaæ swój drewniany domek na marmurow¹ wie¹ê. To rada dana z przyja¹ni, Johannesie Angelosie. Chcê tylko twego w³asnego dobra. Nagle chwyci³ mnie za pierœ i rzuci³ mi w twarz pytanie:

— A megaduks Łukasz Notaras? Czy ju¹ ci ofiarowa³ swój przyja¹ñ?

By³a to próba zaskoczenia mnie. Kiedy nic nie odpowiedzia³em, doda³.

— Strze¹ siê, jeżeli us³yszemy, że szukasz z nim kontaktu. Jeżeli to da siê udowodniaæ, bêdziesz zgubiony.

Od¹wierny doprowadzi³ mego wynajêtego rumaka. Odjecha³em g³ówn¹ ulic¹ pe³nym galopem, nie bacz¹c na t³ok i œcisk przechodniów. Ten, który nie zszed³ mi z drogi, winien by³ sam sobie. Ale

krzycz'c i nawo³uj'c siê, kln'c i ch³oszcz'c swoje os³y, ludzie skrêcali na bok ju¿ z daleka, gdy us³yszeli têtent podkutych ¿elazem kopyt mego konia na wytartych i wy¿³obionych ciosowych kamieniach, którymi wymoszczona by³a ulica. Od pa³acu urodzonych w purpurze a¿ do Hipodromu pêdzi³em puœciwszy wodze, tak ¿e piana zbryzga³a wêdzid³o mego wierzchowca.

By³em wzburzony, rozgor¹czkowany i przejêty groz¹.

“Raczej turban turecki ni¿ tiara papieska” — te s³owa brzmiã³y w moich uszach. Wielki ksiã¿ê, g³ównodowodz¹cy floty, najpotê¿niejszy po cesarzu cz³owiek w Konstantynopolu. Łukasz Notaras. A wiêc i on.

16 stycznia 1453

Przesiadujê w domu. Ale pog³oski kr¹¿¹ nieustannie. Nikt nie mo¿e ich powstrzymaæ. Przenikaj¹ przez œciany.

Su³tan buduje okrêty we wszystkich portach Azji.

Serbowie zostali zmuszeni na mocy uk³adu o przyjaŹni i pomocy do zasilenia jazd¹ wojsk su³tana. Chrzeœcijanie maj¹ oblegaæ chrzeœcijan.

Jestem samotny. Nie ufaj¹ mi. A wiêc jestem niepotrzebny.

Czas p³ynie. Nieub³aganie przemija jeden bezpowrotny dzieŃ po drugim. A zatem ona nie chce przyjœæ. Inaczej ju¿ by³aby przysz³a.

A nawet najubo¿si w s³oneczne dni k³ad¹ siê na zrudzia³ych zboczach Akropolu, na ch³odnej ziemi pod drzewami, ¿eby obejmowaæ siê nawzajem. Mê¿czyŹni i kobiety w ³achmanach, nie boj¹c siê widzów. O, gdybyœ przynajmniej by³a uboga, moja ukochana, obdarta i brzydka! Wówczas nikt by nam nie przeszkodzi³. Twoje oczy i tak bym rozpozna³. Twoje br¹zowe oczy pozna³bym zawsze. Nawet gdybyœ by³a stara. Nawet gdybyœ by³a brudna i gdyby twoje d³onie by³y twarde od pracy.

Gdybyœ rzeczywiœcie chcia³a, ju¿ byœ przysz³a.

21 stycznia 1453

Przez trzy dni by³em z robotnikami, którzy wzmacniaj¹ mur przy bramie œw. Romana. Toczy³em g³azy. Nosi³em zaprawê murarsk¹. Jestem pokryty kurzem i zadrapaniami. W³osy mam szorstkie od

wapna.

Zamknięty w swojej izbie gnucniejê. Muszê zachowaæ siê cia³a i moc ramion, żeby móc napinaæ ³uk i robiæ mieczem, gdy nadejdzie ta chwila. I budowa³em przecie¿ twierdzê su³tana nad Bosforem przez ca³e lato wraz z innymi.

Nie chcê przyjmowaæ dniówek, które dostaj¹ robotnicy, ale dzielê z nimi ich chleb, oliwê i suszone miêso. Myœel¹, ¿e oszala³em.

23 stycznia 1453

Cesarz Konstantyn przeje¿d¿a³ wzd³u¿ muru ze swoj¹ œewit¹. Zatrzyma³ siê ko³o nas, ¿eby zlustrowaæ roboty. Rozmawia³ ¿yczliwie z budowniczymi i przodownikami. Twarz mia³em ubrudzon¹ i trzyma³em g³owê schylon¹. Ale kiedy skończy³ ju¿ rozmawiaæ z innymi, zwróci³ siê prosto do mnie i powiedzia³:

— IdŸ do domu. Ta praca nie odpowiada twojej randze.

Nie by³ to wcale przypadek. W twarzy jego wyczyta³em, ¿e niechêtnie wyda³ mi ten rozkaz. Nie ma w nim zdrady. Tote¿ nie doszukuje siê tak od razu fa³szu w innych. Ale jest ca³kowicie na pasku Francesa i swoich doradców. A¿eby mnie pocieszyæ, doda³:

— S¹ dla ciebie godniejsze zadania.

Lecz to nie by³o prawd¹. Nie myœla³ tak. Chcia³ tylko u³atwiaæ mi zniesienie upokorzenia.

Przed piêtnastu laty by³ szorstki i wynios³y tak jak inni bracia Paleologowie. Ale czas go oszlifowa³. Ma teraz czterdzieci dziewięæ lat. Broda mu posiwia³a.

Jest te¿ bezdzietny. Straci³ dwie m³odziutkie ma³¿onki. Od czasu œmierci cesarza Johannesa nosi³ siê z planami trzeciego ma³¿eñstwa. Mówiono, ¿e nawet stara³ siê o wdowê po su³tanie Muradzie, Marê, której Mehmed pozwoli³ wróciæ do kraju, do Serbii. Ona jednak wola³a pójœæ do klasztoru. Murad pozwoli³ jej przecie¿ zachowaæ wiarê chrzeœcijañsk¹. Wolno jej by³o nawet nauczyæ m³odego Mehmeda greckich modlitw.

Lata nie sp³ynê³y bez œladu po Konstantynie. Jest on bardzo samotnym cz³owiekiem. I wszystko w jego ¿yciu przychodzi na póŸno. Do¿a wenecki gotów by³ oddaæ mu sw¹ córkê. Wraz z tym uzyska³by potê¿ne poparcie na Zachodzie. Ale nie, nie odwa¿y³ siê poœlubiaæ ³aciñskiej kobiety. Cesarz Trebizondy by³ znów zbyt ubogi i ju¿ sprzymierzony z su³tanem.

W koñcu znaleŸli ksiê¿niczkê barbarzyñsk¹ daleko nad Morzem Czarnym. Ksi¹¿ê Gruzji wyznaje prawdziw¹ wiarê i wyznaczy³ dostateczne wiano. By³ nawet gotów wys³aæ swoich s³ynnych wojowników na pomoc Konstantynopolowi. Lecz by³o ju¿ za póŸno. Frances zd¹¿y³ jeszcze wróciæ z podró¿y z œewiadczyniami tu¿ przedtem, zanim twierdza su³tana stanê³a gotowa. Teraz Bosfor jest

zamknięty. Żadna księżniczka nie może już przybyć tu z Morza Czarnego, żadne wiano, żadni dzicy wojownicy z Gruzji.

Konstantyn urodził się pod nieszczęśliwymi gwiazdami. Jest znienawidzony przez swój własny lud z powodu unii. Ale nie ma w nim zdrady. I nie jest też okrutny. Po wybuchu wojny kazał uwięzić wszystkich Turków w mieście, lecz już trzeciego dnia pozwolił im swobodnie odejść.

Mogli byli uwięzić także i mnie. Mogli byli kazać dręczyć mnie na wszystkie odwieczne sposoby, by zmusić moje usta do wyznań, które chcieli uzyskać. Ale Konstantyn nie chciał tego. I Frances nie odważa się na to. Może przecieżyć być prawdą, że jestem tajnym posłańcem sułtana. Takiego męża nie wlecze się do izby tortur, gdy oblężenie trwa.

Ale tępy, tępy. Konstantyn jest tępy. Strzeże swojej godności bazyleusa. Jakże mógłby boski cesarz zsiść z konia i wlec kamienie albo wziąć do ręki kielnię ramię przy ramieniu ze zwykłymi robotnikami, aby zagrzać ich, tak jak to robił młody sułtan nad Bosforem. Lecz jakież by to było tempo w robocie! Tak jak obecnie jest to tylko bezduszne odrabianie dniówek, powolne i głupe.

Nie mam zatem nawet pozwolenia, by nosić kamienie i zaprawę murarską do wzmacniania tych odwiecznych murów. Nie nienawidzę Konstantyna, ale trudno mi jest mu to wybaczyć.

Wrócę do domu, wykąpać się i kazać Manuelowi umyć mi włosy, po czym znowu odziać się we własne szaty.

Kiedy opowiadać, jak spotkać cesarza Konstantyna i stać twarzą w twarz z boskim bazylosem, mój sługa Manuel zaczął śmiać się swym chytrym i piskliwym śmiechem. Napiłem się wina i też dałem mu się napić. Opowiedział mi o komnacie, której ściany pokryte są pierwszymi porfirowymi płytami, jakie przywieziono z Rzymu. Tylko kilka osób ją widziało. W tej purpurowej komnacie rodził się cesarz Bizancjum i z małego balkoniku wysoko na ścianie fasadowej obwieszcza się ludowi o ich urodzeniu.

— Za twoje cesarskie imię, Manuelu — powiedziałem nalewając wina do jego glinianego kubka.

— Za twoje własne imię, panie Johannesie — odparł i pił tak gorliwie, że się oblewał winem.

24 stycznia 1453

Gdyby wyjechała, z pewnością bym się o tym dowiedział. Nawet gdyby statek odpłynął

potajemnie, plotki o tym i tak by siê rozesz³y. Ze wzgórz ka¿dy mo¿e widzieæ, co dzieje siê w porcie. W tym mieœcie nic d³ugo nie utrzymuje siê w tajemnicy.

Brzegi Azji b³êkitniej¹ po drugiej stronie wody. Têsknota rozdziera mi serce.

Gdybym by³ bez nazwiska, bez czci, bez przesz³oœci, móg³bym utopiæ siê w ludzkim morzu. [̄]yæ z dnia na dzieñ. Zadowalaæ siê tym, co jest, wyczekiwaæ. Ale ja zakosztowa³em gorzkiego chleba wiedzy...

26 stycznia 1453

Nieoczekiwane wydarzenie. Na wydêtych ¿aglach wp³ynê³y dzie do portu dwa wielkie okrêty wojenne. Podczas gdy ¿eglarze zwijali ¿agle, ludzie zbiegali siê na zbocza i na mury miejskie, by wo³aæ i wymachiwaæ na przywitanie. Najwiêkszy z tych okrêtów wygl¹da rzeczywicie potê¿nie w porównaniu z weneckim.

Dowódc¹ jest Giovanni Giustiniani, Genueñczyk. By³y podesta w Kaffie, wypróbowany ¿o³nierz zawodowy. Przybywa z siedmiuset nawyk³ymi do boju ¿o³nierzami. Ludzi ogarnê³a ekstatyczna radoœæ, mimo ¿e to ^³acinnicy. Ich uzbrojenie jest nienaganne. Wielu ma dwurêczne miecze. Zakuci w pancerze, ka¿dy z nich z ^³atwoœci¹ dorównuje dziesiêciu lekko zbrojnym mê¿om w skórzanych zbrojach. Przywykli do twardej dyscypliny i pos³uchu. Widaæ to by³o po nich, gdy schodzili na l¹d w dobrym szyku, a potem szczêkaj¹c zbrojami ci¹gnêli przez miasto w stronê Blachern.

Cesarz dokona³ przegl¹du oddzia³u. Jeœli zawczasu wiedzia³ o ich przybyciu, potrafi dobrze zachowaæ tajemnicê. Zazwyczaj ju¿ po kilku dniach nawet najtajniejsze narady przenikaj¹ z pa³acu na zewn¹trz. Przynajmniej do tego, kto p³aci najwiêcej.

Byæ mo¿e Zachód nie zapomni³ jeszcze o Konstantynopolu. Giustiniani musia³ tu przybyæ za wiedz¹ i zgod¹ rz¹du genueñskiego; sk¹d by inaczej uzyska³ œrodki na uzbrojenie okrêtów i ¿o³d dla swoich ludzi.

Ale samych tylko su³tañskich janczarów jest dwanaœcie tysiêcy. Pod Warn¹ nie zdo³a³a ich powstrzymaæ nawet zakuta w ¿elazo konnica.

27 stycznia 1453

Przyszła. Przyszła mimo wszystko, przyszła jeszcze raz. Nie zapomniła mnie.

Zeszczuplała i była bardzo blada. W jej brązowych oczach płonął niepokój. Widać było, że cierpi. Słowa i pytania zamarały mi na ustach. O cóż miałem pytać? Przecież przyszła.

— Moja ukochana! — powiedziałem tylko. — Moja ukochana!

— Dlaczego tu przybyła? — rzekła oskarżająco. — Dlaczego nie zostałeś u sułtana? Czemu mnie dręczysz? Dlaczego mnie uzależniasz od swojej woli?

To haniebne — ci gnęła. — Dawniej byłam radosna i pewna siebie. Teraz jestem bezwolna. Moje stopy niosły mnie tam, dokąd nie chciałem. I ty, ścannik, żonaty, awanturник, sprawiasz, że zaczynam nienawidzić siebie samej.

Tak mało zatem znaczy najlepsze wychowanie — biadała. — Tak mało znaczy wiedza, krytycyzm, pochodzenie, duma i majątek. Jestem wydana na twój śsak jak niewolnica. Wstydzę się każdego kroku, który mnie tu przywiódł.

I nawet mnie nie dotknę! — wołała. — A mimo to krwawe ciemne wiry w mojej krwi. Mrok w głębi mego wspaniałego ciała. Dawniej byłam jasna. Dawniej byłam czysta. Dzieci nie wiem już, czym jestem i czego chcę.

Sztylet w twojej piersi, trucizna w twoim pucharze! — wołała. — Byłoby lepiej, żeby nie było. Przyszedłem, by ci to powiedzieć.

Wzięłam ją w ramiona i pocałowałam w usta. Nie narzekała już na ból głowy. Przez te dni rozstania rozwinęła się w kobietę. Drżała w moich objęciach.

O, jak ja nienawidzę tego drżenia. Jak nienawidzę rumieńca pośladka, który zabarwił jej policzki. Wszystko to przeżyłem już aż nazbyt wiele razy. Nie ma jednak żadnej miłości bez ciała. Nie, nie ma żadnej miłości bez pośladka.

— Wcale nie mam zamiaru iść z tobą do ołtarza — rzekłem. — Na wszystko jest czas. To nie dlatego tak mi ciebie brakowało.

— Gdybyś mnie zabił, zabiłbym cię — wybuchnęła. — Tyle jestem jednak winna sobie samej i mojej rodzinie. I nie mów do mnie takim tonem.

— Oszczędzaj swój wianek dla Turków — powiedziałem. — Nie miałem zamiaru go uszczknąć.

— Nienawidzę cię — dyszała ścisłając mnie za ramię. — Johannesie Angelosie, Johannesie Angelosie, Johannesie Angelosie — powtarzała przyciskając mocno twarz do mego barku i wybuchnęła gwałtownym szlochaniem.

Wzi¹³em jej twarz w d³onie, œmia³em siê, ca³owa³em jej oczy i policzki, pociesza³em j¹ tak, jakby by³a ma³¹ dziewczynk¹. Nak³oni³em j¹, by usiad³a. Poda³em jej wina. Tak³e i ona zaczê³a z wolna siê ucemiechaæ.

— Nie umalowa³am sobie policzków, nim tu przysz³am — rzek³a. — By³am taka m¹dra. Ju³ ciê znam. Zmuszasz mnie zawsze do p³aczu. A wtedy niedobrze mieæ umalowane policzki. Naturalnie bardzo chcê byæ piêkna w twoich oczach, ale to nie ma ³adnego znaczenia. Przecie³ tylko moich oczu po³dasz.

We³ je wiêc sobie — ci¹gnê³a przechylaj¹c siê ku mnie. — Masz je. Mo³e potem zostawisz mnie w spokoju.

By³o to o zachodzie s³oñca. Dzieñ oblewa³ siê czerwieni¹ i w mojej izbie zmierzcha³o.

— Jak ci siê uda³o przyjœæ? — zapyta³em.

— Ca³e miasto jest w poruszeniu — zacemia³a siê. — Raduj¹ siê i œwiêtuj¹ z powodu przybycia Genuêczyków. Pomyœl, siedmiuset zakutych w ³elazo wojowników. To przechyli szczeniê na nasz¹ stronê. Ktô³ móg³by nadzorowaæ i ochraniaæ swoj¹ cõrkê w dzieñ taki jak dzie. Nawet gdyby spotka³a siê z ³acinnikiem, mo³na to wybaczyæ.

— Dotychczas nie pyta³em ciê o nic w Konstantynopolu — powiedzia³em. — Teraz jednak chcia³bym to uczyniaæ. Nie dlatego, ³e jest to takie wa³ne, ale z pewnych wzglêdów jestem ciekawy. Czy znasz megaduksa ³ukasza Notarasa?

Wzdrygê³a siê gwa³townie i wpatrzy³a siê we mnie przera³ona.

— Dlaczego o to pytasz?

— Chcia³bym wiedzieæ, jakiego to rodzaju cz³owiek — odpar³em. A gdy nadal wpatrywa³a siê tylko we mnie, doda³em niecierpliwie: — Czy rzeczywiœcie przedk³ada³by su³tana nad w³asnego cesarza? Sama s³ysza³æ, jak wo³a³ do ludu w dniu, kiedy spotkalicemy siê po raz pierwszy. Powiedz mi zatem, jeżeli go w ogóle znasz, czy istotnie móg³by staæ siê zdrajc¹?

— Co ty powiadasz? — szepnê³a. — Na co ty siê wa³ysz? To przecie³ o megaduksie mówisz.

Znam go dobrze — ci¹gnê³a z ³arem — i tak³e jego rodzinê znam. Jest ze starego rodu, ambitny, ³1dny zaszczytów i gwa³towny. Cõrka jego otrzyma³a cesarskie wychowanie. Zamierza³ wydaæ j¹ za cesarza, ale kiedy Konstantyn zosta³ bazyleusem, cõrka wielkiego ksiêcia nie nadawa³a siê ju³ na ma³³onkê. By³a to zniewaga, któr¹ trudno wybaczyæ. I megaduks nie uznaje polityki, któr¹ prowadzi cesarz. Ale cz³owiek, który przeciwstawia siê unii, nie musi jeszcze z tego powodu byæ zdrajc¹. Nie, zdrajc¹ nie jest i nigdy nim nie zostanie. Gdyby nim by³, nie wyjawi³by chyba tak otwarcie i uczciwie swoich pogl¹dów.

— Nie znasz namiêtnoœci, które rz¹dz¹ mê³czyznami — rzek³em. — W³adza to straszliwa pokusa. Podstêpny i ³1dny w³adzy m¹³, który nie pochwała polityki Konstantyna, móg³by w swoich rachubach wyobra³æ sobie Konstantynopol rz¹dzony przez megaduksa jako wasala su³tana.

Rebelianci i uzurpatorzy istnieli i dawniej w tym mieście. I nawet mnich Gennadios g³osi otwarcie poddanie się.

Szept³a:

— Twoje s³owa przerażaj¹ mnie.

— Ale myśł ta jest ponęt³a — ci¹gn¹³em. — No, czy nie? Krótkotrwa³y bunt, nieco rozlewu krwi i bramy otwar³yby się dla su³tana. Czy nie lepiej, żeby zginę³o tylko niewielu ludzi niż wszyscy i zarówno wasza, jak i nasza kultura posz³a w ślad za miastem na zag³adę? Wierz mi, w³acęciwy m¹ż umia³by usprawiedliwić swoje postępk³i wieloma ważnymi przyczynami.

— Kim jesteś? — zapyt³a odsuwaj¹c się ode mnie. — Dlaczego mówisz tak, jak mówisz?

— Dlatego, że odpowiednia chwila już minę³a — odrzek³em. — Dzieć cesarz ma siedmiuset zakutych w żelazo ³acowników oprócz w³asnej gwardii przybocznej. Przeciw nim bezsilna by³aby choćby największa masa ludzka. Nawet gdyby Gennadios pob³ogos³awi³ bunt i sam megaduks Notaras osobiście poprowadzi³ lud na Blacherny.

Tak już jest — ci¹gn¹³em — przybycie Giovanniego Giustinianiego przypieczęto³o los Konstantynopola. Odt¹d zag³ada jest nieunikniona. Możemy odetchn¹æ z ulg¹. Gdyż su³tan Mehmed nie jest podobny do swego ojca Murada. Na jego s³owach nigdy nie można polegać. Ten, kto mu się oddaje ufaj¹c jego obietnicom, dobrowolnie klęka przed swoim katem.

Odpar³a:

— Nie rozumiem cię. Doprawdy nie rozumiem ciebie. Mówisz, jak gdybyś chciał, żeby nasze miasto zginę³o. Mówisz jak anio³ ćmierci.

Zorza zachodu s³ońca znik³a. W izbie by³o tak ciemno, że twarze nasze majaczy³y tylko niczym blade płamy.

— Sk¹d wiesz, że nie jestem anio³em ćmierci? — odrzek³em. — Czasem sam siebie o to pytam.

Pewnego dnia, dawno już temu, wyst¹pi³em z bractwa wolnego ducha — ci¹gn¹³em w ciemności. — Ich fanatyzm by³ niczym ciasna cela. Ich nietolerancja by³a jeszcze bardziej niepomiarowana niż nietolerancja mnichów i kap³anów. Kiedy rozsta³em się z nimi, ockn¹³em się wczesnym rankiem pod starym drzewem przy murze cmentarnym. Na murze tym ktoś namalowa³ tancę ćmierci. Gdy się zbudzi³em, pierwsz¹ rzecz¹, któr¹ zobaczy³em, by³ koćciotrup. Prowadzi³ w tańcu biskupa. Prowadzi³ w tańcu cesarza. Prowadzi³ w tańcu kupca. Prowadzi³ w tańcu pięk¹ kobietę. By³o to pewnego rzeckiego od rosy poranka, kiedy s³owik ćpiewa³ nad bystrym Renem. W chwili tej dozna³em objawienia. Od tego poranka ćmieræ by³a moj¹ siostr¹ i nie boję się jej.

Twoje miasto jest niby stara szkatu³ka na klejnoty, z której odpad³y już zdoł¹ce j¹ drogie kamienie i której rogi i kanty s¹ uszkodzone. Ale zamyka w sobie wszystko, co niegdyś by³o piękne. Ostatnich filozofów Grecji. Uniesienia wiary. Pierwotny koćció³ Chrystusa. Stare pisma. Mieni¹ce

się z^otem mozaiki. Nie chcê, by zginê^o. Kocham je boleœnie i beznadziejnie ca^{ym} moim sercem. Chwila zag^{ady} jednak nadesz^a. Ktô^z odda^{by} dobrowolnie rabusiowi swój¹ skatu³kê na klejnoty? Lepiej niech ulegnie zniszczeniu w krwi i popio³ach. To ostatni Rzym. W tobie i we mnie oddycha tysi¹c lat. To ju^z raczej korona œmierci, Chrystusowa cierniowa korona, ni^z turban turecki. Rozumiesz, co mam na myœli?

— Kim jesteœ? — szepnê^a. — Dlaczego mówisz do mnie w ciemnoœci?

Powiedzia³em, co mia³em do powiedzenia. Skrzesa³em ogieñ i zapali³em œwiece. T^o3te topazy w naszymyniku zaczê³y migotaæ na jej bia³ej szyi. T^o3te topazy spod znaku Strzelca. Chroni¹ one swego w³acéciciela przed pod³oœci¹.

— Kim jestem? — rzek³em. — Cz³owiekiem ðonatem, ³acinnikiem, awanturnikiem, jak sama powiedzia³ae. Dlaczego wiêc pytasz?

Poprawi³a niezgrabnie ko³nierz.

— Twój wzrok parzy mnie w szyjê — skar^zy³a siê.

— To moja samotnoœæ parzy ciê — odpar³em. — Moje serce spala siê na popió³, gdy patrzê na ciebie w blasku œwiec. Twoja p³eæ jest jak srebro. Twoje oczy s¹ jak ciemne kwiaty.

Tak mówisz — ci¹gn¹³em. — Mam wiele s³ów, piêknych s³ów. Mogê po^zyczyæ je od starych i od nowych. Kim jestem? Jestem Zachodem i Wschodem. Jestem krwi¹ Grecji w ðy³ach Zachodu. Czy mam mówiæ dalej?

— Muszê ju^z iœæ — powiedzia³a, podnios³a siê i otuli³a p³aszczem nie czekaj¹c, a^z jej dopomogê.

— Wezmê latarniê i pójdê z tob¹ — rzek³em. — Na ulicach jest niespokojnie. Nie chcê, byœ spotka³a siê z pijanymi Genuêczykami. Wnet zaczn¹ siê bójki. To zwyczaj najemników. Dzieœ wieczorem nie mo^zesz iœæ sama. S¹ ³acinnicy.

Zawaha³a siê.

— Jak chcesz — rzek³a w koñcu krótko. Jej g³os by³ martwy. Jej twarz jak skamienia³a. — Teraz ju^z wszystko jedno.

Przypi¹³em do pasa swój turecki krzywy miecz. Jego ostrze mog³o rozci¹æ bujaj¹cy w powietrzu puszek. Jego ostrze mog³o wyszczerbiaæ miecz zachodni. Takie miecze wykuwaj¹ janczarowie.

— Dzień wieczór — powiedzia³em i s³owa uwiêz³y mi w gardle — dzień wieczór... — powtórzy³em, ale nie mog³em mówiać dalej. Z tajemnego Ÿród³a mego serca sp³ynê³a nagle gor¹ca fala na moje ch³odne rozczarowanie. Przez wiele lat chodzi³em na nauki do derwiszów, unika³em miêsa, nie chcia³em nigdy uszkodziæ ¿adnego ¿ywego stworzenia, w które tchniêto ducha. Ale w ten wieczór chcia³em biać i zabijaæ. Zabiaæ cz³owieka, bliŸniego. Barbarzyñskie cia³o buntowa³o siê przeciwko mej duszy. Moja grecka krew nienawidzi³a ³acinników. By³o mi tak, jakby coœ we mnie rozszczepi³o siê na dwoje gwa³towniej ni¿ kiedykolwiek przedtem. W mojej duszy ¿arzy³a siê ¿i¹dza mordu. Nigdy jeszcze tego nie czu³em. To przysz³o z mi³oœci¹. Mi³oœæ jak trzêsenie ziemi wyrzuci³a we mnie na wierzch wszystko, co by³o utajone. Nie, nie poznawa³em ju¿ w³asnej istoty.

Chwyci³a mnie mocno za ramiê. Od¿y³a znowu:

— Nie bierz miecza — powiedzia³a. — Tylko tego po¿a³ujesz.

Dziwna zwyciêska radoœæ dr¿a³a w jej g³osie. Zna³a mnie lepiej, ni¿ sam siebie zna³em. To by³o wrêcz niewiarygodne. Gdy dotyka³a mego ramienia, wycieka³a ze mnie si³a. Gwa³townie odpi¹³em miecz i rzuci³em go ze szczêkiem na pod³ogê.

— Jak chcesz — powiedzia³em. — Jak chcesz. Jak tylko chcesz.

Poszlicemy zbroczem w górê. Ko³o portu zataczali siê i wrzeszczeli genueñscy ¿o³dacy kroc¹c d³ugimi szeregami w poprzek ulicy. Siêgali po kobiety i witali wszystkich napotkanych grubiañstwami w wielu jêzykach. Ale nie okazywali ¿adnej nie¿yczliwoœci. Nikt ich nie rozdra¿ni³. Broñ zostawili w koszarach. Nam obojgu otworzyli przejœcie w milczeniu. Po jej postawie i wysoko niesionej g³owie mo¿na by³o poznaæ kobietê wysokiego rodu, choæ twarz mia³a zas³oniê¹ welonem. Mnie zaœ ustêpowali z drogi nawet najbardziej pijani ¿o³nierze ju¿ na d³ugo przed Warn¹.

Grecy wycofali siê do domów. Gdy weszlicemy na wzgórze, by³o cicho wokó³ nas. Tylko nocni stró¿e z latarniami przechodzili okrzykuj¹c siê z dala. W zatoce portowej maszty okrêtów ozdobione by³y latarniami i krzykliwa muzyka rozlega³a siê echem na wodzie. Na nabrze¿ach dŸwiêcza³y bêbny i piszczaki. Tak¿e zbroza Pery po drugiej stronie zatoki b³yszcza³y jak usiane robaczkami œwiêtojañskimi.

A na cichym wzgórzcu wznosi³a siê majestatycznie i milcz¹co ku niebu kopu³a œwi¹tyni M¹droœci Bo¿ej. Znów le¿a³y przed nami ciemne masywy domów dawnego pa³acu cesarskiego. Sierp ksiê¿yca wisia³ nad hipodromem, którego niepowtarzalne rzeŸby ³aciñscy krzy¿owcy dawno ju¿ zrabowali i przekuli na monety. Ale poœrodku wci¹¿ jeszcze szczyrzy³y siê wê¿owe g³owy kolumny delfickiej, odlanej po bitwie pod Salamin¹ z br¹zu z perskich okrêtów wojennych.

Przystan¹³em.

— Jeœli chcesz, mo¿esz bezpiecznie iœæ st¹d dalej sama — odezwa³em siê. — Zatrzymaj latarniê. Ja i tak trafiê do domu.

— Powiedzia³am przecie^z, że teraz to już nie ma znaczenia — odpar³a. — Po tym wieczorze. To niedaleko, jeżeli l¹ekasz si¹e, że zmęcysz nogi.

W¹ska i wij¹ca si¹e droga wiod³a nas w d³ brzegiem morza Marmara w pobli^zu muru. Szli¹emy obok pot¹ężnych ³uków, które d³wigaj¹ hipodrom od strony morza. Zbli^zylicemy si¹e do zrujnowanego i nieczynnego portu, który nazywaj¹ Bukoleon. Tu^z obok wznosi si¹e wysokie wzgórze, które greccy przewodnicy ch¹ętnie pokazuj¹ ³acinnikom. To wzgórze z ko¹eci po zachodnich krzy^zowcach, którzy wracali do domu przez Konstantynopol. Grecy zwabili ich nie uzbrojonych w ulicz¹kę mi¹ędzy murami i wybili do ostatniego. W zem¹ocie za przemoc i che³pliwo¹æ, grabie^ze i gwa³ty. Tak mówi¹ Grecy.

W pobli^zu tego wzg¹orza, przy murze nad morzem, sta³ jej dom. By³a to okaza³a i pi¹ekna budowla z kamienia. Pochodnie, które migota³y w uchwytach nad okut¹ żelazem bram¹, oświetla³y w¹skie ³ukowate okna g¹rnego pi¹etra. Dolne nie mia³o okien, jak w twierdzy. Przystan¹e³a i wskaza³a na tarcz¹e herbow¹ wisz¹c¹ nad drzwiami.

— Jeżeli jeszcze tego nie wiedzia³e¹, to teraz już wiesz — powiedzia³a. — Jestem Anna Notaras.

Jestem Anna Notaras — powtórzy³a. — Jedyne córka megaduksa ¹ukasza Notarasa. Teraz zatem już wiesz.

G³os jej by³ ostry jak szk³o. Chwyci³a gwa³townie za ko³atkę u wrót i uderzy³a trzykrotnie. Zabrzmia³o to tak samo g³ucho, jak d³wi¹ecz¹ ³opaty ziemi rzucane na trumn¹e najdro^zszej osoby.

Nie, nie szuka³a ^zadnych bocznych drzwi, by niepostrze^zenie dosta¹e si¹e do domu. Ci¹e^zkie wrota otwar³y si¹e. Bia³o-niebieski kaftan od³wiernego ci¹e^zki by³ od srebrnych szamerowa¹. W drzwiach odwróci³a si¹e jeszcze raz z wysoko podniesion¹ g³ow¹ i rzek³a do mnie jak do kogo¹e obcego:

— Dzi¹ekuj¹e ci, panie Johannesie, że¹æ odprowadzi³ mnie bezpiecznie do domu mego ojca. Id³ w Bogiem.

Drzwi zamkn¹e³y si¹e za ni¹. Teraz wi¹e¹c wiedzia³em: jej matka jest serbsk¹ ksi¹e^znicz¹k¹, bratanic¹ dawnego despoty. Anna jest zatem kuzyn¹k¹ wdowy po su³tanie. Ma dwóch m³odszych braci, ojciec jest megaduksem, wielkim ksi¹e^zciem. Wychowana zosta³a na cesarsk¹ ma³żonk¹e, ale Konstantyn zerwa³ zar¹ęczyny. Dlaczego, dlaczego musia³em spotka¹e w³acenie j¹?

Anna Notaras. Straszliwa igraszka Boga zaprowadzi³a mnie tutaj. Po to wi¹e¹c ^zy³em. Wszystkie czelu¹eci mojej duszy otwar³y si¹e.

Mój ojciec wyruszy³, by spotka¹e anio³y. Ale jego syn powróci³. Jako doros³y m¹e^zczyzna. Czterdziestoletni. Nie o¹elepiony.

Dlaczego to jestem taki zdziwiony? Wiedzia³em to przecie^z od pierwszej chwili, kiedym j¹ ujrza³. Wzbrania³em siê tylko myœleæ o tym. Teraz zabawa ju^z przeminê³a, niech nastanie powaga.

1 lutego 1453

Po wielu bezsennych nocach poszed³em na forum Konstantyna Wielkiego. Marmurowe p³yty placu zmielone zosta³y na ðwir ko³ami wozów. Budyunki kruszy³y siê. Poszarza³e drewniane domy czepia³y siê niczym gniazda jaskó³cze gruntu przy po^zó³k³ych marmurowych murach.

Wspi¹³em siê po wy^zobionych krêtych schodach na szczyt kolumny. Od czuwania i postu by³em tak zmêczony, ðe brak³o mi tchu. Krêci³o mi siê w g³owie i musia³em kilkakrotnie przystan¹æ i szukaæ oparcia. Na wpó³ zwalone schody s¹ niebezpieczne. Gdy stan¹³em tam wysoko, mia³em Konstantynopol na wzgórzach pod stopami.

Dawniej kolumna ta nosi³a olbrzymi pomnik cesarza na koniu. B³yszcza³ on w s³oñcu jak z³oty znak nawigacyjny daleko na morzu Marmara, migota³ z³ociœcie a^z do brzegów Azji i wskazywa³ mieczem na wschód.

Æwieræ tysi¹clecia temu ³aciñscy krzy^zowcy str¹cili ten pomnik po zdobyciu Konstantynopola. Ich panowanie trwa³o tylko przez jeden ðywot ludzki, krótki dzieñ w tysi¹cletniej historii mego miasta. Potem u^zywano kolumny d³ugo jako miejsca straceñ. Z tej zawrotnej wysokoœci str¹cano zdrajców na p³yty rynku. W koñcu œwi¹tobliwy mnich obra³ sobie kolumnê za miejsce zamieszkania i nie opuœci³ jej, dopóki jego wysuszonego od s³oñca i zwiêd³ego od wiatrów cia³a nie spuszczone w dó³ na linach. G³osi³ gniew Boga i swoje w³asne objawienia ludzkim t³umom, które zwyk³y zbieraæ siê na placu, by gapiæ siê na niego. Jego ochryp³y g³os, jego przekleñstwa i b³ogos³awieñstwa tonê³y w szumie wiatru. Ale przez jedno pokolenie i on nale^za³ do osobliwoœci mego miasta.

Teraz nie ma ju^z nic na szczycie kolumny, zupe³nie nic. Jej kamienie zaczynaj¹ rozluŸniaæ siê w spojeniach. Czas œwiata doszed³ do zorzy wieczornej. Pod naciœniêciem mojej stopy jakœ kamieñ spad³ za brzeg kolumny. Po d³ugiej chwili us³ysza³em g³uche uderzenie, gdy dosiêgn¹³ ziemi. Plac by³ pusty.

Moje miasto dotar³o do swego wieczora. Znik³ ðar porfiru i blask z³ota. Znik³a œwiêtoœæ. Ucich³ œpiew chórów anielskich. Pozosta³y tylko ð¹dza cia³a i œmieræ serca. Ch³ód, obojêtnoœæ, chciwoœæ handlu, intrygi polityki. Moje miasto by³o umieraj¹cym cia³em, które ju^z wyzionê³o ducha. Duch ulecia³ w zatêch³e powietrze klasztoru. Duch skry³ siê w ðó³tych kodeksach biblioteki, których karty przewracaj¹ siwow³osi starcy.

Czarny welon nocy otuli³ moje miasto. Cienie nocy rozpostar³y siê ku Zachodowi.

Rozp³omieñ siê, moje miasto! — zawo³a³em z pieczary mego serca. — Rozp³omieñ siê i zap³oñ jeszcze raz! Ostatni raz. Rozpal siê u bram nocy i zapal p³omieñ twej œwiêtoœci. Tysi¹c lat zmieni³o

w kamień twego ducha. Ale wyciœnij ducha z kamienia, po raz ostatni. Wyciœnij z kamienia ostatnie krople twego œwiœtego oleju. W³ó¿ cierniow¹ koronê Chrystusa na skroñ. Odziej siê po raz ostatni w purpurê, ¿eby staæ siê godnym siebie samego.

G³êboko pod moimi stopami spoczywa³y nieruchomo zachodnie okrêty w d³ugiej zatoce portowej. Niespokojne fale œciga³y siê nawzajem po morzu Marmara. Krzycz¹ce stada ptaków wisia³y nad wy³o¿onymi przez rybaków sieciami. U moich stóp wznosi³y siê zielone kopu³y koccio³ów. Od zbocza do zbocza rozpociera³a siê wokó³ nich szara masa domów. I mury, niezwyçê¿one mury ze swymi wie¿ami, rozpina³y³uk od brzegu do brzegu i zamyka³y moje miasto w swym chroni¹cym objêciu.

Nie, nie rzuci³em siê z kolumny na kamienie placu. Zadowolili³em siê tym, by byæ cz³owiekiem. Zadowolili³em siê moimi niewolniczymi kajdanami, kajdanami czasu i miejsca. Jak¿e mó³by niewolnik coœ posiadaæ. Nie chcia³em nic mieæ. Moja wiedza jest ograniczona, moje s³owa s¹ niewystarczaj¹ce, niepewnoœæ jest moj¹ jedyn¹ pewnoœci¹. Dlatego te¿ nie waha³em siê.

—egnaj, Anno Notaras — powiedzia³em w swym sercu. — —egnaj, moja ukochana. Nie wiesz, kim jestem, i nigdy siê nie dowiesz. Niech ojciec twój rz¹dzi jako pasza Konstantynopola i wasal su³tana, jeœli taki jest jego wybór. Mnie to obojêtnie. Konstantyn nie chcia³ ciebie, ale mo¿e su³tan Mehmed wynagrodzi tê zniewagê i zaprowadzi ciê do³o¿nicy, by zwi¹zaæ z sob¹ twego ojca. Ma wiele ma³¿onek. Wœród nich znajdzie siê miejsce i dla ciebie, Greczynki.

Potem znów odzyska³em spokój duszy po nie przespanych nocach i wielkiej pokusie, serce moje rozp³ynê³o siê w pustce Boga i nawet moja gorycz stopnia³a. W miarê jak moje kolana z wolna stawa³y siê bez czucia i serce zwalnia³o tempo uderzeñ, osun¹³em siê do pozycji, której siê nauczy³em, schyli³em g³owê i zamkn¹³em oczy.

—egnaj, moja ukochana, jeœli mam ciê ju¿ nigdy nie zobaczyæ — powiedzia³em w sercu — ¿adna inna nie by³a do ciebie podobna. Jesteœ siostr¹ mojej krwi. Jesteœ jedyn¹ gwiazd¹ mojej b³ogocici. B³ogos³awiê ciê za to, ¿e dane mi by³o ciebie spotkaæ. B³ogos³awiê twoje ziemskie oczy. B³ogos³awiê twoje ziemskie cia³o. Wszystko w tobie b³ogos³awiê.

Z zamkniêtymi oczyma wpatrywa³em siê w gwiazdê w g³êbi mojej istoty. Granice czasu i przestrzeni znik³y. Mój puls os³ab³. Moje cz³onki och³od³y.

Ale Bóg nie jest ch³odem.

Gwiazda we mnie rozprys³a siê w olœniewaj¹c¹ nieskoñczonoœæ. Gor¹ca ekstaza sp³ynê³a na mnie dr¿¹cymi falami.

Ale Bóg nie jest gor¹cem.

Wtopi³em siê w olœniewaj¹ce œwiat³o, by³em jasnoœci¹ jasnoœci, œwiat³em œwiat³a.

Ale Bóg nie jest œwiat³em.

I przysz³a ciemnoœæ. Ciemniejsza ni¿ ziemska ciemnoœæ. Cichsza ni¿ cisza. Mi³osierniejsza

niż ciemności.

Ale Bóg nie jest ciemności¹.

I nie było już ani chłodu, ani gorąca, ani ciemności, ani ciemności. Tylko niebycie było. Bóg był we mnie. Ja byłem w Bogu.

Bóg był.

Trzymałem w dłoni kamyczek. Gdy palce rozwarły się, spadł na ziemię między moje kolana. Szczęk kamienia o kamień zbudzi mnie. Tylko tę chwilę, którą zabrakło upadek kamienia, trwało bezczasowość mojej ekstazy. Kiedy człowiek doznaje Boga, nie ma różnicy między okamgnieniem i trwającym przez dobę letargiem. Bóg nie zna czasu.

Być może zostałem odmieniony. Być może uszła ze mnie siła. Być może w tej chwili mógłbym uzdrawiać chorych i przywoływać umarłych znowu do życia. Ale nie potrzebowałem robić nic takiego, by udowodnić sobie, kim jestem. Przekonywałem siebie samego to wątpię. Zwątpienie i niepewność są cechami człowieka. Ja nie wątpię. Byłem równy aniołom. Ale zawróciłem z mojej swobody do kajdan czasu i przestrzeni. I moje niewolnictwo nie było już dla mnie obciążeniem, lecz darem.

2 lutego 1453

Przespawszy się aż do wieczora, wyszedłem, by poszukać Giovanniego Giustinianiego, dowódcy Genuńczyków. Nie było go na okręcie ani też w Blachernach. Znalazłem go w końcu w arsenale, przy rozgrzanych piecach odlewniczych. Stał oparty o dwuręczny miecz, szeroki w barach, dobrej tuszy mężczyzna z wielkim brzuchem, o głos wyższy od innych, nawet ode mnie. Głos dudnił mu jak z beczki, gdy wykrzykiwał polecenia do cesarskich techników i odlewczy. Cesarz Konstantyn mianował go już protostratorem, głównodowodzącym obrony miasta. Był w doskonałym nastroju, gdyż cesarz obiecał mu mistrzostwo i wyspę Lemnos w dziedziczne lenno, jeżeli uda mu się odeprzeć Turków. Ufał samemu sobie i znał się na swoim fachu. Wiedział, że po jego rozkazach i pytaniach, gdy dowiadywał się, ile i jak wielkich dział i balist arsenału może sporządzić, gdyby pracowali dzień i noc do przyjęcia Turków.

— Protostratorze — zwróciłem się do niego. — Przyjmij mnie do służby. Ucieknę od Turków i umiem walczyć mieczem i napinać łuk.

Miałem twarde i bezlitosne oczy, choć się ucieszyłem. Zwróciłem ku mnie nalaną twarz bacznie mi

siê przygl¹daj¹c.

— Nie jesteœ zwyk³ym ȳo³nierzem — stwierdzi³.

— Nie, nie jestem zwyk³ym ȳo³nierzem — odpar³em.

— Masz akcent toskañski — zauwa³ȳy³ podejrzliwie, gdy³ przemawia³em do niego po w³osku, ȳeby wzbudziæ w nim zaufanie.

— Mieszka³em we Florencji przez kilka lat — rzek³em. — Ale urodzony jestem w Awinionie. Umiem mówiæ po francusku i po w³osku, po ³acinie i po grecku, po turecku i trochê po arabsku, i po niemiecku. Potrafiê sporz¹dzaæ listy zapasów. Wiem docæ du³o o prochu i o dzia³ach. Potrafiê nastawiaæ balistê na ró³ne odleg³oœci. Nazywam siê Jean Ange. Umiem te³ ȳczyæ psy i konie.

— Jean Ange — powtórzy³ wpatruj¹c siê we mnie swymi wypuk³ymi oczyma wo³u. — Jeœli to wszystko, co mówisz, jest prawd¹, to jesteœ cudem. Ale dlaczego nie kaza³eœ zapisaæ swego nazwiska na liœcie werbunkowej cesarza? Czemu szukasz s³u³by u mnie?

— Ty jesteœ protostratorem — odrzek³em.

— Coœ przede mn¹ taisz — powiedzia³. — Widocznie na pró³no szuka³eœ s³u³by u cesarza. I teraz przychodzisz do mnie. Ale dlaczego ja mia³bym ci ufaæ bardziej ni³ bazyleus.

— Nie robiê tego dla ȳo³du — kusi³em go. — Nie musisz mi p³aciaæ ani nawet miedziaka. Nie jestem ubogi. Nie ȳ¹dam pieniêdzy. To dla Chrystusa. Dla Konstantynopola. Noszê krzy³ na ramieniu, choæ tego nie widaæ.

Wybuchn¹³ œmiechem i waln¹³ siê w otwart¹ d³oni¹ w udo.

— Nie pleæ bredni! — krzykn¹³. — M¹dry ch³op w twoim wieku nie szuka korony mœczeniœskiej. Mnie i moim ludziom kardyna³ Izydor naturalnie poprzysi¹g³ na wszystkie œwiêtoœci, ȳe ka³dego, kto polegnie na murach, œwiêty Piotr wci¹gnie za uszy do królestwa niebieskiego. Mnie jednak wystarczy, jeœli dostanê Lemnos i ksi¹ȳêc¹ koronê zamiast cierniowego wieñca. Do czego zatem zmierzasz? Powiedz otwarcie albo zabieraj siê st¹d i nie przeszkadzaj mi. Inne ju³ teraz czasy.

— Giovanni Giustiniani — zakl¹³em go. — Mój ojciec by³ Grekiem. W moich ȳ³ach p³ynie krew tego miasta. Gdybym wpad³ w rêce Turków na nowo, su³tan Mehmed ka³e mnie wbiaæ na pal. Dlaczego wiêc nie mia³bym raczej sprzedaæ tanio mego ȳycia?

Ale on mi nie wierzy³. W koñcu musia³em zni³ȳæ g³os, rozejrzeæ siê ukradkiem doko³a i powiedziæ:

— Uciekaj¹c od su³tana ukrad³em woreczek klejnotów. Nie odwa³ȳy³em siê tego nikomu wyjawiaæ. Teraz rozumiesz ju³, dlaczego nie chcê wpaœæ w jego moc.

By³ Genueñczykiem, z³apa³ siê na haczyk. W jego oczach pojawi³ siê zielonkawy b³ysk. I on te³ rozejrza³ siê woko³o i uj¹³ mnie potem przyja³nie za ramiê. Dysz¹c mi oparami wina prosto w twarz,

pochyli³ siê do przodu i szepn¹³ mi do ucha:

— Może bardziej ci uwierzê i bêdê mógł³ żywiæ do ciebie zaufanie, jeżeli pokażesz mi te klejnoty.

— Dom, który wynajmujê, stoi przy drodze do portu — odpar³em. — Wszak mieszkasz jeszcze na pok³adzie swego okrêtu.

Wsiad³ niezdarnie na dużego bojowego rumaka. Dwóch goñców z pochodniami sz³o przed nami, by oświetlaæ nam drogê. Straż przyboczna maszerowa³a za nami ze szczêkiem pancerzy. Kroczy³em z szacunkiem u jego boku z rêk¹ na strzemieniu.

Mój s³uga Manuel otworzy³ nam wystraszony, gdy Ÿo³dacy za³omotali do drzwi. Giustiniani potkn¹³ siê na kamiennym lewku i zakl¹³. Latarnia zadr³a w rêku Manuela.

— Podaj cielêcinê i ogórki — nakaza³em. — Wino i duże puchary.

Giustiniani wybuchn¹³ g³ocnym œmiechem i rozkaza³ Ÿo³nierzom czekaæ na ulicy. Schody trzeszcza³y pod jego ciêżarem. Skrzesa³em ogieñ i zapali³em wszystkie œwiece, zanim wyj¹³em ze schowanka ma³y skórzany woreczek. Wywróci³em go na drug¹ stronê. Rubiny, szmaragdy i diamenty rozb³ys³y czerwonymi, zielonymi i bia³ymi blaskami w œwietle œwiec.

— Œwiêta Matko Boska — zaszepta³ Giustiniani, rzuci³ na mnie wzrokiem i wyci¹gn¹³ z wahaniem grub¹ piêœæ nie waŸ¹c siê jednak dotkn¹æ klejnotów.

— WeŸ sobie, który chcesz — rzek³em. — Nie zobowi¹zuje ciê to do niczego. Tylko jako znak mojej przyjaŸni. Nie staram siê bynajmniej kupiaæ twoich wzglêdów ani twego zaufania.

Nie wierzy³ mi zrazu. Potem wybra³ rubin w kolorze krwi go³êbia. Nie najwiêkszy, ale naj³adniejszy. Nie po raz pierwszy mia³ do czynienia ze szlachetnymi kamieniami.

— Postêpujesz jak ksi¹ê — powiedzia³ podziwiaj¹c rubin trzymany miêdzy koniuszkami palców. G³os jego zmieni³ siê. Nie wiedzia³ juŸ, co ma o mnie myœleæ.

Nie odpowiedzia³em. Przygl¹da³ mi siê znowu badawczo b³yszcz¹cymi, wypuk³ymi oczyma, potem zniŸy³ wzrok i pog³adzi³ d³oni¹ wytarte skórzane pludry.

— NaleŸy do mego zawodu umieæ oceniaæ ludzi — ci¹gn¹³ — aŸeby odsiewaaæ plewy, a zachowywaæ ciêżkie ziarna. Coœ mi mówi, Ÿe nie jesteœ z³odziejem. Coœ mnie zmusza, Ÿeby ci ufaæ. I powodem tego nie jest tylko ten rubin. Takie uczucie jest niebezpieczne.

— Napijmy siê wina — powiedzia³em. Manuel wszed³ z miêsem, drewnian¹ fask¹ z ogórkami, winem i moim najwiêkszym pucharem. Giustiniani wypil³, wyci¹gn¹³ puchar i rzek³:

— Na twoje powodzenie, ksi¹¿ê.

— Kpisz sobie ze mnie? — zapyta³em.

— Bynajmniej — odpar³. — Zawsze wiem, co mówiê. Nawet kiedy pijê. Zwyk³y cz³owiek taki jak ja mo¿e postaraæ siê o koronê, by ozdobiaæ ni¹ g³owê, ale nie bêdzie jeszcze z tego powodu ¿adnym ksiêciem. Inni nosz¹ koronê ksi¹¿êc¹ w sercu. Twoje czo³o, twoje spojrzenie, twój sposób bycia œwiadczy¹ o tym, czym jesteœ. Ale nie niepokój siê. Potrafiê milczeæ. Czego wiêc chcesz ode mnie?

Zapyta³em:

— Protostratorze, czy rzeczywiœcie wierzysz, ¿e potrafisz obroniaæ Konstantynopol?

Odpowiedzia³ mi pytaniem na pytanie:

— Czy masz taliê kart, panie Jeanie Ange?

Wyj¹³em taliê kart, t³oczonych z drzeworytów, takich, jakie ¿eglarze zwykli sprzedawaæ w portach. Zmiesza³ je z roztargnieniem i zacz¹³ uk³adaæ przed sob¹ obrazkami do góry. A potem powiedzia³:

— Nigdy bym nie do¿y³ tego wieku i nie osi¹gn¹³ takiej pozycji, jak¹ mam, gdybym nie umia³ graæ w karty. Los rozdaje nam karty. Doœwiadczony cz³owiek bierze je, sprawdza i ocenia, nim zdecyduje, czy weŹmie udzia³ w grze, czy nie. Nie jest konieczne graæ w ka¿dym rozdaniu. Mo¿na zawsze od³o¿yæ swoje karty i czekaæ na lepsze. Prawdziwego gracza nie skusi nawet najwiêksza stawka, jeœli spostrze¿e, ¿e jego karty s¹ zbyt kiepskie. Nie mo¿na wprawdzie widzieæ kart przeciwnika, ale mo¿na je zawsze wyliczyæ i odgadn¹æ. A oprócz dobrych kart potrzebna jest bieg³oœæ w grze. Nade wszystko zaœ szczêœcie. Dotychczas mia³em szczêœcie, panie Jeanie Ange!

Tak, dotychczas mia³em szczêœcie w grze — ci¹gn¹³ i opró¿ni³ puchar kilkoma g³êbokimi ³ykami. — Dotychczas, jak powiedzia³em. I nawet ksi¹¿êca korona nie mo¿e zwabiaæ mnie do z³ej gry. Ale zbada³em mury. Przez wiele pokoleñ opar³y siê Turkom. Dlaczego nie mia³yby siê oprzeæ i tym razem. Przejrza³em arsena³y i sprawdzi³em ¿o³nierzy cesarza. Dopiero po g³êbokim namyœle postawi³em na kartê moj¹ s³awê i ¿ycie. Jak z tego widzisz, myœlê, ¿e mam doœæ przydatne karty.

— Ponadto masz swoje okrêty — dorzuci³em.

— S³usznie — przyzna³ bez wstydu. — Ponadto mam swoje okrêty. Ostatni¹ kartê, w najgorszym

wypadku. Ale nie obawiaj się. Jeżeli Giovanni Giustiniani postanawia się bić, to się bije. Tak jak nakazuje mu jego cześć i rozsudek. Aż do ostatniej możliwości. Ale nie więcej. Nie, nie więcej.

— życie jest wysoką stawką — cięgniesz. — Wyższej nikt nie może wymagać. Nawet najmocniejszy pancerz nie powstrzyma ołowianej kuli. Oszczep zawsze może się wczepić pod pancerz. Podnosisz miecz do ciosu, trzeba odsłonić pachę. Strzała może wtargnąć przez przybicie u hełmu. Pancerz nie przyda się na nic na miotacze ognia i roztopiony ołów. Wiem, w co się wdaję. To mój zawód. Mam także swój honor. Bić się do ostatniej możliwości. Ale nie poza nią, nie dalej niż do niej.

Nalałem mu więcej wina.

— Giustiniani, co chcesz za zatopienie swoich okrętów? — zapytałem, tak jakby to była całkiem powszednią sprawą.

Wzdrygniesz się i przelegną krzyżem na sposób acański.

— Też pleciesz — powiedziałem. — Tego nie uczynię.

— Te oto kamienie... — rzekłem zgarniając byszczące klejnoty w małą kupkę na stole — za nie mógłbyś wystawić dziesięć nowych okrętów w Genui.

— Być może — przyznał, patrzył chciwie na blask rubinów i biało-niebieskie iskrzenie się diamentów między moimi palcami. — Być może. Gdybym miał je w Genui. Nie, Jeanie Ange. Nie jesteśmy w Genui. Gdybym zatopił moje statki, te kamienie nie miałyby dla mnie wcale wartości. Nawet gdybyś mi zaofiarował dziesięć czy sto razy tyle, ile warte są moje okręty, nigdy bym ich nie zatopił.

— Tak mało zatem ufasz swoim kartom? — zapytałem.

Odparł:

— Ufam im. Będę nimi grał. Ale jestem rozsądnym człowiekiem.

Przeciągniesz dłoń po nabrzmiałej twarzy, uśmiechniesz się lekko i stwierdzisz:

— No, no zaczynamy pewnie być troszkę pijani, ponieważ gadamy takie rzeczy. — Ale to nie było prawdą. Mógłbyś wlać w swoje bczce trochę antykwarycznego wina nie upijając się zbytnio.

Zebrałem kamienie w obie dłonie.

— Dla mnie są one bezwartościowe — rzekłem. — Ja zatopiłem swoje okręty.

Tak oto bez wartości s¹ one dla mnie — powtórz³em chrapliwie i cisn¹³em je, aż zagrzechota³y jak grad o ocean^ê i pod³og^ê. — Masz je! We^Ź je sobie, jeżeli chcesz. To przecież tylko kamienie.

— Jesteście pijany! — wykrzykn¹³. — Nie wiesz, co czynisz. Jutro rano będziesz się trzyma³ za g³ow^ê obiema rękami i gorzko tego ża³owa³.

Pali³o mnie w gardle. Nie mog³em wykrztusić s³owa. Potrz¹sn¹³em g³ow¹.

— We^Ź je — uda³o mi się w końcu powiedzić. — To cena za moj¹ krew. Każ³ mnie zapisać na listę twoich żo³nierzy. Pozwól mi być się wraz z twoimi lud^Źmi. Niczego więcej nie ż¹dam.

Wpatrzy³ się we mnie z szeroko otwartymi ustami. Potem w oczach jego zapali³ się b³ysk pow¹tpiewania.

— Czy to prawdziwe klejnoty? — zapyta³ potrz¹saj¹c g³ow¹.

— A może to tylko farbowane szkie³ka, takie jakimi Wenecjanie zwykli oszukiwać Murzynów?

Schyli³em się po zgrubsza i niezdarnie oszlifowany diament, podszed³em do okna i przeci¹gn¹³em g³ębok¹ rys^ê po zielonkawej powierzchni szyby z góry do do³u, aż zazgrzyta³o mi w uszach. A potem odrzuci³em diament.

— Jesteś szalony — powiedzia³ i potrz¹sn¹³ ponownie swój¹ pot^êżn¹ g³ow¹. — By³oby nies³uszne, gdybym wykorzysta³ twój stan zamroczenia. Wycepij się i niech ci się przejaćni w g³owie. Potem możemy spotkać się znowu.

— Czy widzia³ecie kiedykolwiek samego siebie w widzeniu na jawie? — zapyta³em. Być może upi³em się trochę winem, jako że nie by³em przyzwyczajony. — Ja widzia³em. Raz, na Węgrzech, przed Warn¹, przeży³em trzęsienie ziemi. Konie ponosi³y i ³ama³y dyszle. Ptaki wlatywa³y przerażonymi stadami. Namioty przewraca³y się. Ziemia trzęs³a się i falowa³a. Wówczas po raz pierwszy ukaza³ mi się anio³ oemierci. By³ m^êżem bladym i smag³awym. By³ moim odbiciem. Tak jakbym widzia³ siebie samego id¹cego mi naprzeciw. Powiedzia³: “Spotkamy się znowu”.

Na bagnach pod Warn¹ widzia³em go po raz drugi — ci¹gn¹³em. — Sta³ za mn¹, gdy uciekaj¹cy Węgrzy zak³uli kardyna³a Cesariniego. Gdy odwróci³em g³ow^ê, ujrza³em anio³a oemierci, który by³ moim odbiciem. “Spotkamy się znowu, powiedzia³, spotkamy się przy bramie Œwi^êtego Romana”. Teraz zaczynam go rozumieć.

Nie jestem żadnym z³odziejem — mówi³em dalej. — Łaska su³tańska może uczynić niewolnika bogatszym od niejednego zachodniego księcia. Po bitwie przyprawdzono mnie przed su³tana Murada, wraz z innymi jeńcami. Jego zwycięstwo wisia³o na w³osku. Obwis³e policzki i worki pod oczyma dr³a³y mu jeszcze z napięcia i strachu, przez które przeszed³. By³ przysadzisty, o g³ow^ê ni³ższy ode mnie i przedwzecie oci^êża³y od bezczynności i wygodnego życia. Wielu wyci¹ga³o do

niego ręce i g oeno wołało ofiarując wykup za swoje życie. Ale w jego oczach byli my wszyscy krzywoprzysie cami i gwałcicielami pokoju. Ufając w pokój zd y  ju  zrezygnowa  z tronu na korzy c Mehmeda i osiedli  się na staro c w parkach i ogrodach Magnezji. Teraz kaza  nam wybiera  tylko mi dzy islamem a śmiercią. Ziemia ociekała krwią, gdy jeden po drugim, wedle wieku i godno ci, kl kali przed mieczem katowskim. Wielu przel k o się na widok toczących się głów. Wybuchali płaczem i wyznawali g oeno Boga islamu i jego Proroka. Nawet i niektórzy mnisi wyznali,  e stracili wiar , odkąd Bóg dał zwyci stwo Turkom.

Ale Murad by  zm czony i przedwzecie postarzały — ci gn em. — Jego najukocha szy syn utopi  si  i od tej pory sułtan nie troszczy  si  ju  zbytnio o sprawowanie rz d w. Nabra  zwyczaju topienia smutku w winie wespół z uczonymi i poetami. Nie kocha  rozlewu krwi. Gdy przyszła moja kolej, spojrze  na mnie, spodobała mu się moja twarz i rzek : “Jeste  jeszcze młody, dlaczego miałbyś zakosztowa   mierci? Wyznaj wi c wiar  w Proroka”. Odparłem: “Jestem jeszcze młody, ale gotów jestem zap acia  ludzki dług, podobnie jak i ty kiedy  go zapłacisz, wielki sułtanie”. Słowa moje spodobały mu się. “Masz s usznoc c, powiedział, kiedy  przyjdzie dzień, gdy nieznana r ka zrówna moje boskie prochy z ziemi ”. Da  znak, że chce mi darowa   ycie. By  to tylko kaprys, gdy  słowa moje wyzwoliły w jego duszy poetyckie natchnienie. Chcesz usłyszeć wiersz sułtana Murada po bitwie pod Warn , Giovanni Giustiniani?

Giovanni potrz sn  swoją bycz  g ow  na znak, że nie troszczy się zbytnio o poezj , dola  sobie wina i zacz  gry c plaster zimnej cielęciny. Podsun em mu bliżej ogórki i przeczytałem po turecku ten niezapomniany wiersz, odmierzając strzelaniem w palce takt, jakbym szarpa  struny lutni. Potem przełożyłem go mu:

Podczaszy, nalej mi znowu wczorajszego wina,

przynie  m  lutni , daj zapomnienie memu sercu,

krótką chwil  trwa  ycie, rozkoszne są tej chwili spoczynek i rado c

pewnego dnia nieznana r ka zrówna me boskie prochy z ziemi .

Takie było serce sułtana Murada — mówiłem. — Umocni  on pot g  Turków i prowadzi  jedną wojn  po drugiej, by stworzy  trwały pokój. Dwa razy przekazywa  tron Mehmedowi. Za pierwszym razem zmusili go do powrotu chrze cijanie. Za drugim razem przywo a  go z powrotem wielki wezyr Halil, po tym jak janczarowie spalili bazar w Adrianopolu. Od tej pory Murad pogodzi  się z losem i panowa  aż do  mierci nie prowadzi c wi cej wojen. Dwa razy w tygodniu upija  się z poetami i filozofami. Wtedy zwykł by  obdarza  przyjaciół honorowymi kaftanami, dobrami ziemskimi i szlachetnymi kamieniami. I nigdy nie domaga  się ich zwrotu nast pnego dnia. Kilka z tych klejnotów to dary sułtana Murada. Zatrzymaj je, Giovanni, jeśli chcesz. Ja ich nie potrzebuj  i też nie b d 

domaga³ siê ich zwrotu jutro.

Gustiniani wetkn¹³ do ust pó³ ogórka, otar³ rêce z kwasu o skórzane pludry, przełegna³ siê pobożnie i pad³ niezdarnie na czworaki u moich stóp.

— Jestem ubogim cz³owiekiem i zwyk³ym wojownikiem — powiedzia³. — Nie mogê sobie pozwoliæ na che³pliwoœæ. Korzê siê chêtne dla dobrej sprawy.

Zacz¹³ czo³gaa siê po ziemi i zbieraæ klejnoty, a ja przyœwieca³em mu œwiec¹, aby żaden kamieñ nie uszed³ jego uwagi. Sapa³ czo³gaj¹c siê, ale mówi³:

— Tylko nie zacznij mi pomagaæ, na wszystko ciê proszê. Ten wysi³ek jest bardziej luby dla moich cz³onków niź zapasy z najpiêkniejsz¹ kobiet¹ na œwiecie.

Podam mu czerwony skórzany woreczek. Zebra³ do niego starannie klejnoty, podniós³ siê w koñcu z ziemi, zawi¹za³ woreczek i wetkn¹³ go ostrożnie za pazuchê.

— Wcale nie jestem chciwy — powiedzia³ — któryœ z mniejszych kamieni móg³ ³atwo wpaœæ w szparê pod³ogi albo potoczyæ siê pod dywan, ale znajdzie go chyba twój s³u¹cy przy sprz¹taniu. Dziêkujê ci.

Przekrzywi³ g³owê i przygl¹da³ mi siê ³askawszymi oczyma.

— W moim Źyciu — powiedzia³ — natkn¹³em siê na mêtów œwiêtých, maj¹cych przywidzenia, i na wielu innego rodzaju szaleñców. By³bym chyba i sam szalony, gdybym nie przyznawa³, że na œwiecie dzieje siê duŹo rzeczy, których znikomy rozum cz³owieka nie moŹe poj¹æ. Takim wydarzeniem jest to, że spotka³em ciebie.

Wyci¹gn¹³ do mnie szerok¹ ³apê i uœcisn¹³ mi d³oñ nie ukrywaj¹c wdziêcznoœci.

— Od dzisiejszego dnia jesteœ moim przyjacielem, panie Jeanie Ange — zapewnia³. — I nie dam ucha Źadnym plotkom, które moŹe bêtê s³yszeæ o tobie. Jutro rano, zaraz po pobudce, kaŹê ciê wpisaæ do moich list zaciêtých. Ale wtedy musisz byæ obecny. Dostaniesz konia i rynsztunek, i moŹesz byæ pewny, że dam ci dostatecznie duŹo roboty, Źebyœ przyzwyczai³ siê do mojej dyscypliny. ³o³nierzy æwiczê surowiej niź Turcy.

Lecz nie waln¹³ mnie w plecy ani nie uderzy³ po ramieniu, jak moŹe by to zrobi³ ktoœ mniej doœwiadczony. Przeciwnie, sk³oni³ z szacunkiem g³owê odchodz¹c i powiedzia³:

— Zachowaj swój¹ tajemnicê. Nie jestem ciekawy. Nie postêpowa³byœ tak, jak czynisz, gdybyœ mia³ z³e zamys³y. Ufam ci.

Grecy odrzucili mnie, ³acinnik mnie przyj¹³. Zrozumia³ mnie lepiej niź Grecy. Giovanni Giustiniani.

Dosta³em wierzchowca i rynsztunek. Przez pierwsze dni Giustiniani wystawia³ na próbê mnie i moje umiejêtnoœci. Musia³em towarzyszyæ mu przy lustrowaniu murów i nie wyæwiczonej za³ogi, która sk³ada³a siê z greckich rzemieœlników i m³odych mnichów. Potrz¹sa³ swoj¹ bycz¹ g³ow¹ i œmia³ siê patrz¹c na nich.

Odby³ narady z cesarzem, z Francesem, z szyprami statków z Wenecji i wysp greckich, z podest¹ Pery i weneckim bailonem.

Z kaŹdym rozmawia wyczerpuj¹co i bez poœpiechu i opowiada wiele historii z wypraw wojennych i oblêŹeñ, w których bra³ udzia³.

Toruje sobie drogê przez niezgodê, zawieœæ i przes¹dy niczym duŹy i brzuchaty statek. Ufaj¹ mu. Trzeba mu ufaæ. Jest jak kamieñ wêgielny, jak fundament, na którym, jak to z dnia na dzieñ coraz wyraŹniej widaæ, opiera siê obrona miasta. Pije bardzo duŹo wina, wychyla najwiêkszy puchar paru haustami. Poznaæ to jedynie po lekkiej opuchliŹnie pod oczyma.

Jego powolnoœæ i nie koñcz¹ce siê gadanie, za którym skrywa swoj¹ doœwiadczon¹ i m¹dr¹ znajomoœæ ludzi, draŹni³y mnie zrazu. Potem jednak zacz¹³em widzieæ sprawy i wydarzenia jego wypuk³ymi wolimi oczyma. A teraz jakbym ujrza³ wymyœlony przez bieg³ego matematyka mechanizm, który rusza z piskiem i zgrzytem, opornie trzeszcz¹c trybami, ale coraz to pewniej. I celowo, tak Źe kaŹda czêœæ wspiera i wzmacnia inne.

Muszê go podziwiaæ, zupe³nie tak jak jego ludzie podziwiaj¹ go i s³uchaj¹ œlepo kaŹdego jego s³owa, maj¹c pewnoœæ, Źe Źaden z jego rozkazów nie jest niepotrzebny.

RównieŹ i ja nie jestem niepotrzebny. Opowiedzia³em mu o wyszkoleniu janczarów, o ich dyscyplinie, uzbrojeniu i sposobie walczenia. Opowiedzia³em mu o charakterze su³tana Mehmeda i o jego otoczeniu, o partii wojennej i partii pokojowej w seraju, o przepaœci, jaka otworzy³a siê miêdzy starymi i m³odymi po œmierci su³tana Murada, któr¹ Mehmed œwiadomie poszerza i pog³êbia, Źeby str¹ciaæ Halila ze stanowiska wielkiego wezyra.

— Nie potrafi zapomnieæ, Źe jako m³ody ch³opiec, w wieku dwunastu i czternastu lat, dwa razy zmuszony by³ zrzec siê tronu, którego nie umia³ utrzymaæ, choæ ojciec jego dobrowolnie ust¹pi³ — opowiada³em. — To klucz do jego rozgoryczenia, fanatyzmu i Ź¹dzy s³awy. Pierwszy raz, kiedy hufce chrzeœcijañskich krzyŹowców niespodziewanie zbliŹa³y siê do Warny, za³ama³ siê w Adrianopolu, p³aka³, krzycza³, dosta³ konwulsji ze strachu i ukry³ siê w haremie. Tak mówi¹. I gdyby stary su³tan

Murad nie powróci³ z Magnezji i w kilka dni nie wydoby³ nowego wojska spod ziemi, państwo tureckie uleg³oby zag³adzie.

Za drugim razem — ci¹gn¹³em — wzburzy³ się jego w³asny lud, jego weterani. Janczarowie odmówili pos³uszeństwa chudemu i nerwowemu ch³opcui, który nie nadawa³ się, by prowadzić ich na wojnę. Spl¹drowali i spalili bazar w Adrianopolu. Mehmed zmuszony by³by jeszcze raz szukać schronienia w nietykalnym haremie. Halil z w³asnej inicjatywy wezwa³ Murada. Sprawy tej Mehmed nigdy nie mógł mu wybaczyć.

Nie znasz Mehmeda — powiedzia³em powtarzaj¹c to, co już tyle razy mówi³em na próżno innym. — Zraniona mi³ość w³asna ch³opca może urosnąć w si³ę, która miażdży królestwa. Pamiętaj, że sta³o się to dwa razy. Od tego czasu Mehmed przeszed³ swoje lata nauki. Jego ambicja jest niezmiernie. By zatrząść zniechęci, których dozna³, musi zaćmić swoich przodków. Konstantynopol ma stać się tego dowodem. Jego zdobycie planowa³ już od wielu lat, poświęcaj¹c spokój swoich dni i odpoczynek swoich oczu. Jeszcze zanim umar³ jego ojciec, nauczył się każdego szczegół³u z planów naszych murów, tak aby z pamięci umieć narysować każd¹ z wież. W Konstantynopolu trafi wszędzie z zawi¹zanymi oczyma. Powiadaj¹, że by³ tu kiedyś jako m³odzik i w³óczy³ się w przebraniu po mieście. Umie przecieć po grecku i zna zwyczaje i modlitwy chrześcijan.

Nie, ty nie znasz Mehmeda — powtórz³em. — Nie ma więcej jak dwadzieścia dwa lata, ale już w chwili śmierci swego ojca nie by³ naiwnym ch³opcui. Emir Karamanii podniósł naturalnie natychmiast bunt, jak to zwykle bywa, i zajął na próbę parę tureckich prowincji w Azji. Jest on przecieć spokrewniony z Mehmedem. Ten zebra³ wojsko i w dwa tygodnie dotar³ z janczarami do granicy Karamanii. Emir uzna³ za stosowne ust¹pić, wyjecha³ z wielk¹ awanturą Mehmedowi na spotkanie i śmiejąc się oświadczył, że żartowa³ tylko, by wystawić na próbę m³odego sułtana. A Mehmed wyuczył się sztuczki ukrywania swoich uczuć. Nie postępuje już nierozważnie. Potrafi pisać się z furii. Ale także i to czyni w sposób rozważny i przemyślany, by wywrzeć wrażenie na przeciwniku. Jest aktorem, jakiemu równego jeszcze nie widział.

Moje słowa wywarły pewne wrażenie na Giustinianim. Z pewnością już z góry wiedział większą część z tego, co opowiada³em, ale nie sądził tego przedtem od naocznego świadka.

— A Janczarowie? — zapytał. — Nie chodzi mi o prostych żołnierzy, lecz o dowódców.

— Janczarowie pragną naturalnie wojny — wyjaśni³em. — To przecieć ich jedyny zawód. Są to synowie chrześcijan, ale wychowani w islamie. Nie mają prawa żenić się ani też opuszczać swoich kwater, nie wolno im nawet uczyć się żadnego rzemiosła czy zawodu. Naturalnie byli bardzo rozgoryczeni, gdy emir Karamanii podporządkowa³ się sułtanowi i nie doszło do wojny, której się spodziewali. Mehmed pozwolił im awanturować się i kopniakami przewracać kotły. Sam zamknął się w namiocie na całe trzy dni. Pewni kupcy sprzedali mu grecką niewolnicę porwaną z którejś z wysp. Była to osiemnastoletnia dziewczyna, piękna jak dzień. Nazywała się Irena. W jej towarzystwie sułtan spędził trzy doby nie pokazując się nikomu. Janczarowie hałasowali i obrzucali go obelgami przed jego namiotem. Nie chcieli mieć sułtana, który zamiast wojny wybrał rozkosze miłości i który nawet zaniedbywał modlitw dla niewolnicy. Dowódcy nie mieli już na nich żadnego wpływu. Przypuszczalnie nie chcieli ich nawet hamować.

— S³ysza³em o tym wydarzeniu — wtr¹ci³ Giustiniani. — Dowodzi ono tylko okrucieñstwa i porywczocœci Mehmeda.

— Okrucieñstwo, ale nie porywczocœæ — odrzek³em. — By³ to z zimn¹ krwi¹ przemyœlany gest wielkiego aktora. Gdy rozjuszeni Janczarowie w œlepej furii przewrócili swoje kot³y, wyszed³ on w koñcu z namiotu z ró¿¹ w d³oni i ciê¿kimi od snu powiekami i gra³ ka¿dym ruchem zmieszanego i sk³opotanego m³odzika. Janczarowie ryczeli ze œmiechu patrz¹c na niego: zaczêli rzucaæ grudami ziemi i koñskim ³ajnem, starannie jednak bacz¹c, by go nie trafiæ, i krzyczeli: “Coœ ty za su³tan, skoro zamieniasz miecz na ró¿ê?” A Mehmed odkrzykn¹³ w odpowiedzi: “Ach, bracia, bracia, nie wiecie, co mówicie! Gdybyœcie mogli j¹ zobaczyæ, nie ganilibyœcie mnie”. Janczarów podnieci³o to tylko jeszcze bardziej i zaczêli wo³aa: “Poka¿ nam swój¹ Greczynkê, poka¿ nam j¹, a mo¿e ci uwierzemy”. Mehmed ziewn¹³ leniwie, wróci³ do namiotu i wywlók³ z niego zawstydzon¹ i przera¿on¹ dziewczynê, na w³³ nag¹ i usi³uj¹c¹ ze wstydem ukryæ twarz w d³oniach.

Widoku tego nigdy nie zapomnê — ci¹gn¹³em. — Œyse, ozdobione kosmykami w³osów czaszki janczarów, gdy¿ nawet swoje filcowe czapki rzucili na ziemiê i podeptali. Lubie¿na twarz i mieni¹ce siê ¿ó³to drapie¿ne oczy Mehmeda. Dziewczyna piêkniejsza jak wiosna w Karamanii. Mehmed rozerwa³ si³¹ jej d³onie i zdar³ z niej ostatnie szatki, po czym popchn¹³ j¹ ku janczarom, a¿ cofnêli siê œlepieni piêknoœci¹ jej twarzy i bia³¹ doskona³oœci¹ jej cia³a. “Napatrzcie siê do syta! — krzykn¹³ Mehmed. — Patrzcie i przyznajcie, ¿e godna jest mi³oœci su³tana”. Potem twarz jego pociemnia³a od furii, odrzuci³ ró¿ê i rozkaza³: “Przynieœcie mój miecz!” Dziewczyna klêcza³a na ziemi ze schylon¹ g³ow¹ i os³ania³a sw¹ nagocœæ rêkami. Gdy Mehmed dosta³ miecz, chwyci³ j¹ za w³osy i jednym ciêciem obci¹³ jej g³owê, tak ¿e krew z szyi trysnê³a na najbli¿szych janczarów. Nie wierzyli swoim oczom i krzyknêli ze zgrozy. Potem cofnêli siê œlepo miêdzy towarzyszy, by odsun¹æ siê mo¿liwie jak najdalej od Mehmeda. A ten powiedzia³ tylko: “Mój miecz mo¿e przeci¹æ nawet wiêzy mi³oœci! Ufajcie mojemu mieczowi”. A potem zapyta³: “Gdzie wasz dowódc¹?” Janczarowie przyprowadzili swego dowódcê, który ukry³ siê w namiocie. Gdy przyby³, Mehmed wyrwa³ mu srebrn¹ chochlê, oznakê dowództwa, i uderzy³ go na oczach wszystkich janczarów z ca³ej si³y w twarz, tak ¿e z³ama³ mu nos i wybi³ jedno oko. Ale Janczarowie milczeli przera¿eni i nie kiwnêli palcem w obronie swego dowódcy.

Janczarowie nie podnios¹ ju¿ buntu — stwierdzi³em. — Mehmed zreorganizowa³ ich oddzia³y i powiêkszy³ je o szeœæ tysiêcy swoich sokolników, co jest sprzeczne z regulaminem. Janczarowie awansuj¹ wed³ug wieku. Dlatego nie móg³ odprawiaæ ca³ego ich dawnego dowództwa, jakkolwiek w nocy kaza³ straciæ wielu z nich. Ale mo¿esz byæ pewny, ¿e przyzna im honorowe miejsce przy oblê¿eniu Konstantynopola. Sam odniesie z tego korzyœæ na wiele sposobów. Ci z oficerów i weteranów œwiadomych, czego chc¹, których zapisa³ sobie w pamiêci, padn¹ pod naszymi murami. Mehmed nie przebacza nigdy zniewagi, której dozna³. Ale nauczy³ siê on czekaæ na odpowiedni moment.

Nie wiedzia³em, czy mam mówiaæ dalej. Nie by³em pewny, czy Giustiniani zrozumie, o co mi chodzi³o. Ale w koñcu powiedzia³em:

— Mehmed nie jest człowiekiem.

Giustiniani zmarszczy³ czo³o i wpatrzy³ się we mnie nabieg³ymi krwi¹ oczyma. Jego dobroduszny, hucz¹cy oemiec uwi¹z³ mu w gardle.

— Mehmed nie jest człowiekiem — powtórzy³em. — Może jest anio³em ciemności? Może jest tym, który ma przyoæ? Nosi wszystkie znaki.

Nie zrozum mnie Ýle — doda³em szybko. — Jeżeli jest on człowiekiem, to jest nowym człowiekiem. Pierwszym w swoim rodzaju. Rozpoczyna nowy okres, epokę, która wychowuje innego rodzaju ludzi niż przedtem. W³adców nad ziemi¹, w³adców nad noc¹, którzy w swej krn¹brności i pysze odrzucaj¹ niebo i wybieraj¹ ziemię. Nie wierz¹ w nic poza tym, co mog¹ udowodniæ ich oczy i rozs¹dek. W swym sercu nie uznaj¹ praw ludzkich ani boskich, dlatego że cel jest dla nich jednym prawem. Przynosz¹ ch³ód i żar piekielny na powierzchnię ziemi i zmuszaj¹ si³y natury, by im s³uży³y. Nie lękaj¹ się nieskończoności morza ani g³ębi niebios. Podporz¹dkowawszy sobie ca³¹ ziemię i ca³e morze, buduj¹ sobie skrzyd³a w zapamięta³ej ź¹dzy wiedzy, by lataæ ku gwiazdom i także nimi zaw³adn¹æ. Mehmed jest pierwszym człowiekiem z tego pokolenia. Jak możesz wierzyæ, że zdo³asz mu się oprzeæ?

Giustiniani z³apa³ się za g³owê:

— Na œwiête rany Chrystusa! — żali³ się. — Czyż nie wystarczy, że mnisi tego miasta g³osz¹ koniec œwiata, aż piana im wystêpuje na usta? Musi także oficer z mojego zaci¹gu miewaæ objawienia i wizje i pleceæ niestworzone bzdury? G³owa mi pęknie, jeżeli powiesz jeszcze choæby tylko jedno s³owo.

Ale nie mówi już wiêcej o Mehmedzie jako o porywczym m³odziku, który chce g³ow¹ przebiæ mur. Zrobi³ się ostroźniejszy i zakaza³ swoim ludziom che³piæ się zbyt w tawernach i ostrzeg³ ich przed niedocenianiem si³y Turków. Poszed³ nawet na ³aciñsk¹ mszê, wypowiada³ się i kornie przyj¹³ odpuszczenie grzechów, mimo że kardyna³ Izydor już oœwiadczy³, iż wszystkie grzechy zosta³y zeñ zdjête w chwili, gdy przyj¹³ godnoææ protostratora w Konstantynopolu. By byæ ca³kiem pewnym swojej sprawy, poprosi³, by mu dano odpuszczenie grzechów na picie, i zawsze nosi ten dokument przy sobie.

— W ten sposób bédê mia³ coæ do okazania œwiêtemu Piotrowi, gdy pewnego dnia zapukam do bram niebieskich — broni³ się. — Powiadaj¹, że staruszek z jakichœ powodów sta³ się surowszy dla nas, Genuëńczyków. Może przekupili go Wenecjanie.

W Adrianopolu oddano z dzia³a strza³, który wprawi³ ca³y œwiat w dr³enie.

Węgier Orbano dotrzyma³ obietnicy, uda³o mu siê odlaæ najwiêksze dzia³o wszystkich czasów.

Gdy wróci³em do domu po wyczerpuj¹cym dniu, wyszed³ mi naprzeciw mój s³u¹cy Manuel, policzki drga³y mu i dygota³y i za³amuj¹c rêce zapyta³:

— Panie, czy to prawda, że Turcy maj¹ dzia³o, które mo³e skruszyæ mury Konstantynopola jednym jedynym wystrza³em?

Tak szybko szerz¹ siê s³uchy w tym mieœcie. Dzieæ rano Giustiniani otrzyma³ pierwsze dok³adne wiadomoœci o próbnym strzelaniu.

— To nieprawda — odpar³em. — Takiego dzia³a nikt nie potrafi zrobiæ. By zwaliæ mury Konstantynopola, trzeba trzêsienia ziemi.

— Ale mówi¹, że kula armatnia przelecia³a tysi¹c kroków i w miejscu, gdzie pad³a, wry³a lej wielki jak dom — wyj¹ka³ Manuel. — A ziemia trzês³a siê na dziesiêæ tysiêcy kroków woko³o. Wiele domów zwali³o siê w Adrianopolu, a liczne kobiety poroni³y.

— Babskie gadanie, Manuelu — powiedzia³em. — Rozumiesz chyba sam dobrze.

— Ale³ to prawda — zapewnia³. — Ju³ tamto dzia³o, które Orbano odla³ dla twierdzy su³tana, mog³o zatopiæ ca³y statek jednym strza³em. Przyby³ tu kupiec z Pery, który by³ w Adrianopolu, i sam mierzy³ kamienn¹ kulê z nowego dzia³a. Powiedzia³, że nawet najwiêkszy m¹ç nie mo³e obj¹æ kuli ramionami. Jest wci¹ç jeszcze og³uszony wystrza³em i dr³ly jak staruszek, choæ nie skończy³ jeszcze piêædziesiêciu lat.

— Dr³ly nie od armatniego strza³u, lecz od wina i skutków przepicia! — rykn¹³em. — Znalaz³ zbyt wielu ciekawych s³uchaczy, którzy wlewali w niego wino. I dzia³o ros³o o kilka stóp z ka³dym nowym kielichem. Jutro bêdzie pewnie takie d³ugie jak wie³ja koœcielna.

Manuel pad³ przede mn¹ na kolana. Broda trzês³a mu siê, szuka³ moich r¹k, by je ca³owaæ, i powiedzia³ po prostu:

— Panie, bojê siê.

Jest ju³ starym cz³owiekiem. Jego wodniste oczy odzwierciedla³y ca³¹ bezdenn¹ melancholiê Konstantynopola. Rozumia³em go. Turcy zabij¹ go, gdy³ jest zbyt stary, by nadawaæ siê na niewolnika.

— Wstañ i b¹d³ m¹çczyzn¹ — powiedzia³em. — Znamy wymiary dzia³a i cesarscy technicy obliczaj¹ w³acenie wagê jego kul i ich dzia³anie na mury. Bez w¹tpienia jest to straszliwa broñ, która

może wyrzucić sporo szkód, ale nie jest ono wcale takie wielkie, jakim uczyniły je s³uchy. Ponadto Orbano jest m³ezem nieuczonym, który nie umie obliczaæ donocenoœci strza³ów i torów pocisków. Technicy cesarscy uważaj¹ za niemożliwe, żeby mógł on odgadn¹æ prawidłowe wymiary komory prochowej w proporcji do d³ugoœci lufy i wagi kuli. Jego dzia³o wytrzyma może kilka strza³ów, ale póŹniej nieuchronnie p³knie szersz¹c wiêksze spustoszenie wœród Turków ni¿ wœród nas. Orbano by³ przecie¿ poprzednio w s³u¿bie cesarza. Technicy znaj¹ go i wiedz¹, co umie i czego nie umie. Opowiedz to wszystko ciotkom i kuzynom, i ca³ej swojej rodzinie i proœ ich, by podawali to dalej, tak aby ludzie zaczêli siê uspokajaæ.

— Dlaczego oni mieliby opowiadaæ coœ, czego nie rozumiej¹? — westchn¹³ Manuel. — Cóż oni wiedz¹ o komorach prochowych i torach pocisków. Opowiadaj¹ raczej to, co rozumiej¹ i co brzmi straszliwie. Jakœ kobieta w mieœcie mia³a ju¿ podobno poronienie na sam¹ wieœæ o tym dziale. Cóż dopiero bêdzie, gdy zacznie ono grzmieæ pod naszymi murami i kruszyæ je na proch.

— Powiedz im, żeby szukali pomocy u swojej Panaghii! — hukn¹³em, żeby siê go pozbyæ.

Ale w Manuelu zakorzeni³y siê w¹tpliwoœci.

— Chyba nawet Najœwiêtsza Dziewica nie poka¿e siê ju¿ na murach i nie odstraszy Turków swym niebieskim p³aszczem — orzek³. — Poprzednim razem Turcy nie mieli takich wielkich dzia³. Mog¹ przecie¿ nastraszyæ nawet Najœwiêtsz¹ Dziewicê. — Uœmiechn¹³ siê dr¿¹cymi wargami. — Czy jest w tym jakœ prawda, że ta armata jest ju¿ w drodze tutaj z Adrianopola? Te ci¹gnie j¹ piêædziesi¹t par wo³ów, a tysi¹c ludzi oczyszcza drogê i buduje mosty. A może to te¿ tylko przesada?

— Nie, Manuelu — przyzna³em. — To prawda. Armata jest w drodze. Wiosna jest w powietrzu. Niebawem zaczn¹ gruchaæ go³êbie i niespokojne stada ptactwa przelatywaæ bêd¹ nad naszym miastem z po³udnia na pó³noc. Gdy wiosna rozkwitnie, su³tan stanie u bram Konstantynopola. Temu nie zdo³a ju¿ przeszkodziæ ¿adna moc na œwiecie.

— I jak d³ugo — zapyta³ — jak d³ugo, s¹dzisz, wszystko potem potrwa?

Czemu mia³em mu k³amaæ. Jest ju¿ stary. Jest Grekiem. Nie jestem lekarzem. Jestem cz³owiekiem. Jego bliŹnim.

— Może miesi¹c — powiedzia³em — albo dwa. Giustiniani to wspania³y wojownik. Trzy miesi¹ce, jeœli podo³a zadaniu, w co wierzê. Ale chyba nie wiêcej. Chyba nie wiêcej ni¿ tyle, nawet w najlepszym wypadku.

Manuel ju¿ nie dr¿a³. Patrzy³ mi prosto w oczy.

— A Zachód? — zapyta³. — Unia?

— Zachód? — powtórzy³em. — Wraz z Konstantynopolem tak¿e i Zachód utonie w nocy. Konstantynopol jest ostatni¹ lamp¹ i nadziej¹ chrzeœcijañstwa. Jeœli pozwol¹ jej zgasn¹æ, to znaczy, że sami zas³u¿yli na swój los.

— I jaki¿ to bêdzie los Zachodu? — zapyta³. — Wybacz mi, panie, ale jestem ciekawy, a¿eby

moje serce mog³o siê przygotowaæ.

— Cia³o bez ducha — odpar³em. — Źycie bez nadziei, zniewolenie cz³owieka, niewola tak beznadziejna, że niewolnicy nie wiedz¹ już nawet, iż s¹ niewolnikami. Bogactwo bez radości, obfitość bez możliwości korzystania z niej. Œmieræ ducha.

10 lutego 1453

Wszystkich innych spotka³em, ale nie megaduksa łukasza Notarasa. Jak gdyby rozmyœlnie mieszka³ moŹliwie jak najdalej od Blachern, na drugim koñcu miasta. W starej dzielnicy, w cieniu koœcio³a M¹drości BoŹej, dawnego placu cesarskiego i Hipodromu. Izoluje siê. Obaj jego m³odzi synowie piastuj¹ ceremonialne godności honorowe na dworze, ale nigdy siê tam nie pokazuj¹. Widzia³em ich, jak grali konno w pi³kê na p³ycie Hipodromu. S¹ to dorodni m³odzi ludzie, z tak¹ sam¹ mroczn¹ i dumn¹ melancholi¹ w rysach twarzy, co ich ojciec.

Jako dowódca floty megaduks odmawia wespół³pracy z Giustinianim. Z w³asnych œrodków wystawi³ piêæ leciwych dromonów cesarskich. Dzieæ, ku zdumieniu wszystkich, wysunê³y one wios³a i wyp³ynê³y z portu obok wielkich zachodnich okrêtów. Na morzu Marmara wci¹gnê³y swoje nowe Źagle, przybra³y formacjê bojow¹ i wziê³y kurs w stronê brzegu azjatyckiego. By³ szary, chmurny dzieñ z porywami wiatru. Źeglarze jeszcze nie nawykli do manewrów. Wioœlarze wypadali z taktu, tak że wios³a najczêœciej odbija³y siê o siebie.

Ostatnia flota Konstantynopola wysz³a w morze. Wenecy i kreteñscy szyprowie œmieli siê i bili po udach.

Jaki jednak jest sens tego æwiczenia bojowego. Nie mog³y to byæ tylko manewry w Źeglowaniu i tworzeniu formacji, gdyŹ wieczorem dromony nie wróci³y jeszcze do portu.

Giustiniani pojecha³ do pa³acu, z³ama³ wszelki ceremonia³, odepchn¹³ z drogi przybocz¹ straŹ i eunuchów i wtargn¹³ do prywatnych komnat cesarza. Uczyni³ to, żeby pokazaæ, jak jest wzburzony. W gruncie rzeczy by³ tylko ciekawy. Nie przywi¹zuje wielkiej wagi do okrêtów cesarza. Jeden jedyny ciêŹki zachodni okrêt wojenny móg³by zatopiaæ je wszystkie. Ale jako protostrator jest naturalnie poirytowany, że flota nie zosta³a podporz¹dkowana jego rozkazom.

Cesarz Konstantyn broni³ siê przed nim:

— Megaduks Notaras nie chcia³ siedzieæ z za³oŹonymi rêkami. Turcy spustoszyli nasz kraj i oblegaj¹ Selymbriê i inne nasze ostatnie warownie. Dlatego megaduks chce przejœæ do natarcia i odp³aciæ im tak¹ sam¹ monet¹, dopóki morze jest jeszcze otwarte.

Giustiniani rzek³:

— Kaza³em otworzyæ luki wypadowe w murach. Prosi³em ciê wielokrotnie o pozwolenie, by pójœæ do natarcia na luŸne bandy zbójeckie Turków. Sta³y siê juŸ zbyt bezczelne i grasuj¹ na odleg³oœæ strza³u z ³uku od murów i wykrzykuj¹ obelgi do moich ³o³nierzy gro¹c im owa³aszeniem. Takie rzeczy os³abiaj¹ dyscyplinê.

Cesarz odpar³:

— Nie moŸemy sobie pozwoliæ na stratê ani jednego cz³owieka. Turcy mogliby zwabiaæ twoje oddzia³y w zasadzkê i zniszczyæ je.

Na to Giustiniani:

— Dlatego us³ucha³em twojej woli. Ale megaduks Notaras nie liczy siê z ni¹ zupe³nie.

Cesarz odpowiedzia³:

— Kaza³ mnie nagle zawiadomiæ, Ÿe zamierza wyp³yn¹æ na manewry. Nie mog³em przecieŸ rozkazaæ weneckim i kreteŃskim okrêtom, by go zatrzyma³y. Ale samowola nie powtórzy siê wiêcej.

Frances wtr¹ci³ pojednawczo:

— Megaduks sam wyposaŸy³ galery i p³aci ³o³d za³ogom. Nie moŸemy go rozgniewaaæ.

Ale to wszystko to by³y tylko s³owa. Wiedzieli o tym sami. Giustiniani uderzy³ lask¹ protostratora o stó³ i zawo³a³:

— A sk¹d wiesz, czy on wróci ze swymi okrêtami i ludŸmi?

Cesarz Konstantyn schyli³ g³owê i rzek³ cicho:

— MoŸe by³oby dla nas wszystkich lepiej, gdyby nie wróci³.

Giustiniani powtórzy³ mi póŸniej ca³¹ tê rozmowê i powiedzia³:

— Nie wyznajê siê na zawik³anej polityce Greków. Dotychczas bazyleus surowo powstrzymywa³ siê od wszelkich dzia³añ zaczepnych. W nadmiarze chrzeœcijaŃskiej cierpliwoœci, za kaŸdym razem kiedy otrzyma³ policzek od su³tana, nadstawia³ mu takŸe drugi policzek. Rozumiem przecieŸ, Ÿe chcia³ przez to zarówno przed Zachodem, jak i przed potomnoœci¹ wykazaæ, Ÿe to su³tan jest napastnikiem, a on sam mê³em pokoju. Ale po co to wszystko. KaŸdy rozs¹dny cz³owiek i tak rozumie. Teraz zaœ megaduks Notaras odbiera inicjatywê cesarzowi i wszczyna dzia³ania wojenne. Wierz mi, on wróci ze swymi okrêtami. Ale do czego zmierza, nie rozumiem. Wyt³umacz mi to ty, który znasz Greków.

— Łukasza Notarasa nie znam — odpar³em. — Ktô³ moŸe wiedzieæ, co kieruje cz³owiekiem dumnym i ambitnym. MoŸe chce zmyæ jak¹œe plamê ze swojej opinii. Po ruchawce pod koœcio³em M¹droœci BoŸej zaczêto go w Blachernach uwaŸaaæ za niegodnego zaufania i przyjaznego Turkom. MoŸe dlatego chce byæ pierwszym, który przejawia greck¹ wolê walki, w przeciwieŃstwie do

chwiejności cesarza.

— Ale jaki pożytek z takiej wyprawy ³upieżczej na tureckie wybrzeże? — narzeka³ Giustiniani.
— W³acenie teraz, kiedy derwisze g³osz¹ wojnê po ca³ej Azji i su³tan zbiera wojsko. Niczego lepszego su³tan nie mógł³ sobie życzyæ. On dzia³a przecie¿ wyraŹnie na korzyœæ su³tana.

— Nie mo¿esz tego udowodniæ — odpar³em. — Mo¿emy tylko oceniaæ ka¿de wydarzenie z osobna i t³umaczyæ je jak najkorzystniej, dopóki rzeczywistoœæ nie zada nam k³amu.

Giustiniani spojrze³ na mnie swymi wypuk³ymi oczyma, podrapa³ siê w kark i zapyta³:

— Dlaczego bierzesz w obronê Łukasza Notarasa? By³oby m¹drzej, gdybyœ milcza³ — ci¹gn¹³ życliwie. — Tak¿e i tym razem wzi¹³ mnie Frances na stronê, gdy mia³em odejœæ, i zaklina³, ¿ebym mia³ ciebie na oku. Jesteœ niebezpiecznym cz³owiekiem, twierdzi³. Mia³œæ swobodny dostêp do su³tana Mehmeda w dzieñ i w nocy. Ostro¿noœæ nie zaszkodzi, mówi³ Frances.

Potem Giustiniani poda³ mi miedziane przybory do pisania i mianowa³ swoim adiutantem. Od tej pory mia³em wiêc dostêp tak¿e i do jego sekretnych papierów.

11 lutego 1453

W nocy zbudzi³ mnie mój s³uga Manuel i szepn¹³ przera¿ony:

— Panie, w mieœcie jest niepokój.

Po ulicach porusza³y siê latarnie i pochodnie. Na wpo³ odziani ludzie wychodzili z domów i stawali przy drzwiach. Wszyscy patrzyli na ³unê na nocnym niebie.

Narzuci³em na siebie futrzany p³aszcz i uda³em siê unoszony rzek¹ ludzi na wzgórze Akropolu. Po drugiej stronie morza ciemne i zachmurzone niebo barwi³y dalekie po¿ary. Wiatr by³ wilgotny. Mokra ziemia mocno pachnia³a. Ciemnoœæ by³a ciemnoœci¹ wiosenn¹.

Czarno odziane kobiety klêka³y do modlitwy. Mê¿czyŹni ¿egnali siê znakiem krzy¿a. A potem w szeptach rozesz³o siê z ust do ust jedno imiê.

— Łukasz Notaras — szeptali ludzie. — Megaduks Łukasz Notaras.

Tureckie wioski po drugiej stronie morza sta³y w p³omieniach.

Ale lud nie wiwatowa³. Przeciwnie, by³o tak, jakby czarne przygnêbienie sparaliżowa³o ich wszystkich. Tak jakby dopiero teraz zrozumieli, że wojna siê zaczê³a. Ostry wiatr nocny utrudnia³ oddychanie.

Kto mieczem wojuje, od miecza ginie. I niewinni zgin¹ wraz z winnymi.

12 lutego 1453

Flota jeszcze nie powróci³a.

Dosz³a wiecêæ, że przednie oddzia³y Turków wziê³y więzê œw. Stefana i wyciê³y garnizon, który œemieli³ siê broniæ.

Straszliwy grad zmusi³ wszystkich do szukania schronienia w domach. Zmiażdż³y wiele dachów. Z podziemnych cystern s³ychaæ noc¹ dziwne dudnienie, ziemia siê trzêsie. Wiele osób widzia³o, jak b³ysskawice pruj¹ niebosk³on bez grzmotów i rozżarzone dyski przelatuj¹ po niebie.

Oprócz wielkiego dzia³a, takżê ca³a artyleria su³tana ruszy³a spod Adrianopola na Konstantynopol. Dziesiêæ tyśiêcy jazdy stanowi oddzia³ ochronny.

W Adrianopolu su³tan wyg³osi³ wielk¹ mowê przed zebranim Dywanem. Zachêca³ m³odych i odebra³ przysiêgê od starych i ostrożnych. Zarówno wenecjański bailon, jak i podesta w Perze otrzymali dok³adne wiadomoœci o treœci tej mowy.

Oto co powiedzia³ Mehmed:

— W³adztwo bazyleusa jest już z³amane. Pozostaje tylko dokonaæ ostatniego wysi³ku, który zniszczy tyśi¹cletnie państwo nastêpców Konstantyna. Konstantynopol jest królem miast. Zdobycie go szturmem jest obecnie możliwe i powodzenie pewne dziêki naszym nowym broniom i duchowi naszych wojsk. Ale musimy siê spieszyæ, zanim chrzecêcijaństwo nie powstanie i nie poœle floty na odsiecz bazyleusowi. Teraz jest odpowiednia chwila. Nie może ona wymkn¹æ nam siê z r¹k.

Mówi¹, że przed t¹ mow¹ Mehmed w œrodku nocy kaza³ wezwaæ do siebie wielkiego wezyra Halila, przywódcê partii pokojowej, żeby siê z nim porozumieæ. I przynajmniej tym razem Halil nie odważ³y siê stworzyæ ust w obronie pokoju.

Gdy otrzyma³em dostêp do dokumentów w żelaznej skrzyni Giustinianiego, mog³em siê

przekonaæ, że Halil wci¹ jeszcze potajemnie koresponduje z cesarzem Konstantynem. Inaczej nie wiedzielibyœmy wszystkiego, co wiemy teraz o uzbrojeniu Turków i finansowaniu napadci.

Po tym jak flota wyp³ynê³a na morze, cesarz pospieszy³ wys³aæ ostatni apel do Adrianopola. Napisa³ go w³asnorêcznie, nie prosz¹c o radê Francesa. Jest kopia tego listu w skrzyni Giustinianiego. Czyta³em j¹ wielokrotnie z dziwnym wzruszeniem i mro¹¹cym przygnêbieniem. Wykazuje on bardziej ni¹ jakikolwiek inny postêpek Konstantyna, że jest on prawdziwym cesarzem. Oto co napisa³ do su³tana Mehmeda:

“Jest ju¹ wyraŹne, że bardziej pragniesz wojny ni¹ pokoju. Niech wiêc siê stanie tak, jak chcesz, poniewa¹ nie uda³o mi siê przekonaæ ciê o moich pokojowych zamiarach, mimo że nie splami³em siê fa³szem i wyrazi³em gotowoœæ przyjêcia tytu³u twego wasala. Teraz zwracam siê do Boga i szukam oparcia tylko w Nim. Jeœli jest Jego wol¹, by miasto moje popad³o w twoj¹ w³adzê, jak¹e¹ móg³bym siê temu przeciwstawiæ. Jeœli natomiast On sk³oni ciê do zawarcia pokoju, by³bym szczêœliwy. Ale zwracam ci niniejszym ka¹de twoje s³owo, wszystkie obietnice i porozumienia, które z obu stron dawaliœmy sobie nawzajem. Zamkn¹³em bramy miasta i bêdê broniæ mego ludu do ostatniej kropli krwi. Obyœ panowa³ szczêœliwie a¹ do dnia, kiedy sprawiedliwy Bóg, nasz najwy¹szy sêdzia, wezwie nas obu przed siebie”.

Jest to list sztywny i niewiele zawiera z wielkiej greckiej retoryki, nic z kunsztownych zwrotów Francesa. Wzrusza on jednak mój umys³. To list cesarza. I nadaremny, tak, nadaremny. Ale byæ mo¹e Konstantyn w swym opustosza³ym pa³acu chcia³ tylko skierowaæ go do potomnoœci. Mo¹e w swej prostocie list ten zawiera wyraŹniejsze œwiadectwo o nim, ni¹ wszystkie opisy historyków. To nie jego wina, że urodzi³ siê pod nieszczêœliw¹ gwiazd¹.

13 lutego 1453

Flota nie wróci³a. Pa³ac Notarasa nad morzem strze¹e ponuro swoich tajemnic. Nie mogê ju¹ d³u¹ej znieœæ tej niepewnoœci. Minê³o ponad dwa tygodnie od czasu, kiedy siê spotkaliœmy. Nie wiem przecie¹ nawet, czy ona jest jeszcze w mieœcie.

Na pró¹no jeŹdzi³em konno po mieœcie i wzd³u¹ murów. Nadaremnie stara³em siê utopiaæ niepokój serca w gor¹czkowej pracy. Nie mogê siê od niej uwolniæ. Jej promienne oczy nawiedzaj¹ moje sny. Jej duma i ch³odna hardoœæ piek¹ me serce.

Obojêtnie, że jest córk¹ wielkiego ksiêcia i serbskiej ksiê¹niczki. Obojêtnie, czy jej ród jest jeszcze starszy ni¹ ród samego cesarza. Ja jestem synem mego ojca.

Czterdzieœci lat. S¹dzi³em, że doszed³em ju¹ do jesieni ¿ycia.

Dlaczego nie mia³bym spróbowæ spotkaæ siê z ni¹. Pozosta³y nam przecie¹ tylko te krótkie dni. A czas mija nieodwo³alnie. Szybkie jak strza³y s¹ te dni. Zadania, æwiczenia, listy zapasów. Pustka.

Z mroku w moim domu wyszed³em tego poranka w jasnoœæ. S³oñce œwieci³o promiennie. Niebo by³o rozpiête nad Konstantynopolem niczym niebieski baldachim. Przepe³ni³o mnie g³êbokie uniesienie.

Nie konno, lecz pieszo, jak najbiedniejszy pielgrzym. Daleko, daleko b³êkitnia³a marmurowa wieŹa Z³otej Bramy.

Potem ujrza³em znów g³adk¹ kamienn¹ œcianê i w¹skie ³ukowate okienka na górnym piêtrze. Tarczê herbow¹ nad bram¹. Zastuka³em.

— Jean Ange, przyboczny protostratora.

— Megaduks jest na morzu. Obaj jego synowie s¹ z nim. Pani domu chora i leŹy w ³óŹku.

— Chcê widzieæ siê z jego córk¹, Ann¹ Notaras.

Przysz³a, w towarzystwie leciwego eunucha, z zamkniêtej czêœci domu. Otrzyma³a cesarskie wychowanie. Jest woln¹ Greczynk¹. Eunuch by³ szary i pomarszczony jak stare jab³uszek, przyg³uchy i bezzêbny. Ale strój nosi³ bardzo kosztowny.

— Czeka³am na ciebie — rzek³a. — Czeka³am na ciebie d³ugo. Ale nie jestem juŹ dumna, Źe przyszed³eœ. Usi¹dŸ, Jeanie Ange.

Eunuch potrz¹sn¹³ markotnie g³ow¹, podniós³ b³agalnie ramiona ku niebu, ukry³ twarz w d³oniach i osun¹³ siê na sto³ek w k¹cie komnaty. Uwolni³ siê od wszelkiej odpowiedzialnoœci.

Przysz³a s³uŹ¹ca ze z³otym pucharem na srebrnej tacy. Puchar by³ prastarej greckiej roboty. Na jego œcianach satyr goni³ kilka uciekaj¹cych nimf. By³ to frywolny puchar. Umacza³a w nim wargi i poda³a go potem mnie.

— Za nasz¹ przyjaŹñ — powiedzia³a. — Chyba nie przyby³eœ ze z³ym zamiarem do naszego domu.

Napi³em siê wina jej ojca.

— Za rozpacz — odrzek³em. — Za zapomnienie i ciemnoœæ. Za czas i przestrzeñ. Za nasze wiêzy. Za nasze lube kajdany, za to, Źe istniejesz, Anno Notaras!

Na porfirowej posadzce leŹa³y cudowne dywany we wszystkich kolorach Wschodu. Za w¹skimi ³ukowatymi okienkami b³yszcza³o morze Marmara. Jej br¹zowe oczy promienia³y. Jej p³eæ by³a jak z³oto i koœæ s³oniowa. Uœmiecha³a siê nadal.

— Mów — nakaza³a — powiedz cokolwiek. Mów Źywo i powaŹnie, jak gdybyœ mia³ mi do powiedzenia coœ waŹnego. Eunuch nie moŹe ciê s³yszeæ, ale czuje siê spokojniejszy, jak Źywiej mówisz.

To by³o trudne. Wola³em tylko patrzeæ na ni¹.

— Twój hiacyntowy zapach — powiedzia³em. — Hiacyntowy zapach twoich policzków.

— Znow zaczynasz — ζ achn³a si³e rozdra ζ niona.

— Tak, zaczynam na nowo — rzek³em. — Twoja suknia, mieni¹ca si³e od z³oty³ch nici, jest cudowna. Ale ty sama jeste³e o wiele cudowniejsza. Ta suknia strze ζ e zbyt zazdroc³enie twoj pi³ekno³eci. Czy to mnisi rysowali ten wz³or? Wasza moda zmieni³a si³e od mej m³odo³eci. We Francji pi³ekne damy obna ζ aj¹ nawet piersi na podziw m ζ czyznom, tak jak pi³ekna Agnes Sorel, faworyta kr³ola Karola. A w tu kryjecie wszystko, nawet twarz.

O, gdyby³emy tylko mogli kiedy³e podr ζ owa³e razem na wolnym Zachodzie — m³owi³em. — Pierwsz¹ kobiet³e, kt³ora nauczy³a mnie tajnik³ow mi³o³eci cielesnej, spotka³em nad basenem k¹pielowym w r³odle M³odo³eci w pobl ζ u Renu. Sta³o si³e to tego dnia, kiedy rankiem α piewa³ s³owik i moja siostra α miera³e ta ζ czy³a na murze cementarnym. By³a kwitn¹c¹ kobiet¹, starsz¹ ode mnie, i wcale nie kry³a swej pi³ekno³eci. Siedzia³a naga na brzegu basenu pogr¹ ζ ona w lekturze, podczas gdy szlacheni panowie i damy igrali z sob¹ w wodzie i jedli przy p³ywaj¹cych stolikach. Nazywa³a si³e pani Dorotea. Od niej dosta³em list polecaj¹cy do Eneasza Sylwiusza w Bazylei, je³eli wiesz, kto to taki. Wszystko to sta³o si³e po tym, jak wyst¹pi³em z bractwa wolnego ducha. Dotychczas uprawia³em mi³o³ec³e tylko w krzakach i w ciemno³eci. Ale ta szlachetna dama zaprowadzi³a mnie na puchowe poduszki i zapali³a α wiece wok³ α o ζ a, tak ζ eby nie uszed³ jej najmniejszy drobiazg.

Anna Notaras poczerwienia³a. Wargi jej zacz³e³y dr ζ e³.

— Dlaczego m³owisz mi o tym? — zapyta³a. — To niepodobne do ciebie. Nie podejrzewa³am ciebie o to.

— Dlatego, ζ e ci³e po ζ ¹dam — powiedzia³em. — Poci¹g cielesny nie jest mo ζ e mi³o³eci¹, ale nie ma mi³o³eci bez poci¹gu cielesnego. Zwr³o³e jednak uwag³e, ζ e tak nie m³owi³em, kiedy³emy byli sami z sob¹ i by³o³e w mojej mocy. Nie, nie, nie wbi³aby³e mi sztyletu, gdybym ci³e w³owczas dotkn¹³. Nie uczyni³aby³e tego. Widz³e to po twoich oczach. Ale moje po ζ ¹danie jest czyste jak p³omie³. Sama mi podasz sw³o³y kwiat. Ja go nie uszczkn³e gwa³tem.

Anno Notaras — ci¹gn¹³em — Anno Notaras. O, jak ja ci³e Kocham! Nie s³uchaj mnie, bo sam nie wiem, co m³owi³e. Jestem tylko szcz³e³eliwy. Czynisz mnie szcz³e³eliwym.

Bractwo wolnego ducha — m³owi³em dalej. — Uznaj¹ oni tylko cztery ewangelie. Odmawiaj¹ chrztu. Wszelka w³asno³e³ jest wsp³olna. Znajduj¹ si³e p³o³er³od biednych i p³o³er³od bogatych, tak ζ e tam, gdzie nie mo ζ na si³e ich spodziewa³e. Poznaj¹ si³e nawzajem po tajemnych znakach. S¹ we wszystkich krajach pod r ζ o³nymi imionami. Tak ζ e w³er³od derwisz³ow. Im to zawdzi³eczam ζ ycie. Dlatego wzi¹³em udzia³ w wojnie we Francji, gdy ζ wielu z nich przy³czy³o si³e do Dziewicy. Ale gdy sko³oczy³em dwadzie³ecia cztery lata, odszed³em od nich. Ich fanatyzm i nienawio³e³ by³y gorsze ni ζ wszelka inna nienawio³e³. Odt¹d chodz³em wieloma drogami.

— A potem odszed³o³e od wszystkiego, ζ eby si³e o ζ enia³ — rzek³a uszczypliwie. — To ju ζ wiem. Opowiedz tak ζ e o swoim ma³ ζ e³nstwie i jaki by³o³e szcz³e³eliwy. Mo ζ e jeszcze szcz³e³eliwszy ni ζ w basenie k¹pielowym z nag¹ kobiet¹, co? Opowiadaj! Nie wsty³d³ si³e.

Przypomnia³a mi siê upalna Florencja, źó³te wody rzeki i spalone na br¹z wzgórza. Moja radoœæ zgas³a.

— Opowiada³em ci juź przecieź o Florencji i Ferrarze — odrzek³em. — O tym, jak najbardziej uczeni mê³owie naszych czasów spierali siê o parê liter przez ca³e dwa lata.

— Czemu siê wykrêcasz, Johannesie Angelosie — przerwa³a mi. — Czy tak ciê jeszcze boli myœl o twoim ma³œnŹwie? Jak¹ź rozkosz¹ jest sprawiaæ ci ból, tak jak ty mi sprawia³eœ ból.

— Dlaczego musimy zawsze mówiæ tylko o mnie? — odpar³em niechêtnie. — Dlaczego nie moźemy mówiæ o tobie?

Podnios³a g³owê, jej br¹zowe oczy zab³ys³y.

— Jestem Anna Notaras — rzek³a. — To wystarczy. Nic innego nie moźna o mnie powiedzieæ.

Mia³a s³uszoœæ. Ąy³a swoim Źyciem pod ochron¹ murów pa³acu i ogrodów nad Bosforem. Noszono j¹ w lektyce, by brud ulicy nie splami³ jej trzewików. Uczyli j¹ starzy filozofowie. Z roztargnieniem przerzuca³a karty starych foliantów, ogl¹daj¹c ich p³omienne malunki w kolorze z³ota, b³êkitu i cynobru. Jest Ann¹ Notaras. Zosta³a wychowana na ma³œonkê cesarza. Nie moźna o niej nic innego powiedzieæ.

— Nazywa³a siê pani Ghita — zacz¹³em. — Mieszka³a przy uliczce, która prowadzi³a do klasztoru franciszkanów. W szarej œcianie jej domu by³o jedno tylko zakratowane okno i okute Źelazem drzwi. Za zakratowanym okienkiem mieszka³a w izbie skromnej jak cela mniszki. Przez ca³y dzieñ odmawia³a g³oœno modlitwy. Ąpiewa³a psalmy i krzykliwym g³osem obrzuca³a przez okno obelgami przechodniów. Twarz mia³a przeraźaj¹c¹. Przesz³a jak¹œ chorobê, która czyni³a jej twarz dziobat¹ i martw¹. By³a jak brzydka maska. Tylko jej oczy mia³y Źycie.

Dla spêdzenia czasu chodzi³a czêsto na zakupy do miasta, zabieraj¹c wtedy z sob¹ czarn¹ niewolnicê, która nios³a jej koszyk — ci¹gn¹³em. — Przywdziewa³a zawsze p³aszcz uszyty z kolorowych szmatek, a jej nakrycie g³owy i p³aszcz by³y tak obwieszane ma³ymi podobiznami œwiêtych i œwiêtymi medalikami, Źe juź na odleg³oœæ rozlega³o siê wokó³ niej pobrzêkiwanie. Id¹c uœmiecha³a siê i mruca³a coœ pod nosem do siebie. A gdy ktoœ stan¹³ i patrzy³ na ni¹, wpada³a w furiê i obsypywa³a go okropnymi obelgami. Nazywa³a siebie b³aznem boźym. Franciszkanie ochrania¹ j¹, gdyź by³a bogat¹ kobiet¹. Krewni pozwalali jej Źyæ, jak chcia³a, poniewaź by³a wdow¹ i jej maj¹tek by³ bezpiecznie ulokowany w prowadzonym przez nich handlu we³n¹ i przedsiêbiorstwach bankowych. Wszyscy we Florencji znali j¹, z wyj¹tkiem mnie, który by³em obcym.

Nie, nie wiedzia³em o niej nic, gdy siê poznalioœmy — zapewni³em. — Zobaczy³a mnie pewnego dnia na Ponte Vecchio i zaczê³a ioœæ za mn¹. Myœla³em, Źe jest szalona. Chcia³a mi wmusiæ prezent, ma³¹ statuetkê z koœci s³oniowej, któr¹ podziwia³em na jednym ze straganów. Nie, nie potrafisz tego zrozumieæ. Jak¹e móg³by³m ci wyt³umaczyæ, co zasz³o miêdzy nami.

By³em jeszcze m³ody. Mia³em dwadzieœcia piêæ lat. Stan¹³em u progu mojej mêskoœci. Ale nie

mia³em już, żadnych nadziei. Rozczarowany, zaczą³em nienawidziæ czarnych kapturew i brodatych twarzy Greków. Nienawidzi³em okr¹g³ej g³owy i potêżnego cielska Bessariona. Zapachu pergaminu i inkaustu. Tam gdzie mieszka³em, budzi³em siê co rano w smrodzie potu, brudu i odchodów. By³o rozpalone upalne lato. W Ferrarze przeży³em zarazê i mi³oœæ. Obecnie nie wierzy³em już w nic. Nienawidzi³em nawet siebie samego. Niewolnictwa, kajdan, wiêzienia cia³a. Ale czy ty możesz to zrozumieæ?

Zaprosi³a mnie do siebie do domu — ci¹gn¹³em. — W jej celi mniszki by³a drewniana prycza, na której sypia³a, woda w glinianym dzbanku i cuchn¹ce resztki jedzenia na pod³odze. Ale za cel¹ mia³a wiele piêknie i wspaniale urz¹dzonych izb i otoczony murem ogród z szemrzc¹ wod¹, zieleniej¹cymi drzewami i klatkami œwiergoc¹cych ptaszków. Tak samo jej be³kot i chichot kry³ m¹droœæ zrozpaczonej kobiety, która z bólu robi³a z siebie b³azna bożego.

Jako m³oda by³a bardzo piêkn¹ — mówi³em dalej — bogat¹ i szczêœliw¹ kobiet¹. Ale jej m¹ż i dwoje dzieci umarli w ci¹gu kilku dni od tej samej zarazy, która zniszczy³a jej piêknoœæ. Pozna³a kruchoœæ żywota ludzkiego i tê straszliw¹ niepewnoœæ, która czyha za wszelkim pozornym szczêœciem. Jakby na ur¹gowisko Bóg powali³ j¹ na ziemiê i wcisn¹³ jej twarz w b³oto. Przypuszczalnie przez jakieœ czas by³a umys³owo chora, potem jednak, jak wyzdrowia³a, dalej zachowywa³a siê w taki sam sposób. Czyni³a tak z rozpacz i buntu wobec Boga i ludzi. BluŸni³a modl¹c siê. Modli³a siê bluŸni¹c. Spojrzenie jej oczu by³o k³uj¹ce i udrêczone. Nie, nie wiem, czy rozumiesz to dobrze. Mia³a najwyżej trzydzieci piê lat, ale twarz robi³a z niej wysuszon¹ star¹ kobietê. Wargi mia³a spêkane, a gdy mówi³a, w krwawi¹cych k¹cikach ust zbiera³a siê piana. Ale jej oczy!

Anna Notaras spuœci³a wzrok i s³uchaj¹c zaciska³a mocno splecione palce. Œwiat³o dzienne rozżarza³o czarne i czerwone figury na dywanach. Eunuch w k¹cie wyci¹ga³ ku nam pomarszczon¹ i poszarza³¹ twarz, patrz¹c to na mnie, to na ni¹ i mruzc¹c usi³owa³ odczytaæ s³owa z moich warg. Mówi³em dalej:

— Da³a mi jeœæ i piæ, oczyma ch³onê³a moj¹ twarz. Gdy j¹ odwiedzi³em kilka razy i porozmawia³em z ni¹, zrodzi³o siê we mnie niewypowiedziane wspó³czucie. Wspó³czucie nie jest mi³oœci¹, Anno Notaras. Ale czasem mi³oœæ może byæ wspó³czuciem, gdy cz³owiek swoj¹ bliskoœci¹ zmi³uje siê nad innym cz³owiekiem. Pamiêtam też, że jeszcze nie wiedzia³em, iż jest bogata. Domyœla³em siê tylko, że musi byæ dosyæ zamożna, gdyż franciszkanie chronili j¹. Chcia³a mi daæ now¹ odzież. Kaza³a j¹ pos³aæ tam, gdzie mieszka³em, a wraz z ni¹ kieskê pe³n¹ srebrnych monet. Ale ja nie chcia³em przyjmowaæ jej darów. Nawet żeby sprawiaæ jej radoœæ.

Potem pewnego dnia pokaza³a mi swój portret z m³odoœci. Zobaczy³em, jaka kiedyœ by³a, i zrozumia³em j¹ wreszcie. Bóg rozbi³ jej szczêœcie doszczêtnie, a potem zamkn¹³ j¹ w piekle w³asnego jej cia³a. A kiedy spotka³a mnie na moœcie, œlepo siê we mnie zakocha³a i zaczą³a mnie poż¹daæ, choæ nie waży³a siê od razu przyznaæ do tego nawet przed sob¹.

Tak, tak, wiêc dobrze już, dobrze! — wykrzykn¹³em i fala gor¹cego wstydu uderzy³a mi do g³owy. — Spa³em z ni¹, zlitowa³em siê nad ni¹ moim cia³em, dlatego że sam nie przywi¹zywa³em do niego żadnej wagi. Dzieli³em z ni¹ jej piek³o i s¹dzi³em, że wyœwiadczam dobro. Trzy noce by³em u niej. A potem sprzeda³em wszystko, co mia³em, strój pisarza, nawet mojego Homera, rozda³em

pieni¹dze miêdzy ubogich i uciek³em z Florencji.

Dopóki wyrok boski nie dosiêgn¹³ mnie tej samej jesieni na górskiej drodze do Asy²u — zakończ³em. — Pani Ghita uda³a siê w moje œlady w lektyce. Mia³a z sob¹ ojca franciszkanina i bieg³ego prawnika. By³em zaroceniêty, brudny i rozczochrany. Kaza³a mnie umyæ i ogoliæ i odzia³a w nowe szaty. Zostalicemy pocelubieni w Asy²u. Zasz³a ode mnie w ci¹ê. Uwa³a to za cud bo²zy. I dopiero wtedy dowiedzia³em siê, kim by³a i jak¹ pêtlê Bóg zarzuci³ na moj¹ szyjê. Jeszcze nigdy w ²yciu nie czu³em siê taki og³uszony.

Musia³em podnieœæ siê. Wyrzr³em przez zielonkawé okna na gro²ne blanki muru od strony morza i na b³yszcz¹ce morze Marmara poza nimi.

— Ostrze²ono mnie, bym nie wchodzi³ w ²adne zwi¹zki z tym domem — powiedzia³em. — Mo²e zamkn¹ mnie za tê wizytê w marmurowej wie²zy. Mo²e nie uratuje mnie nawet zaci¹g u Giustinianiego. Ale i tak masz mnie ju² w swojej mocy. Gdy² o tej czêœci mego ²ycia nikt nic nie wie. Gdy² o²eni³em siê z ni¹, sta³em siê jednym z najbogatszych ludzi we Florencji. Samo nazwisko sprawia³o, ²e ka²dy wekslarz, od Antwerpii do Kairu, od Damaszku do Toledo, k³ania³ mi siê w pas.

Nie chcia³em nigdy wiedzieæ, ile musia³a zap³aciaæ mnichom i samemu papie²owi za ochronê siebie i maj¹tku przed swymi krewniakami i za uzyskanie prawomocnoœci naszego ma³êñstwa. Gdy² ja sam nie mia³em przecie² nawet nazwiska. Dokumenty, które dotyczy³y mego ojca i mego pochodzenia, znajdowa³y siê u z³otnika Gerolamo w Awinionie. On zaœ przeczy³, by kiedykolwiek je otrzyma³. Ale jurysta za³atwi³ wszystko. Otrzyma³em nowe nazwisko. Jean Ange popad³ w zapomnienie. Zrazu osiedlilicemy siê w jej dworku w Fiesole, dopóki nie urodzi³ siê nasz syn. Kiedy zapuœci³em brodê i kaza³em utrefiaæ w³osy, kiedy odzia³em siê jak szlachcic i zacz¹³em nosiaæ u boku miecz, nikt ju² nie móg³ we mnie poznaæ ubogiego francuskiego pisarza z synodu koœcielnego. Przez cztery lata wytrzyma³em. Mia³em wszystko, czego serce mog³o zapragn¹æ. Soko³y do polowania, wierzchowce, ksi¹êki. Weso³e towarzystwo i uczone rozmowy. Nawet Medyceusze tolerowali mnie. Ale nie ze wzglêdu na mnie samego. Ja by³em tylko ojcem mego synem. Mój syn by³ jednym z Bardich.

A pani Ghita uspokoi³a siê, zmieni³a siê ca³kowicie po urodzeniu syna. Sta³a siê pobo²n¹ kobiet¹. Nie blu²ni³a ju² wiêcej Bogu. Ufundowa³a koœció³. Przypuszczalnie kocha³a mnie. Ale najbardziej kocha³a naszego syna.

Cztery lata wytrzyma³em. Potem wzi¹³em krzy², by pójœæ za kardyna³em Cesarinim na Wêgry. Zostawi³em dla mojej ²ony list i uciek³em potajemnie. Czêsto ucieka³em potajemnie, Anno Notaras. Moja ²ona i syn myœl¹, ²e poleg³em pod Warn¹.

Ale nie opowiedzia³em jej wszystkiego. Nie opowiedzia³em, ²e przed podró² na Wêgry uda³em siê do Awinionu, z³apa³em z³otnika Gerolamo za brodê i przy³o²y³em mu nô² do gard³a. Nie opowiedzia³em o tym i nie mia³em nigdy zamiaru opowiedzieæ. Jest to tajemnica tylko miêdzy Bogiem i mn¹, gdy² Gerolamo nie umia³ czytaæ po grecku i nie odwa²y³ siê pokazaæ dokumentów nikomu, kto zna³ ten jêzyk.

Có² pozosta³o jeszcze do opowiedzenia:

— Moje ma³ł³eństwo by³o zr¹z¹eniem boskim — rzek³em. — Musia³em pozna^æ najwi³eksze ziemskie bogactwa w ca³ym ich blasku, ł³eby m³óc z nich zrezygnowa^æ. Z³ote kraty jeszcze trudniej skurszy^æ ni³ wi³ęzienne kraty ksi¹ł³ek, rozumu i filozofii. Jako dziecko zamkni³ęto mnie w ciemnej wieł³y w Awinionie. Od tej pory ł³ycie moje by³o uciekaniem z jednego wi³ęzienia do drugiego. Ale teraz pozostaje mi tylko jedno. Wi³ęzienie mojego cia³a. Wi³ęzienie mojej wiedzy, mojej woli, mojego serca. Wiem jednak, ł³e niebawem takł³e z niego zostan³ę uwolniony. To juł³ nied³ugo nast¹pi.

Anna Notaras potrz¹sn³ę³a lekko g³ow¹.

— Dziwny z ciebie cz³owiek — powiedzia³a. — Nie rozumiem ciebie. Wzbudzasz we mnie l³ek.

— L³ek jest tylko pokus¹ — odpar³em. — Takł³e od l³eku cz³owiek moł³e si³ę wyzwolia^æ. Podzi³ekowa^æ za wszystko, poł³egna^æ si³ę i odej³æ. W przekonaniu, ł³e nie ma nic innego do stracenia prócz swoich kajdan. C³ł³ jednak posiada niewolnik?

— A ja? — zapyta³a cicho. — Dlaczego przyszed³ę³ do mnie?

— Wyb³ór naleł³y do ciebie — odrzek³em — nie do mnie. Takie to proste.

Zacisn³ę³a mocno skrzył³owane d³onie i potrz¹sn³ę³a gwa³townie g³ow¹.

— Nie, nie — zaprzeczy³a. — Nie moł³esz myœle^æ tego, co mówisz.

Wzruszy³em ramionami.

— Jak s¹dzisz, dlaczego opowiedzia³em ci tyle o sobie? — rzek³em. — Dla zabicia czasu czy ł³eby staa^æ si³ę interesuj¹cym w twoich oczach? S¹dzi³em, ł³e znasz mnie lepiej. Nie, chcia³em ci wykaza^æ, ł³e nie ma ł³adnego znaczenia to, w co wierzysz ani w czym ci³ę wychowano. Bogactwo i ub³óstwo, w³adza i strach, honor i hañ³ba, wiedza i g³upota, brzydota i pi³eknoœ^æ, dobro i z³o — nic nie ma znaczenia samo przez si³ę. Jedynie wał³ne jest to, co chcemy zrobia^æ z siebie i czym chcemy by^æ. Jedynym prawdziwym grzechem jest zdrada: zna^æ prawd³ę i nie dotrzyma^æ jej wiary. Sam pozby³em si³ę wszystkiego. Jestem niczym. Dla mnie jest to czymœ najwi³ekszym, co cz³owiek moł³e osi¹gn¹æ. To spokojne poczucie mojej mocy i mojego kr³ólestwa. Nic innego nie mam do zaofiarowania. Wyb³ór naleł³y do ciebie.

Wzburzy³a si³ę. Zacisn³ę³a poblad³e wargi. W jej br¹zowych oczach pojawi³a si³ę zimna nienawioœ^æ. Nawet ona nie by³a juł³ pi³ekna.

— No a ja? — zapyta³a jeszcze raz. — Czego w³ac³eciwie chcesz ode mnie?

— Kiedy ujrza³em twoje oczy, wiedzia³em, ł³e cz³owiek mimo wszystko potrzebuje drugiego cz³owieka — odpar³em. — Nie oszukuj si³ę sama. I ty to wiesz. Coœ takiego zdarza si³ę tylko raz. Niekt³órym nie zdarza si³ę to nigdy. Opowiedzia³em ci o sobie, ł³eby wykaza^æ, ł³e wszystko, co do tej pory mia³æ i co jak s¹dzi³æ, posiadasz, jest tylko urojeniem i niepewnoœci¹. Niczego nie stracisz, jeœli si³ę tego wyrzekniesz. Kiedy Turcy tu przyjd¹, b³ędziesz musia³a stracia^æ duł³o. Ą³ycz³ę ci, ł³ebyœ juł³ przedtem w swym sercu wyrzek³a si³ę wszystkiego, co i tak musisz stracia^æ.

— S³owa! — wykrzyknę³a i zaczę³a dr³ęæ. — S³owa, s³owa, tylko s³owa!

— I ja mam ju³ doææ s³ów — rzek³em. — Ale nie mogê wzi¹æ ciê w ramiona, kiedy twój czcigodny eunuch patrzy na nas. Sama wiesz, że zrozumia³abyæ wszystko, gdybym wzi¹³ ciê w ramiona. Wówczas nie potrzebowa³abyæ ju³ wiêcej żadnych s³ów.

— Jesteæ szalony — powiedzia³a cofaj¹c siê. Ale nasze oczy siê spotka³y. Tak samo jak pod kocio³em M¹droæci Bo³ej. Nasze oczy patrzy³y na siebie nagie.

— Anno, moja ukochana — zakl¹³em j¹. — Nasz czas ucieka. Piasek przesypuje siê daremnie. Kiedy zobaczy³em ciê pierwszy raz, zna³em ciê ju³. To musia³o siê staæ. Mo³e urodziliemy siê ju³ raz przedtem na ziemi i spotkalicemy siê w poprzednim ³yciu. Mo³e urodzimy siê jeszcze raz, by spotkaæ siê ponownie. Ale o tym nie wiemy nic. Tylko to jest pewne, że spotkalicemy siê teraz. Te to musia³o siê staæ. Niemniej mo³e to byæ nasza jedyna okazja. Jedyne miejsce i jedyna chwila w kosmosie, kiedy mo³emy siê spotkaæ. Dlaczego wiêc wahasz siê ? Dlaczego oszukujesz siebie sam¹?

Podnios³a d³oñ, by zas³oniaæ oczy. Wróci³a do domu. Do swoich dywanów, okien, porfirowej posadzki, do swego w³asnego czasu. Do swego wychowania, swojej wiedzy.

— Ojciec stoi miêdzy nami — rzek³a cicho.

Przegra³em. I ja wróci³em do czasu.

— Wyp³yn¹³ na morze — powiedzia³em. — Dlaczego?

— Dlaczego? — wzburzy³a siê. — I ty o to pytasz? Dlatego że ma doææ beznadziejnej polityki niezdarne³o cesarza. Dlatego że nie zgina grzbietu przed su³tanem tak jak Konstantyn. Prowadzi wojnê, poniewa³ jest wojna. Dlatego, pytasz. Dlatego że jest jedynym prawdziwym mê³czyzn¹ w mieæcie, jedynym prawdziwym Grekiem. Nie ucieka siê do pomocy ³acinników. Polega na sobie samym i na swoich dromonach.

Có³ mog³em jej na to odpowiedzieæ? S³usnie czy nies³usnie, kocha³a swego ojca. Jest przecie³ Ann¹ Notaras.

— Dokona³æ wiêc wyboru — stwierdzi³em. — Opowiesz o mnie ojcu?

— Tak — odrzek³a. — Opowiem o tobie ojcu.

Dobrowolnie wszed³em w pu³apkê. Nie powiedzia³em nic wiêcej. Nie chcia³em nawet patrzeæ na ni¹. Ale i to musia³o siê staæ.

Flota powróciła wczoraj. Wszystkie pięć dromonów. Proporce powiewały. Żeglarze bili w bębny i grali na piszczałkach. Małe brązowe armatki oddawały saluty. Ludzie biegli do portu i wymachiwali białymi płachtami z murów.

Dzień sprzedawano na targu tureckich niewolników. Rybaków, długobrodych starców, chudych chłopców, pączki kobiety, które usiłowaly chować twarze w rękawach ubogich szat. Wspaniałe doprawdy zwycięstwo odniósł nad Turkami megaduks Łukasz Notaras.

Zdłżył on zaskoczył parę wiosek na wybrzeżu azjatyckim i wziął do niewoli mieszkańców. W innych wioskach ludność uciekała, ale on spalił ich domostwa. Pożegłował aż do Gallipoli i udał się do mu się zatopiał turecki statek transportowy. Gdy wypłynęły na morze tureckie galery wojenne, zawrócił do domu.

Co za triumf! Jakież hołdy oddawano greckim żeglarzom! Jak lud wywozywał imię megaduksa, kiedy jechał konno do swego domu! Giustiniani i tracińscy żołnierze znaleźli się w jego cieniu. Stał się na jeden dzień bohaterem Konstantynopola.

Ale na targu nie było chętnych do kupowania tureckich niewolników. Nikt nie drwił ani nie lżył jeńców. Ciekawi rozpieczęli się szybko. Z zawstydzeniem spuszczano oczy na widok tych bezradnych, ubogich ludzi, którzy przerażeni czepiali się siebie nawzajem i dla dodania sobie otuchy mruzcili wersety Koranu.

18 lutego 1453

Z Adrianopola odpowiedziało echo. Sułtan kazał odczytać list cesarza Konstantyna na dowód greckiego fałszu i podeptał go stopami. Jego gońcy w sandałach okutych żelazem zanieśli posłanie do wszystkich tureckich miast. Derwisze i kapłani głoszą zemstę. Partia pokojowa zmuszona została do milczenia. Mehmed bierze za oświadczenie także Zachód.

“Raz po raz Grecy ślamali zaprzysiężone obietnice i porozumienia, gdy tylko mieli korzystną okazję. Oddajcie swój kościół we władzę papieża cesarz Konstantyn zerwał ostatnie więzy przyjaźni między Turkami i Grekami. Jego jedynym zamiarem jest podjudzić Zachód przeciwko Turkom. Fałszywymi słowami i udanym uczciwością usiłuje on wciąż jeszcze przesłonić swoje zamiary. Ale osmańskie wioski, które stoją obecnie w płomieniach nad brzegami morza Marmara, oświetliły i zdemaskowały jego krwawe plany agresji. Władza podbojów Bizancjum jest zagrożeniem całego naszego bytu. Podstępność i okrucieństwo Greków woła o zemstę. By pozostać kres ustawicznemu zagrożeniu, by uwolnić państwo od wiecznie czyhającego greckiego niebezpieczeństwa, obowiązkiem każdego prawowiernego jest stanąć do oświętej wojny. Ten, kto wciąż jeszcze bierze

Greków w obronę, demaskuje się jako wróg państwa. Niech wzniesie się karzący miecz sułtana do zemsty za mordowanych, dręczonych, palonych żywcem i branych w niewolę prawowiernych!"

Aby usunąć resztki wahania, sułtan kazał odczytać we wszystkich meczetach w związku z piątkowymi modlitwami nazwiska Turków, których zamordowali żeglarze cesarza.

Manewry floty dały sułtanowi Mehmedowi ostateczną broń, której potrzebował, by skruszyć zacięty opór partii pokojowej i wielkiego wezyra Halila. Ten, kto jeszcze ośmielał się przeciwstawiać obłąkaniu, ryzykuje własną głową. Nawet Halil, mimo że jest wielkim wezyrem i potomkiem dwóch wielkich wezyrów, nie jest bezpieczny.

21 lutego 1453

W Pantokratorze dzieją się cuda. W wilgotne poranki mgła zagęszcza się w krople wody na oświeconych ikonach. Mnisi mówią, że to śmiertelny pot oświeconych. Któregoś z mniszek zakłamała się, że widziała, jak Najświętsza Dziewica w Blachernach płacze krwawymi łzami. Ludzie jej wierzą, mimo że cesarz kazał kardynałowi Izydorowi i nieprawemu patriarsze Gregoriosowi, wspólnie z uczonymi filozofami, zbadać obraz, i ci nie znaleźli na nim żadnych śladów krwi. Lud nie wierzy odstępcom. Jego nieuczony, fanatyczny trzymanie się pierwotnego wyznania wiary jest silniejsze niż kiedykolwiek.

Podzi mnisi, rzemieślnicy, mieszczanie i kupcy, którzy nie umieli odróżnić jednego końca miecza od drugiego, ćwiczą się teraz karnie w używaniu broni w grupach po dziesięciu i stu ludzi pod kierownictwem wypróbowanych wojaków Giustinianiego. Chcą walczyć o swój wiary. Płonąc zapałem, by okazać się równymi przeciwnikom, gdy przyjdzie do walki. Zamierzają utrzymać miasto.

Być może uczą się oni napinać siły, ale ich strzały fruwały jak popadnie. Z zapałem biegną, by wbić oszczepy w zawieszane worki z sianem. Ale brak doświadczenia czyni ich niezdarnymi. Paru z nich zacięło się w nogę, potykając się o własne paszce. Jest jednak wśród nich kilku silnych mężczyzn. Najlepiej nadawać się będą do rzucania kamieni z murów, gdy Turcy pójść do szturm.

Ochotnicy i ci, których cesarz wezwał pod broń, nie mogli wszyscy otrzymać hełmów ani nawet skórzanych zbroi. A ci, którzy dostali hełmy, zdejmują je przy pierwszej okazji z głów i narzekają, że gniot ich i uwierają w czoła. Rzemienie pancerzy wpijają im się w ciała. W nagolenicach w ogóle nie potrafią się poruszać.

Nie gani ich. Robią, co mogą. Zostali wychowani do innych zawodów, w ufności do swoich murów branych przez cesarskich najemników. W otwartym polu jeden janczar w okamgnieniu poradzi sobie z dziesięcioma takimi ochotnikami.

Widziałem to po ich delikatnych białych dłońach, które tak cudownie umieją rzeźbić kość sarnią. Widziałem oczy, które wyostriła praca nad wycinaniem obrazów oświeconych w karneolu.

Mêżów, którzy umieją czytać i pisać, mężów, którzy cieniutkimi pędzelkami malują promienne inicjały w cynobrze i złocie w liturgicznych manuskryptach.

To oni mają teraz uczyć się kłuć i rąbać mieczem w nie osłonięte pachwiny, kierować oszczep w twarz człowieka, wystrzeliwać strzałę w oko, które widzi niebo i ziemię.

Zwariowany świat. Zwariowane czasy.

Z arsenału zabrano na mury nowo odlane masy hakownice, a także grube, kute żelazne działo, ponieważ cesarz nie ma narzędzi na odlewanie ich z brązu. Niedoświadczeni rekruci boją się armat bardziej niż Turków. Rzucają się na ziemię i zatykają dłońmi uszy, gdy pada strzał. Narzekają, że oskot ich ogłusza, a ogień z wylotów luf oślepia. Na domiar nieszczęścia zaraz pierwszego dnia pękło masy żelazne działo i poszarpało na sztuki dwóch ludzi.

24 lutego 1453

Giustiniani ma gotowy plan obrony. Łacinników dzieli on według obywatelstwa i przydziela na najbardziej wystawione na zagrożenie odcinki murów i do bram. Wenecjanie i Genueńczycy będą ze sobą współpracownikami o sławę. Nawet z Pery przybyło kilku mędziców, którzy zacięgnęli się do oddziałów Giustinianiego. Ich sumienie nie mogło znieść hańby bezczynności w wojnie, która w ostatecznym rozrachunku rozstrzygnie o losach Zachodu.

Giustiniani polega jedynie na łacinnikach i na cesarskich puszkarzach i technikach. Inni Grecy stanowią tylko uzupełnienie na murach. Ale są oni niezbedni. Sam mur lądowy, który jest największy, mierzy przeciętnie dziesięć tysięcy kroków i ma sto wież. Mur morski i mur portowy w potężnym trójkącie obronnym są równie długie, ale chyba nie będą tak zagrożone. Port chroniony jest przez zachodnie okręty wojenne, które zdecydowanie górują nad okrętami tureckimi. Murowi od strony morza Turcy nie mogą chyba poważnie zagrozić. Ogień grecki może podpalać ich lekkie okręty na odległość strzału z łuku. Cesarscy technicy mają do tego specjalne pociski, podobne do maszyn latających armatek. Ale strzegą oni zazdrośnie swoich tajemnic wojennych i nie wydają ich łacinnikom.

W każdym razie Giustiniani liczy się z tym, że w bezpośredni bój będzie się toczyć wzdłuż muru lądowego. Pośrodku niego w dolinie Lykos jest brama dawna. Romana. Jej obronę zastrzegł dla siebie i swoich zakutych w żelazo Genueńczyków. Stąd może też najszybciej słabnąć posiłki do zagrożonych punktów na murze. Ale ostateczny podział sił obronnych zależać będzie od kroków przedsięwziętych przez sułtana.

Najgorszy pociech już za nami. Mury wzmacnia się wciąż, wszystko jednak idzie planowo i każdy zna swoje zadanie na każdy dzień. Tak samo przebiegają ćwiczenia z bronią. Ale ogromny obszar miasta sprawia, że wydłużają się przerwy na posiłki. Ochotnicy jedzą w swoich domach.

Giustiniani przesta³ nosiać skórzane płudry, kaza³ sobie utrefniać w³osy w kunsztowne fale na sposób grecki, ufarbowa³ brodę na czerwono i splata j¹ w warkocze z³ot¹ nitk¹. Nie maluje jednak k¹cików oczu na niebiesko i ust na czerwono jak m³odzi greccy oficerowie z gwardii przybocznej cesarza. Ale obnosi się z wieloma różnymi z³otymi ³ańcuchami na szyi i zacz¹³ czu^æ się dobrze w greckim towarzystwie. Szlachetne damy z Blachern okazuj¹ mu pochleb¹ uwag^ê. Jest przecie³ silnym i ros³ym m^êczyzn¹, o g³ow^ê wyższym niż wi^êkszość Greków. Poleruje swój pancerz do po³ysku. Na wieczór zmienia ³ańcuch protostratora, który da³ mu cesarz, na ametystowy naszyjnik, w nadziei, że ametysty uchroni¹ go przed upiciem się.

Cesarz potwierdzi³ z³ot¹ bull¹ obietnicę o oddaniu mu Lemnos jako lennego księstwa, jeżeli uda mu się odeprzeć Turków. Sam sygnet jest wart wiele bazantów, a cesarz w³asnoręcznie nakreśli³ swój potrójny krzyż na dokumencie.

Megaduks Łukasz Notaras po wyprawie przebywa zamknięty w domu. Za rad¹ Giustinianiego cesarz zakaza³ mu stanowczo wyruszać dalej na morze z dromonami. On ze swej strony równie stanowczo utrzymuje, że dzia³a s³usznie, i obwinia cesarza o tchórzostwo i p³aszczenie się przed ³acinnikami.

Da³ do zrozumienia, że oczekuje Giustinianiego na naradzie na temat obrony miasta i podzia³u za³ogi. Jako megaduks i dowódca floty cesarskiej uważa siebie za co najmniej równego stopniem Giustinianiemu, mimo jego rangi protostratora. Przede wszystkim jest naturalnie ciekaw, jakie miejsce Giustiniani przydziel³ mu w planie obrony. I nie można go pomin¹æ. Jest na to osobistości¹ zbyt wysoko postawion¹ i wp³ywow¹. Ale ³acińscy kapitanowie maj¹ mimo wszystko pe³n¹ w³adz^ê nad swoimi okrętami i przyjmuj¹ rozkazy wprost od cesarza. W rzeczy samej ma zatem Notaras pod swoim dowództwem tylko te pi^êæ zmursza³ych i powolnych dromonów. Nawet one tytułarnie s¹ cesarskie, jakkolwiek to megaduks kaza³ je naprawiać i wyposaży³ w³asnym kosztem.

Mimo popularności, jak¹ osi¹gn¹³, jest on w tych dniach bardzo samotnym cz³owikiem, ten Łukasz Notaras. Przynajmniej patrz¹c na sprawy z Blachern.

Giustiniani daje mu czekać. Jest rycerzem szcz^êścia, który zosta³ wyniesiony na protostratora, i przez to jeszcze bardziej œwiadomy swej rangi niż dziedziczny wielki ksi¹ż^ê. Ma więc taka straszliwie dziecinna rywalizacja panować tak^ê między tymi m^êżami? W gruncie rzeczy miasto jest ca³kowicie we w³adaniu ³acinników i Grecy nie maj¹ już nad nim żadnej w³adzy, choć cesarz zdaje się tego nie rozumieć. Port opanowany jest przez okr^êty ³acińskie. Zakute w żelazo oddzia³y Giustinianiego i Wenecjan w³adaj¹ miastem i kluczowymi pozycjami na murach.

Czy jest możliwe, że Giustiniani potajemnie knuje wielkie plany polityczne? Nawi¹za³ stosunki, tak^ê poprzez kobiety, z najbardziej wp³ywowymi pro³acińskimi Grekami. Jeżeli obl^êżenie Turkom się nie uda i su³tan Mehmed poniesie porażk^ê, jeżeli floty papieska i wenecka z ³acińskimi oddzia³ami pomocniczymi zd¹ na czas, Konstantynopol stanie się chyba niczym innym, jak tylko ³acińskim punktem oparcia dla zdobycia handlu na Morzu Czarnym i podbicia rozszczerzonego państwa tureckiego. Uni^ê już og³oszono. Czy³by cesarstwo jeszcze raz mia³o stać się ³acińskie, mimo że greckiemu marionetkowemu cesarzowi pozwolono by zasiadać dalej na tronie?

Czyż zwycięzca pokornie zadowolony się tym, że zostanie wasalem na Lemnos?

Moja grecka krew nie wierzy już, że coś jest takie, jak się wydaje. Nosię w tpiwooci we krwi nawyk³ej od tysi¹ca lat do intryg politycznych. Z dnia na dzieñ opada ze mnie w strzêpach moja ³aciñskoœæ. Jestem synem mego ojca. Krew wraca do domu.

25 lutego 1453

Wygl¹da na to, że strach opanowa³ miasto. Ludzie stali siê ma³omówni i zezuj¹ podejrzliwie na siebie nawzajem. W koœcio³ach mnóstwo modl¹cych siê. Bogacze pakuj¹ mienie do skrzyñ, zakupuj¹ cennoœci do ziemi, chowaj¹ skarby w studniach i zamuruj¹ sklepienia piwniczne. Niejeden archont chodzi z d³oñmi popuchniêtymi od pracy, do której nie przywyk³, ma w spojrzeniu b³ysk œwiadomoœci winy, a na rêkawach wiele mówi¹ce plamy od murarskiej zaprawy.

— Coœ siê dzieje — powiedzia³ dzie³ mój s³uga Manuel. — Widaœ to, s³ychaœ to, czua³ to wêchem. Ale co to jest, nie wiem. Powiedz, panie.

Tak¿e i ja czujê coœ obcego w powietrzu. W porcie panuje niepokój. ³odzie p³ywaj¹ od okrêtu do okrêtu. Wenecka Rada Dwunastu odbywa posiedzenia za zamkniêtymi drzwiami.

26 lutego 1453

Zd¹y³em ju¿ rozebraœ siê, kiedy mój s³uga Manuel oznajmi³ mi, że m³ody grecki ch³opak pyta o mnie. Nie chcia³o mi siê wstaœ z ³ó¿ka. By³em mêczony.

Ch³opak wszed³ nie zginaj¹c siê w uk³onie i rozejrza³ siê ciekawie woko³o, marszcz¹c nos od zapachu skóry, papieru, laku i œrodków do czyszczenia metalu. Pozna³em go. Widzia³em go na koniu w Hipodromie. By³ to najm³odszy z braci Anny Notaras.

Ogarn¹³ mnie ch³ód. Gwa³towny wiatr na dworze trzaska³ okiennicami.

— Na dworze jest ciemno — odezwa³ siê ch³opak. — Niebo jest pochmurne. Z trudem widzi siê w³asn¹ rêkê. — Ma siedemnaœcie lat, jest piêknym m³odzieñcem, œwiadomym swej urody i znakomitego pochodzenia, ale w ujmuj¹cy sposób. By³ bardzo ciekawy mojej osoby.

— Uciek³eœe wszak od Turków — ci¹gn¹³. — Wiele siê mówi o tobie w mieœcie. Tak¿e i mnie pokazywano ciê raz, kiedy przeje¿dza³eœ konno. Ojciec mój chcia³by siê z tob¹ zobaczyœ, jeœli nie by³oby to dla ciebie zbyt uci¹liwe.

Odwróci³ wzrok:

— Jak powiedzia³em, noc jest ciemna. Nikt nie może zobaczyć w³asnej ręki.

— Niechêtnie wychodzę w ciemności — odpar³em. — Ale naturalnie nie mogę nie us³uchać rozkazu twego ojca.

— To wcale nie jest rozkaz — odrzek³. — Jakżeż mógłby mój ojciec ci rozkazywać? Przecież zaci¹gn¹³ę się do Giustinianiego. Ojciec mój nie chce spotkać się z tob¹ jako żo³nierz. Będiesz jego gościem. Może jego przyjacielem. Możesz mieć dla niego cenne informacje. Zastanawia się, dlaczego go unikasz, i jest cię ciekaw. Ale naturalnie nie chce ci sprawiać żadnych przykrości, jeżeli uważasz, że najlepiej będzie nie przyjeść.

Mówi³ żywo i weso³o, by ukryć, jak by³ zak³opotany zadaniem, które otrzyma³. By³ otwartym i poci¹gaj¹cym m³odzieńcem. I on też nie wychodzi³ chętnie w ciemności. Dlaczego ojciec jego uważa³ to proste zaproszenie za tak tajne, że nie ufa³ nawet s³ugom, lecz pos³a³ po mnie w³acenie syna?

Jagnię ofiarne — pomyśla³em. — Dobrze wyrocznięty kozio³ek na o³tarzu ż¹dzy w³adzy. A więc w razie potrzeby gotów jest poświęcić nawet w³asnego syna.

By³ bratem Anny Notaras. Uczętn¹³em się do niego życzliwie i lekko musn¹³em d³oni¹ jego ramię, gdy już się odzia³em. Wzdrygn¹³ się i zaczerwieni³, ale uczętn¹³em się w odpowiedzi. Nie wzi¹³ mnie więc za mę¹czyznę niskiego rodu.

Pó³nocny wiatr d¹³ w nocy, odbiera³ nam dech i przyciska³ odzież mocno do cia³a. By³o ciemno choć oko wykol. Między mkn¹cymi po niebie chmurami przeb³yskiwa³o od czasu do czasu czarne niebo usypane gwiazdami. Ó³ty pies szed³ za mn¹, mimo że nakaza³em mu zostać w domu. Ale wymkn¹³ się za mn¹ w ciemności. Wzi¹³em od Manuela latarnię i poda³em j¹ ch³opcu. Trudno mu by³o to prze³kn¹ąć, ale mimo to oświetla³ nam drogę nie szemrz¹c. Za kogo mnie bra³? Przez ca³ drogę towarzyszy³ nam pies, jak gdyby po to, by czuwał nade mn¹ nawet wbrew mojej woli.

W pa³acu Notarasa by³o ciemno. Weszliśmy przez tylne drzwi w rogu ko³o muru od strony morza. Nikogo nie by³o widać. A jednak noc by³a jakby pełna ukrytych spojrzeń. Szumi¹cy, jęcz¹cy wiatr mówi³ do mnie, ale jego s³ów nie mog³em rozróżnić. Szumia³o mi też w g³owie. Tak jakby ten gwa³towny wiatr mnie oszo³omi³.

W korytarzach by³o cęmiertelnie cicho. Ciep³e powietrze owiewa³o nas. Weszliśmy na schody. W izbie, do której mnie zaprowadzono, znajdowa³ się pulpit do pisania, pióra, papier i duże, pięknie oprawne księgi. Przed ikon¹ z Trzema Królami p³onę³a lampa z pachn¹c¹ oliw¹.

Jego g³owa by³a pochylona jakby od ciężkiej troski. Nie uczęcha³ się. Przyj¹³ moje pozdrowienia jako oczywiście mu należny dowód czci. Do syna powiedzia³ tylko:

— Nie potrzebuję już cię. — M³odzieniec poczu³ się urażony, ale stara³ się tego nie okazywać. By³ bardzo ciekawy, co mieliśmy sobie nawzajem do powiedzenia. Sk³oni³ ujmuj¹co

piêkn¹ g³owê, ζyczy³ mi dobrej nocy i opuœci³ komnatê.

Gdy tylko ch³opak poszed³, Łukasz Notaras oζywi³ siê, przyjrza³ mi siê badawczo i rzek³:

— Wiem wszystko o tobie, panie Johannesie Angelosie. Dlatego teζ zamierzam mówiaê otwarcie.

Zda³em sobie sprawê, ζe wie o moim greckim pochodzeniu. Nie by³o to samo w sobie zaskakuj¹ce. Mimo to dotknê³o mnie mocno.

— Chcesz mówiaê otwarcie — odpar³em. — Tak mówi tylko ten, kto zamierza ukryæ swoje myœli. Czy odwaζysz siê byæ otwartym choœby tylko przed samym sob¹?

— By³œe doradc¹ su³tana Mehmeda — powiedzia³. — Uciek³œe z jego obozu w jesieni. Cz³owiek, który osi¹gn¹³ takie stanowisko, nie robi tego bez jakiegoe zamiaru.

— To o twoje zamiary teraz chodzi, megaduksie — odrzek³em.

— Nie o moje. Nie wezwa³byœe mnie tutaj potajemnie, gdybyœe nie s¹dzi³, ζe mogê byæ uζyteczny dla twoich zamiarów.

Zrobi³ niecierpliwy ruch rêk¹. I on nosi³ sygnet duζy jak d³oñ dziecka. Rêkawy zielonego wierzchniego p³aszcza siêga³y mu do ³okci. Rêkawy p³aszcza pod spodem by³y z haftowanego z³otem purpurowego jedwabiu, jak u cesarza.

— Ty sam od pocz¹tku szuka³œe kontaktu ze mn¹ — mówi³.

— By³œe bardzo ostroζny. To rzecz zrozumia³a i s³uszn³. Zarówno z twego w³asnego, jak i z mojego punktu widzenia. Bardzo sprytne by³o z twojej strony, ζe jakby przypadkiem zawar³œe znajomoœæ z moj¹ cœrk¹. Potem odprowadzi³œe j¹ do domu jeszcze raz, kiedy zgubi³a swoj¹ towarzyszkê. Gdy by³em na morzu, odwaζy³œe siê przyjœæ tutaj w bia³y dzieñ. Chcia³œe przecieζ tylko spotkaæ siê z moj¹ cœrk¹. To by³o bardzo chytre.

— Przyrzek³a opowiedzieæ ci o mnie — przyzna³em.

— Moja cœrka jest w tobie zakochana — ucemiechn¹³ siê. — Nie wie, kim jesteœ, i nie domyœla siê twoich zamiarów. Jest wraζliwa i dumna. Nie wie nic. Rozumiesz.

— Jest bardzo piêkna — rzek³em.

Megaduks zby³ ruchem rêki moje s³owa.

— Stoisz chyba ponad tego rodzaju pokusami. Moja cœrka nie jest dla ciebie.

— Nie b¹d¹ tego taki pewny, megaduksie — odpar³em.

Po raz pierwszy pozwoli³ sobie na to, by udaæ zdziwienie.

— Czas pokaże, jak się to wszystko skończy — rzekł. — Twoja gra jest zbyt trudna i niebezpieczna na to, by mieszać do niej kobietę. Może tylko dla pozorów. Inaczej nie. Chodzisz po ostrzach mieczy, Johannesie Angelosie. Nie możesz sobie pozwolić na zachwianie się.

— Dużo wiesz, megaduksie — oświadczyłem. — Ale mnie nie znasz.

— Dużo wiem — przyznał. — Więcej, niż sędzisz. Nawet namiot sułtana nie jest bezpiecznym miejscem do rozmów. Nawet tam są uszy. Wiem, że nie rozstać się z sułtanem w gniewie. Wiem, że da ci wielki dar w szlachetnych kamieniach. Niestety, wie o tym także bazyleus i jego strażnik pieczęci, Frances. Dlatego każdy twój krok, odkąd przybędę do Konstantynopola, jest nadzorowany. Nie chcę wiedzieć, ile musiały zapłacić, żeby wpisano cię na listę zaciągów Giustinianiego. Wszystkich ścanników można kupić. Ale nawet Giustiniani nie może cię ochronić, jeżeli popełnisz najmniejszy błąd.

Rozłożył znowu ręce.

— To cieżkie — powiedział. — Tylko autorytet sułtana Mehmeda chroni cię. Tu w Konstantynopolu. Tak nisko upadł ostatnio Rzym. Nie walczyć się podnieść ręki na ciebie, bo nie dowiedzieli się, jakie są twoje zamiary.

— Masz słuszną odpowiedź — odparłem. — To naprawdę cieżkie. Nawet po tym, jak uciekłem od sułtana i zdradziłem go, chroni mnie jeszcze jego moc. Odczuwam to w każdej chwili. Jesteśmy w zwariowanym świecie.

Uśmiechnął się wskazywając wargami.

— Nie jestem tak szalony, bym sobie wyobrażał, że odważy się odsłonić swoje zamiary nawet przede mną. Jestem przeciw Grekiem. I nie jest to też konieczne. Mój własny rozum mówi mi, że po zdobyciu miasta w każdym razie osiągniesz jeszcze wyższe stanowisko w służbie u sułtana niż poprzednio. Jeżeli nie otwarcie, to potajemnie. Dlatego porozumienie, więcej — nawet współpraca między nami, w pewnych granicach, mogłaby być z korzyścią dla nas obu.

Przyglądał mi się pytając.

— To ty tak mówisz — odrzekłem ostrożnie.

— Istnieją tylko dwie możliwości — cięgnął. — Albo oblężenie się uda i sułtan zdobędzie Konstantynopol szturmem. Albo też nie uda się i wtedy staniami się lennikiem cesarskim na zawsze.

Wstał i podniósł głowę prostując grzbiet:

— Raz już przeżyliśmy panowanie ścanników. Trwało ono przez jedno pokolenie i Konstantynopol nawet po trzystu latach nie mógł się potem podnieść. Ścannicy to rabusie, bardziej bezwzględni niż Turcy, i sfałszowali prawdziwą wiarę. Turcy pozwolą nam przynajmniej zachować naszą wiarę i nasze odziedziczone obyczaje. Dlatego sama Panaghia stoi tym razem po stronie Turków, choć przecież krwawymi łzami nad naszą ścannicy.

— Nie do t³umu przemawiasz, megaduksie — przypomnia³em.

Odpowiedzia³ na to z naciskiem:

— Nie zrozum mnie Ýle. Przede wszystkim nie zrozum mnie Ýle. Jestem Grekiem. Bêdê biæ siê o moje miasto, dopóki bêdzie jakaœ nadzieja na jego niezawis³oœæ. Ale nigdy nie pozwolê popaœæ Konstantynopolowi we w³adzê ³acinników. Nie oznacza³oby to niczego innego, jak tylko mordercze boje, dziesiêciolecie po dziesiêcioleciu, w których stalibyœmy siê przedmurzem Europy z po¿ytkiem dla ³acinników, i przez to wyczerpa³yby siê nasze ostatnie si³y. Jesteœmy znu¿eni Europ¹, mamy doœæ ³acinników. W porównaniu z ³aciñskimi barbarzyñcami nawet Turcy s¹ narodem kulturalnym dziêki swemu dziedzictwu arabskiemu i perskiemu. Potêga su³tana doprowadzi Konstantynopol do nowego rozkwitu. Na granicy miêdzy Wschodem i Zachodem Konstantynopol jeszcze raz panowaæ bêdzie nad œwiatem. Su³tan nie ¿¹da, ¿ebyœmy wyrzekli siê naszej wiary, tylko ¿ebyœmy ¿yli w przyjaŹni i pojednaniu z Turkami. Dlaczego nie mielibyœmy wspó³ z nimi podbiæ œwiata i natchn¹æ ich ¿ywotnoœci nasz¹ prastar¹ greck¹ kultur¹? Niech wiêc zrodzi siê trzeci Rzym. Rzym su³tanów, gdzie Grecy i Turcy bêd¹ sobie braæmi i szanowaæ bêd¹ wzajemnie swoj¹ wiarê.

— Twoje marzenie jest wznios³e — rzek³em. — Nie chcê bynajmniej oblewaæ zim¹ wod¹ ¿aru twego serca, ale marzenia s¹ tylko marzeniami. Trzymajmy siê rzeczywistoœci. Nie znasz Mehmeda. Ale pragniesz, ¿eby twoje miasto zosta³o zdobyte i popad³o w jego moc.

— Nie pragnê tego — odpar³ — wiem, ¿e Konstantynopol padnie. Nie na darmo jestem strategiem.

— ywy pies jest lepszy ni¿ nie¿ywy lew — ci¹gn¹³. — Cesarz Konstantyn wybra³ sobie w³asny los, gdy¿ inaczej nie potrafi dzia³aæ. Bez w¹tpienia bêdzie szuka³ œmierci na murach, gdy zobaczy, ¿e wszystko stracone. Ale w jaki sposób nie¿ywy patriota mo¿e przynieœæ korzyœæ swojemu ludowi? Jeœli jest moim przeznaczeniem polec, polegnê na murach Konstantynopola. Lecz wolê zachowaæ ¿ycie, by móc dzia³aæ dla dobra mego ludu. Czas Paleologów przemin¹³. Su³tan bêdzie jedynym cesarzem. Ale by rz¹dziæ Grekami i prowadziæ sprawy greckie, potrzebuje on greckich mê¿ów. Bêdzie to nieuniknione po zdobyciu miasta. Wtedy musi obsadziæ tak¿e i najwy¿sze godnoœci ludŹmi obeznanymi ze sposobem rz¹dzenia i prac¹ rz¹dow¹. I dlatego Konstantynopol potrzebuje patriotów, którzy kochaj¹ swój lud, którzy kochaj¹ spadek po dawnej Grecji bardziej ni¿ w³asny zawód. I jeœli mogê s³u¿yæ mojemu narodowi jak pies, nie potrzebujê œmierci lwa. Muszê tylko umieæ przekonaæ su³tana o mojej dobrej woli. Gdy na murach rozlegnie siê wo³anie: "Miasto jest stracone!", wtedy przyjdzie moja chwila: ujmê los mego ludu w swoje rêce i poprowadzê go we w³aœciwym kierunku. — Umilk³ i patrzy³ na mnie z nadziej¹.

— Twoja mowa by³a d³uga, piêkna, przekonywaj¹ca i przynosi ci wielk¹ chwa³ê — odrzek³em. — Wprawdzie spadek po dawnej Grecji obejmuje tak¿e Leonidasa i Termopile, ale ja rozumiem, o co ci chodzi. Chcesz przekonaæ su³tana o twojej dobrej woli. Ale czy¿ nie da³eœ mu jeszcze tego dostatecznie jasno do zrozumienia?

Stan¹³eœ na czele przeciwników unii — ci¹gn¹³em. — Podsyca³eœ nienawidzê do ³acinników i inne spory w mieœcie i przez to os³abi³eœ jego obronê. Wyp³yn¹³eœ na morze, by przez bezmyœln¹ wyprawê ³upie¿cz¹ dokonaæ prowokacji, której su³tan tak bardzo potrzebowa³. Dobrze. Dlaczego

wiêc nie napiszesz wprost do su³tana i nie zaofiarujesz mu swoich us³ug?

Odpowiedzia³:

— Wiesz dobrze, że m¹ł na moim stanowisku nie może tak post¹piæ. Jestem Grekiem. Muszê biæ siê o moje miasto, nawet jeżeli wiem, że walka ta bêdzie daremna. Ale zachowujê sobie prawo, by dzia³æ stosownie do okolicznoœci dla dobra mojego narodu. Dlaczego lud mój ma umrzeæ albo popaææ w niewolê, jeżeli mogê temu zapobiec?

— Nie znasz Mehmeda — powtórzy³em.

Moje nieprzejednanie zdawa³o siê go k³opotæ.

— Nie jestem zdrajc¹ — powiedzia³. — Jestem tylko politykiem. Ty i su³tan musicie to zrozumieæ. Wobec mojego ludu, mego sumienia i trybuna³u boskiego odpowiadam za moje postêpki i przemawiam nie obawiaj¹c siê oszczerców. Mój rozum polityczny mówi mi, że m¹ł taki jak ja bêdzie potrzebny w chwili dziejowej. Moje motywy s¹ czyste i niesamolubne. Lepiej, żeby mój naród przeży³ w jakiejœ formie, niż żeby zgin¹³. Duch Grecji, jej kultura i wiara to nie tylko mury Konstantynopola, pa³ac cesarski, forum, senat i archontowie. S¹ to jedynie zewnêtrzne formy, a formy mog¹ zmieniaæ siê z czasami, jeżeli duch pozostaje.

Powiedzia³em:

— Boski i polityczny rozum to dwie róŹne rzeczy.

Poprawi³ mnie:

— Jeżeli Bóg da³ cz³owiekowi zdolnoœæ politycznego myœlenia, to jest takŹe Jego zamiarem, żeby cz³owiek z niej korzysta³.

— Mówi³œe dostatecznie wyraŹnie, megaduksie łukaszu Notarasie — rzek³em gorzko. — Kiedy Konstantynopol padnie, ludzie twego pokroju rz¹dziæ bêd¹ na œwiecie. Mogê zapewniæ ciê, że su³tan Mehmed zna twoje stanowisko i przypisuje twoim motywom tak¹ wartoœæ, na jak¹ one zas³uguj¹. Bez w¹tpienia powiadomi on ciebie w odpowiednim momencie tak czy inaczej o swojej woli i zawiadomi ciê, w jaki sposób moŹesz najlepiej s³uŹyæ mu podczas oblêzenia.

Schyli³ lekko g³owê, jak gdyby uzna³ mnie za pos³añca Mehmeda, a moje s³owa za jego pos³anie. Do tego stopnia cz³owiek jest niewolnikiem swoich pragnieñ.

Jego napiêcie ust¹pi³o i zrobi³ przyjazny gest obu rêkami, gdy chcia³em odejæ.

— Nie, nie odchodŹ jeszcze — prosi³. Rozmawialicemy z sob¹ wysoce formalnie. Pragn¹³bym takŹe pozyskaæ twoj¹ przyjaŹñ. S³uŹysz przecieŹ panu, którego wolê, stanowczoœæ i

dalekowzrocnoœæ wysoko powaŹam mimo jego m³odych lat.

Podszed³ spiesznie do sto³u, nala³ wina do dwóch pucharów i wręczy³ mi jeden. Nie przyj¹³em go.

— Pi³em juŹ twoje wino — rzek³em. — Wspó³ z tw¹ piêkn¹ córk¹ wypij³em puchar wina w twoim domu. Pozwól mi tym razem zachowaæ ch³odn¹ g³owê. Nie przywyk³em do wina.

Uœmiechn¹³ siê i mylnie wyt³umaczy³ sobie moj¹ odmowê.

— Nakazy i zakazy Koranu maj¹ swoje dobre strony — powiedzia³ z oŹywieniem. — Nie w¹tpiê, Źe Mahomet by³ wielkim prorokiem. W naszych czasach kaŹdy myœl¹cy cz³owiek uznaje zalety obcych religii, nawet jeceli trzyma siê swojej w³asnej. Potrafiê zrozumieæ chrzeœcijan, którzy dobrowolnie przeszli na islam. Szanujê wszelkie uczciwe przekonania w sprawach wiary.

— Nie nawróci³em siê na islam — odpar³em. — Z ostrzem miecza przy³oŹonym do karku zachowa³em swoj¹ chrzeœcijañsk¹ wiarê. Nie jestem obrzezany. Ale mimo wszystko wola³bym zachowaæ ch³odn¹ g³owê.

Spochmurnia³ na nowo.

— Poza tym zapewniam ciê, Źe porzuci³em s³uŹbê u su³tana, i czyniê to ponownie — rzek³em lekko. — Przyby³em do Konstantynopola, Źeby umrzeæ za to miasto. Źadnych innych zamiarów nie mam. Dziêkujê ci za twoje zaufanie i nie naduŹyjê go. KaŹdy ma prawo snuæ polityczne kalkulacje. To nie jest Źadne przestêpstwo. Sam odpowiadasz za to, co dzieje siê w twojej g³owie. Nikt nie moŹe ciê o to oskarŹyæ. Dopóki to siê dzieje tylko tam. Bez w¹tpienia takŹe cesarz Konstantyn i jego doradcy liczyli siê z moŹliwoœci¹ takich kalkulacji. B¹dŹ zatem ostroŹny jak dotychczas.

Odstawi³ swój puchar nie umoczywszy w nim ust.

— Nie ufasz mi dostatecznie — powiedzia³ z wyrzutem. — Masz naturalnie swoje w³asne zadania, które mnie nie obchodz¹. B¹dŹ wiêc i ty ostroŹny. MoŹe zechcesz spotkaæ siê ze mn¹ znowu, kiedy uznasz, Źe czas dojrza³. Wiesz, jakie jest moje stanowisko. Wiesz, czego moŹna ode mnie oczekiwaæ. Ale powiedzia³em ci teŹ, czego nie warto ode mnie oczekiwaæ. Jestem Grekiem. Bêdê walczyæ o moje miasto.

— Tak jak i ja — odrzek³em. — Przynajmniej to mamy wspólne. Obaj zamierzamy walczyæ, mimo iŹ wiemy, Źe Konstantynopol padnie. Nie spodziewamy siê juŹ cudu.

— Czas jest stary — powiedzia³. — Czas cudów przemin¹³. Bóg nie wkracza juŹ. Ale jest œwiadkiem naszych myœli i naszych czynów.

Odwróci³ siê do œwiêtych Trzech Króli i wonnej lampy i podniós³ rêkê do przysiêgi.

— Na Pana Boga i Jego jedyne Syna, na Ducha Œwiêtego, na œwiêt¹ Matkê Bosk¹ i na wszystkich œwiêtych przysiêgam, Źe moje zamiary s¹ niesamolubne i mam na celu tylko dobro mojego ludu. Nie d¹Źê do w³adzy. Wszystko to jest dla mnie ciêŹkim dopustem. Ale dla przysz³oœci

mojego rodu, mojego plemienia, mojego miasta muszê dzia³aæ tak, jak zamierzam.

Z³o¿y³ tê przysiêgê z takim przekonaniem, ¿e musia³em mu wierzyæ. Nie by³ tylko wyrachowanym politykiem. Wierzy³ naprawdê, ¿e postêpuje s³usznie. Znosi³ obelgi, jego wra¿liwa duma by³a zraniona, nienawidzi³ ³acinników, zosta³ odsuniêty na bok. Dlatego stworzy³ sobie w³asn¹ wizjê i wierzy³ w ni¹.

— Twoja córka — rzek³em — Anna Notaras. Czy pozwolisz, ¿ebym jeszcze j¹ zobaczy³?

— Na co by to siê przyda³o? — zapyta³ zaskoczony. — Wzbudzi³oby to tylko niepotrzebn¹ sensacjê. Jak¿e¿ mog³aby pokazywaæ siê w towarzystwie cz³owieka, którego wszyscy podejrzewaj¹, ¿e jest tajnym wys³annikiem su³tana.

— Nie siedzê jeszcze w marmurowej wie¿y — rzek³em. — Jeœli Giustiniani bawi siê w towarzystwie wysokich dam w Blachernach, dlaczegó¿ ja nie mia³bym okazywaæ swoich wzglêdów córce megaduksa.

— Córka moja musi uwa¿aæ na swoj¹ opiniê — g³os jego by³ ch³odny i niechêtny.

— Czasy siê zmieniaj¹ — powiedzia³em. — Wraz z ³acinnikami przychodz¹ swobodniejsze zachodnie formy obcowania. Twoja córka jest doros³a i wie sama, czego chce. Dlaczego nie móg³bym kazaæ œpiewakom i lutnistom zabawiaæ jej. Dlaczego nie móg³bym jechaæ konno obok jej lektyki do koœcio³a. Dlaczego nie móg³bym zaprosiaæ jej na przeja¿d¿kê ³ódk¹ w porcie w s³oneczny dzieñ? Twój dom jest ponury. Dlaczego nie mia³byœ jej pozwoliæ radowaæ siê i œmiaæ, zanim zaczn¹ siê dni próby? Co masz przeciw temu, megaduksie?

Roz³o¿y³ rêce.

— Za póŸno — powiedzia³. — Lada dzieñ wysy³am moj¹ córkê z miasta.

Spuœci³em g³owê, by ukryæ twarz. Wiedzia³em o tym. Mimo to kipia³em z goryczy z powodu tej straty.

— Jak chcesz — rzek³em. — A jednak zamierzam spotkaæ siê z twoj¹ córk¹ jeszcze raz, nim wyjedzie.

Rzuci³ mi szybkie spojrzenie swoich du¿ych b³yszcz¹cych oczu. Nabra³y one roztargnionego wyrazu, jak gdyby przez chwilê rozwa¿a³ pewne mo¿liwoœci, których poprzednio nie wzi¹³ w rachubê. Ale potem jeszcze raz zrobi³ odmowny ruch rêk¹ i spojrza³ ku oknu, jakby usi³owa³ wyjrzeæ na morze przez zas³aniaj¹ce szyby okiennice.

— Za póŸno — powtórzy³. — Ubolewam nad tym, ale myœlê, ¿e statek ju¿ odp³yn¹³. Dzieœ w nocy wiatr jest najpomyœlniejszy. Ju¿ dzieœ po po³udniu przewieziona zosta³a potajemnie ³odzi¹ na statek kreteñski ze swoimi rzeczami i s³u¿¹cymi.

Odwróci³em siê i odszed³em na wp³ó œlepiiony ³zami, porwa³em moj¹ latarniê z haka przy wejœciu, niezdarnie otwar³em drzwi i wypad³em w ciemnoœæ. Wiatr wy³, morze szumia³o po

drugiej stronie muru, fale opryskiwa³y wzmocnione palami nabrze³ę. Sztorm przyciska³ mi p³aszcz mocno do cia³a i wypiera³ ze mnie dech. Ca³e moje opanowanie znik³o. Odrzuci³em w gniewie od siebie migaj¹c¹ latarniê, tak ³ę polecia³a ³ukiem przez ciemnoœæ, st³uk³a siê ze szczêkiem i zgas³a.

Uratowa³o mi to ³ycie. Mój anio³ czuwa³. I mój pies. Nól œwisn¹³, wœlizn¹³ siê od ty³u pod moje lewe ramiê i zboczy³ ku ³ebrom. Ale napastnik potkn¹³ siê o psa, krzykn¹³, kiedy ten go gryz³, k³u³ no³em na œlepo wokó³ siebie. ³a³osny pisk oznajmi³ mi, ³ę pies otrzyma³ œmierteln¹ ranê. Ogarnê³a mnie wœciek³oœæ. Z³apa³em œliski kark w turecki uchwyt. Czu³em odór czosnku w dysz¹cym oddechu i smród brudnych ³achmanów. Potem przycisn¹³em napastnika do ziemi i wbi³em sztylet w trzepoc¹ce siê cia³o. Wyda³ straszliwy krzyk.

Schyli³em siê nad psem. Usi³owa³ lizaæ mnie po rêce. Potem g³owa mu opad³a.

— Czemu poszed³eœ za mn¹, choæ ci zakaza³em — rzek³em cicho. — To nie ty, lecz mój anio³ mnie uratowa³. Zgin¹³eœ za mnie niepotrzebnie, przyjacielu. — By³ to tylko ³ó³ty pies, kundel. Przy³¹czy³ siê do mnie z wolnej woli. Zna³ mnie. Zap³aci³ za to ³yciem.

Zab³ys³o œwiat³o w jednym z okien pa³acu. Rygle drzwi odsuniêto z hukiem. Zacz¹³em bieç, ale œcelepiony ³zami wpad³em prosto na mur i podrapa³em sobie twarz. Otar³em krew i zacz¹³em po omacku posuwaæ siê w stronê Hipodromu. Mój lewy bok by³ wilgotny od krwi. Miêdzy mkn¹cymi po niebie chmurami od czasu do czasu majaczy³a grupka gwiazd. Oczy przyzwycza³y siê stopniowo do ciemnoœci. W g³owie og³uszonej uderzeniem t³uk³a siê tylko jedna myœl: To Frances, nie Konstantyn, to Frances, nie Konstantyn.

Czy³by rzeczywiœcie uwa³ali mnie za tak niebezpiecznego, ³ę woleli raczej zamordowaæ mnie skrytobójczo ni³ zamurowaæ w marmurowej wie³y? Frances ostrzega³ mnie przed domem Notarasa.

Ale porzuci³em te bezp³odne domys³y, gdy tylko okr¹zy³em ³uk Hipodromu i znalaz³em siê na wzgórz. Obok ciemnej olbrzymiej kopu³y koœcio³a M¹droœci Bo³ej zszed³em na chwiejnych nogach w dó³ do portu przyciskaj¹c rêk¹ bok. Puls mi ³omota³. Nie ma jej, nie ma jej.

Anna Notaras wyjecha³a. Dokona³a wyboru. Jest pos³uszn¹ cór¹k¹ swego ojca. Czegó³ to siê po niej spodziewa³em? Bez pos³ania, bez po³egnania.

Mój s³u¹cy, Manuel, czuwa³ czekaj¹c na mnie i trzyma³ œwiat³o p³on¹ce w mojej izbie. Nie zdziwi³ siê na widok mojej podrapanej twarzy i krwi na moich szatach. W okamgnieniu przyniós³ czyst¹ wodê, opatrunki i macœæ na rany. Pomóg³ mi zdj¹æ odzie³ i przemy³ ciêcie. Rozci¹ga³o siê od ³opatki w dó³ po lewej stronie. Rama piek³a i bola³a silnie, ale to pieczenie robi³o mojej duszy tylko dobrze.

Da³em mu felczersk¹ ig³ê i jedwabn¹ nitkê i pokaza³em, jak ma zeszyaæ ranê. Prosi³em, by przep³uka³ j¹ mocnym winem i zebra³ pleceñ i pajêczynê, by zapobiec gor¹czce. Dopiero gdy mnie

opatrzy³ i pomóg³ mi po³o³łyæ siê, zacz¹³em dr³ęæ. Dygota³em tak, że ³ó³ko siê trzês³o.

— Piesku — powiedzia³em dr³ę¹cym g³osem. — Chudy, ³ó³ty piesku, ciekawym, kim by³eæ?

D³ugo le³ę³em beczynnje. Wiêc znowu jestem sam. Nie prosi³em jednak nikogo o zmi³owanie. Anna Notaras dokona³a wyboru. Kim³ę³ jestem, ³eby potêpiaæ j¹ za to?

Ale w dniu mojej æmierci usnê w hiacyntowym zapachu twoich policzków. Temu nie zdo³asz przeszkodziæ.

28 lutego 1453

Podczas nocnego sztormu uciek³o z portu sporo statków. Du³y okrê³t Wenecjanina Piero Davenzo i szeceæ kreteñskich statków z pe³nym ³adunkiem. Przysiêgi, ca³owanie krzy³ę³a i gro³ba grzywien nie wystarczy³y zatem. Kapitanowie ratowali tysi¹c dwieæcie skrzyñ sody, miedzi, indygo, wosku, mastyksu i korzeni dla Wenecji i kreteñskich armatorów.

Ponadto uratowali oni setki bogatych uchod³ę³ców, którzy p³acili za podró³ę, ile tylko od nich za³ę¹dano. Mówi¹, że ucieczka by³a ju³ od wielu dni w porcie niemal publicz¹n¹ tajemnic¹.

Turcy w Gallipoli nie oddali ani jednego strza³u do tych statków i nie atakowali ich te³ wojennymi galerami. Tak³e i to by³o wiêc u³o³ę³one z góry. Przez neutralnych agentów z Pery. Mia³by zreszt¹ su³tan troszczyæ siê o kilka skrzyñ miedzi i korzeni, jeæli w ten sposób mo³ę³ zmniejszycæ liczbê statków bêd¹ę³ych do dyspozycji cesarza i os³abiaæ przez to obronê portu?

Megaduks, g³ównodowodz¹cy floty, wiedzia³ zatem o ucieczce i wys³a³ córkê w bezpieczne miejsce na tych statkach. Ale równie³ i damy z rodziny cesarskiej opuæci³y miasto. Kiedy, nie wie nikt.

Od pozosta³ych statków cesarz za³ę¹da³ nowej przysiêgi i zapewnienia, że nie opu³zcz¹ portu bez jego zezwolenia. Có³ę³ móg³by robiæ innego. Wenecjanie odmówili w ka³dy³m razie wy³adowania swoich cennych ³adunków. A to by³by chyba jedyny sposób, by na pewno zatrzymaæ ich w porcie.

/ marca 1453

Przyszed³ odwiedziæ mnie sam Giustiniani, gdy³ nie chcê jeszcze pokazywaæ siê poza domem.

Moje rany swêdz¹, twarz mam rozpalon¹, jakby sta³a w p³omieniach, i czujê gor¹czkê.

Gdy zsiad³ ze swego dużego bojowego rumaka, zebra³a siê natychmiast wokó³ niego gromada ludzi. Grecy podziwiają¹ go, choæ jest ³acinnikiem. Ch³opcy dotykali z szacunkiem wêdzid³a i wodzów wierzchowca. Cesarz podarowa³ Giustinianiemu okute z³otem siod³o i wysadzany drogimi kamieniami paradny czaprak. Jego wizyta by³a dla mnie wielkim zaszczytem. Odbyliœmy d³ug¹ rozmowê. Wy³o³ly³em mu moj¹ filozofiê, myœli mego mistrza i nauczyciela doktora Cusaniego: ¿e s³uszne i nies³uszne, prawda i k³amstwo, dobro i z³o nie wykluczaj¹ siê nawzajem. Wszystko jest wzglêdne na tym œwiecie i wyrównuje siê dopiero w wiecznoœci. Ale on tego nie rozumia³.

Potr¹sn¹³ g³ow¹ i mlasn¹³ z zachwytem jêzykiem, gdy wszed³ do izby i zobaczy³ moje poranione czo³o i odarty ze skóry nos.

— To tylko bójka w tawernie — rzek³em.

— Dotrzyma³œce placu? — zapyta³.

— Przeszed³em do przeciwnatarcia, a potem wypl¹ta³em siê z walki — odpar³em.

— Jeœli to prawda, unikniesz kary porz¹dkowej — powiedzia³.

— Przynajmniej dotychczas nikt nie skar³ly³ siê, jakobyœ by³ pijany i zak³óci³ porz¹dek publiczny. Poka³ ranê.

Kaza³ Manuelowi rozwi¹zaæ opatrunek i szturcha³ bezceremonialnie grubym paluchem wskazuj¹cym nabrzmia³e brzegi rany.

— Cios w plecy — powiedzia³. — O w³os od œmierci, nie, to nie by³a ¿adna bójka w tawernie, mimo ¿e twoja twarz mówi o czymœ w tym rodzaju.

— Nie mam zbyt wielu przyjació³ w tym mieœcie — przyzna³em.

— W takim razie powinieneœ chodzic³ w kolczudze — rzek³.

— Lekka kolczuga albo karacena ³ami¹ ostrze miecza i przeszkadzaj¹ nawet najcieńszemu sztyletowi wedrzeæ siê zbyt g³êboko.

— Nie potrzebujê tego — odrzek³em. — Jestem twardy, jeœli tylko mogê zachowaæ opanowanie.

Zainteresowa³ siê.

— Rzeczywiœcie jesteœ twardy? — zapyta³. — Masz jakic³ talizman czy te¿ da³œce siê zaczarowaæ, a mo¿e nosisz w mieszk³u werbenê? Wszystkie sposoby s¹ dobre, byle tylko w nie wierzyæ.

Wzi¹³em d³ug¹ srebrn¹ szpilkê ze stolika przy ³o³u.

— Patrz — powiedzia³em i zaczą¹³em mamrota^æ pó³g³osem jedno z arabskich zakl^æderwiszów. A potem przek³u³em szybko szpil¹ mi^æsieñ ramienia, tak ζ e szpic wyszed³ po drugiej stronie. Ani jedna kropla krwi nie wyp³yn^æ3a.

Potrz¹sn¹³ znowu du¹ g³ow¹.

— Dlaczego wi^æc wda³a si^æ gor¹czka w ranie? — zapyta³ z pow¹tpiewaniem. — Dlaczego nie leczy si^æ ona sama z siebie i nie zrasta, jeżeli tak wierzysz, ζ e jeste^æ twardy?

— Podnieci³em si^æ. Zapomnia³em si^æ — odpar³em. — B¹d^ÿ spokojny. Rana si^æ zgoi. Pojutrze b^êd^ê znowu zdalny do s³u ζ by.

2 marca 1453

S³oñce przygrzewa. Na rogach ulic i w ogrodach pal¹ odpadki. Jasnozielone $\ddot{Y}$ d^ÿb³a strzelaj¹ ze szczelin w po ζ ó³k³ym marmurze. Stoki Akropolu l^æni¹ kolorowym wiosennym kwieciem. W porcie zgie³k trwa co wieczora do pó^ÿnej nocy. W wieczornym spokoju s³ycha^æ muzyk^ê a ζ w moim domu. Nigdy, nigdy jeszcze nie widzia³em tak wspania³ych zachodów s³oñca jak w te wieczory, kiedy kopu³y stoj¹ w p³omieniach, a zatoka portowa mi^êdzy wzgórzami i wy ζ ynami staje si^æ czarna jak atrament. Po drugiej stronie b³yszcz¹ purpurowym blaskiem mury i wie ζ e Pery i odbijaj¹ si^æ w ciemnej wodzie.

Kiedy siedzia³em tak wpatruj¹c si^æ w zachód s³oñca, z sercem zgorzknia³ym od t^æsknoty, przyszed³ do mnie mój s³uga Manuel i przemówi³ wymownie:

— Panie, wiosna nadesz³a, a Turcy jeszcze si^æ nie pojawili. Nierozumne ptaki ³opoc¹ skrzyd³ami z nami^ætno^æci poluj¹c na siebie nawzajem. Gruchanie go³êbi zak³óca ludziom nocny spokój. Os³y w stajni patriarchy r ζ 1 tak przera^ÿliwie, ζ e nawet ludzie szalej¹. Panie, nie jest dobrze dla cz³owieka by^æ samotnym.

— C^ó ζ to takiego! — wykrzykn¹³em zdziwiony. — Chyba nie zamierzasz si^æ o ζ eni^æ mimo twojej osi³wia³ej brody. A mo ζ e chcesz ze mnie wydusi^æ datek na posag dla córki kt^órej^æ z twoich kuzynek?

— Panie, my^æl^ê tylko o twoim w³asnym dobru — odrzek³ dotkni^êty. — Znam ciebie i wiem, jak¹ masz rang^ê, i zdaj^ê sobie spraw^ê, co ci wypada czyni^æ, a co nie wypada. Ale wiosna mo ζ e wzbudzi^æ niepokój we krwi nawet najwy ζ ej postawionego cz³owieka i w tej sprawie nie ma ró ζ nicy mi^êdzy cesarzem a ubogim pastuchem kóz. Nie chcia³bym zaprawd^ê, ζ eby^æ jeszcze raz wróci³ do domu chwiej¹c si^æ na nogach, w okrwawionej odzie ζ y, tak ζ e o ma³o nie dosta³em sercowego ataku ze strachu i zgrozy. Wierz mi, ciemne sklepienia bram i otoczone murem dziedziñce s¹ niebezpieczne w tym mie^æcie.

Zaciera³ d³onie i unika³ mego wzroku zastanawiaj¹c siê z wahaniem, jak siê ma wyraziæ.

— Ale wszystko moŹna za³atwiaæ — powiedzia³ znacz¹co. — Jesteœ przygnêbiony i œpisz niespokojnie nocami. Sprawia to ból memu sercu. Naturalnie nie naleŹê do ludzi, którzy chcieliby podstêpnie poznaæ twoje sprawy. Znam swoje miejsce. Ale nie mog³o ujoææ mojej uwagi, Źe juŹ od dawna nie mia³eœ odwiedzin tego mile widzianego goœcia, który dawniej sprawia³, Źe twoja twarz promienia³a z radoœci. Przeciwnie, wróci³eœ do domu sam, okrwawiony od stóp do g³ów, z czego wnioskujê, Źe wszystko siê wyda³o, i teraz znosisz mêki przymusowej roz³ki. Czas leczy jednak wszelkie rany i dla wszystkich ran istnieje¹ maœci³ agodz¹ce, nawet dla ran serdecznych.

— Skończ juŹ — powiedzia³em. — Gdyby ten zachód s³oñca nie sprawi³, Źe jestem chory z têsknoty, dawno da³bym ci po pysku, Manuelu.

— Nie rozum mnie Ÿle, mój panie — pospiesznie odpowiedzia³. — Ale mêŹczyzna w twoim wieku potrzebuje kobiety, jeœli nie jest mnichem albo w inny sposób nie pocœwiêci³ siê naboŹnym medytacjom. To prawo natury. Dlaczego nie mia³byœe uŹywaæ Źycia w tym krótkim okresie, który jeszcze nam pozosta³. Mam dla ciebie propozycjê, a nawet dwie, jeœli tylko Ÿle mnie nie zrozumiesz.

Odsun¹³ siê ostroŹnie, zrobi³ siê jeszcze mniejszy niŹ zwykle i ci¹gn¹³:

— Córka mojej kuzynki, m³oda wdowa w najlepszych latach, straci³a przypadkiem mêŹa tak nagle, Źe faktycznie jest prawie nietkniêta. Widzia³a ciebie na koniu, w mieœcie, i tak œlepo siê w tobie zakocha³a, Źe wci¹Ź drêczy mnie proœbami, Źebym j¹ wpucœci³ do twego domu i zapozna³ z tob¹. To cnotliwa i dobrze u³oŹona dziewczyna. By³aby szczêœliwa i wyœwiadczy³byœe ca³ej naszej rodzinie wielki honor, gdybyœe okaza³ jej Źyczliwoœæ przez jedn¹ albo dwie noce. O nic wiêcej nie prosi i ty sam najlepiej ocenisz, co zechcesz daæ jej w darze, kiedy ci siê sprzykrzy. W ten sposób zrobi³byœe dobry uczynek, a jednocześnie zapewni³byœe swemu cia³u spokój, jakiego potrzebuje.

— Manuelu — odrzek³em. — Doceniam twoj¹ dobr¹ wolê, ale gdybym mia³ ulec pokusie ze strony kaŹdej kobiety, która œciga mnie wzrokiem, nigdy nie opêdzi³bym siê od kobiet. Od m³odoœci ci¹Źy³o na mnie przekleñstwo, Źe poŹ¹da³y mnie wiêcej, niŹ ja poŹ¹da³em ktorejœ z nich. Za kaŹdym razem jednak kiedy z ca³ego serca pragn¹³em czegoœ, ta druga osoba nie pragnê³a tego samego co ja. To moja kara. Wierz mi, przysporzy³bym tylko córce twej kuzynki smutku i bólu, gdybym, nie pragn¹c jej, wzi¹³ j¹ do³oŹa, by ogrzaæ sobie cia³o.

Manuel przytackn¹³ natychmiast:

— I ja teŹ stara³em siê wybiæ jej to z g³owy, ale wiesz, jak to jest z kobietami. S¹ uparte. Mam jednak inn¹ propozycjê. Jedna z moich ciotek ma znajomego, uczciwego i delikatnego cz³owieka, który chêtnie pomaga i wysoko, i nisko postawionym w ich róŹnych k³opotach. W tym celu kaza³ w pobliŹu Blachern zbudowaæ od zewn¹trz bezpretensjonalny, ale wewn¹trz gustownie urz¹dzony dom.

W domu tym s¹ m³ode niewolnice z wielu rozmaitych krajów. Można tam wziąć gor¹c¹ k¹piel i masaż. Nawet wy¹yci i bezsilni starzy archontowie wychodzili stamt¹d zadowoleni z us³ug, których tam doznali, i potem na wiele sposobów okazywali sw¹ wdzięcznoœæ temu, kto im dopomóg³. Dom jest godzien twojej rangi i nic byæ nie straci³ wypróbuj¹c róŹne moŹliwoœci, które tam proponuj¹.

ZauwaŹy³ moje spojrzenie, straci³ animusz i pospieszy³ wyjœcia:

— Wcale nie myœlê, Źe jesteœ wy¹yty albo bezsilny, panie. Przeciwnie, jesteœ mê¹czyzn¹ w najlepszych latach Źycia. W³acenie dlatego, mój panie. W tym domu można takŹe, dyskretnie i w naj³êbszej tajemnicy, spotkaæ dostojne damy, które potrzebuj¹ odmiany w Źyciu albo które z powodu sk¹pstwa swoich mê¹ów chêtnie widz¹ ma³y przyczynek do wydatków na kosmetykê i stroje. MoŹe mi nie uwierzysz, ale nawet damy z Blachern odwiedza³y ten dom i nie przysporzy³y sobie Źadnych przykroœci. Przeciwnie. Szanowany przyjaciel mojej ciotki jest doœwiadczone³m znawc¹ ludzi i osob¹ bardzo wyrozumia³. Potrafi on dobieraæ kr¹g klientów z najwiêksz¹ wybrednoœci¹.

— Nie chcê przyczyniaæ siê do upadku obyczajów w tym umieraj¹cym mieœcie — odpar³em.
— Nie, Manuelu. Ty mnie nie rozumiesz.

Ale Manuel wydawa³ siê g³êboko zraniony.

— Jak moŹesz mówiaæ o upadku obyczajów, panie, skoro chodzi tu tylko o nieprzymuszone Źycie towarzyskie miêdzy wykszta³conymi, oœwieconymi i wolnymi od przes¹dów ludŹmi tego samego stanu. CzyŹ wiêc jest w twoich oczach czymœ naturalniejszym i mniej zepsutym prze³œwienie przez mur w ciemne noce albo szeptanie ukradkiem haniebnych propozycji znakomitym damom? Jeœli juŹ cz³owiek zmuszony jest grzeszyæ, dlaczego nie grzeszyæ weso³o, kulturalnie i bez wyrzutów sumienia. Jesteœ bardzo ³aciñski, skoro tego nie rozumiesz.

— Nie têsniê za grzechem, Manuelu — powiedzia³em. — Têsniê za mi³oœci¹, któr¹ straci³em.

Manuel potrz¹sn¹³ g³ow¹ i mina jego sta³a siê znów uniŹenie melancholijna:

— Grzech jest zawsze grzechem, bez wzglêdu na to, jakie w³oŹy przybranie. Wszystko jedno, czy nazwie siê go mi³oœci¹, czy rozkosz¹. Rezultat jest ten sam. Mêczysz siê tylko, panie, rozpalaj¹c swoje uczucia. Nawet najbardziej ponêtny grzech nie jest wart takich poœwiêceñ. Sprawiasz mi zawód, panie. S¹dzi³em, Źe jesteœ rozs¹dniejszy. Ale zdrowego rozs¹dku cz³owiek nie otrzymuje w prezencie chrzestnym, nawet jeœli urodzi siê w purpurowych butach.

W tym momencie chwyci³em go za kark i zmusi³em do klêkniêcia w kurzu dziedzica. Mój sztylet zab³ysn¹³ czerwono w œwietle zachodz¹cego s³oñca. Ale opanowa³em siê:

— Coœ powiedzia³? — zapyta³em. — Powtórz, jeœli masz odwagê.

Manuel by³ bardzo przestraszony. Jego chudy kark dr³a³ w moim uchwycie. Mimo to jednak wydawa³o si³e, jakby po pierwszym strachu uwa³ia³ moj¹ brutalnoœæ tylko za zaszczyt. Podniós³ ku mnie wodniste spojrzenie i zakurzon¹ brodê, z chytr¹ i upart¹ min¹.

— Nie mia³em zamiaru ci³e uraziæ, panie — zapewnia³. — Nie s¹dzi³em, ζ e rozgniewasz si³e o ζ art.

Ale u³o ζ y³ swoje s³owa zbyt podstêpnie, ζ ebym móg³ mu wierzyæ. Na samym koñcu d³ugiej oracji ukry³ chytr¹ przynêtê, ζ eby zobaczyæ, czy si³e na ni¹ wezmê. Gdzie znik³o moje opanowanie? Gdzie podzia³ si³e mój spokój ducha? Wetkn¹³em sztylet z powrotem do pochwy z lekkim stukiem.

— Nie wiesz, co mówisz, Manuelu — powiedzia³em. — Anio³ œmierci sta³ przez chwilê za twymi plecami.

Klêcza³ przede mn¹ tak, jakby lubowa³ si³e w tej upokarzaj¹cej sytuacji.

— Panie! — wykrzykn¹³. Oczy zaczê³y mu b³yszczeæ, a szare policzki zaczerwieni³y mu si³e z wolna. — Po³o ζ y³œe mi d³oñ na g³owie. Mój ból uszu znik³. Nie bol¹ mnie ju ζ kolana, choæ klêczê tu na wilgotnej ziemi. Panie, czy ζ to nie dowód kim jesteœ?

— Bredzisz — rzek³em. — Przel¹k³œe si³e mego sztyletu. Nag³y przestрах sprawi³, ζ e inne dolegliwoœci znik³y.

Schyli³ g³owê, wzi¹³ garcææ ziemi i znowu j¹ upuœci³. G³os jego by³ tak cichy, ζ e ledwie mog³em rozró ζ nia³ s³owa.

— Jako ma³y ch³opak widzia³em wiele razy cesarza Manuela — wyszepta³. — Panie, nigdy ci³e nie zawiodê.

Poniós³ d³oñ, jakby chcia³ dotkn¹æ mego biodra, i wpatrywa³ si³e jak urzeczony w moje stopy.

— Purpurowe buty — szepta³ sam do siebie. — Po³o ζ y³œe d³oñ na mojej g³owie i wszystkie cielesne dolegliwoœci znik³y.

Ostatnia krwawa ³una zachodu zgas³a. Przyszed³ wieczór ze zmierzchem i ch³odem. Nie odró ζ nia³em ju ζ twarzy Manuela. I nic nie powiedzia³em. By³em bardzo samotny. Odwróci³em si³e i wszed³em w ciep³o mego domu.

Atrament i papier. Dawniej kocha³em s³odki zapach atramentu i suchy szelest papieru. Obecnie nienawidzê ich. S³owa s¹ zwodnicze jak wszystko, co ziemskie. S¹ tylko niezdarnymi wyobra ζ eniami doczesnoœci, które ka ζ dy rozumie i t³umaczy sobie, jak chce, wedle w³asnego uznania i natury. Wiecznoœci nie mo ζ na wyraziæ ζ adnymi s³owami.

Jeszcze stoj¹ statki w porcie. Przy odrobinie szczêœcia mo ζ e jeszcze zachodni statek przemkn¹æ si³e obok Gallipoli na Morze Greckie. Nie ma takiego ³acinnika, którego nie da³oby si³e przekupiæ. Ale ζ ar mego serca kaza³ mi cisn¹æ klejnoty Giustinianiemu. $\bar{\zeta}$ ar mego serca kaza³ mi jeszcze raz rzuciæ z siebie bogactwo niczym przyciasn¹ szatê. Teraz jestem zbyt ubogi, by móc przekupiæ ca³y

statek i poźeglowaæ za ni¹. Czy tego siê ba³em odrzucaj¹c moje klejnoty? Nic nie dzieje siê przypadkiem, nic! Wszystko idzie tak, jak powinno. Nikt nie moŹe uciec od swego losu. Cz³owiek urzeczywistnia sam swój los, pewnie jak lunatyk, kiedy juŹ raz dokona wyboru.

CzyŹbym wiêc ba³ siê siebie samego? CzyŹbym nie ufa³ sobie samemu? CzyŹby Mehmed zna³ mnie lepiej, niŹ sam siebie zna³em, kiedy wtyka³ mi czerwony skórzany woreczek na pokusê, gdy siê rozstawalicemy? Czy to dlatego musia³em siê uwolniaæ od jego daru?

Su³tan Mehmed, zwyciêzca. Wystarczy tylko, Źebym kaza³ siê przewieŹæ ³odzi¹ do Pery i wszed³ do domu z go³êbnikiem. Zdradziæ. Zdradziæ jeszcze raz.

Tak g³êbokiego i beznadziejnego uczucia rozpaczy jak obecnie jeszcze nigdy nie doznawa³em. Wybór nie ustaje nigdy. Trwa wiecznie. W kaŹdej chwili. AŹ do ostatniego tchnienia. Drzwi stoj¹ zawsze otwarte. Zawsze. Wrota ucieczki, zdrady, samooszukañstwa.

Na bagnach pod Warn¹ powiedzia³ mi anio³ æmierci: "Spotkamy siê przy bramie æw. Romana".

Dotychczas s³owa te by³y dla mnie pociech¹. Ale nie mówi³, o której stronie tej bramy myœla³. Nie powiedzia³ mi tego.

Nie, i nie musia³ teŹ mówiæ. Przez ca³e moje Źycie wy³amywa³em siê z jednego wiêzienia, by trafiæ do drugiego. Z tego ostatniego wiêzienia nie ucieknê, nie ucieknê z tego wiêzienia, którego murami s¹ mury Konstantynopola. Jestem synem mego ojca. To wiêzienie jest moim jedynym domem.

7 marca 1453

Wczesnym rankiem, przed wschodem s³oñca, do koæcio³a klasztoru Chora w pobliŹu Blachern i bramy Charisiosa sz³a gromada mnichów w czarnych kapturach, mniszek i ubogich kobiet z p³on¹cymi æwiecami w rêkach. Ćpiowali, ale ich æpiew ton¹³ w ciszy miasta i ciemnoœci poranka. Poszed³em za nimi. Dach i æciany koæcio³a by³y jedn¹ wielk¹ mozaik¹. Kolorowe kamyczki b³yszcza³y na z³otym tle w blasku niezliczonych æwiec woskowych. Pachnia³o kadzid³o. Ćarliwoœæ modl¹cych siê koi³a moje serce.

Dlaczego poszed³em za nimi? Dlaczego ukl¹k³em u ich boku? Mnichów i mniszki widywa³em przecieŹ juŹ przedtem. Chodz¹ parami od domu do domu ze swymi Źebraczymi miseczkami, Źeby zebraæ grosik dla ubogich uchodŹców, którzy nap³ynêli do miasta w ucieczce przed Turkami.

Wszystkie mniszki s¹ do siebie podobne z powierzchownoœci i nie moŹna ich rozróŹniaæ. S¹ wœród nich i szlachetne damy, i kobiety niskiego rodu. Samotne kobiety z zamoŹnych rodzin, które zakupi³y sobie miejsce w jakimœ klasztorze. Siostry s³uŹebne, które ofiaruj¹ pracê swoich r¹k nie

bior¹c welonu. Korzystaj¹ one z wiêkszej swobody ni¿ mniszki na Zachodzie. Ale Grecy pozwalaj¹ tak¿e swoim kap³anom ¿eniæ siê i nosiæ brody.

Wszystkie mniszki s¹ do siebie podobne. Takie same czarne habity, które kryj¹ zarysy cia³a, takie same welony, które zakrywaj¹ twarz a¿ po uszy. Ale nieœwiadomie, choœ nic nie rzuci³o mi siê w oczy wyraŹnie, zwróci³em uwagê na mniszkê, która sz³a za mn¹ na ulicy i zatrzymywa³a siê, kiedy siê odwraca³em. W towarzystwie drugiej mniszki przesz³a te¿ obok mego domu i przystanê³a ko³o ma³ego kamiennego lewka, by popatrzeæ na moje okna. Ale nie zastuka³a do drzwi i nie prosi³a o ja³mu¿nê.

Od tego czasu uwa¿nie przygl¹da³em siê wszystkim mniszkom, jakie spotyka³em. Coœ w trzymaniu g³owy, w chodzie, w d³oniach, które kryj¹ siê w szerokich rêkawach, sprawia, ¿e rozpozna³bym j¹ poœród innych. Œeniê, widzê na jawie. Moja rozpacz czyni mnie œlepym. Wierzê w niemo¿liwe. Nadzieja, do której nie wa¿ê siê przyznaæ przed samym sob¹, pali mi duszê jak p³omieñ œwiecy.

10 marca 1453

Dni te prze¿ywa³em jak we œnie, jak w malignie. Tego ranka obie mniszki przesz³y znowu obok mego domu i przystanê³y, by popatrzeæ w okna, tak jakby spodziewa³y siê, ¿e zobacz¹ mnie wychodz¹cego. Zbieg³em po schodach, rozwar³em bramê. Zdyszany stan¹³em przed nimi nie mog¹c wykrztusiæ s³owa. Odsunê³y siê, pochyli³y g³owy. Jedna wyci¹gnê³a drewniany ¿ebraczy talerzyk i wymamrota³a zwyk³¹ modlitwê.

— WejdŹcie w moje progi, siostry — wezwa³em je. — Sakiewkê mam w domu.

Schowana za starsz¹ kobiet¹, trzyma³a g³owê pochylon¹, tak abym nie móg³ widzieæ jej spojrzenia. Usi³owa³y cofn¹æ siê. Straci³em opanowanie. Chwyci³em j¹ za ramiê i nie zdo³a³a stawiæ mi oporu. Manuel nadbieg³ przera¿ony.

— Panie, jesteœ zamroczony na umyœle! — wykrzykn¹³ ostrzegawczo. — Ludzie ciê ukamienuj¹, jeœli u¿yjesz si³y wobec mniszki.

Starsza mniszka uderzy³a mnie w twarz koœcist¹ piêœci¹ i zaczê³a mnie t³uc po g³owie drewnianym talerzykiem. Ale nie odwa¿y³a siê krzykn¹æ.

— WejdŹcie — powiedzia³em. — Wywo³amy zbiegowisko.

— Twój dowódca ka¿e ciê powiesiæ — rzek³a starsza mniszka z pogró¿k¹, ale odwróci³a siê z wahaniem i spojrze³a na swoj¹ towarzyszkê. Ta skinê³a g³ow¹. Nie mog³a inaczej post¹piæ.

Trzyma³em j¹ mocno za ramiê.

Kiedy Manuel zamkn¹³ za nami bramê, powiedzia³em:

— Pozna³em ciê. Pozna³bym ciê wœród tysiêcy. Czy to rzeczywiœcie ty? Jak to moŹliwe?

DrŹ¹c wyrwa³a siê z mego uchwytu i rzek³a spiesznie do swej towarzyszki:

— To jakœ pomy³ka albo nieporozumienie. Muszê to wyjaœniaê. Zostañ tutaj.

Wywnioskowa³em z tego, Źe nie jest prawdziw¹ mniszk¹, która z³oŹy³a œluby. Inaczej bowiem nie mog³aby zostaê sam na sam ze mn¹. Zaprowadzi³em j¹ do mojej izby. Zarygłowa³em drzwi. Zerwa³em welon, który nosi³a, i wzi¹³em j¹ w objêcia.

Zamkn¹³em j¹ w ramionach.

Dopiero wtedy zacz¹³em sam drŹeæ i wybuchn¹³em p³aczem. Tak przeraŹliwa by³a moja rozpacz, moje poŹ¹danie i moje zw¹tpienie. Teraz wszystko we mnie pêk³o. Mam czterdzieœci lat. Jestem na progu jesieni. Ale p³aka³em szlochaj¹c gwa³townie, jak dziecko, które budzi siê z koszmarne go snu w bezpiecznym spokoju domu.

— Moja ukochana — mówi³em — jak mog³œ mi to zrobiaê?

Pozwoli³a, by kapuza zœeliznê³a jej siê z g³owy, odrzuci³a czarny p³aszcz z kapturem, jak gdyby siê go wstydzi³a. By³a bardzo blada. Nie da³a sobie œci¹œ w³osów. Nie drŹa³a juŹ. Oczy jej by³y przejrzysto³te, dumne i ciekawe. G³adzi³a mnie koniuszkami palców po policzku i patrzy³a na nie jakby zdumiona, dlaczego wilgotniej¹.

— Co siê sta³o, Johannesie Angelosie? — zapyta³a. — P³aczesz? Dlaczego p³aczesz? Czy by³am aŹ tak niedobra?

Zabrak³o mi s³ów. Patrzy³em tylko na ni¹. Czu³em, Źe twarz mi promienieje jak w dniach mojej m³odoœci. Spuœci³a przede mn¹ swoje br¹zowe oczy.

— Doprawdy s¹dzi³am, Źe juŹ siê ciebie pozby³am — usi³owa³a ci¹gn¹œ dalej. Ale s³owa uwiêz³y jej w krtani. Rumieniec pojawi³ siê na szyi i policzkach. Odwróci³a siê do mnie plecami.

Odwróci³a siê do mnie ty³em i podda³a siê. Po³oŹy³em rêce na jej ramionach. Moje d³onie zœeliznê³y siê na jej piersi. Z zapartym tchem ch³on¹³em jej wdziêk i urok, i drŹ¹ce przebudzenie cia³a. Poca³owa³em j¹ w usta. By³o to tak, jak gdyby odda³a mi ca³¹ duszê w tym poca³unku. Jasna i wibruj¹ca radoœæ przeniknê³a mnie do g³êbi. Nie pozosta³o we mnie Źadnej ciemnoœci. Moje poŹ¹danie by³o jasne jak Źród³o, czyste jak p³omieñ.

Powiedzia³em:

— Wróci³œ do mnie.

— Pucææ mnie — prosi³a. — Dr¹ mi kolana. Nie mogê ustae na nogach.

Osunê³a siê na krzes³o, opar³a ³okcie na stole i czo³o na d³oniach. Po chwili podnios³a wzrok. Niewypowiedzianie dobrze znane niewypowiedzianie nago patrzy³y jej br¹zowe oczy w moje oczy.

— Ju¹ mi jest lepiej — rzek³a dr¹cym g³osem. — Przez chwilê lêka³am siê, ¹e umrê w twoich ramionach. Nie wiedzia³am. Nie przypuszcza³am, ¹e to mo¹e byæ takie uczucie.

A mo¹e wiedzia³am — ci¹gnê³a patrz¹c na mnie tak, jakby nie mog³a siê do syta napatrzeæ. — Bo chyba dlatego zosta³am w mieœcie. Mimo ¹e poprzysiêg³am, i¹ nigdy ju¹ ciebie nie zobaczê. Przym³am to sobie, ¹eby mieæ odwagê zostaæ. Tak dziecinnie usi³owa³am oszukaæ sam¹ siebie.

Potr¹snê³a g³ow¹. W³osy jej by³y ze z³ota. P³eæ z kocci s³oniowej. Brwi jak wysokie niebieskie ³uki. W jej spojrzeniu z³otobr¹zowa czu³oœæ.

— Unika³am ciebie, chcia³am od ciebie stroniaæ, ale i tak musia³am widzieæ ciê od czasu do czasu, przynajmniej z daleka. Niebawem chyba przysz³abym do ciebie z w³asnej woli. Jako mniszka jestem swobodniejsza, ni¹ by³am kiedykolwiek w ¹yciu. Mogê poruszaæ siê swobodnie, mogê swobodnie rozmawiaæ z ubogimi lud¹ymi, czuæ kurz uliczny pod stopami, wyci¹gaæ przed siebie skromny drewniany talerzyk i dostawaæ ja³mu¹nê za b³ogos³awieñstwo. Johannesie Angelosie, du¹o siê nauczy³am przez te dni. Przygotowywa³am siê na spotkanie z tob¹, choæ sama o tym nie wiedzia³am.

Wysunê³a bos¹ stopê. Skórzana podeszwa sanda³ów przymocowana by³a rzemykami do kostek. Rzemienie odcisnê³y czerwone znaki na bia³ej skórze. Stopa by³a pokryta kurzem ulic. By³a to ¹ywa stopa ¹ywej kobiety. Nie by³a ju¹ tylko malowanym bo¹kiem. Zmieni³a siê.

— Ale jak to mo¹liwe? — zapyta³em. — Spotka³em siê z twoim ojcem w³acenie owej nocy. Wezwa³ mnie do siebie. Mówi³, ¹e wyjecha³acæ.

— Ojciec nie wie o tym — rzek³a po prostu. — Wci¹ myœli, ¹e wyjecha³am. Kupi³am sobie miejsce w klasztorze, dok¹d szlachetne damy usuwaj¹ siê czasem na nabo¹ne æwiczenia. Mieszkam jako p³ac¹cy za siebie goœæ o imieniu Anna. Nikt nie pyta mnie o nazwisko ani o rodzinê. Klasztor mia³by tylko przykroœci, gdybym zosta³a zdemaskowana. Dlatego moja tajemnica jest tak¹e ich tajemnic¹. Gdybym chcia³a tam pozostae na resztê dni ¹ycia, otrzyma³abym inne imiê, narodzi³abym siê na nowo i nikt nie musia³by nigdy wiedzieæ, kim niegdyœ by³am. Tylko ty to wiesz. Temu nie mog³am przeszkodziæ.

— Nie zamierzasz chyba pozostae w klasztorze? — zapyta³em przera¹ony.

Spojrza³a na mnie figlarnie przez rzêsy.

— Pope³ni³am wielki grzech — rzek³a z udanym poczuciem winy. — Oszuka³am ojca. Mo³je muszê odbyæ pokutê.

Ale wci¹¿ jeszcze nie rozumia³em, w jaki sposób ona, tak zazdrocenie pilnowana, zdo³a³a uciec. Opowiedzia³a, ¿e ojciec chcia³ j¹ wys³aæ na Kretê, aby nie dosta³a siê do niewoli u Turków czy u ³acinników. Ale matka le³a³a chora i nie mog³a jej towarzyszyæ. Dlatego ca³y ten plan by³ dla niej odstrêczaj¹cy od samego pocz¹tku. Z pakunkami i s³u¹cymi przewieziono j¹ o zmierzchu ³odzi¹ na statek. By³ on pe³ny uchod³ców, którzy zap³acili zawrotne sumy za miejsca. W powszechnym zamieszaniu wymknê³a siê z powrotem do ³odzi i kaza³a ¿eglarzom zawie³æ siê do portu. Du³o czasu up³ynie, zanim ojciec dowie siê, ¿e znik³a.

— Jestem wolna — powiedzia³a. — Niech myœl¹, ¿e wypad³am za burtê i utonê³am. Jeszcze wiêksz¹ przykroœci¹ by³oby dla ojca, gdyby kiedyœ siê dowiedzia³, ¿e go oszuka³am. Nie œmiem nawet myœleæ o tym.

D³ugo siedzieliœmy w milczeniu patrz¹c na siebie. To wystarczy³o. Czu³em, ¿e tylko odrobina wiêcej, choæby przelotny ucœmiech czy dotkniêcie sprawi³yby, i¿ serce by mi pêk³o. Zrozumia³em, co mia³a na myœli mówi¹c, i¿ ba³a siê, ¿e umrze w moim objêciu.

Potem koœciaste palce zastuka³y do drzwi. Szorstki g³os starszej mniszki zawo³a³ ze wzburzeniem:

— Jesteœ tam jeszcze, siostró Anno?

Us³ysza³em, jak Manuel na pró¿no stara siê j¹ uspokoiæ.

— Zaraz przyjdê — odkrzyknê³a Anna Notaras w odpowiedzi. Odwróci³a siê potem do mnie, dotknê³a d³oni¹ policzka i rzek³a z promiennym spojrzeniem: — A teraz muszê ju¿ iœæ. — Ale tak od razu nie mog³a odejœæ. Wspie³a siê na palce, aby jeszcze lepiej móc mi zajrzeæ w oczy, i zapyta³a cicho: — Czy jesteœ szczêœliwy, Johannesie Angelosie?

Odpar³em:

— Jestem szczêœliwy. A ty, Anno Notaras? Czy i ty jesteœ szczêœliwa?

Rzek³a:

— Jestem bardzo, bardzo szczêœliwa.

Otwar³a drzwi i starsza mniszka wpad³a do izby z drewnianym talerzykiem podniesionym do ciosu. Anna uspokajaj¹co wziê³a j¹ pod ramiê i wyprowadzi³a z domu.

Wzi¹³em g³owê Manuela w d³onie i uca³owa³em go w oba policzki.

— Niech ciê Pan b³ogos³awi i strze¿e — powiedzia³em.

— I ciebie, i niech bêdzie ³askaw dla twojej duszy — odpowiedzia³ otrz¹sn¹wszy siê z

zaskoczenia. — Mniszka — dorzuci³ z ucemiechem w oczach i pokiwa³ g³ow¹ — mniszka w twojej izbie. Czyż wreszcie zostawisz³ acinników i przejdziesz na jedn¹ prawdziw¹ wiarê?

15 marca 1453

Wiosna rozwinê³a siê wszêdzie w mieœcie. Bose dzieciaki sprzedaj¹ kwiaty na rogach ulic. Ch³opczy dm¹ w fujarki na polach ruin. Nie ma nic, co brzmi³oby piêkniej i bardziej melancholijnie. B³ogos³awiê kaŹdy dzieñ, który przemija. B³ogos³awiê kaŹdy dzieñ, który dane jest mi przeŹyæ.

Starsza mniszka nazywa siê Charykleja, co znaczy urocza. Jej ojciec by³ szewcem i umia³ czytaæ. Ale twarz jej nie uzasadnia imienia, jak mówi mój s³uga Manuel. Przy jedzeniu ods³ania bowiem chêtne przed nim swoje oblicze. Lubi miêso i wino. Jest tylko siostr¹ s³uŹebn¹ i cieszy siê, Źe ma³ym zachodem moŹe sobie nape³niæ talerzyk na ja³muŹnê. Manuel wyjaœni³ jej, Źe przed przyjœciem Turków chcê wyrzec siê swoich³ aciñskich herezji, aby móc siê cieszyæ cia³em Chrystusa w kwaszonym chlebie i czytaæ jedyne prawdziwe apostolskie wyznanie wiary bez dodatków. W tym celu, mówi, korzystam z nauki u siostry Anny.

Nie wiem, co ona myœli o nas. Ale wziê³a Annê pod swoj¹ opiekê i uwaŹa j¹ za uczon¹ i szlachetn¹ damê, której siostra s³uŹebna nie ma prawa robiæ uwag co do zachowania siê.

Dziœ Giustiniani pos³a³ mnie do Z³otej Bramy, bym nadzorowa³ tam æwiczenia bojowe. Anna i Chartykleja przynios³y mi koszyk z jedzeniem. Nie wzbudzi³o to Źadnego poruszenia. Wielu innych tak samo dosta³o posi³ek, gdyŹ daleka jest droga do miasta z marmurowej wieŹy Z³otej Bramy. M³odzi mnisi musieli jadaæ posi³ki w klasztorze œwiêtego Jana Chrzciciela. Dostali dyspensê od postu i zrobili siê w czasie æwiczeñ bojowych silni i ogorzali. Chêtne zakasuj¹ rêkawy i odchylaj¹ czarne kaptury s³uchaj¹c che³pliwych historii instruktorów. W wolnych chwilach œpiewaj¹ na wiele g³osów greckie psalmy. To bardzo piêkne.

Przez Z³ot¹ Bramê mog¹ przeci¹gaæ tylko cesarskie pochody triumfalne. Nie otwierano jej za ludzkiej pamiêci. Teraz ostatecznie j¹ zamurowano na czas oblêŹenia. Usiedlicemy na trawie, w cieniu muru. Źamalicemy chleb, pili i jedli ze sob¹. Charykleja robi³a siê senna, odesz³a kawa³ek na bok i po³oŹy³a siê na spoczynek z twarz¹ zas³oniêt¹ welonem. Anna zdjê³a sanda³y. Twarda skóra obtar³a jej stopy do krwi. Bia³e palce stóp wsunê³a g³êboko w trawê.

— Tak wolna i szczêœliwa jak obecnie nie czu³am siê od dzieciñstwa — powiedzia³a.

Na promiennym wiosennob³êkitnym niebie kr¹Źy³ wysoko w górze sokó³. Cesarscy sokolnicy wypuszczaj¹ czasem swoje ptaki, Źeby polowa³y na tureckie go³êbie pocztowe. Tak jakby to siê na coœ przydawa³o. Powoli, wypatruj¹c czegoœ, kr¹Źy³ sokó³ po niebie.

Anna przeci¹gnê³a smuk³ym palcem wskazuj¹cym po trawie i powiedzia³a nie patrz¹c na mnie:

— Naucz³am siê współczucia dla ubogich ludzi.

Ludzie maj¹ zaufanie do mnisiego kaptura — ci¹gnê³a po chwili, wci¹ż nie patrz¹c na mnie. — Zwierzaj¹ siê ze swoich trosk i ze swojego strachu. Mówi¹ do mnie jak do równiej sobie. Nigdy przedtem tego nie przeżywa³am. Na co to wszystko, mówi¹. Wojownicy su³tana s¹ nieprzeliczeni. Jego dzia³a mog¹ skruszyæ najgrubsze mury jednym strza³em. Cesarz Konstantyn jest odstêpc¹ i odda³ siê we w³adzê papieżowi. Sprzeda³ pierworództwo i swoje miasto ³acinnikom za miskê soczewicy. Po co to wszystko? Su³tan nie zagraża naszej wierze. W jego miastach greckim kap³anom wolno opiekowaæ siê swoimi gminami. Zabrania tylko używania dzwonów kościelnych i ko³atek klasztornych. Pod opiek¹ su³tana wiara nasza by³aby zabezpieczona przed heretyckimi ³acinnikami. Turcy nie niepokoj¹ biednych ludzi, dopóki pos³uszenie p³aci siê podatki, których ż¹daj¹. A podatek, którego domaga siê su³tan, jest dużo mniejszy od cesarskiego. Dlaczego lud ma zgin¹æ albo pój³æ w niewolê tylko dla korzyści cesarza i ³acinników? Jedyne bogacze i wielmoże maj¹ powody baæ siê Turków. Tak otwarcie mówi wielu zmartwionych ludzi.

Wci¹ż jeszcze nie patrzy³a na mnie. Zesztywnia³em. Czego w³aćciwie chcia³a ode mnie? Dlaczego mówi³a tak ze mn¹?

— Czy rzeczywiście jest konieczne, by nasze miasto zosta³o zniszczone i spl¹drowane albo też sta³o siê lennem ³acinników? — zapyta³a. — Wszyscy ci mali ludzie pragn¹ tylko żyæ, pracowaæ w³asnymi rękami, wydawaæ dzieci na ówiat i zachowaæ swój¹ wiarê. Czyż jest w końcu sprawa tak wielka, by warto by³o dla niej umrzeæ? Oni maj¹ tylko to jedno życie. To jedno skromne ziemskie życie. — al mi ich.

— Mówisz jak kobieta — wtr¹ci³em.

Zesztywnia³a.

— Jestem kobiet¹. Cóż w tym z³ego? — zapyta³a. — Kobieta też ma rozum i m¹drocæ. By³y czasy, kiedy miastem tym rz¹dzi³y kobiety. Zawsze by³y to czasy lepsze niż za rz¹dów mêt¹czyzn. Gdyby kobieta mog³a stanowiąc i dzieci, odes³alibyemy st¹d ³acinników z ich bronii i galerami i niechby sobie zabrali i cesarza.

— Raczej turban turecki niż mitra papieska, nieprawdaż? — zapyta³em drwi¹co. — Mówisz językiem swojego ojca.

Spojrza³em na ni¹ i powzi¹³em straszliwe podejrzenie.

— Anno — powiedzia³em. — S¹dzi³em, że ciê znam, ale może tak nie jest. Czy to prawda, że zosta³acæ w mieście bez wiedzy ojca? A może twój ojciec wie o tym? Czy możesz na to przysi¹c?

— Obrażasz mnie! — wykrzyknê³a. — Czemuż mia³abym przysiêgæ? Czy moje s³owa nie wystarcz¹? I jeżeli mówiê językiem mego ojca, to dlatego że zaczê³am go lepiej rozumieæ niż dawniej. Jest wiêkszym mêt¹em stanu niż cesarz. Kocha swój lud bardziej niż ci, którzy dla sprawy

³acinników gotowi s¹ obróciæ miasto w ruinê i pozwoliæ narodowi zgin¹æ. Jest moim ojcem. Nikt inny nie odwa¿y³ siê przeciwstawiæ cesarzowi i g³oœno wykrzykn¹æ swego zdania w dniu, kiedy spotkalicemy siê po raz pierwszy. Pozwól mi byæ dumny z mego ojca.

Twarz jakby mi zdrêtwia³a, nawet wargi mia³em zimne i sztywne.

— To by³a nêdzna i tania demagogia — odrzek³em wolno. — Niegodne szukanie popularnoœci. Wcale siê nie przeciwstawia³. Przeciwnie, poszed³ z pr¹dem. Wygra³ chwilow¹ korzyœæ, ale poniós³ szkodê na duszy. Gdy¿ nie by³ to strza³ przypadkowy, lecz wyrozumo-wana próba podburzenia ludu.

Anna wpatrywa³a siê we mnie, jak gdyby nie wierz¹c w³asnym oczom.

— Czy¿ wiêc rzeczywiœcie jesteœ zwolennikiem unii? — zapyta³a. — Czy¿ wiêc jesteœ w sercu ³acinnikiem? A wiêc twoja grecka krew to k³amstwo?

— A gdyby tak by³o? — zapyta³em. — Kogo wybra³abyœ wtedy, swego ojca czy mnie?

Patrzy³a na mnie maj¹c policzki tak blade i k¹ciki ust tak œci¹gniête, ¿e zbrzyd³a w moich oczach. Przez moment zdawa³o mi siê, ¿e mnie uderzy. Ale opuœci³a rêkê i strzepnê³a ni¹ bezradnie:

— Nie wierzê ci. Nie jesteœ ³acinnikiem. Ale co w takim razie masz przeciwko memu ojcu?

Ca³e moje opanowanie znik³o zmiecione zazdrosnym pow¹tpiewaniem i wœciek³oœci¹.

— Czy to ty pytasz, czy te¿ on? — krzykn¹³em szorstko. — Czy to on pos³a³ ciê, ¿eby mnie wypróbowaæ, poniewa¿ sam nie zdo³a³ przeci¹gn¹æ mnie na swoj¹ stronê?

Anna poderwa³a siê i str¹ci³a gwa³townie kilka ÝdÝbe³ trawy z drogi, tak jakby chcia³a otrz¹sn¹æ siê ze mnie. Bliska by³a ³ez. Br¹zowa pogarda w jej oczach pali³a mi duszê.

— Tego nie przebaczê ci nigdy! — wykrzyknê³a i pobieg³a na oœlep, zapominaj¹c o sanda³ach: uderzy³a bos¹ stop¹ o kamieñ, potknê³a siê, upad³a i wybuchnê³a szlochem. Nie pobieg³em za ni¹. Nie czu³em ¿adnego wspó³czucia dla jej p³aczu. Nieufnoœæ wrza³a we mnie mêtnymi wirami i podchodzi³a mi do gard³a niczym ¿ó³æ. Mo¿e udawa³a. Mo¿e mia³a nadziejê, ¿e ust¹piê i ugnê siê, ¿eby osuszyæ jej oszukañcze ³zy.

Po chwili podnios³a siê z opuszczon¹ g³ow¹ i otar³a ³zy z twarzy rêkawem. Charykleja usiad³a i przygl¹da³a siê nam zdumiona.

— Zapomnia³am o sanda³ach — rzek³a Anna zgaszonym g³oœem i schyli³a siê po nie. Postawi³a na nich stopê. Jej stopy krwawi³y. Odwróci³em od nich wzrok.

— Poczekaj — powiedzia³em. — Musimy o tym pomówiæ obszerniej. Znasz mnie, ale nie wiesz o mnie wszystkiego i nigdy siê nie dowiesz. Mam prawo nie ufaæ ludziom, nawet tobie.

— Sama przecie¿ to sobie wybra³am — odpar³a z zaciœnietymi zêbami, usi³uj¹c wyrwaæ mi sanda³y. — Ja, g³upia, sama to sobie wybra³am. Wyobra¿a³am sobie, ¿e mnie kochasz.

Wzi¹³em jej g³owê w obie rêce i podnios³em si³¹ ku sobie, mimo że siê opiera³a. By³a silniejsza, ni³ s¹dzi³em, ale zmusi³em j¹, aby odwróci³a do mnie twarz. Zamknê³a oczy, żeby mnie nie widzieæ. Tak gorzko nienawidzi³a mnie w tej chwili. Prawdopodobnie naplu³aby mi w twarz, gdyby nie by³a tak dobrze wychowana.

— Musimy to zbadaæ od podstaw — powtórzy³em. — Nie ufasz mi wiêc, Anno Notaras?

Syknê³a do mnie w swej bezsilnoœci. łzy pociek³y jej spod powiek i toczy³y siê wolno po policzkach. Ale zdo³a³a powiedzieæ:

— Jak³e mog³abym tobie ufaæ, skoro ty mnie nie ufasz? Nigdy ciê o to nie podejrzewa³am.

— Dlaczego powiedzia³acê przed chwil¹ to, co powiedzia³acê? — odpar³em. — Mo³e nie mówi³acê za swego ojca. Cofam to i proszê ciê o wybaczenie. Ale czy w takim razie podejrzewasz w g³êbi serca, że mimo wszystko jestem na s³u³bie su³tana? Tak jak w to wierzy twój ojciec? Jak s¹dz¹ wszyscy? Z wyj¹tkiem Giustinianiego, który jest m¹drzejszy od was wszystkich. Inaczej nie mówi³abyœ tego. Chcia³acê wystawiaæ mnie na próbê?

Zmiêk³a trochê.

— To, co powiedzia³am, by³o rozs¹dne — odrzek³a. — Chcia³am uporz¹dkowaæ w³asne myœli. Mo³e chcia³am te³ dowiedzieæ siê, co ty myœlisz. Ale nie uczyni³am tego w ³adnym z³ym zamiarze. Tak w ka³dym razie mówi¹ ludzie. Nie mo³esz tego zmieniaæ.

Puœci³em j¹. ¹a³owa³em swojej gwa³townoœci. Schyli³a siê po sanda³y.

— Temu gadaniu trzeba po³o³yaæ kres — rzek³em gwa³townie. — Ten, kto tak mówi, jest zdrajc¹, nawet jeœli czyni to nieœwiadomie. Przynosi to korzyœæ tylko su³tanowi. Nie zna on mi³osierdzia. Nie w¹tpiê, że nie szczêdzi aluzji i obietnic, które ka³e rozg³aszaæ swoim wys³annikom. Ale nie zamierza dotrzymaæ wiêcej jak to, co odpowiada jego celom. Jedyne, co szanuje, to odwaga. Uleg³oœæ uwa³a tylko za tchórzostwo, a dla s³abych i tchórzliwych nie ma miejsca w jego pañstwie. Kto mówi o poddaniu albo pok³ada nadzieje w su³tanie, kopie sobie w³asny grób.

Czy³ nie rozumiesz tego ukochana — wykrzykn¹³em potrz¹saj¹c ni¹ za ramiona — że on zamierza zrobiaæ z Konstantynopola swoj¹ stolicê, miasto tureckie, i przemieniaæ koœcio³y w meczety?! W jego Konstantynopolu nie ma miejsca dla Greków, chyba że dla niewolników. Dlatego musi on zniszczyæ greckie pañstwo do gruntu. Tego w³acenie chce. Niczym mniejszym siê nie zadowoli, bo i dlatego. Chce panowaæ i nad Wschodem, i nad Zachodem. Dlatego nie ma innego wyboru, jak biaæ siê, biaæ siê do ostatniej kropli krwi, biaæ siê nawet, jeœli nie ma ³adnej nadziei. Je³eli tysi¹cletnie królestwo ma zgin¹æ, niech ginie przynajmniej z honorem. To jedyna prawda. By³oby lepiej, gdyby matki w tym mieœcie rozbija³y dzieciom g³owy o kamieñ, zamiast mówiæ o poddaniu. Ten, kto schyli g³owê

przed sułtanem, schyla się przed mieczem katowskim, czy jest bogaty, czy biedny. Wierz mi, ukochana, wierz mi. Znam sułtana Mehmeda. Dlatego wolę szukać śmierci u was, niż iść za nim. Nie chcę żyć dłużej niż grecki Konstantynopol.

Potrzebna gówno. Łzy gniewu i upokorzenia byszczą jeszcze w jej brązowych oczach. Policzki jej gorzą. Była jak młoda dziewczyna, która dostała nie zasłużone cięgi od nauczyciela.

— Wierz ci — rzekła. — Muszę ci chyba wierzyć. Ale nie rozumiem tego.

Wyciągnęła z wahaniem rękę. Daleko, w kierunku, który wskazywała, ponad bezkresnym morzem szarych i żółtych domów, majaczyła białym olbrzymia kopuła kościelna Młodości Bożej. Zatoczyła rękę wokół. Po drugiej stronie pola ruin widniały niezliczone inne kopuły kościelne nad morzem budynków. A tuż obok nas wznosił się stary oświetlony słońcem mur, złotobrzowy od starości, wyższy niż najwyższe domy kamienne, i ciągnął się na północ aż poza zasięg widzenia, przez wzgórza i doliny, zamykał olbrzymie miasto w swoim opiekuńczym objęciu.

— Nie rozumiem cię — powtarzała. — To miasto jest zbyt duże, zbyt stare, zbyt bogate, nawet w ubóstwie i upadku, by można je było zniszczyć i splądrować. Setki tysięcy ludzi mają tu swoje domostwa. Wszystkich nie można przeciężabić ani sprzedać jako niewolników. Konstantynopol jest zbyt duży, by można go było zapędzić Turkami. Przed stu, dwustu laty byli rozbójnikami i pastuchami. Potrzebują nas, żeby móc zbudować trwałe państwo. Sułtan jest człowiekiem oświeconym, który mówi po grecku i po łacinie, dlaczego miałoby nam żyć w Źle, jeżeli uda mu się zdobyć miasto? Tego nie rozumiem. Nie żyjemy już w czasach Czyngis-chana czy Tamerlana.

— Nie znasz Mehmeda. — Nie mogę inaczej odpowiedzieć, bez względu na to, jak mało przekonywająco to brzmi. — Czyta on wszystko o Aleksandrze Wielkim: greckich dziejopisów, arabskie baśnie. Węzeł gordyjski był zbyt zawiązany, by można go było rozwiązać. Konstantynopol jest węzeł gordyjskim Turków. Nierozwiązalny splot Wschodu i Zachodu, greckości i łacińskości, nienawiści i nieufności, tajnych i jawnych intryg, zamanych i dotrzymanyh układow, całej wieloletniej krótkiej polityki Bizancjum. Ten węzeł można rozwiązać tylko cięciem miecza. Nie ma winnych ani niewinnych. Jest tylko lud, który idzie pod miecz.

Pamiętam rozpalone oblicze Mehmeda i błysk w jego żółto mieniących się oczach, kiedy czytał greckie opowiadanie o wężu w Gordion i od czasu do czasu pytał mnie o jakieś słowo, którego nie rozumiał. Sułtan Murad żył wtedy jeszcze. Tęsty, melancholijny, obciążony od trunków człowieczek o sinych wargach i policzkach i ciężej zadyszce. Zmarł przy stole w czasie uczy wśród swoich drogich poetów i uczonych mężów. Był prawy i miłosierny i wybaczał nawet wrogom, gdy był zmęczony wojną. Zdobył Tessalonikę, był zmuszony oblegać Konstantynopol, zwyciężył pod Warną, ale sam nigdy nie chciał wojny. Wojna była dla niego odstraszająca. Ale na następcę tronu spodził bestię. W ostatnich latach życia sam był tego świadomy. Trudno mu było patrzeć synowi w oczy, tak obcy był dla niego Mehmed.

Jakże jednak mog³em by³ mówiaæ o tym wszystkim i wyt³umaczyæ to, w co sam wros³em mocno w ci¹gu siedmiu lat?

— Su³tan Murad nie wierzy³ we w³adzê — powiedzia³em. — W jego oczach w³adca by³ niczym wiêcej jak œlepcem wyznaczonym do prowadzenia innych œlepców. Instrumentem, œrodkiem dla narastaj¹cych si³ i nacisków, narzêdziem, które nie zdo³a ani pokierowaæ zdarzeniami, ani ich powstrzymaæ. Cieszy³ siê piêknem ¿ycia, kobietami, poezj¹ i winem. Na staroœæ zwyk³ by³ chodziæ z ró¿¹ w d³oni i g³ow¹ zamroczon¹ winem i nawet piêknoœæ stawa³a siê czcz¹ marnoœci¹ w jego oczach. Wierzy³, ¿e jest tylko py³em i prochem. Wierzy³, ¿e ca³y wszechœwiat jest tylko py³kiem kurzu w topieli pustki. Odprawia³ jednak mod³y, szanowa³ islam i jego nauczycieli, kaza³ budowaæ meczety i za³o¿y³ uniwersytet w Adrianopolu. Jego wspó³czesni patrzyli na niego jak na mê¿a pobo¿nego i budowniczego pañstwa. On sam jednak uœmiecha³ siê tylko melancholijnie, gdy ktos chwali³ jego politykê i zwyciêstwa.

Murad nie wierzy³ we w³adzê — powtórzy³em. — W jego oczach ¿ycie, nawet ¿ycie w³adcy, by³o tylko iskr¹, któr¹ wiatr niesie w ciemnoœæ i gasi. Ale Mehmed wierzy. Wierzy, ¿e swoj¹ wol¹ mo¿e panowaæ nad wydarzeniami. Ma wiêcej inteligencji i intuicji od Murada. Wie. Dla niego nie ma ani tego, co s³uszne, ani co nies³uszne, ani prawdy, ani k³amstwa. Gotów jest brodziæ w krwi ludzkiej, jeœli to sprzyja jego zamiarom.

Anna unios³a d³oñ.

— Co chcesz mi udowodniæ? — zapyta³a niecierpliwie.

— Ukochana — powiedzia³em — usi³ujê tylko w ubogich i niewystarczaj¹cych s³owach wyraziæ, ¿e kocham ciê nade wszystko na œwiecie. Kocham ciê rozpaczliwie i niepocieszenie. Jesteœ moj¹ Grecj¹. Jesteœ moim Konstantynopolem. W spe³nieniu siê czasów Konstantynopol musi ulec zag³adzie, podobnie jak twoje cia³o zostanie kiedyœ zniszczone, gdy przyjdzie twój czas. Dlatego mi³oœæ ziemska jest przera¿liwie smutna. Kiedy kochamy siê nawzajem, jesteœmy wiê¿niami czasu i przestrzeni w sposób bardziej gorzki ni¿ kiedykolwiek indziej. W tobie mieszka têsknota czasu, rozpaczliwa têsknota do wszystkiego, co doczesne, do trwania.

Ukochana — ci¹gn¹³em — kiedy widzê przed sob¹ twoj¹ twarz, trupia czaszka przeœwieca przez twoje policzki. Przez delikatn¹ skórkê widzê odznaczaj¹cy siê szkielet, tak jak wtedy, gdy w mi³oœci budzi³ mnie s³owik pod murem cmentarnym. Mi³oœæ jest powoln¹ œmierci¹. Kiedy ciê obejmujê, kiedy ca³ujê twe usta, ca³ujê œmieræ. Tak szaleñczo, tak straszliwie kocham ciebie.

Ale ona nie rozumia³a. Tote¿ powiedzia³em:

— Uderzy³aœ siê w stopê z mego powodu. Przysparzam ci tylko bólu i cierpienia. Pozwól mi dopomóc ci.

Podnios³em jej sanda³y. Opar³a siê na moim ramieniu i zaprowadzi³em j¹ opodal do wielkiej cysterny z wod¹. Trudno jej by³o iœæ, osty k³u³y miêkkie podeszwy jej stóp. Podpiera³em j¹ i chyli³a siê ku mnie. Jej cia³o ufa³o mi, choœ myœli krn¹brnie i dumnie wzburzy³y siê przeciwko mnie.

Usadowi³em j¹ na skraju cembrowiny i umy³em jej nogi. Zmy³em krew z jej poranionych stóp. Op³uka³em je. Aż nagle okropnie poblad³a, jak gdyby przeży¹³ j¹ jakieś ból, i odsun³a się ode mnie.

— Nie rób tak — powiedzia³a. — Nie rób tak. Nie wytrzymam tego.

By³a w mojej nocy. Gdzieś w dali gra³ jakieś pastuch na fujarce. Przenikliwy, cienki d³źwięk kraja³ mi serce. S³ońce pali³o. Musn¹³em d³oni¹ jej bia³¹ ydk³e. Jej skóra by³a żywa i ciep³a. Gdybym przycisn¹³ j¹ do siebie i poca³owa³, nie mog³aby się bronieć. Nawet gdyby chcia³a. Ale ona nie ba³a się mnie. Patrzy³a na mnie swym nagim br¹zowym spojrzeniem.

— Wstań — powiedzia³em. — Oprzyj się o moje plecy, zawi¹ż³ ci sanda³y.

— Pali mnie twarz — rzek³a. — Cera mi szcerwienia³a, bo nie ukry³am twarzy przed tob¹. Moje stopy poczerwienia³y, bo chodzi³am boszo bez wzgl³ędu na pogodę.

B³ogos³awi³e każdego dzień, który mi dany jest przeży³ać.

Gdy już posz³a, i dalej ćwiczyliśmy po po³udniu, daliśmy ognia z ciężkiego dzia³a na koronie muru. Giustiniani chcia³ oswoić nieprzywyk³ych rekrutów z hukiem, b³yskiem i zapachem prochu, by zobaczyli, że strza³ armatni jest bardziej przeraźliwy niż niebezpieczny. Jeden z techników cesarskich kaza³ ustawić i umocować dzia³o na murze. Strza³ zosta³ też oddany wed³ług wszelkich obliczeń i dzia³o wyrzuci³o kulę kamienn¹ du¹ jak ludzka g³owa wysokim ³ukiem ponad murem zewnętrznym i fos¹, po drugiej stronie której kula upad³a tak, aż ziemia zadr³ała. Ale jeszcze mocniej zadr³ał wielki mur. Pojawi³a się w nim szczelina i posypa³y się na ziemię duże kamienie. Nikt nie zosta³ zraniony, ale w jakieś sposób potwierdzi³o to przecie³ opinię Giustinianiego, że wszelkie armaty s¹ niebezpieczniejsze dla tych, co ich używaj¹, niż dla wroga. Mimo to wydarzenie owo wywar³o przygnębiaj¹ce wrażenie. Mnisi i rzemieślnicy patrzyli na szczelinę w murze nie wierząc własnym oczom. Dowodzi³a ona, że przekonanie, jakoby mur by³ nie do zdobycia, jest tylko z³udzeniem.

Za murami ca³a okolica jest pusta jak okiem sięgn¹ać. Drzewa zwalono, żeby poprawić widoczność, i pniaki po cyprysach i platanach biel¹ się na br¹zowej i zielonej ziemi. Nawet drzewa owocowe ościęto, a wszystkie domostwa zrównano z ziemi¹, żeby nie zostawić oblegaj¹cym os³ony ani drewna. Gdzieś daleko za horyzontem wznosi³ się ku wiosennemu niebu czarny s³up dymu, jak z p³on¹cego domu. Ale poza tym nie by³o widać ani znaku życia w pustym krajobrazie.

Mostu zwodzonego jeszcze nie zerwano. Kaza³em więc otworzyć częściowo zamurowan¹ bramę i wys³a³em kilku ludzi po kule armatnie. Nawet najbiedniejszy kamieniarz potrzebuje więcej niż dnia, by uformować twarde kamień w kulę takiej średnicy. Umieści³em ³uczni³ków w wie³zy i za blankami zewnętrznego muru zupełnie tak, jakby chodzi³o tu o prawdziwy wypad. Wys³ani czuli się niepewnie i rozgl¹dali się przestraszeni woko³o, gdy tylko znaleźli się poza os³on¹ murów. Ale szybko nabrali odwagi i wykopali kulę i przynieśli j¹ z sob¹ z powrotem.

Kilku z nich wyk¹pa³o się dla och³ody w fosie wci¹ż jeszcze świe³ej i czystej, gdy³ dopiero

niedawno zosta³a wykopana i nape³niona wod¹. Ma ona ponad trzydzieci kroków szerokości i tyleż g³ębokości. Nape³niono j¹ przez zręcznie wymurowane podziemne przewody wod¹ z morza i z wielkich cystern w różnych częściach miasta. Fosa przegradzona jest w wielu miejscach za pomocą tam, tak że nie może opróżnić się skutkiem up³ywu wody, i oddziela mury i miasto od l¹du sta³ego niczym d³ugi rz¹d sadzawek. Pod Blachernami kończy się, grunt spada tam zbyt stromo ku zatoce portowej. Zamiast tego mury i wieże s¹ tam potężniejsze, a budynki pa³acowe wchodzi¹ w skład fortyfikacji obronnych i tworzą jedn¹ ca³ość z twierdzą aż do samego brzegu.

Ale ten wielki mur p^êk³ dzisiaj od jednego tylko wystrza³u oddanego z dzia³a na jego koronie.

18 marca 1453

Nie rozmawiamy już ze sobą o polityce. Zachowujemy swoje myśli dla siebie. Jej cia³o mi wierzy. Jej serce nie.

Uważa³em za swój obowiązek powiedzieć Giustinianiemu, co ludzie mówią. Nie poruszy³o go to wcale. Patrzy³ na mnie jak na durnia.

— Naturalnie, żaden rozs¹dny człowiek nie chce wojny — powiedział³. — To całkiem oczywiste, że kobiety chcą zachować swoich męż¹czyzn, domy i dobytek. Gdybym ja sam był kupcem czy chłopem, snyderzem czy przedsiębiorcą jedwabiu, nie wszczyna³bym wojny za nic w świecie. Ale w rzeczywistości lud nie znaczy nic. Dziesięciu zakutych w żelazo męż¹ów może utrzymać w ryzach tysiące ludzi. To pokazali nam już Rzymianie. Lud nie ma żadnego znaczenia. W razie potrzeby krzyczy to, czego został nauczony. Jest jak wó³, prowadzony do szlachtuza z zawi¹zanymi oczami.

Pierwszą rzeczą, którą zrobi³em otrzymawszy bu³awę protostratora, było zwołanie zebrania i spisanie wszelkiej broni w mieście — ci¹gn¹³. — Konfiskata dotyczy³a w równiej mierze wysoko, jak i nisko postawionych. Synowie archontów musieli oddać inkrustowane kości¹ s³oniów¹ kusze, a rzeźnicy topory. Co dzień po ćwiczeniach zbiera się broń na nowo. Tylko strażnikom na posterunkach wolno zatrzymać uzbrojenie. Każdy inny może ćwiczyć tak¹ broni¹, jak¹ zechce, ale nie wolno mu jej zabierać do domu. Nie uzbrojony lud nie jest niebezpieczny. Przyby³em do miasta, które kipia³o nienawiścią i niefornością do ³acinników. Przemieni³em je w spokojne i mi³uj¹ce porządek miasto, którego ludność pilnie ćwiczy się, by go bronić pod ³acińskim przywództwem. Już to samo jest militarnym osiągnięciem, nieprawdaż? Nie, nie troszcz się o lud, Jeanie Ange. Będzie on bił się o swoje życie, a ja dopilnuję, by nikt nie miał czasu pomyśleć o zdradzie, gdy walka już się zacznie.

To nasi żeglarze, którzy tylko się wa³koni¹, stanowią o wiele większe zagrożenie — ci¹gn¹³. — Ich samowola wyrządza szkody i drażni i ³acinników, i Greków. — Rzuci³ mi rozbawione spojrzenie i zatar³ swoje duże ³apska. — Kosztowa³o mnie wiele trudu namówienie cesarza, by zaprz¹g³ żeglarzy do roboty — mówi³. — Dlaczego mia³by najmować bezużytecznych ludzi za trzy tysiące dukatów miesięcznie? Grecy robotnicy chcą zap³aty za każdy kamień, który podnoszą na mury, i za

każdy koszt ziemi, który przenosi z miejsca na miejsce. Jest to całkiem słusze i naturalne. To biedni ludzie, którzy muszą wyżywiać siebie i swoje rodziny. Ale każda opata kosztuje cesarza pieniędzy, podczas gdy żeglarze dmuchają tylko we flety i biją w bębny i dzień w dzień hasają na swoich okrętach. Cesarz nie chce poróżniać się z weneckimi szypkami, a ci ze swej strony chronią swych ludzi przed wszelkim wysiłkiem, który nie służy samym okrętom. Teraz jednak wreszcie doprowadziłem do tego, że Aloisio Diego mianowany został głównodowodzącym floty.

Głównodowodzącym całej floty i portu — powtórzę z naciskiem nowinę. — A to oznacza, że jutro wczesnym rankiem wszystkie wielkie galery wpłyną do Złotego Rogu i zakotwiczą pod Blachernami, w Kynegionie. Tam leżą przygotowane opaty, kilofy i kosze na ziemię. I zadaniem zaś będzie wykopanie fosy od Bramy Drzewnej aż do wieży Anemasa, gdzie teren jest równy. Byłoby szaleństwem z naszej strony pozwolić Turkom tak blisko portu podczołgać się prawie aż do murów Blachern. Albo też kopać chodniki pod pałacem. Dowiedziawszy się, że sułtan posia nie tylko po serbskich jeźdźców, ale także po serbskich górników.

Bez wątpienia Giustiniani dostał także inne wiadomości o sułtanie, skoro jeszcze w ostatniej chwili uważa za konieczne rozpoczęcie tak olbrzymiej pracy jak wykopanie nowej fosy. Ale ja nie przywiązuję do tego zbyt wielkiej wagi. Najbardziej zaskakujące nowinę było, że Łukasz Notaras został pominięty w dowództwie. W gruncie rzeczy jest samo przez się zrozumiałe, że armatorzy i szypkami statków nie godzą się na greckie dowództwo. Ale dziwi mnie to, że cesarz wścieknie teraz walczyć się wyrzuci wielkiemu księciu tak krwawą obelgę.

— Łukasz Notaras tydzień po tygodniu czeka na próżno na naradę z tobą — powiedziałem. — Nie pytaj go o zdanie pominięte go teraz. Jak ośmiać to zrobić?

Giustiniani rozłożył ręce i wykrzyknął żywo:

— Przeciwnie, przeciwnie. To w pełnym porozumieniu z cesarzem Konstantynem jego doradcy i ja doszliśmy zgodnie do wniosku, że tak doświadczony i ważny strateg jak Łukasz Notaras powinien dostać godne siebie miejsce w obronie miasta. Cóż mógłby on zdziałać w czasie oblężenia ze swoimi żgnymi dromonami, skoro ścinnicy chcą sami dysponować flotą? Nie, Notaras dostał awans. Otrzymuje do obrony poważną część muru.

Nie wierzę uszom.

— Czyście poszaleli?! — wykrzyknęłam. — Dlaczego wiedziacie go na pokuszenie? To niesłusne i wobec niego, i wobec miasta. Wypowiedział się przecież otwarcie, że wolałby podlegać sułtanowi niż papieżowi.

Giustiniani śmiejąc się wesoło okiem na mnie i na moją wzburzoną minę.

— Nie możemy nic na to poradzić — rzekłam. — To całkiem dobrowolna i jednogłośnie decyzja. Łukasz Notaras otrzyma dowództwo nad więcej niż czwartą część muru miejskiego. Kimże jesteśmy, żebyśmy mieli kogoś odrzucać z powodu jego uczciwych przekonań! Wszelka wewnętrzna nieufność musi ustąpić. Podajemy mu braterską dłoń, żeby wspólnie, ramię przy ramieniu, bronił tego cudownego miasta.

— Czyœ pijany? — zapyta³em. — Czy cesarz Konstantyn straci³ resztkê rozumu?

Giustiniani uda³, ¿e uciera ³zê z k¹cika oka. Trudno mu by³o opanowaæ siê.

— Po tym wywy¿szeniu bêdzie z pewnoœci¹ ³atwiej megaduksowi łukaszowi Notarasowi prze³kn¹æ utratê dromonów — ci¹gn¹³ dalej wykrzywaj¹c twarz. — Pierwszym krokiem Aloisia Diego w sprawie obrony portu bêdzie usuniêcie wszystkich ma³yich i z innych wzglêdów niezdatnych okrêtów. Dlatego te¿ galery cesarskie zostan¹ pozbawione takielunku i wyci¹gniête na l¹d. Za³oga ich bêdzie po¿¹danym wzmocnieniem odcinka murów oddanego pod dowództwo Notarasa. Nie s¹dzê bowiem, bym móg³ wyzbyæ siê dla niego jakichœ innych oddzia³ów.

Nie niepokój siê — kontynuowa³. — Jest wiele innych statków, które zostan¹ zatopione albo osadzone na mieliŃnie przy brzegu. Gdyby mia³y one wyrwaæ siê z portu albo ulec po¿arowi w czasie walk, mog³yby uszkodziæ okrêty wojenne. A zatopione albo niezdatne do u¿ytku nie bêd¹ te¿ wodziæ nikogo na pokuszenie, zachêcaj¹c do ucieczki z miasta, gdyby sprawy mia³y u³o¿yæ siê Ÿle. W ten sposób wychodzimy z wolna na czyste wody. Aloisio Diego to m¹dry ch³op, choæ to Wenecjanin.

— Ale¿ toaczy pchn¹æ megaduksa prosto w ramiona su³tana — powiedzia³em. — Zwabicie go na drogê, na któr¹ mo¿e mimo wszystko jako Grek i patriota waha³by siê wkroczyæ. Odbieracie mu port i okrêty, które wystawi³ w³asnym kosztem. Wprowadzacie ju¿ rozgoryczonego cz³owieka w jeszcze wiêksze rozgoryczenie. Nie rozumiem cesarza i twojej polityki.

— Wcale nie zabieramy mu portu — broni³ siê Giustiniani udaj¹c niewinnoœæ.—Przeciwnie, bêdzie broni³ w³acenie muru portowego. Od koncesji weneckiej a¿ do Blachern, ca³ego wewnêtrznego muru. Co najmniej piêæ tysiêcy kroków. Ja sam zadowolê siê ca³kiem skromnie mo¿e tysi¹cem kroków muru l¹dowego.

Nie musia³em patrzeæ na mapê, by zrozumieæ, co mia³ na myœli. Gdyby ³aciñskie okrêty broni³y wejœcia do portu, ¿aden atak nie móg³by zagroziæ murowi portowemu wzd³u¿ Z³otego Rogu. Ca³ego tego d³ugiego odcinka mog³a strzec garœæ wartowników, którzy by nadzorowali ruch w porcie. Ta czêœæ muru by³aby najbezpieczniejsza w czasie oblê¿enia, chyba ¿e Turcy mieliby skrzyd³a. Dowództwo nad ni¹ by³o bez znaczenia.

Kiedy wreszcie zrozumia³em sens tego wszystkiego, Giustiniani wybuch³ donocnym œmiechem, skrêca³ siê i stêka³, i bi³ siê obiema piêœciami po kolanach.

Rozumiesz teraz — wyj¹ka³ ocieraj¹c ³zy. — To ogromna czêœæ fortyfikacji obronnych. O ile wiêksza ni¿ ktokolwiek inny mo¿e dostaæ pod swoje dowództwo. Notaras zmuszony jest robiæ dobr¹ minê, choæby nawet w g³êbi duszy zdawa³ sobie sprawê, o co tu chodzi. I naturalnie on to rozumie. Nie jest przecie¿ g³upi.

— Okazujecie mu najwiêksz¹ nieufnoœæ pod pozorami honorowego wyró¿nienia — powiedzia³em. — Mo¿e to i m¹drze. Byæ mo¿e! Giustiniani przesta³ siê œmiaæ i spojrz³ na mnie pytaj¹co.

— Pozbawiamy Notarasa możliwości zdrady — rzek³ poważnie.

— Kiedy oblężenie już się zacznie, będzie on przywi¹zany do swego odcinka muru i nie może nam zadać ciosu sztyłem w plecy, nawet gdyby zechcia³. Dlaczego nie jesteście zadowoleny? Przecież ty sam ostrzeg³oś mnie przed Notaraszem?

Wed³ug wszelkiego rozumowania mia³ s³usznoc^æ. Wed³ug wszelkiego rozumowania znalaz³ najdelikatniejszy sposób unieszkodliwienia Notarasa. Dlaczego więc mimo wszystko nie jestem zadowolony?

19 marca 1453

Wp³yn^é3y więc wielkie galery do portu Kynegion z powiewaj¹cymi proporczykami, rykiem rogów i ³omotem bębnow. Węglarze i żo³nierze okrętowi zeszli na l¹d w dobrym szyku, dostali kilofy, ³opaty i kosze i w zwartych oddzia³ach wymaszerowali pod w³asnymi banderami przed mur ko³o pa³acu Hebdomona. Tam czeka³ na nich cesarz, na koniu, odziany z z³oto i purpurê, i przywita³ ich.

Trasa, ponad dwieście kroków, by³a z góry odmierzona i szyprowie wbili sztandary w ziemię w wyznaczonych miejscach. Fosa mia³a mieć osiem stóp g³ębokości, nie by³a to więc zbyt wielka robota dla blisko dwóch tysięcy ludzi. Na znak cesarza s³udzy wybili dna z dziesiętków beczek i każdy móg³ przyjąć i wzi¹ąć sobie miarkę wina. Nic zatem dziwnego, że ludzie przyst¹pili do pracy opiekuj¹c i zaczęli współzawodniczyć ze sob¹ w kopaniu i nape³nianiu ziemi¹ koszy, które inni znów zabierali i biegiem odnosili, by wzmocnić mur zewnętrzny. Zrobi³ się ruch i ożywienie i zebra³o się dużo ludności, by się przygl¹dać. Obecność cesarza zachęci³a szyprow, szturmanów i w³ościcieli statków, tak że osobiście brali udział³ w pracach.

O zachodzie s³ońca wszystko by³o prawie gotowe i tylko niewielkie pasmo l¹du dzieli³o fosę od wody. Co prawda nie może ona mierzyć się z wielk¹ fos¹, której grube ściany s¹ obmurowane ceg³¹, ale i tu boki mają¹ być wzmocnione palami i kamieniami, żeby woda ich nie podmy³a.

25 marca 1453

Dwie doby temu su³tan wyruszy³ z Adrianiopola. Teraz jest to już tylko kwestia dni.

Anna Notaras powiedzia³a do mnie:

— Tak dalej byæ nie mo¿e.

Nie spieramy siê ju¿. Zbyt ciê¿kie chmury zebra³y siê nad naszymi g³owami. Oczekiwanie d³awi ka¿dego i ci¹¿y na sercu jak kamieñ. W ten sposób czeka³em raz na kata przykuty do kamiennego muru. Ale wtedy nie mia³em nic do stracenia i nic do op³akiwania. Teraz mia³bym straciæ Annê.

— Tak, to prawda — przyzna³em. — Ktoœ siê wreszcie zacznie zastanawiaæ. Mog¹ ciê rozpoznaæ. Ulica ma oczy, a kolumny uszy. Twój ojciec ka¿e zabraæ ciê z powrotem do domu.

— Ojca siê nie bojê — odrzek³a. — Chroni mnie moja suknia mniszki. Nie, nie o tym myœla³am.

Spacerowalioemy po przył¹dku, w cieniu platanów Akropolu, i odpoczywalioemy na s³oñcu wyci¹gniêci na po¿ó³k³ych marmurowych schodach. Jaszczurka przebieg³a po kamieniach. Morze Marmara b³yszcza³o jak srebro. Bosfor otwiera³ siê przed nami jak ciemnoniebieska wstêga miêdzy pokrytymi wiosenn¹ zieleni¹ wzgórzami. Po drugiej stronie portu wznosi³y siê mury Pery. Na wie¿y powiewa³a flaga genueñska z krzy¿em.

Charykleja nie dotrzymywa³a nam towarzystwa. Pra³a odzie¿ i zabawia³a Manuela strumieniem pobo¿nych legend o œwiêtych. Du¿o wina sz³o w moim domu w tych dniach. Ale Anna i ja nie czulioemy siê ju¿ dobrze w mej izbie. Niepokój wypêdza³ nas pod go³e niebo. Ufaliemo szczêœciu. Tak ³atwo mog³a przecie¿ zostaæ rozpoznana.

— Nie, to nie o tym myœla³am — powtórzy³a. — Rozumiesz dobrze, co mam na myœli.

S³oñce spali³o jej czo³o na czerwono. Przeci¹gnê³a opalone na br¹z ramiona i przebiera³a palcami nóg w trawie. Jej policzki p³onê³y, a usta ucemiecha³y siê. Ale jej br¹zowe oczy by³y smutne.

— Moja szata mniszki jest przecie¿ przebraniem — powiedzia³a. — Nie jestem ¿adn¹ mniszk¹. Teraz kiedy porzuci³am mój dom, obyczaje, rodzinê, wychowanie, jestem zdrowsza i szczêœliwsza ni¿ kiedykolwiek przedtem. Jedzenie smakuje mi lepiej. Nigdy nie czu³am tak rozkosznie wiatru w p³ucach. — yjê. Istniejê. Posiadam cia³o. Wype³nia mnie jego niepokój.

— Szanowa³em twoj¹ sukniê — b¹kn¹³em sztywno.

— A¿ nadto — rzek³a z wyrzutem. — Szanowa³eœe moj¹ sukienkê a¿ za bardzo. Boisz siê pope³niaæ œwiêtokradztwo. Nie œmiesz mnie dotkn¹æ.

— Wystarczy mi to, co jest — odpar³em. — Jesteœmy ze sob¹. Mam czterdzieœci lat. Kocham

ciê. Nie ma mi³oœci bez po¹dan¹a. Ale moje po¹dan¹e jest jak jasny, czysty p³omieñ. Nie muszê ciê dotykaæ.

Miê³a swój rêkaw.

— Nie ma mi³oœci bez po¹dan¹a. Mo³e masz s³usznocæ. Mo³e to niewarte zachodu. Ale moje bezwstydn³e cia³o wmawia mi, ³e jednak warte. Kiedy k³adziesz d³oñ na moim kolanie, dr³ê na ca³ym ciele. Dlaczego teraz ju³ tego nie robisz?

— Nie jestem anio³em — rzek³em. — Nie wierz w to.

— Twoje opanowanie jest bardzo silne — odpar³a. — A wiêc ju³ na ciebie nie dzia³am?

Unios³a nogê i pog³adzi³a, jakby dotykaj¹c drogiej tkaniny, go³e kolano, przypatruj¹c mi siê przy tym spod opuszczonych powiek. Ale gdybym jej by³ dotkn¹³, wyrwa³aby mi siê. Wiedzia³em. Mówi³a tak tylko po to, by mnie drêczyæ.

— Pope³ni³am wielki grzech, kiedy zawiod³am zaufanie ojca — ci¹gnê³a. — S¹dzi³am, ³e zdo³am to odkupiaæ przywdziewaj¹c strój mniszki i uczestnicz¹c w mod³ach w klasztorze. Nie zamierza³am spotkaæ siê z tob¹. Œudzi³am siê, ³e po jakimœ czasie dam sobie ostrzyc w³osy i przyoblekê welon. Powiedz mi, ukochany, czy ludzie zawsze k³ami¹ przed sob¹, ³eby uzyskaæ to, czego pragn¹.

— Cz³owiek jest niepoprawnym k³amc¹ — powiedzia³em. — Wierzy w to, na co ma nadziejê, i uwa³a za s³uszne to, czego pragnie. Ale w sercu nie mo³e jednak oszukaæ siebie samego.

— Johannesie Angelosie — rzek³a z namys³em. — Uwaga³am, ³e by³oby najlepiej dla nas obojga, gdybyœ chcia³ siê ze mn¹ o³lenia.

— Po³o³y³a mi d³oñ na ustach, ³ebym nie móg³ mówiaæ. — Wprawdzie koœció³ ³aciñski udzieli³ ci sakramentu œlubu, a ³ona twoja ³yje, ale to nic nie znaczy. Jeœli zechcesz wyrzec siê herezji i wyg³osiæ jedyne prawdziwe wyznanie wiary, mo³esz otrzymaæ chrzest na nowo. Jest mnóstwo kap³anów, którzy chêtnie uznaliby twoje poprzednie ma³œeñstwo za niewa³ne i daliby ci œlub choæby po to, by podra³niaæ ³acinników.

— I jakie³ mia³oby to wtedy znaczenie? — zapyta³em. — W sercu jestem poœlubiony pani Ghicie. Nie chcê z³amaæ sakramentu. Mego serca nawet sam papie³ nie mo³e zwolniaæ z ma³œeñstwa, skoro kiedyœ zawar³em je z wolnej woli.

Anna patrzy³a na mnie spod spuszczonej rzês z nienawicci¹ we wzroku.

— Wiêc ona znaczy dla ciebie wiêcej ni³ ja — powiedzia³a. — Có³ mogê poradziæ na to, ³e przetrwoni³œe ³ycie w ramionach innej kobiety i ³e ci siê to sprzykrzy³o. Nie potrafisz siê nawet œmiaæ. Nie, nie umiesz siê œmiaæ. Gdybyœ umia³, o³eni³byœ siê ze mn¹. Dlaczego nie chcesz mi daæ spokoju sumienia? Sam nie masz przecie³ nigdy spokojnego sumienia bez wzglêdu na to, co robisz.

— Nie mia³abyœ wcale spokoju sumienia — odpar³em. — Ma³œni³stwo bez zgody twego opiekuna, pod fa³szywym albo niepe³nym nazwiskiem, nie mia³oby ¼adnego znaczenia. Zarówno przed œwieckim, jak i przed koœcielnym trybuna³em mog³oby w ka³dej chwili zostaæ uniewa³nione.

— Uniewa³nione, tak — odpar³a — ale by³by to spór prawny. A nie zbrodnia. Dlaczego nie moglibyœmy zawrzeæ ma³œni³stwa w dobrej wierze, choæby nawet potajemnie. Mog³abym wtedy przenieœæ siê do ciebie do domu. Rankami budzi³abym siê naga pod t¹ sam¹ ko³dr¹, co ty. Czy nie warto, ¼ebyœ dla tego nagi¹³ trochê twoje sztywne sumienie.

Wpatrywa³em siê w ni¹.

— Jesteœ moim grzechem — rzek³em. — Mój grzech stanie siê tylko wiêkszy, jeœli z³amiê dla ciebie œwiêty sakrament. W sercu pope³niam cudzo³óstwo, gdy tylko patrzê ci w oczy albo dotykam twojej d³oni. Ju³ kiedy zobaczy³em twoje oczy po raz pierwszy, pozna³em ciê i serce otwar³o mi siê dla grzechu. Dlaczego nie chcesz mnie zrozumieæ?

— Dlaczego nie mo³esz byæ tylko cz³owiekiem i potargowaæ siê trochê ze swoim sumieniem? — nie ustêpowa³a. Ale równoczenie czerwieni³a siê coraz silniej i silniej. Rumieniec rozszerz³ siê na ca³¹ jej szyjê.

— Kocham ciê za ka³dym razem, kiedy patrzê na ciebie — wyzna³a. — Chyba tak jest. W sercu moim zgrzeszy³am ju³ z tob¹, jakkolwiek wed³ug œwieckiego prawa jeszcze nie robi³am nic z³ego. Czy nie rozumiesz, ¼e chcê zabezpieczyæ ciebie i siebie, tak ¼eby nikt nie móg³ nas oskar³yaæ przed prawem, gdyby dosz³o do czegoe miêdzy nami?

— Bóg niech bêdzie nam mi³oœciwy! — wykrzykn¹³em. — Jeœli pójdziemy z sob¹ do ³o³a, grzech nasz nie bêdzie chyba ani wiêkszy, ani mniejszy od tego, ¼e koœció³ pob³ogos³awi nasz zwi¹zek. To sprawa miêdzy tob¹ i mn¹. Tylko wobec siebie nawzajem jesteœmy odpowiedzialni. Ale czy choæ jeden raz próbowa³em zwabiaæ ciê do ³o³a? Przynajmniej za to nie mo³esz mnie obarczaæ win¹.

— Oczywiście, ¼eœ próbowa³. Oczywiście. D³oñmi. A zreszt¹ ta sprzeczka jest g³upia i niepotrzebna, gdy³ mówimy o ró³nych rzeczach. Ty wsiadasz zaraz na wielkiego konia, jak wszyscy mê³czyŹni, i mówisz o zasadach, podczas gdy ja, jako praktyczna kobieta, mówiê o tym, jak najlepiej mo³na by tê sprawê za³atwiaæ bez naruszenia moralnoœci i dobrych obyczajów bardziej, ni³ to konieczne.

Wpatrywa³em siê w ni¹ zdumiony.

— Uwa³asz wiêc poza tym sprawê za rozstrzygniê¹?

— Naturalnie — odpar³a zezuj¹c na mnie przez rzêsy, jakby delectowa³a siê moim wzburzeniem.

— W takim razie — rzek³em — co nas u diab³a obchodz¹ moralnoœæ i dobre obyczaje. Jesteœmy przecie¿ doros³ymi ludŸmi. Wnet Turcy stan¹ pod bram¹ miasta. Potem zagrzm¹ dzia³a. Potem przyjdzie strach i œmieræ. To chyba obojêtnoœæ, czy bêdziemy formalnie poœlubieni, czy nie, kiedy spotka nas œmieræ.

— Dziêkujê, mój ukochany, dziêkujê — odpar³a z udan¹ radoœci¹. — Jeœli to dla ciebie obojêtnoœæ, w takim razie ja jako kobieta wybieram naturalnie ma³¿eñstwo.

Siêgn¹³em po ni¹, ale rzuci³a siê w bok i poci¹gnê³a mnie za sob¹ w trawê. Jej oczy ucemiecha³y siê drwi¹co. Œmia³a siê g³oœno, opieraj¹c mi siê ze wszystkich si³. A kiedy przygniot³em j¹ do ziemi, napiê³a ca³e cia³o, przycisnê³a d³onie do mojej piersi i szept³a z zamkniêtymi oczyma:

— Nie, Johannesie Angelosie, nigdy w ¿yciu. Gwa³tem nie dostaniesz mnie nigdy. Nie prêdziej, nim odrzucisz sw¹ ³aciñsk¹ herezjê i pob³ogos³awi nas grecki kap³an.

Nasze zapasy by³y podniecaj¹ce i rozkoszne. A¿ nagle zeszywnia³a i zblad³a, otwar³a oczy i wpatrzy³a siê we mnie rozszerzonymi czarnymi Ÿrenicami. Naraz wbi³a zêby w moje ramiê i ugryz³a mnie z ca³ej si³y, jak gdyby chcia³a wyrwaæ kawa³ cia³a. Krzykn¹³em z bólu i puœci³em j¹.

— Masz — wymamrota³a. — Teraz mi wierzysz. Chcesz mnie drêczyæ?

Usiad³a, przyg³adzi³a w³osy i siedzia³a spokojnie z d³oñmi przycieniêtymi do policzków.

— Czy to ja — mruczy³a wpatruj¹c siê przed siebie — czy to ja jestem Ann¹ Notaras? Ja, co tarzam siê w trawie pod ³acinnikiem jak dziewczka z tawerny w stajni. Nigdy, nigdy bym tego o sobie nie pomyœla³a.

Potrz¹snê³a g³ow¹. Nagle uderzy³a mnie w twarz i szybko siê poderwa³a. Zrozumia³em j¹. Wina by³a po mojej stronie.

— Nigdy, nigdy wiêcej nie chcê ciê ogl¹daæ — powiedzia³a przez zaciœniête zêby. — Nienawidzê ciê bardziej ni¿ czegokolwiek na œwiecie. Nienawidzê twoich oczu i twoich ust, i twoich d³oni. Ale najbardziej nienawidzê twego sumienia. I tego jasnego p³omienia. Jak mo¿esz pozwoliæ sobie na to, by pleœæ takie bzdury.

Poprawi³em na sobie odzie¿. Milcza³em.

— Masz s³uszoœæ, Anno — powiedzia³em w koñcu. — Tak dalej byæ nie mo¿e.

Czy napisa³em, ¿e ju¿ siê wiêcej nie k³ócimy?

Ostatni dzień w tym miesi¹cu. Niebawem wszystko przeminie.

Cesarz nie waży się czekać d³użej. Dzieć żeglarze wykopali ostami kawa³ek fosy i nape³nili ją wod¹. Może prowizoryczna obudowa z pali i kamieni wytrzyma tak d³ugo, jak będzie potrzeba.

W trakcie roboty żeglarze zerkali często w stronę wzgórza. Nie było już s³ychać fletów ani bębnow i nawet flag nie było. Cesarz miał na sobie srebrny he³m i pancerz i wjecha³ sam na jedno ze wzgórz razem z oddziałem strażniczym. Ale Turków nie było widać. Ich wojsko jest wielkie i porusza się powoli.

Wenecjanie ze swój¹ dwunastoosobow¹ rad¹ na czele wkroczyli dzień do pa³acu cesarskiego. Cesarz powierzył im obronę czterech bram Blachern i oddał im klucze. Sam odpowiada nominalnie za bramę św. Romana. W rzeczywistości broni i jej, i doliny rzeki Lykos aż do bramy Charisiosa Giustiniani. Od dzień panuje pełne pogotowie, a warty zostały wielokrotnie wzmocnione. Mimo to większą za³ogi mieszka jeszcze w kwaterach wewnątrz miasta.

Po naszym ostatnim spotkaniu Anna Notaras nie opuszcza³a klasztoru przez trzy dni. Nie wiem, czy to mnie, czy siebie chcia³a ukarać. Trzeciego dnia przyszła sama Charykleja ze swoim drewnianym talerzykiem, usiadła swobodnie przy stole w kuchni i zaczęła ż³alenie narzekać na kapryśność m³odych kobiet. Manuel przyniósł jej jedzenie z tawerny naprzeciwko i po d³uższym certowaniu się zjadła je z apetytem. Wyglądało to tak, jakby uważała, że nadużywa naszej gościnności, jeżeli jest bez Anny. Dlatego osobiście nale³em jej winą, aby pokazać, że jest mile widziana nawet sama. Wzbraniała się przerażona, przelegnęła się znakiem krzyża i wypięła trzy duże puchary.

— Siostra Anna modli się o wskazanie jej drogi — wyznała. — Siostra Anna boi się pokusy w twoim domu.

— Ten, kto się boi pokusy, już się jej podda³ — odpar³em.

— Bardzo mi przykro to s³yszeć, siostrze Charyklejo. Pozdrów ją i powiedz, że w żaden sposób nie zamierzam nikogo wodzić na pokuszenie ani gorszyć. Powiedz jej, że jeżeli chodzi o mnie, może trzymać się z daleka od mego domu.

— E, tam — prychnęła siostra Charykleja. Moje s³owa wcale nie przypadły jej do gustu. — To tylko kaprysy. Któraż kobieta wie w³acęciwie, czego chce. Udziałem kobiety jest znosić różne pokusy na tym świecie. I najlepiej też spotykać je dzielnie, z wysoko podniesion¹ g³ow¹, i nie schodzić im tchórzliwie z drogi.

Ojciec Charaklei opowiada³ jej wszystkie stare greckie baśnie i mity, jakie zna. Ma ona żywą wyobraźnię i lubuje się z całej duszy w snuciu dalej w¹tku baśni o Annie i o mnie. W głębi serca jest urodzon¹ kuplerk¹ tak jak wszystkie kobiety. Ale bez złych zamiarów.

Nie wiem, co powiedziała Annie, ale nazajutrz Anna przyszła z nią znowu. Gdy tylko weszła do

mojej izby, odrzuci³a g³owê do ty³u i zsunê³a kaptur mniszki. Znowu odzia³a siê jak szlachetna œwiatowa dama. Umalowa³a wargi i policzki i ufarbowa³a brwi i rzêsy na niebiesko. Minê mia³a wynios³¹ i zwraca³a siê do mnie jak do kogoœ obcego.

— Siostra Charakleja twierdzi, ¿e cierpia³eœ z powodu mej nieobecnoœci — powiedzia³a ch³odno. — Mówi³a, ¿eœ schud³ i poblad³ przez te parê dni, tak ¿e nawet w oczach pojawi³ ci siê dziki i gor¹czkowy blask. Nie chcê naturalnie, ¿ebyœ chorowa³ z mojego powodu.

— W takim razie k³ama³a — odpar³em równie ch³odno. — Niczego mi nie brakowa³o. Przeciwnie, po raz pierwszy od dawna odczuwa³em b³ogi spokój. Nie musia³em s³uchaæ docinków, które rani³y niepotrzebnie moje serce.

— To prawda, to prawda — syknê³a zaciskaj¹c zêby. — Co ja tu w³aœciwie robiê. Nie wygl¹da na to, ¿eby ci czegoœ brakowa³o.

Najlepiej pójdê ju¿ sobie. Chcia³am tylko na w³asne oczy przekonaæ siê, ¿e nie jesteœ chory.

— Nie odchodŸ tak zaraz — poprosi³em szybko. — Manuel przygotowa³ dla Charyklei konfitury i ciasto. Pozwól biednej kobiecie siê po¿ywiæ. Wikt klasztorny jest chudy. Sama masz te¿ zapadniête policzki i wygl¹dasz na niewyspan¹.

Podesz³a spiesznie do mego weneckiego zwierciade³ka.

— Nie widzê ¿adnej skazy na mojej twarzy — rzek³a.

— Tak ci b³yszczy¹ oczy — b¹kn¹³em. — Nie masz chyba gor¹czki? Pozwól, ¿e dotknê twojej szyi.

Cofnê³a siê.

— Oczywiœcie, ¿e nie pozwolê — oburzy³a siê. — Spróbuj tylko, a uderzê ciê.

W chwilê potem le¿a³a w moich ramionach. Ca³owalicemy siê i pieœcili w dzikim pragnieniu. Ca³owalicemy siê tak, ¿e zapomnielicemy o czasie i miejscu. Kaptur mnisi nie chroni³ jej ju¿. Dysz¹c ca³owa³a mnie ¿arliwie, pieœci³a moj¹ g³owê i ramiona, obejmowa³a mnie mocno w pasie. Ale moje po¿¹danie p³onê³a na pró¿no. Jej wola i dziewiczoœæ czuwa³y nawet wtedy, gdy mia³a oczy mocno zamkniête. Dopiero gdy zacz¹³em s³abn¹æ, otwar³a je, odsunê³a mnie od siebie i rzek³a ze zwyciêsk¹ dum¹:

— Widzisz, przynajmniej mogê ciê drêczyæ, jeœli ju¿ nic wiêcej.

— Drêczysz w równym stopniu sam¹ siebie — odpar³em z oczyma jeszcze wilgotnymi od œez namiêtnoœci.

— Nie wierz w to — odpar³a. — Dopóki wiem, ¿e potrafiê przemieniaæ tw¹ radoœæ w ból, rozkoszuje siê tym, co robiê. Zobaczysz, kto z nas dwojga jest silniejszy. Z pocz¹tku by³am zbita z tropu skutkiem braku doœwiadczenia, ale stopniowo nauczy³am siê trochê twoich zachodnich

obyczajów.

Drżącymi rękami zaczęła porządkować odzież i układać włosy przed zwierciadłem.

— Nie myśl, że jestem tak naiwna, i możesz zrobić ze mną, co zechcesz — mówiła z przekornym uśmiechem. — Tę pomysłkę popełnię na początku i wtedy graję na mnie jak na kitarze. Teraz moja kolej grać na tobie. Zobaczmy, jak długo to wytrzymasz. Jestem kobietą dobrze wychowaną i dorosła też jestem, jak na to wiele już razy wskazywałem. Mnie nie uwiedziesz tak, jak uwodzi się pierwszą lepszą dziewczynę z oberży.

Była jak odmieniona. Sam jej głos był ostry i pełen drwiny. Wcisnęła dygotałem. Nie mogłem jej nic odpowiedzieć. Patrzyłem tylko na nią. Rzuciła mi kokieteryjne spojrzenie przez ramię. Smukła była szyja. Niebieskie brwi. Jej głowa wychylała się jak kwiat z drogocennej szaty. Hiacyntowy zapach jej policzków trwa jeszcze na moich dłońach.

— Nie poznaję cię — rzekłem w końcu.

— I ja sama siebie dobrze nie poznaję — przyznała w przystępie szczerości. — Nie wiedziałam, co się we mnie kryje. Widocznie robię ze mnie kobietę, panie Jeanie Ange.

Podbiegła, chwyciła mnie obiema rękami za włosy, potrzęsnęła mocno moją głowę i pocałowała mnie w usta. Potem równie nagle mnie odepchnęła.

— To ty mnie tak robię — rzekła miękko. — Budzisz do życia wszystkie moje złe cechy. Ale to wcale nie jest przykre obudzenie. Jestem ciekawa siebie samej.

Ujęła moją bezwładną dłoń i zaczęła w zamknięciu pięści jej koniuszkami palców.

— Słyszałam o obyczajach na Zachodzie — powiedziała. — Sam mi o nich opowiadałem. Szlachetni panowie i damy mogli całkiem otwarcie kłapać się i igrać ze sobą. Piękne damy chodziły odsłoniętymi piersiami i pozwalają, by ich przyjaciele witali je dworskim pocałunkiem w sam kwiatusek. Swawolne towarzystwa zabawiają się parami przy fletach i winie. Nawet żonaci pozwalają swoim żonom iść do żółka i poddawać się pieścizom dobrego przyjaciela, dopóki nic gorszego się nie dzieje.

— Masz dziwne pojęcie o zachodzie — powiedziałem. — W każdym kraju są ludzie lekkomyślni i zepsuci i ci mają swoje własne obyczaje. I to zarówno chrześcijanie, jak Turcy. W Wenecji i w Konstantynopolu. Dlaczego też ludzie tego pokroju tak chętnie podróżują pod różnymi pretekstami z kraju do kraju. Nawet pielgrzymki są tylko pretekstem dla wielu w tych trudnych i zepsutych czasach, kiedy wiara jest martwa i zostaje z niej tylko powłoka. Im bardziej człowiek szuka rozkoszy, tym trudniej mu znaleźć rozrywkę nowego rodzaju. W takich sprawach istnieje granica dla ludzkiej wynalazczości i człowiek jest zmuszony zadowalać się mocno ograniczonym światem swoich zmysłów. Kto nie pragnie niczego innego, pozostaje wiecznie nie zaspokojony.

Doprawdy dziwne pojęcie masz o Zachodzie — powtórzyłem. — Spotkałem tam wielu oświeconych mężów, bogaczy, którzy rozdali majątek biednym i poszli do klasztoru, szlachetnie

urodzonych, którzy wyrzekli się swej pozycji, żeby żyć z jałmużny, uczonych, którzy niszczyli sobie wzrok odczytując stare manuskrypty, księżki, którzy poświęcili fortunę za stary nadzarty przez szczury rękopis, astrologów, którzy spędzają życie na obliczaniu orbit ciał niebieskich i ich wpływu na los człowieka, kupców, którzy wynaleźli buchalterię, żeby w każdej chwili mieć obraz swego majątku. Śpiewajcy i grający gópcy są w każdym kraju. Tylko formy obcowania między mężczyznami i kobietami się zmieniają.

Wydawało się, że prawie nie słyszy moich słów. Wierciła się i obracała przed zwierciadłem, odpięła broszkę i zsunęła sukienkę z ramion, obnażając piersi i przyglądając się przy tym z górną przekrzywioną krytycznie swemu odbiciu. Równocześnie obserwowała mnie bacznie w lustrze.

— Nie — rzekła — nie, moja wstydlivość zakazuje mi chodzić tak na oczach mężczyzn. Przynajmniej musiałabym najpierw zobaczyć, jak robi to inne kobiety. Może wówczas można by się szybko przyzwyczaić i nie byłoby już w tym nic złego.

— Kusisz mnie — rzekłem. W gardle zrobiło mi się sucho.

— Ale skąd — odparła obojętnie i szybko podciągnęła suknię.

— Jakżeż bym mogła! Ciebie, który jesteś taki nieugięty i czysty? Jak taka niedoświadczona kobieta może ciebie kusić? Sam przecież mówisz, że musisz znaleźć nowego rodzaju rozrywki. Jakżeż ja mogłabym ci zgotować odmianę?

Jej złośliwość oburzyła mnie, choć postanowiłem zachować spokój.

— Nigdy tego nie powiedziałem! — wykrzyknęłem. — To nie o sobie mówię. Przeciwnie. Zawsze raczej unikałem kobiet, niż czułem do nich pociąg. Zamcały mi tylko umysł, zaciemniały jasność myślenia. Dlatego chciałem trzymać się od nich z dala. Zaczęłem nienawidzić ich błądzących oczu i duszących pieśczoł.

Anna Notaras odwróciła się i splótła ręce za plecami.

— Duszących pieśczoł — powtórzyła. — Nienawidzę cię!

— Nie ciebie miałem przecież na myśli! — krzyknęłem przerażony. — Panie Boże, naturalnie nie myślałem o tobie!

— Wyłoty ścinniku! — syknęła. — Wydmuchana skorupko!

— Porwała swój mnisi habit i owinęła się nim, naciągnęła kaptur na głowę i welon na twarz. — Egnaj — powiedziała — i dziękuj ci za wszystkie dobre rady. Następnym razem będę młodsza.

Nie była na mnie zła. Wiedziałem to, choć celowo rozdarła mi serce swoimi słowami. Nie odeszła w gniewie, lecz z zadowoleniem i z wysoko podniesioną głową. Sama powiedziała: następnym razem. I ja, nieborak, szeptem, że znam ją tak, jakby była częścią mojej własnej istoty.

Od wczesnego ranka brzmiały dzwony kościelne i koczki klasztorne wzywając ludzi do modłów za miasto. Był promienny, piękny dzień, przecudny poranek wiosenny. Olbrzymi łańcuch zaporowy leżał już gotów pod murem portowym. Pale zapory odnowiono, a ogniwa łańcucha naprawiono i wzmocniono. Leżał on w zwojach na brzegu, ale mimo to sięgał od wieży Eugeniusza aż do wieży św. Marka. Po nabożeństwie wielu niedzielnych spacerowiczów przyszedł na brzeg, żeby popatrzeć na zaporę portową. Okręgił ociosane pale, które mają dźwigać łańcuch na powierzchni wody i wzmocniać go, są tak grube, że dorosły mężczyzna nie może ich objąć ramionami. Ogniwa są grubości mojej ręki, a postawione na sztorc sięgają mi do pępka. Pale poszczepiano grubymi hakami. Słynny łańcuch zaporowy Joannitów przed wejściem do portu na Rodos to zabawka w porównaniu z tym. Nawet największy okręt nie zdoła go przerwać. Rodzice pokazywali łańcuch dzieciom, które bez trudu przełaziły przez jego ogniwa. Nawet cesarz ze swoją świtą przyjechał do portu, aby obejrzeć zaporę. Jeden koniec łańcucha jest przykuty do skały koło wieży Eugeniusza.

Po południu obie mniszki trzymając się za ręce przyszedły znowu do mego domu. Poranne nabożeństwo i widok łańcucha zaporowego dodały Charyklei nowej otuchy. Paplała bez przerwy i opowiadała Maneulowi, jak to wielu świętych i sama Matka Boska przez wieki chronili Konstantynopol i zmuszali Turków i innych napastników do ucieczki. Odkąd Turcy zbudowali twierdzę nad Bosforem, sam niebiański wódz archanioł Michał z płonącym mieczem przeniósł się z Bosforu do Konstantynopola, zapewniała. Wielu wiarygodnych świadków widziało go już w chmurach nad kościołem św. Apostołów. Jego szata była tak olśniewająca, że ludzie musieli zakrywać twarz i odwracać wzrok.

— Ile par skrzydeł miał? — dopytywała się żywo Manuel, by nareszcie uzyskać jasność w tej starej spornej sprawie.

— Nie było nikogo, kto by zdłżył policzyć — odburknęła opryskliwie Charykleja. — Płonący miecz oślepił ludzi i nikt przez długą chwilę nie widział nic, prócz rozrzuconych dysków na całym niebie.

W ten sposób gawędzili, a ja również brałem chwilami udział w rozmowie, gdyż była niedziela i piękna pogoda. Anna zaczęła stanowczo wzbraniać się wejść do mojej izby. Siedziała w milczeniu i była znowu całkiem odmieniona. Otulona od stóp do głów w czarny strój mniszki, twarz miała zakrytą i dłońmi schowane w szerokich rękawach. Kiedy ją o coś pytałem, potrzebowała tylko lekko głową, jak gdyby złożyła celubne milczenia. Tyle tylko mogłem dostrzec z jej twarzy, że była całkiem blada. Jej duże brzożowe oczy patrzyły na mnie pełne wyrzutu. Otoczone były sinymi cieniami, a powieki miała napuchnięte, jakby płakała. Krótko mówiąc, robiła, co w jej mocy, żeby wzbudzić we mnie współczucie i wyrzuty sumienia. Kiedy usiłowałem wziąć ją za rękę, cofnęła ją z przerażeniem.

Podejrzewa³em, że upudrowa³a się na bia³o i uszminkowa³a na niebiesko wokó³ oczu, tak nienaturalnie wygl¹da³a.

Napiwszy się trochę więcej wina siostra Charykleja zerka³a na ni¹ od czasu do czasu, nie mog¹c się powstrzymać od chichotu. Za każdym razem Anna rzuca³a jej gniewne spojrzenie, tak że tamta zakrywa³a usta d³oni¹, ale po chwili chichota³a znowu.

W końcu nie mog³em już tego d³użej znieść. Podeszed³em do Anny, chwyci³em ją za przeguby r¹k, poderwa³em na nogi i zapyta³em gwa³townie:

— Dlaczego udajesz? Co ta ma³pia gra ma oznaczać?

Uda³a przestraszona¹, przy³oczy³a palec do warg i rzek³a ostrzegawczo:

— Tss, s³udzy cię s³ysz¹.

Jakby poddaj¹c się czemuś nieuniknionemu, wzruszy³a ramionami i posz³a za mn¹ do schodów, ale wzbrania³a się znów stanowczo wejść do mojej izby.

— Nie, tego g³upstwa nie powtórzę — powiedzia³a. — Muszę dbać o moją opinię. Co twój s³uż¹cy o mnie pomyśli?

A skoro mowa o s³uż¹cy — ci¹gnę³a coraz bardziej porywczo — zachowujesz się tak, jakbyśmy już byli ma³żeństwem, obrażaj¹c mnie w obecności s³uż¹by. I nie powinieneś też gadać o bzdurach z t¹ prost¹ kobiet¹, która fa³szywie rozumie każde s³owo. A może to ja ciebie źle zrozumia³am? Może to w niej się zakocha³eś, a ja jestem tylko pretekstem, żebyś się z ni¹ mógł spotykać potajemnie i dawać jej wino do picia i czynić z niej ofiarę twoich ż¹dz, kiedy nie może się już bronić. Dlatego też nie odważy³am się puszczać jej tutaj samej, choć naturalnie najchętniej uniknę³abym ogl¹dania więcej tego domu.

— Ach, Anno — rzek³em b³agalnie — dlaczego jesteś taka? Nie wiem już, co mam myśleć o tobie. Czy to ty oszala³a, czy mnie zamroczy³o?

— Naturalnie, naturalnie, obrażaj mnie i nazywaj zamroczoną¹ — ci¹gnę³a Anna bezlitośnie. — To moja własna wina, gdyż opuści³am dom i rodzinę i odda³am się w twoje ręce. Nie mogę nawet przypomnieć sobie, kiedy ostatni raz s³ysza³am od ciebie życzliwe s³owo. Nic ci się nie podoba. Jeżeli ubiorę się stosownie do mego stanu i wychowania, traktujesz mnie jak dziewczynę. Jeżeli staram się ciebie zadowolić i zachowuję się skromnie i z umiarem, przeklinasz mnie i obrażasz, sprawiasz mi ból swymi twardymi rękami i wleczesz mnie do swej izby, żeby dopuszczać się na mnie gwa³tu. Przeklinaj mnie, jeżeli koniecznie chcesz, ale najpierw wyjmij belkę z własnego oka.

— Zmi³uj się Boże, nade mn¹, który utkn¹³em w sieci takiej kobiety — jękn¹³em wyczerpany i zrozpaczony. — Jestem chyba naprawdę ³acinnikiem w sercu i nigdy nie potrafię zrozumieć Greczynki.

Zmięk³a trochę, rozwar³a znowu szeroko swe przecudne oczy i odrzek³a:

— Nie narzekaj na Greków. Ty po prostu nie rozumiesz kobiety. Może wcale nie jesteś żadnym hulak¹ ani uwodzicielem, tylko przeciwnie, ca³kiem niedoświadczonym mę³czyzn¹. Dlatego też bę³dę chyba zmuszona ci przebaczyć.

— Przebaczyć mi?! — wykrzykn¹³em z furi¹. — Kto z nas ma tu w³aciewie co³ do przebaczenia! Ale bardzo proszę, przebac mi. B³agam cię o to pokornie, jeżeli tylko zechcesz skończyć z tymi przera³liwymi wymówkami i dokuczaniem. Nie wytrzymuj³ już tego. Dlaczego jesteś taka dla mnie?

Spuści³a wstydliwie oczy, ale zerka³a na mnie ukradkiem przez rzęsy.

— Dlatego, że kocham cię, panie Johannesie Angelosie — szepnę³a miękko. — Dlatego, że kocham cię tak okropnie, iż chce mi się p³akać, gdy tylko o tym pomyślę. I dlatego, że postępujesz tak dziecinnie. Ale to może w³acenie dlatego kocham cię tak bardzo.

Wpatrywa³em się w ni¹ nie wierząc w³asnym uszom i nic nie rozumiej¹c.

— Dziwna ta mi³ość — b¹kn¹³em.

Poklepa³a mnie przyjaci³nie po policzku.

— Mój przyjacielu, mój jedyny ukochany — powiedzia³a czule. — Dlaczego jesteś tak straszliwie uparty?

— Ja? Uparty? — Zaniemówi³em z gniewu, tak że musiałem prze³kn¹ąć, żeby móc cokolwiek powiedzieć. — Przynajmniej nie jestem tak diabelnie kapryśny jak ty.

— Kapryśny? — zapyta³a, jakby poważnie zastanawiaj¹c się nad tym s³owem. — Czyżbym rzeczywiście by³a kapryśna? No tak, równie prosta jak ty w tych sprawach nie jestem. Kobieta jest zazwyczaj trochę bardziej skomplikowana.

— Czegoż to chcesz ode mnie? — wykrzykn¹³em. — Powiedz wreszcie!

— Tak legalnego małże³ństwa, jak to w obecnych warunkach możliwe — odpar³a jasno, k³ad¹c nacisk na każdym s³owie. — Muszę myśleć o mojej dobrej s³awie, o przysz³ości, o mojej rodzinie i o ojcu.

Zacisn¹³em pi³ęci, a³ paznokcie wbi³y mi się w d³onie.

— Nie ma żadnej przysz³ości — powiedzia³em si³¹ nad sob¹ panuj¹c. — Postaraj się wreszcie zrozumieć, że twoje pochodzenie i pa³ac twego ojca, i twoja dobra s³awa, i wszystko inne wnet już nie bę³dzie mia³o żadnego znaczenia. Tureckie armaty stoj¹ o pi³ę tysi³cy kroków od miasta. Jest ich tak wiele, że nie można ich nawet zliczyć. Nie mamy żadnej przysz³ości, zupełnie żadnej,

rozumiesz?

— Dlaczego w takim razie tak straszliwie się opierasz? — odrzekł a zmuszając się, by słowa jej brzmiały równie spokojnie jak moje. — Jeżeli już nie mamy czego oczekiwać i nic nie ma żadnego znaczenia, dlaczego na Boga nie chcesz spełnić mego życzenia w tej sprawie? —

— Kościół s¹ zjednoczone — odparł. — Staraj się to zrozumieć. Unia jest proklamowana. Łaciński celub jest równoznaczny z greckim. Dlatego z³amałbym sakrament, gdybym oświadczym z³asnej woli wziąć celub po raz drugi. To sprawa zasadnicza. Panie Boże, nie zaparłem się swojej wiary nawet mając miecz na gardle. Równie haniebnie byłoby robić to teraz tylko dla kaprysu kobiety.

— W większości kościołów wciąż jeszcze czyta się wyznanie wiary bez dodatku — odparł uparcie. — Celuby i pogrzeby, chrzest i komunie odbywają się według starej formy. Georgios Mammias jest fałszywym patriarchą, wyrzuconym ze świętego synodu patriarchów. Papież nie może go wywyższać. Jest on cieniem, któremu cesarz nadał godność. Prawdziwy kościół grecki jest ukryty za tym cieniem i wystąpi znowu, gdy nadejdzie czas. Przyjdź do niego, a twoje sprzeczne z rozsądkiem poprzednie małżeństwo stanie się nieważne samo przez się, tak jakby nigdy nie istniało.

Biłem się w pierze pięściami i wyrwałem sobie włosy z głowy.

— Dlaczego przyszedłem na ten świat potępienia! — wykrzyknął gorzko. — Dlaczego nie mogę żyć tak jak chcę i jak mi nakazuje sumienie! Jakże to przekleństwo cię na mnie i na moim życiu? Czy i ty musisz nasycać na mnie klechów i prawników, choć nawet cię nie dotknę.

— I nie dotkniesz mnie nigdy, choćby miało mnie to kosztować życie! — wybuchnął. — To staje się sprawą zasadniczą i dla mnie, tak jak ty powtarzasz to wciąż bez końca. Wzyci sobie, jak ci nakazuje twoje sumienie, ale wtedy będziesz żył i umrzesz samotny. Na ziemi żyjemy, a nie w tysiącletnim królestwie. Ten, kto chce żyć między ludźmi, musi zrezygnować z czystki siebie samego i dostosować się do innych. Opuścił dla ciebie dom i ojca. Z czegoś musisz i ty ustąpić. Inaczej będziesz wiedział raz na zawsze, że nie jesteśmy dla siebie stworzeni. Trzeba wybierać, sam to kiedyś mówiłem. Wybieraj więc teraz. To twoja kolej. I takie jest moje ostatnie słowo!

Ze złości gniewu w oczach wpadłem do izby, przypasałem miecz, wciągnąłem buty i chwyciłem pancerz.

— Węgnaj, Anno! — krzyknął przebiegając obok niej po schodach, by wyjść z domu. — Odszukać znajdziesz mnie na murze, a nie tutaj. Dostać jabłko, ale nie ośmiesz go nadgryźć, żeby nie znaleźć w nim robaka.

— Masz tu swoje jabko! — wykrzyknęła w odpowiedzi i rzuciła we mnie pierwszym przedmiotem, który wpadł jej rękę. Przypadkiem była to moja drogocenna szklana latarnia. Szkło rozprysło się na mojej głowie i poraniło mi kark i rękę. Ale w owej chwili nawet tego nie zauważyłem. Zatrzasnąłem za sobą drzwi, a za zadrżała cała dom.

Podbiegła i otworzyła je na nowo i krzyknęła za mną z niepokojem:

— Chyba nie stało ci się nic złego?

Nie odwróciłem się. Pędziłem ulicą, a pancerz szczekał mi pod ramieniem, jak gdyby ocigał mnie sam diabeł. Tak, kochałem ją ponad wszelki rozsądek.

4 kwietnia 1453

W poniedziałek założono łańcuch i zagrodzono wejście do portu od wieży Eugeniusza do Galaty w Perze. Port jest zamknięty. Żaden statek nie może już wypłynąć na morze. Łańcuch unosi się na wodzie wijąc się jak wielki wąż od brzegu do brzegu.

O zmroku cała północno-zachodni horyzont rozjaśnił się od tureckich ognisk obozowych.

Opuściwszy dom udałem się do kwatery Giustinianiego przy bramie św. Romana. Łacinnicy walczyli się w wieżach i strażnicach, warzeli baraninę w kotłach, grajki w karty i pijali wino. Grecy śpiewali psalmy na wiele głosów i modlili się. Strażnicy czuwali na murach. Od czasu do czasu któremuś z nich zdaje się, że widzi cień poruszający się w ciemnościach, rzucają wtedy pochodnię albo posyłają za fosą pionierów straż. Ale przed murami jest pusto.

Wnet będzie koniec z warzeniem mięsa i kotły zostaną napełnione w zamian roztopionym olejem i wrzącą smołą.

Na murach ustawiono dużo szlang i wężownic, jak również pewną liczbę ciężkich bombard,

które wypluwaj¹ duże kamienne kule wysokim ³ukiem. Ale jeszcze ich nie próbowano. Proch oszczędza się dla hakownic i rusznic, które strzelaj¹ pociskami z o³owiu.

Technicy cesarscy ustawili także na murze zewnętrznym staroćwieckie balisty i katapulty. Wyrzucaj¹ one wielkie bloki kamienne daleko za fosę, ale pociski te lec¹ wolniej niż kamienne kule bombard.

Jeżeli pozwolą za³odze wybierać między rusznic¹ i kusz¹, to za ledwie jeden na pięćdziesięciu wybiera rusznicę. Kusza jest i pewniejsza, i bezpieczniejsza.

Niebo mieni się czerwienią na północnym zachodzie i ³acinnicy zak³adaj¹ się między sobą, czy Turcy stan¹ pod naszymi bramami już jutro. Napięcie wprawia wszystkich w niepokój i nikt nie sypia dobrze. Zawodowi ³o³nierze kln¹ dużo i często. Razi to Greków, którzy trzymaj¹ się z dala od ³acinników.

Gorycz i zwł¹tpienie wkradaj¹ się do mego umys³u, gdy tak czuwam wraz z innymi. Nie mogę przestać myśleć o Annie Notaras. Nie mogę. To niemożliwe, żeby to tylko los tak niewzruszenie pcha³ mnie na tę drogę. Dlaczego ona tak uparcie chce się zwi¹zać ze mn¹ w³em ma³ęńskim? Powinna przecież rozumieć, że mam powód, by odmawiać. Mam taki powód. Mam.

Gdybym zapar³ się unii i wzi¹³ o³lub z Ann¹ Notaras, oznacza³oby to tylko, że ulegam ciemnej pokusie.

Dlaczego wesz³a na moj¹ drogę? Czy nie by³o to z góry uplanowane? Czy rzeczywiście ojciec jej nie wie, że zosta³a w mieście? A może dział³aj¹ razem, ojciec i córka, w tajemnym porozumieniu? Ale Łukasz Notaras nie może przecież wiedzieć, kim jestem.

Dlaczego, dlaczego znalaz³a się na mojej drodze pod kocio³em M¹dro³eci Bożej? Moja wędrówka by³a wtedy taka prosta i jasna. Teraz umys³ mam zam¹cony na nowo i myśli k³ębi¹ mi się w g³owie. Czyż mam pozwolić, by mój duch uleg³ pokusie cia³a? Ale mi³o³ę moja jest w równym stopniu duchowa, co cielesna. Taka jest moja wiara. Taka by³a moja wiara!

Jestem tylko cz³owiekiem, żadnym anio³em. Ale kolano Manuela ozdrowia³o, kiedy po³o³y³em d³oń na jego g³owie.

Czyż nie powinienem jej nienawidzić? Ale ja j¹ Kocham.

5 kwietnia 1453

Wkrótce po wschodzie s³ońca chmury kurzu zaczęły wzbijać się nad drogami i o³cieżkami prowadz¹cymi ku miastu. A potem z ob³oków kurzu wy³oni³y się pierwsze rozproszone oddzia³y Turków. Kiedy zobaczyli przed sobą mury, zaczęli wzywać Boga i Proroka i wymachiwać broniami.

Groty oszczepów i krzywe miecze migota³y czerwono wóeród kurzu.

Giustiniani przys³a³ po mnie gońca. Cesarz i on stali konno ko³o bramy Charisiosa. Ze stu m³odych greckich szlachciców czeka³o po obu stronach bramy z trudem hamuj¹c niespokojne rumaki, które grzeba³y kopytami i podrzuca³y g³owy. Byli to ci sami m³odzi ludzie, którzy óemieli siê ur¹gliwie w czasie przemówienia cesarza do ³acinników. Ci sami, którzy zwykli byli graæ konno w pi³kê na Hipodromie. Piêkni i dumni m³odziœñcy, którzy uważali za niegodne siebie, by choæ rozmawiaæ z ³acinnikiem.

— Umiesz wszak jeŸdziaæ konno, Jeanie Ange — rzek³ do mnie Giustiniani. — Czy potrafisz tak¿e d¹æ w róg?

Zdziwiony kiwn¹³em potakuj¹co g³ow¹.

— Chcesz siê biæ, no nie? — ci¹gn¹³ Giustiniani. — Dobrze. Bêdziesz móg³ siê biæ. Ale uważaj pilnie, ¿eby walka nie trwa³a za d³ugo i ¿eby was nie okr¹¿ono. Krzyknij wiêc po grecku do tych przeklêtych g³upców, ¿e ka¿ê powiesiaæ ka¿dego, kto nie us³ucha tr¹by i nie zawróci, gdy zabrzmi sygna³. Nie mo¿emy straciaæ ani jednego cz³owieka. Ma to byæ tylko demonstracja, a nie ¿aden wypad. Chcemy zrobiaæ jedynie trochê zamieszania w tureckich kolumnach, nic wiêcej. Patrz pilnie na wie¿ê. Dam znak flag¹, jeœli zagrozi wam niebezpieczeñstwo oskrzydlenia.

Wzi¹³em tr¹bkê i zatr¹bi³em. Ton by³ jasny i czysty. Ogniste rumaki stawa³y dêba. Zawo³a³em do m³odziœñców, ¿e nie chcê w ¿aden sposób im siê narzucaæ, by dzieliaæ z nimi chwa³ê. Ale z rozkazu protostratora mam im towarzyszyæ, aby daæ sygna³ do odwrotu. Wspomnia³em te¿, ¿e jestem starszy od nich i ¿e bra³em ju¿ udzia³ w walkach konnych jeszcze przed Warn¹.

Giustiniani przemawia³ przyjaŸnie do swego du¿ego bojowego rumaka, jakby coæ mu t³umacz¹c. Potem poda³ mi wodze.

— Mój koñ ochroni ciê lepiej, ni¿ mo¿e to zrobiaæ twój miecz — powiedzia³. — Toruje on drogê przednimi kopytami w najgorszym choæby ócisku i potrafi w razie potrzeby przegryŸæ Turka na pó³.

By³ to doprawdy okrutny i wzbudzaj¹cy postrach zachodnioeuropejski ogier bojowy, choæ mo¿e nieco powolniejszy i mniej zgrabny od gor¹cokrwistych koni greckich. Na szczêcie zwierzêta czuj¹ do mnie szacunek. Inaczej ba³bym siê tego ogiera bardziej ni¿ Turków. Giustiniani jest tak wysoki, ¿e strzemiona nie by³y dla mnie odpowiednie, ale nie zd¹¿y³em ich podci¹gn¹æ. Most zwodzony opad³ z hukiem i ³oskotem i otworzono bramy.

Równaj¹c szeregi Grecy wyjechali z miasta, ale ju¿ na moœcie zwodzonym dali koniom ostrogê i popêdzili pe³nym galopem w zapalczywym wespółzawodnictwie. Jecha³em za nimi po têt¹nej ziemi. Mój wielki rumak by³ wóciek³y i dotkniêty, ¿e zosta³ na koñcu, on, który przywyk³ do galopowania na czele. Tote¿ stara³ siê pokazaæ od najlepszej strony, a ja czu³em siê równie bezpiecznie, jakbym siedzia³ na grzbiecie s³onia bojowego w drewnianej wie¿ycze.

Pędziliemy prosto ku oddzia³owi piechoty, nadci¹gaj¹cemu drog¹ od Adrianopola. Gdy oddzia³ ten spostrzeg³ je¹ d¹Źc¹ów, rozproszy³ si¹e po obu stronach drogi. Nadlecia³y z j¹kiem pierwsze strza³y. M³odzi Grecy rozsypali si¹e po polu, jak gdyby grali w pi³k¹e, ka¹dy maj¹c na oku jak¹o¹ tureck¹ g³ow¹e. Mój ko¹ń stratowa³ kopytami pierwszego trupa. Daleko na naszej flance zbli¹za³a si¹e pe³nym galopem grupa tureckich spahisów w rozwianych na wietrze czerwonych p³aszczach.

Pierwsi Turcy przera¹zeni odrzucili bro¹ń, aby m¹óc szybciej ucieka¹e. Byli to pojedynczy ¹o³nierze stra¹zy przednich. Potem ca³a grupa zwar³a si¹e, wystawi³a piki i wbi³a je w ziemi¹e, by powstrzyma¹e konie. Grecy rzucili konie na boki, chc¹c objecha¹e oddzia³ek, ale mój ko¹ń bojowy wpad³ ci¹e¹ko mi¹ędzy dzidy, po³ama³ je jak patyczki w swoim napier¹o¹enikiem i stratowa³ kopytami przera¹zonych Turków. Przyby³em, ¹eby si¹e bia¹e. I w³acenie nadesz³a okazja. Ale ci ludzie nie mieli nawet skórzanych kaftanów. Wo³ali g³o¹eno: "Allah, Allah!" Spostrzeg³em, ¹e sam te¹ż krzycz¹e: "Allah, Allah!", jak gdybym b³aga³ ich Boga, ¹eby zmi³owa³ si¹e nad swoimi wiernymi.

Pole zas³a³y poszarpane trupy. Mój ko¹ń po³o¹zy³ uszy po sobie, wbi³ z¹ęby w brzuch m³odego Turka, wytr¹ys³ z niego ¹ycie i odrzuci³ na bok.

Tureckie kolumny zatrzyma³y si¹e i popad³y w rozsypk¹e. Grecy zawrócili konie i p¹ędzili dalej. Dotarli do stoku i musieli zwolnia¹e biegu. Strza³y o¹ewiszcza³y wci¹ż wokó³ nas, ale jeszcze nikt nie spad³ z siod³a.

Rzuci³em wzrokiem w stron¹e miasta. Ozdobiona krzy¹em flaga Giustinianiego wznosi³a si¹e i opada³a szybko na dr¹żku. Zad¹³em w róg. Raz, drugi i jeszcze wiele razy. Grecy udawali, ¹e nie s³ysz¹. Gdyby strome wzgórze nie zmusi³o ich do zwolnienia, jechaliby chyba a¹ do Adrianopola.

W ko¹ńcu uda³o mi si¹e zebra¹e oddzia³ i zawróciliemy do miasta. Kiedy mijalicemy rannych Turków, którzy wili si¹e na ziemi obejmuj¹c g³owy r¹ekami, tu i ówdzie jakie¹o m³ody Grek schyla³ si¹e z konia, by dla wprawy zada¹e cios ³aski. Powietrze by³o ci¹e¹kie od dusz¹cego odoru krwi i ekskrementów. Dzikim galopem, wzywaj¹c Allacha i wywijaj¹c krzywymi mieczami, zbli¹zali si¹e spahisi, jeszcze w pewnym oddaleniu. Toczyli si¹e na nas jak czerwona fala sztormowa. Coraz wi¹ecej m³odzików ogl¹da³o si¹e za siebie i niepostrze¹enie bod³o konie ostrogami.

Ja si¹e nie ogl¹da³em. Patrzy³em na mury i wie¹że Konstantynopola. Stara³em si¹e widzie¹e je tureckimi oczami i ju¹ż nie dziwi³em si¹e, ¹e piechota zatrzyma³a si¹e w marszu na ten widok. Te ¹ó³te i br¹zowe mury z wie¹żami i blankami rozpo¹ociera³y si¹e daleko, jak okiem si¹e¹gn¹æ. Najpierw fosa z murem ochronnym. Za ni¹ pierwsze niskie wa³y. Nast¹ępnie mur zewn¹êtrzny z wie¹żami, za³og¹ i dzia³ami, mocniejszy ni¹ż którykolwiek z murów miejskich, jakie widzia³em w Europie. Na nim stali w pogotowiu obro¹ńcy. Ale za tym murem zewn¹êtrnym wznosi³ si¹e wy¹żej ni¹ż najwy¹ższe domy kamienne wielki mur Konstantynopola ze swymi pot¹ê¹żnymi wie¹żami. Trzy pot¹ê¹żne stopnie obrony Konstantynopola. Nawet gdyby wrogowi uda³o si¹e prze³ama¹e przez wa³y i mur zewn¹êtrzny, sta³by nadal zamkni¹ęty w ziej¹cym o¹emierci¹ w¹wozie.

Gdy tak patrzy³em na te niebotyczne mury, poczu³em po raz pierwszy przeb³ysk nadziei w sercu. Tylko trzêsienie ziemi mo³że zwa³iaæ takie mury, mycela³em.

I ju³ż mój koñ k³usowa³ po dudni¹cym zwodzonym moœcie. Szeregi spahisów z piórami, pancerzami i rozwianymi p³aszczami zatrzyma³y siê na odleg³oœæ strza³u z ³uku za nami. Ledwie wjechalicemy do miasta, jak ju³ż wybiegli cieœle, by zerwaæ most zwodzony. Murarze stali gotowi z ceg³ami i zapraw¹, by zamurowaæ bramê. Tak samo zerwano te³ż cztery ostatnie mosty zwodzone i zamurowano ostatnie wielkie bramy. Pozosta³y teraz tylko ciasne furty wypadowe w wielkim murze. Klucze do nich cesarz powierzy³ acinnikom.

Ze wszystkich stron nadci¹gali Turcy, rozsypywali siê i zatrzymywali poza zasiêgiem strza³u. Za nimi pêdzono wielkie trzody byd³a. Tak³e po drugiej stronie Z³otego Rogu, na wzgórzach za Per¹, pojawi³y siê nie koñcz¹ce siê kolumny marszowe. I tak trwa³o przez ca³y dzieñ. Wieczorem Turcy stali ju³ż tak gêsto od Z³otego Rogu do morza Marmara, ³e nawet zaj¹c nie móg³by siê przecelizn¹æ miêdzy nimi. Ale ca³e wojsko zatrzyma³o siê w odleg³oœci paru tysiêcy kroków. Z murów Turcy wygl¹dali jak mrówki.

Ma³y, tak, ma³y jest cz³owiek wobec tysi¹cletniego olbrzymiego muru. Ale czas poch³ania wszystko. Nawet najpotê³niejszy mur upada pewnego dnia. Wtedy zmieniaj¹ siê epoki.

6 kwietnia 1453

Jest pi¹tek, œwiêty dzieñ islamu. Rano su³tan Mehmed je³dzi³ w jasnym s³oñcu z wieluosobow¹ œwit¹ wzd³u³ muru. Trzyma³ siê poza zasiêgiem strza³u i nie mo³żna by³o rozró³niæ jego twarzy, ale pozna³em go po postawie i dumnie niesionej g³owie. Po strojach i nakryciach g³owy poznawa³em te³ż wysoko postawionych mê³ów w jego œwicie.

Ani jedna strza³a, ani jeden pocisk nie pad³ z ³adnej strony. W nocy Turcy zabrali trupy zar¹banych podczas wypadu. Gdy su³tan przejecha³ wzd³u³ muru, zawróci³ i wjecha³ na wzgórze naprzeciw bramy œw. Romana. Tam czeka³ na niego olbrzymi namiot z baldachimami. Niezliczeni saperzy zajêci byli umacnianiem wzgórza i palisadami.

Nie zsiadaj¹c z konia su³tan wys³a³ teraz herolda ze znakiem pokoju przed bramê. œpiewnym g³osem herold wywo³a³ cesarza Konstantyna i zaofiarowa³ mu pokój. Jego greczyzna by³a ³amana, ale nikt siê nie œmia³. Cesarz Konstantyn wszed³ do wie³zy na wielkim murze i pokaza³ siê heroldowi. Mia³ na g³owie z³ocist¹ pa³1kował¹ koronê i otoczony by³ ceremonialn¹ œwit¹.

Su³tan Mehmed stosowa³ siê do nakazów Koranu i ofiarowywa³ pokój oraz dawa³ s³owo, ³e wszystkim bêdzie darowane ³ycie, jeżeli miasto podda siê bez oporu. By³a to ostatnia szansa wielkiego wezyra Halila, partii pokojowej, by doprowadziæ do rokowań. Myœlê, ³e Mehmed, kiedy

siedzia³ tak nieruchomo w siodle daleko na wzgórzu, bardziej niż czego innego obawia³ się, że jego oferta zostanie przyjęta.

Cesarz Konstantyn kaza³ Francesowi powtórzyć posłanie, które sułtan otrzyma³ był już w Adrianopolu. Cienki dworski głos Francesca nie sięga³ daleko. Łacinnicy Giustinianiego znużyli się szybko s³uchaniem i zaczęli miotać obelgi na herolda w zwykły łacinierski sposób. Także Grecy zaczęli krzyżeć, a w końcu podniósł się uparty, bezustanny krzyk wzdłuż całego muru. Grecy nabrali odwagi, gdy usłyszeli własny głos, oczy im zabłysły, a policzki poczerwieniały. Kilku kuszników zaczęło łwawo napinać kusze. Ale cesarz Konstantyn podniósł dłoń i surowo zakazał strzelać do sułtańskiego wysłannika, który stał pod ochroną znaku pokoju.

Herold zawrócił, a kiedy dotarł do sułtana, słońce stało już wysoko na niebie. Nadeszła godzina pośudniowej modlitwy. Mehmed zsiadł z konia. Rozpostarto przed nim modlitewnik i wbito w ziemię dzidę w kierunku, w którym leży Mekka. Sułtan uchwycił prawą ręką lewy przegub dłoni i schylił głowę, przyklęknął na dywanie i przycisnął czoło do ziemi przed swoim Bogiem. Przepisane ablucje opuścił, gdy znajdował się w polu i wody i tak by nie starczyło dla niezliczonych wojowników. Wiele razy przyciska czoło do ziemi, a całe wojsko od morza Marmara do Złotego Rogu uklękało i dotykało czołem do ziemi w takt jego poruszeń. Był to jak gdyby jeden ogromny żyw i ruchliwy dywan, pokrywający ziemię aż po horyzont.

Jakby w odpowiedzi zaczęły dzwonić dzwony we wszystkich kościołach w mieście, a mnisi w klasztorach zawtórowali im kołatkami. Ten stuk i dźwięk przepełnił miasto ufnocił i niosł się przez pola aż do Turków przeszkadzając im w modłach.

Odczytawszy kilka wersetów Mehmed wyciągnął ramiona i ogłosił oblężenie. Ci, co usłyszeli jego słowa, powtarzali je wielkim głosem i krzyk ten ogarniał coraz to nowe szeregi i otoczyło miasto niczym huk morza.

— Oblężenie rozpoczęło się! — wołali Turcy i zaraz całe wojsko zaczęło wymachiwać bronią i zbliżać się biegiem do muru, by od razu ruszyć do szturm. Barwne oddziały toczyły się wielkimi falami i wnet można było z murów rozróżnić morze rozwartych ust i rozwrzeszczanych twarzy. Widok ten był tak przemożny i przerażający, że niedoświadczeni Grecy cofnęli się ze swoich stanowisk i nawet łacinnicy zaczęli napinać łuki i wyciągać miecze.

Ale Turcy zatrzymali się w dobrym szyku około tysiąca kroków od murów, poza zasięgiem strzału z dziać, i zaczęli kopać nieprzerwany rów wokół miasta, dźwigając kamienie i wznosić palisady dla ochrony swego obozu. Tylko kilku janczarów podbiegło do fosy i wyzwano Greków na pojedynek. Oficerowie gwardii cesarskiej łarliwie prosili cesarza o pozwolenie im na pokazanie swej biegłości we władaniu bronią. I nawet wśród zakutych w żelazo łaciniarzy Giustinianiego znaleźli się tacy, którzy chcieli zmierzyć się z janczarami na dwuręczne miecze przeciw krzywym szablom. Ale Giustiniani zakazał surowo wszelkiej brawury.

— Czasy turniejów już minęły — powiedział. — Nie ma sensu, by dobry łowca życie w pojedynku o chwałę. Zostanę tu wezwany, by prowadzić wojnę, a nie dla zabawy.

Wydał zimno rozkaz najlepszym strzelcom, by dobrze wycelowali hakownice i kusze i oddali salwę. Czterech janczarów zginęło od strzały i ołowianych kul. Pozostali wpadli w furję z powodu tego naruszenia czci i dobrych obyczajów i tocząc pianę z ust głośno wołali nazywając Greków i łowców tchórzami, którzy tylko spod osłony murów odważają się strzelać do dzielnych mężów. Lecz kiedy padło dalszych dwóch janczarów, pozostali opamiętali się, podnieśli trupy poległych towarzyszy i usiłowali zabrać je ze sobą. Strzelano już teraz wzdłuż całego muru i wielu zginęło. Ale nowi janczarowie nadbiegali nieustannie, by zbierać trupy nie troszcząc się o kule i strzały. Jednego z zabitych nie pozostawiono pod murem, tylko kilka krwawych plam barwiło trawę.

Podczas gdy wojsko tureckie kopało rowy i budowało palisady, Giustiniani objężdżał mur zewnętrzny usiłując ustalić liczbę Turków. Janczarów, którzy rozbili obóz wokół sułtana, było dwanaście tysięcy, wiedzieliśmy to już przedtem. Spahisów, regularnej jazdy, co najmniej tyleż samo. Giustiniani przypuszcza, że liczba stosunkowo dobrze uzbrojonych, częściowo przybranych w pancerze regularnych łowców sięga stu tysięcy. Do tego dochodzi również wielka liczba pospolitego ruszenia, biedaków, którzy na wezwanie sułtana przyłączyli się do wojska z religijnego zapału i żądzy rabunku i którzy są odziani tylko w szmaty i szachmany i uzbrojeni w miecze albo proce. Niektórzy z nich mają ponadto właski, pokryte skórą tarcze drewniane. Tylko około jednej czwartej ludzi sułtana nosi wataowane skórzane kaftany.

Turków jest przeraźliwie dużo, ale Giustiniani uważa, że wartość bojowa lekkich oddziałów jest nieznacząca. Po swojej przejażdżce nie był ani odrobinę przygnębiony. Zastanawia się tylko, gdzie zatrzymają się słynne działa sułtana.

By dodać otuchy obrońcom, cesarz Konstantyn kazał w porozumieniu z Aloisio Diego, by żagle galer weneckich z rozwiniętymi sztandarami przemaszerowały w paradnym szyku na murze zewnętrznym od końca do końca. Przy dźwięku piszczałek i bębnow potężna chorągiew z lwem cwałowała. Marka powiewała na wietrze. Było to bez wątpienia poważny sukces dyplomatyczny cesarza, gdyż sułtan musiał sobie teraz zdać sprawę, że znajduje się w stanie wojny także i z Wenecją.

Jeszcze nim zapadł wieczór, stało się oczywiste, że za jaką cenę dokonana została ta demonstracja. Cesarz Konstantyn wyprowadził się ze strażnicy przybocznej z Blachern i rozbił obóz koło kwatery Giustinianiego w środku muru. Do opuszczonego pałacu wkroczył wenecki białon na czele weneckiego garnizonu i swoich ochotników. Wieczorem flaga cwałowała. Marka powiewała obok purpurowej chorągwi cesarza. W ten sposób całkiem silnie ufortyfikowany obszar Blachern znajduje się obecnie w rękach Wenecjan. Gdyby miastu rzeczywiście udało się odeprzeć sułtana, objęcie pałacu przez Wenecjan mogłoby nabrać poważnego znaczenia.

Giustiniani i jego zakuci w żelazo łowcy zajmują w każdym razie honorowe miejsce naprzeciw janczarów przy bramie cwałowała. Romana. Giustiniani zebrał tu co najmniej trzy tysiące ludzi ze

swych najlepszych oddzia³ów.

Iluż w takim razie jest wszystkich obroñców? To wiez¹ tylko cesarz i Giustiniani. Ale ten napomkn¹³ raz, że po³owa garnizonu stoi miêdzy bramami œw. Romana i Charisiosa. A wiêc wszystkich obroñców miasta, wliczywszy w to mnichów i rzemieœlników, by³oby nie wiêcej jak nieco ponad szeœæ tysiêcy? Nie mogê w to uwierzyæ. Już sami tylko weneccy żeglarze licz¹ oko³o dwóch tysiêcy ludzi, choæ czêœæ z nich musi strzec portu i okrêtów. Dlatego s¹dzê, że mamy na murach co najmniej dziesiêæ tysiêcy, choæ zaledwie tysi¹c oprócz szeœciuset najemników Giustinianiego ma pe³ny ryszunek.

Powiedzmy dziesiêæ tysiêcy przeciw dwustu tysi¹com. Ale jeszcze nie przyby³y dzia³a su³tana i nie spostrzeżono jego floty.

Natomiast po po³udniu rozlega³y siê od czasu do czasu grzmoty jakby burzy od strony Selymbrii, mimo że niebo by³o jasne. Z majacz¹cych niebiesko na morzu Marmara wysp wznosi siê ku niebu potêżny s³up dymu.

7 kwietnia 1453

W nocy przed bram¹ Selymbryjsk¹ wbito na pale nagie i okaleczone zw³oki tych, którzy bronili Selymbrii do ostatniego cz³owieka. Jest czterdzieœci pali i czterdzieœci trupów.

S³uchy z Pery g³osz¹, że flota su³tana przez dwa dni bezskutecznie usi³owa³a szturmowaæ tê ostatni¹ z wież obronnych na wyspach morza Marmara. Wczoraj dowódca tureckiej floty kaza³ nanosiæ drewna wokó³ wieży na ca³¹ jej wysokoœæ i spali³ ca³¹ jej za³ogê.

Grecy umiej¹ umieraæ za ka¿d¹ piêdŸ ziemi swego rozpadaj¹cego siê pañstwa.

Na Wschodzie barbarzyñcy, na Zachodzie barbarzyñcy. Na granicy miêdzy dwoma œwiatami broni siê ostatnie miasto Chrystusa.

Bez nadziei na pomoc. Nawet bez pretensji do s³awy. Nagie, okaleczone trupy, przewiercone palami, otoczone chmurami much.

Zakuty w żelazo od stóp do g³ów, o g³owê wyższy od innych, Giustiniani œmieje siê, podobny do chodz¹cej wieży, z nabrzmi³¹ twarz¹ i zimnymi oczyma. Dzieæ poczuciem do niego nienawieœæ zobaczywszy obroñców Selymbrii.

Walczymy bez nadziei, bez przyszœoci. Nawet jeœli pokonamy su³tana, Konstantynopol stanie siê tylko martwym miastem pod panowaniem³aciñskich barbarzyñców.

Przez ca³e życie unika³em nienawieœci i fanatyzmu. Teraz przepe³niaj¹ one moje serce silnym

9 kwietnia 1453

Po spokojnej niedzieli dziewięć największych galer podp³ynę³o do portowej zapory i ustawi³o siê w szyku obronnym. Oczekuje siê floty tureckiej.

D³ugie sznury wo³ów wlok¹ wielkie br¹zowe dzia³a Turków.

Za tureckimi liniami liczne trzody wznosz¹ tumany kurzu. Ryk byd³a dochodzi a¹ do naszych murów.

Obrona jest przygotowana. Ka¹dy zna swoje miejsce i swoje zadanie. Cesarz Konstantyn przez ca³y dzieñ je¹dzi³ wzd³u¹ muru i rozmawia³ z dowódcami ró¹żnych odcinków, dodawa³ otuchy Grekom i sk³ada³ nowe obietnice ³acinnikom.

11 kwietnia 1453

Wzd³u¹ ca³ego muru su³tan kaza³ ustawiać oko³o stu ma³ych dzia³ i bombard w niewielkich grupkach. Jego du¹e dzia³a zebrane s¹ w czterech punktach: przed bram¹ œw. Romana przed bram¹ Charisiosa i przed bram¹ Kaligaryjsk¹ w Blachernach, gdzie mury s¹ wprawdzie najgrubsze, ale dok¹d nie siêga fosa. Tak¹e przed bram¹ Selymbryjsk¹ stoj¹ trzy du¹e dzia³a.

Dzia³a przywleczono tak blisko muru, ¹e bystrooki cz³owiek mo¹e rozró¹nić twarze puszkarzy. W tej chwili przywi¹zuj¹ i umocowuj¹ lufy do potê¹nych ³ó¹ z pni i bloków kamiennych. Setki ludzi roj¹ siê wokó³ nich pracowicie jak mrówki. Dzia³a le¹ niezgrabnie i bezradnie na brzuchu, ale odgaduje siê szybko ich straszliw¹ wielkoœæ, gdy siê porówna ich rozwarte paszcze z lud¹mi w pobl¹u. Okr¹g³e kule kamienne, ustawione w stosy obok nich, siêgaj¹ mê¹czy¹nie do uda.

Dzia³a tak¹e chronione s¹ rowami i palisadami. Nikt z ³acinników nie widzia³ jeszcze nigdy tak du¹ych dzia³. Bêd¹ one poch³aniaæ ca³e masy prochu i zabijaæ setki ludzi, gdyby pêk³y. Tak mówi Giustiniani, aby dodać otuchy swoim ¹o³nierzom.

Najwiêksze dzia³o, które odla³ Orbano w Adrianopolu i o którym s³uchy kr¹1y³y ju¹ w styczniu, stoi naprzeciwko bramy Kaligaryjskiej, gdzie mur jest najgrubszy. Widocznie su³tan rzeczywiêcie wierzy, ¹e jego dzia³a dadz¹ radê ka¹demu murowi. Giustiniani by³ ciekaw tych armat i uda³ siê na mur, ¹eby je obejrzać. Kaza³ mi sobie towarzyszyæ, gdy¹ wszêdzie by³ spokój. Równocześnie chocia³ siê dowiedziaæ, jak Wenecjanie czuj¹ siê w Blachernach i przy bramie Charisiosa, gdzie

przechodzi droga do Adrianopola.

Wielu z za³ogi opuści³o swoje stanowiska i zebra³o się grupkami, by zobaczyć te potwory. Tak³e z miasta przyszli ludzie i wdrapali się na dach pa³acu i na wie³ę, by lepiej widzieć te cudowne dzie³a.

Niektórzy wskazywali palcami i wo³ali, że poznaj¹ Orbana, cho³e mia³ na sobie turecki kaftan honorowy i nakrycie g³owy dzie³omistrza. Grecy zaczęli wykrzykiwać obelgi i przekleństwa, a cesarscy technicy narychtowali hakownice i mo³ździerze i oddali kilka strza³ów, by przeszkadzać Turkom w mozolnej pracy przy d³wiganiu i podpieraniu wielkiego dzie³a. Giustiniani zabroni³ jednak strzelania, które by³o tylko marnowaniem prochu. Wielu Greków poblad³o i zas³oni³o rękami uszy, gdy te niegro³ne strza³y rozleg³y się na murach.

Wenecki bailon Minotto wezwa³ swych ludzi do szyku i wyst¹pi³ naprzód, by przywitać Giustinianiego. Mia³ u boku syna, który mimo m³odego wieku jest kapitanem weneckiej galery. Tak³e cesarski technik niemiecki Joann Grant przy³czy³ się do nas. Pierwszy to raz spotka³em tego wybitnego cz³owieka, o którego bieg³ości i umiejętnościach wiele s³ysza³em. By³ to m³ęczyzna w ³erednim wieku z czarn¹ brod¹. Czo³o mia³ porane od my³eli, a spojrzenie niespokojne i badawcze. Ucieszy³ się, gdy się dowiedzia³, że znam kilka s³ów niemieckich. Sam mówi dobrze po ³acinie i nauczy³ się już dużo po grecku. Cesarz wzi¹³ go do swojej s³u³by po Orbanie i p³aci mu taki sam ³o³d, o jaki nadaremnie prosi³ Orbano.

Grant powiedział³:

— To dzie³o to cud sztuki giserskiej przekraczaj¹cy wszelkie granice mo³liwo³ści. Wi³szego dzie³a nikt nie potrafi³by opanować. I gdybym nie wiedzia³, że już na prób³ę strzelano z niego w Adrianopolu, nie uwierzy³bym, że zdo³a ono wytrzymać ciśnienie swego ³adunku. Za sto dukatów nie chcia³bym stać w pobli³u niego, kiedy jest odpalane.

Giustiniani powiedział³:

— Ja, biedak, wzi¹³em na siebie bramę ³ew. Romana, kiedy wszyscy inni milczeli. Ale teraz nie ³a³uj³ę jako³e swego wyboru. Frajd³ę, jak¹ b³ęd¹ mieli Wenecjanie, ch³ętnie im pozostawiam.

Wenecki bailon odpar³ dotknięty do ³ywego:

— Nie wiem, jak b³ędziemy mogli ³dać, by kto³e zosta³ na murze czy w wie³y, kiedy to dzie³o wypali. Jeste³emy przecie³ tylko kupcami ochotnikami i wielu z nas obros³o w sad³o. Ja sam cierpi³ę na zadyszkę od wchodzenia na mur i mam dolegliwo³ści sercowe.

— Co³e musisz przecie³ zap³acić za Blacherny. Ale jeżeli chcesz, zamieni³ ch³ętnie mo³ niewygodn¹ wie³ę na ³o³ę cesarskie i przyrzekam wejść na mur jutro rano. Zamieñ się ze mn¹. Nie mam nic przeciwko temu.

Czerwonołicy bailon spojrz³ podejrzliwie na Giustinianiego, po czym zmierzy³ wzrokiem olbrzymie wieże i mury Blachern i porówna³ je z pozosta³¹ częśc¹ muru l¹dowego. Następnie odpar³ krótko:

— [̄]artujesz!

Niemiec Joann Grant wybuchn¹³ oemiechem i zauważy³:

— Cesarscy technicy i ja obliczyliemy dla w³asnej rozrywki i udowodniloemy matematycznie, że takiego wielkiego dzia³a nie moze na odlae. A nawet gdyby sie uda³o, zdo³a³oby ono zaledwie wyplae kulê kamienn¹ na ziemiê. Wszystko to moze udowodniae za pomoc¹ cyfr. Jutro zatem powinienem wzi¹ae swoj¹ tabliczkê mnozenia jako tarczê i ustawiae sie na murze naprzeciw dzia³a.

Potem Giustiniani wzi¹³ mnie na bok i powiedzia³:

— Jeanie Ange, mój przyjacielu. Nikt nie moze wiedziae, co stanie sie rano, gdyz dzia³ takiej wielkoeci nikt jeszcze nie ogl¹da³. Moze liwe, ze oni rzeczywioecie kilkoma strza³ami zdo³aj¹ zrobiae wy³om w murze, jakkolwiek ja w to nie wierzê. Zostan tu, zeby obserwowaae to duze dzia³o, i zamieszkaj w Blachernach, jezeli Wenecjanie sie na to zgodz¹. Chcia³bym mieae tutaj godnego zaufania cz³owieka, dopoki sie nie dowiemy, jakie szkody moze ono wyrz¹dziae.

Joann Grant wzi¹³ mnie pod swoj¹ opiekê, gdyz obaj jesteemy obcy zarowno wero³d ³acinnikow, jak i wero³d Grekow. Jest to cz³owiek ma³omowny, a kiedy coe powie, to przewaznie sarkastycznie. Pokaza³ mi puste warsztaty przy bramie Kaligaryjskiej, gdzie garstka szewcow greckich, wystraszonych staruszkow, siedzia³a jeszcze naprawiaj¹c z³o³nierskie buty. Wszystkich m³odych me³czyzn, nie wy³¹czaj¹c uczniow, pos³ano na mury. We³drowalioemy po korytarzach i salach cesarskiego pa³acu, gdzie zamieszkali weneccy kupcy i ochotnicy. Bailon Minotto zaj¹³ sypialnie samego cesarza i spêdza noce na puchowych poduszkach i pod purpurowymi ko³drami.

Przewody cieplne pa³acu pod posadzkami, sk³adaj¹ce sie z kana³ow z ogrzanym powietrzem, poch³aniaj¹ nies³ychane iloeci drewna. Dlatego tez cesarz zakaza³ jeszcze wczesn¹ wiosn¹ ogrzewania pa³acu, mimo ze noce wci¹z jeszcze by³y zimne. Pragnie on oszczedzae wszelkie drewno w mieocie dla piecow piekarskich i na inne po³zyteczne cele, jak rowniez przede wszystkim do naprawiania murow, gdyby Turkom rzeczywioecie uda³o sie poczyniae w nich wy³omy.

Wieczorem ujrza³em, jak weneccy strazacy rozpalaj¹ dla rozgrzewki ognisko na samym oerodku wyszlifowanej do po³ysku marmurowej posadzki w wielkiej sali ceremonialnej. Marmur peka, a dym pokrywa czern¹ drogocenne mozaiki pu³apu.

12 kwietnia 1453

Wsta³em o œwicie. Niewielu tylko spa³o tej nocy. Grecy modlili siê. ðacinnicy pili zbyt du¿o wina. Kiedy wyszed³em w zimny poranek, œelizga³em siê na wymiocinach w korytarzach.

S³oñce wzesz³o po drugiej stronie Bosforu, bardziej promienne ni¿ kiedykolwiek. Wzgórza Azji b³yszcz³y z³otawo¿ó³to. ðagodna bryza wia³a od morza Marmara.

Z korony muru mog³em widzieæ, jak tureccy ¿o³nierze odprawiali modlitwy. Myœli moje sz³y za myœlami su³tana Mehmeda. Chyba nie spa³ wiele tej nocy. Jeœli ca³e miasto trwa³o w pe³nym napiêcia oczekiwaniu, to i jego serce parali¿owa³o z pewnoœci¹ takie samo oczekiwanie.

Potem ujrzelicemy su³tana na œnie¿nobia³ym rumaku wyje¿d¿aj¹cego na wzgórze naprzeciwno nas w otoczeniu najwy¿szych dowódców i œwity zielono odzianych czauszów. Buñczuki paszów i wezyrów powiewa³y na drzewcach. Przyby³ tu patrzeæ na swoje najwiêksze dzie³o, ale ostro¿nie zatrzyma³ siê w odleg³oœci piêciuset kroków od niego. Konie odprowadzono na bok. Gdy tureccy puszkarze zaczêli uciekaæ od wielkiego dzie³a zostawiaj¹c przy nim tylko na wpó³ nagiego niewolnika, który wymachiwa³ dymi¹cym lontem na d³ugiej tyczce, by go rozpaliaæ, bailon straci³ zimm¹ krew i kaza³ za³odze opró¿niaæ wystawiony na ostrza³ odcinek muru. Rozkaz zosta³ dobrze przyjêty i sprawi³, ¿e nawet najdzielniejsi rzucili siê do ucieczki niczym wystraszone owce.

Wtem nast¹pi³ b³ysek i dolecia³ grzmot straszniejszy ni¿ najwiêksze grzmoty na burzê. Mur zadygota³ jak od trzêsnienia ziemi. Straci³em oparcie pod stopami i upad³em jak wielu innych. Potê¿na czarna chmura dymu prochowego skry³a dzie³o pod naszymi oczami. PóŸniej dowiedzia³em siê, ¿e w pobliskich domach talerze pospada³y ze sto³ów, a woda w wiadrach przela³a siê przez brzegi. Zakoleba³y siê tak¿e statki w porcie.

Gdy tylko wiatr przegna³ dym prochowy i chmurê kurzu, spostrzeg³em, ¿e tureccy puszkarze z ciekawoœci podbiegli a¿ do muru pokazuj¹c sobie nawzajem skutki wystrza³u. Widzia³em, jak krzycz¹ i wymachuj¹ rêkami, ale nic nie s³ysza³em. Huk og³uszy³ mnie zupe³nie. Ja te¿ krzycz³em, ale nikt mnie nie s³ysza³. Dopiero gdy szarpn¹³em kilku og³uszonych kuszników za ramiê, zaczêli naci¹gaæ kusze. Ale w zamieszaniu chybiali celu. Ńadnego Turka nie raniono, mimo ¿e strzelano do nich ze strzelnic na wie¿y i otworów w murze. Puszkarze tak byli napiêci, ¿e rzucali tylko roztargnione spojrzenia na strza³y, które wbija³y siê w ziemiê obok nich, kiedy z wolna wracali do swego dzie³a, ¿ywo rozmawiaj¹c i potrzeb¹saj¹c g³owami, jakby niezadowoleni z tego, co zobaczyli.

Ogromna kamienna kula mimo swego ciê¿aru zrobi³a tylko do³ek w murze, nawet nie tak wielki jak ma³a izdebka, i oczywiêcie rozpad³a siê na tysi¹ce od³amków. Ale fundamentów muru nie naruszy³a.

W dali widzia³em samego Orbana z szeroko otwartymi ustami, jak wywija lask¹ dowódcy i wydaje rozkazy. Gromada ¿o³nierzy roi³a siê wokó³ dzie³a, owijaj¹c je w grube we³niane p³achty, ¿eby spi¿ nie och³ódn³ zbyt szybko, i wlewaj¹c ca³e bary³ki jadalnej oliwy w jego ogromn¹ paszczê, ¿eby namœciaæ metal po straszliwym wysi³ku.

Z dala, od strony bram Charisiosa i  ew. Romana, rozleg³ się teraz nowy straszliwy huk. Widzia³em b³ycki i chmury dymu prochowego, ale wybuchy brzmia³y s³abo, tak by³em og³uszony.

Tylko su³tan Mehmed trwa³ wci¹  wyprostowany, gdy ca³a jego  ewita, nie wy³czaj¹c czauszów, rzuci³a si  na ziemi . Sta³ dalej nieruchomo i wpatrywa³ się w mur, podczas gdy jego dowódcy otrzepywali kurz z odzie y. By  mo e rzeczywi cie ³udzi³ si  nadziej¹, że jeden jedyny wystrza³ z tak olbrzymiego dzia³a zdo³a zwaia  dwudziestostopowy mur.

Kiedy Orbano kaza³ okry  starannie wielkie dzia³o, wypalono z dwu mniejszych ustawionych po obu jego stronach. S¹ one bardzo pot ne, ale mimo to wydaj¹ się tylko nie wyroceni tymi prosiakami wobec dużej maciory, która stoi mi dzy nimi. Puszkarze odpalili je nie szukaj¹c nawet os³ony.

Oba b³ycki, które nast¹pi³y tuż po sobie, o lepi³y mnie na chwil , a czarna jak smo³a chmura dymu prochowego, która wiruj¹c strzeli³a w górę i towarzyszy³a kulom, zas³oni³a widok i osmali³a kanonierów. Kamienne kule trafi³y w mur niemal w tym samym miejscu, gdzie uderzy³a duża kula. Mur zadygota³ i w ob³oku kurzu, który się wzni s³, zawirowa³ grad kamiennych od³amk w, które zrani³y jednego Wenecjanina. Ale kiedy zesli emy na d ³,  eby zbada  uszkodzenia, ujrzeli emy, że s¹ one mniejsze, niż można by³o oczekiwa . Mur pod Blachernami wytrzyma³ pr b . Bailon Minotto zacemia³ si  g³oceno z ulgi i zawo³a³ z radoceci¹ do swoich ludzi:

— Na Ducha  ewi tego, nie potrzebujemy si  ba  i mo emy nabra  otuchy. Takich kamiennych groszków su³tan mo e ciska  na nas tuzin dziennie bez uszkodzenia muru.

Ale podczas gdy Turcy dogl¹dali swoich dzia³ jak chorych bydl¹t, Joann Grant zap dzi³ do roboty ca³1 za³og . Wiedz¹c już, na jaki punkt nacelowane s¹ dzia³a, kaza³ spu cia  w d ³ ogromne skórzane wory wypchane we³n¹, bawe³n¹ i traw¹,  eby os³onia  wyrwy w powierzchni muru. I on by³ dobrej myceci i uwa a³,  e szkody mo na ³atwo naprawia  w ci¹gu nocy.

Niebawem rozleg³y się nowe grzmoty i mur znowu zatrzs¹s³ si  pod moimi stopami. Także z setek ma³yich kolubryn i serpentyn su³tana utworzono teraz ogień, a krótkie, grube bombardy zacz ³y miota  kamienne kule wysokimi ³ukami. Wiele z nich przelecia³o nad murami do miasta, gdzie zmia d y³y kilka domów, zanim strzelcy nauczyli się oblicza  ilo c  prochu i ustawia  bombardy pod w³aceciwym k¹tem. Doko³a rozbrzmiewa³ nieustanny huk, a rozproszone grupy Turków zacz ³y biec w stron  fosy, uderzaj¹c w mosi ne talerze i wychwalaj¹c na ca³e gard³o Allacha. Ale i obro cy zacz li z wolna przyzwyczajaa  się do ognia i celowali dobrze, tak że wielu Turków pad³o przy fosie, a ich towarzysze poniececi straty, kiedy zbierali trupy.

Ruszy³em koron¹ zewn trznego muru do bramy  ew. Romana, by powiadomia  Giustinianiego,  e wielkie dzia³o nie okaza³o się na razie tak straszliwe, jak s¹dzono. Od czasu do czasu musia³em przebiec kilka kroków,  eby zd¹ y  pod os³on  następnej blanki przed  ewiszcz¹cymi strza³ami i o³owanymi pociskami.

Na odcinku między pa³acem Porfirogenety i bram¹ Charisiosa obrońcy mieli poważne miny. Pierwsze strza³y z czterech dużych dzia³ zerwa³y blanki z muru i z trzech ludzi zrobi³y krwaw¹ miazgê. Dziesięciu innych dozna³o ran od kamiennych od³amków i musiano ich wlec do miasta przez bramê wypadow¹ w wielkim murze, by ich opatrzone. Zosta³y po nich ka³u³e krwi na koronie muru, a obrońcy patrzyli niespokojnie w stronê dzia³, do których Turcy za³o³u³li ju³ nowe ³adunki i chlusnêli w celad za tym mokrej gliny, ³eby zatkaæ wszelkie otwory przed wloczeniem kuli do lufy.

Tego odcinka broni¹ trzech bracia Guacchardi, m³odzi weneccy poszukiwacze szczêœcia, którzy sami p³ac¹ ³o³d swoim ludziom i dali siê zwerbowaæ cesarzowi. Chodzili tam i z powrotem po murze od jednego ³o³nierza do drugiego, dodawali otuchy nieprzywyk³ym, klepali ich po ramionach i mówili, ³e niebezpieczeństwo nie jest tak wielkie, jak to sobie wyobra³aj¹. Byli ciekawi, jakie szkody wyrz¹dzi³o wielkie dzia³o, i zatrzyma³em siê u nich przez chwilê, by samemu móc zobaczyæ skutki nastêpnego strza³u Turków. Zaprosili mnie na wino do wie³cy, któr¹ upatrzyli sobie na kwatery. Kazali tam naznosiæ z Blachern drogocennych dywanów, draperii i miêkkich poduszek i urz¹dzili siê wygodnie na kamiennych ³awach.

W oczekiwaniu na strza³ opowiadali leniwie o swoich doœwiadczeniach z greckimi kobietami w Konstantynopolu i wypytywali mnie o obyczaje Turczynek. ³aden z nich nie mia³ jeszcze trzydziestki. Widaæ by³o, ³e s¹ to po prostu ³ dni przygód m³odziœncy, którzy wybrali sobie ten zawód z pragnienia odmiany, s³awy i pieniêdzy. Wydawali siê gotowi stan¹æ w ka³dej chwili beztrosko przed obliczem Boga z g³ow¹ pe³n¹ wina i sercem pe³nym wspomnieñ po piêknych domach. Dostali przecie³ odpust zupe³ny za wszelkie pope³nione i przysz³e grzechy. Nie mia³em zamiaru ich potêpiaæ. Przeciwnie, odczuwa³em swego rodzaju zawioææ wobec tej p³omiennej m³odoœci, której nie zatr³a jeszcze gorycz¹ ³adna filozofia.

Turcy wybili tymczasem kliny spod armat i wycelowali je ni³ej, w podnó³e zewnêtrznego muru. Z muru zawo³ano, ³e ju³ wymachuj¹ lontami, i bracia Guacchardi po kolei rzucili szybko koœci, komu przypadnie chwa³a, by stan¹æ na murze dla dania obroñcom dobrego przyk³adu. Najm³odszy rzuci³ same szóstki i podniecony swym szczêœciem wybieg³ na koronê muru ze wzrokiem loeni¹cym od zapa³u i wina. Znalaz³szy siê naprzeciw dzia³ wyst¹pi³ szybko miêdzy blanki, zamacha³ zakutymi w pancerz ramionami, ³eby œci¹gn¹æ na siebie uwagê Turków, i zacz¹³ wykrzykiwaæ obelgi po turecku, a³ siê za niego wstydzi³em. Ale kiedy przy³o³ono do panewek lonty, schroni³ siê przezornie za blank¹ muru czepiaj¹c jej siê mocno.

Ze wszystkich trzech dzia³ dano ognia niemal równoczenie, salwa og³uszy³a nas i mur zadr³a³ pod naszymi stopami. Gdy dym i kurz rozproszy³y siê, ujrzelicemy m³odego Guacchardi nie tkniêtego: sta³ na szeroko rozstawionych nogach na swoim miejscu. Ale kule uderzy³y tu³ nad brzegiem fosy i zmiot³y wa³ oraz wyrwa³y du³e od³amki z muru zewnêtrznego. Widaæ by³o wyra³nie, ³e ostrzeliwanie z czasem wyrz¹dzi poważne szkody i z wolna, ale pewnie przegryzie mur.

Od dzia³ s³ychaæ by³o a³ do nas okropne krzyki i biadania. Ujrzelicemy, ³e lewe dzia³o zerwa³o liny i odskoczy³o z ³o³a, odrzucaj¹c daleko k³ody i kamienne bloki. Co najmniej dwóch puszkarzy

zosta³o zmiãd³onych. Ale pozostali nie troszczyli siê o swoich towarzyszy, lecz podbiegli do dzia³, by owin¹æ je w ogrzewaj¹ce p³achty i daæ im do picia oliwy z oliwek. Wielkie dzia³a by³y cenniejsze ni¿ ¿ycie ludzkie.

Kiedy szed³em dalej wzd³u¿ muru, Turcy strzelali nieprzerwanie z dzia³ i hakownic, walili w cymba³y, dëli w rogi, bili w bêbny i szturmowali ma³ymi grupkami a¿ do fosy, staraj¹c siê ustrzeliaæ kogoœ z za³ogi. Zakuci w ¿elazo ¿o³nierze Giustinianiego nie dbali nawet o to, by uchylaæ siê przed strza³ami —³ama³y siê ze szczêkiem na ich napierœnikach i pancerzach.

W³acenie kiedy dotar³em do odcinka Giustinianiego, zagrzmia³y du¿e dzia³a naprzeciw bramy œw. Romana. Kawa³ek korony zewnêtrznego muru zawali³ siê i niezliczone kamienne od³amki œwiszcza³y w powietrzu. Gard³o wype³ni³ mi wapienny py³ do tego stopnia, ¿e omal nie udusi³em siê od kaszlu, a truj¹cy dym prochowy osmali³ mi rêce i twarz. Wokó³ s³ysza³em przekleñstwa i biadania, a wielu wzywa³o po grecku Matkê Bosk¹. Tu¿ obok mnie pad³ jakieœ nieszczêsný robotnik, który nosi³ kamienie na mur. Krew la³a mu siê ze zmiãd³onego boku.

— Jezusie, Synu Bo¿y, zmi³uj siê nade mn¹! — wyjêcza³ i wyzion¹³ ducha nie musz¹c wiêcej cierpieæ.

Szczêkaj¹c pancerzem podbieg³ ku mnie Giustiniani, ¿eby zbadaæ szkody wyrz¹dzone strza³ami. Podniós³ przy³bicê i zobaczy³em, ¿e jego okr¹g³e wole oczy p³on¹ zielon¹ ¿¹dz¹ walki. Wpatrzy³ siê we mnie, jakby mnie nie poznawa³, i zawo³a³:

— Walka siê zaczê³a. Czy prze¿ywa³eœ kiedyœ piêkniejszy dzieñ?

Zaczerpn¹³ g³êboko tchu, by poczuæ odór prochu i gor¹cej krwi, a pancerz szczêka³ na jego potê¿nym ciele. Zmieni³ siê, by³ ca³kiem inny ni¿ ten trzeŸwy, rozwa¿ny dowódcã, którego zna³em. Tak jakby dopiero teraz znalaz³ siê w swoim w³acciwym ¿ywiœle i rozkoszowa³ siê hukiem i og³uszaj¹cym ha³asem wokó³ siebie.

Znowu zadr¿a³ mur pod naszymi stopami, huk wstrz¹sn¹³ niebem i ziemi¹ i w powietrzu pociemnia³o. Wypalono po raz drugi z du¿ego dzia³a przy bramie Kaligaryjskiej. ¯adnego innego dŸwiêku nie mo¿na porównaæ z tym hukiem. S³oñce ¿arzy³o siê jak kula za chmur¹ kurzu i dymu. Obliczy³em czas i stwierdzi³em, ¿e trzeba by³o oko³o dwóch godzin na och³odzenie, wyczyszczenie, wycelowanie i nabicie du¿ego dzia³a.

— S³ysza³eœ ju¿ chyba, ¿e przys³a flota turecka! — krzycza³ Giustiniani. — Naliczono trzysta ¿agli, ale wiêksza czêœæ to statki transportowe, a galery bojowe s¹ lekkie i smuk³e w porównaniu z³aciñskimi. Wenecjanie czekali przy zaporze z dusz¹ na ramieniu, ale flota przep³ynê³a obok i rzuci³a kotwice przy Bosforze po drugiej stronie Pery.

Mówi³ swobodnie i weso³o, jakby wszystkie troski znik³y uniesione przez wiatr, mimo ¿e du¿e

dzia³a Turków zaledwie dwoma strza³ami znios³y wa³ i uszkodzi³y mur zewnêtrzny tak, ¿e pêk³ w paru miejscach od góry do do³u. Rykiem nakaza³ przestraszonym greckim robotnikom, by zabrali martwe cia³o swego towarzysza. Skulili siê oni w uliczce miêdzy murem zewnêtrznym i wielkim murem i wo³ali, by wypuszczono ich do miasta przez bramê wypadow¹. Byli zwyk³ymi robotnikami i nie zaci¹gnêli siê po to, ¿eby biaæ siê z Turkami dla ³acinników.

W koñcu dwóch z nich wylaz³o na mur zewnêtrzny. Uklêkli przy zw³okach swego towarzysza i wybuchnêli gorzkim p³aczem, gdy zobaczyli, jak bardzo zmasakrowa³y go kamienne od³amki. Niezgrabnymi, brudnymi d³oñmi oczyœcili mu z wapiennego py³u brodê i twarz i dotykali stygn¹cych cz³onków, jak gdyby nie chc¹c uwierzyæ, ¿e umar³ tak nagle. Potem za¿¹dali srebrnej monety od Giustinianiego, ¿eby zanieœæ zw³oki do miasta.

Giustiniani zakl¹³ i powiedzia³:

— Jeanie Ange, dla takich to chciwych ³obuzów bronieê chrzeœcijañstwa.

Grecka krew odezwa³a siê we mnie g³oœno, gdy patrzy³em na tych bezbronnych biedaków, którzy nawet nie mieli he³mów ani skórzanych kaftanów dla os³ony, tylko swoje poplamione od pracy opoñcze.

— To ich miasto — odpar³em. — Sam siê podj¹³eœ obrony muru w tym miejscu. Bierzesz od cesarza ¿o³d. Dlatego musisz p³aciæ greckim robotnikom, jeœli nie chcesz, by twoi ludzie sami naprawiali mur. Taka jest umowa. Jesteœ chciwym ³obuzem, skoro zmuszasz tych bezbronnych ludzi, by pracowali bez zap³aty. Za co maj¹ kupiaæ sobie ¿ywnoœæ i wykarmiaæ rodziny? Cesarz nie opiekuje siê nimi.

I doda³em:

— Ma³a srebrna moneta znaczy dla nich tyle, co dla ciebie ksi¹¿êca korona. Nie jesteœ lepszy od nich. Z chciwoœci i ¿¹dzy s³awy sprzeda³eœ siê cesarzowi.

Giustiniani by³ upojony rozpoczynaj¹c¹ siê walk¹ i nie rozgniewa³ siê na mnie.

— Mo¿na by myœleæ, ¿eœ Grek, tak przekrêcasz rzeczy oczywiste — burkn¹³, ale mimo to rzuci³ Grekom srebrnika. Mê¿czyŹni chwycili szybko poleg³ego towarzysza i znieœli go z muru. Krew skapywa³a na wydeptane stopnie schodów.

Niespokojna noc. W mieście niewiele tylko osób spało. Poćrodku nocy ziemia zadygotała znowu od strzału z wielkiego działa, a potężny płomień wylotowy rozświetliło niebo. Przez całą noc pracowano, by wypełnić ponownie szczeliny w murze i przykryć zagrożone miejsca workami z wełną i sianem.

Flota turecka stanęła w porcie Pelar. Ze statków wyładowują ogromne masy drewna i kamiennych kul. Weneckie wielkie galery stoją nadal przy zaporze, przygotowane na natarcie przez całą noc.

W ciągu jasnej części doby działa tureckie zdają oddać po sześć strzałów każde. Wygląda na to, że mur przy bramie Kaligaryjskiej będzie najwytrzymalszy, choć to wzięcie owo wielkie działanie ostrzeliwuje. Weneccy w pałacu patrzą teraz z czcią na ikonę Najświętszej Dziewicy w Blachernach i zaczęli wierzyć Grekom, którzy twierdzą, że cuda czyniła Panaghia osłania ściany murów pałacu.

Ani jeden wojownik nie poległ dotychczas, ale dwóch jest ciężko rannych. Zbroje stanowi dobrą osłonę. Z rzemieślników i mnichów powołanych pod broń wielu już padło na odcinku między bramą Złotą i bramą Rhesiasa. W ten sposób nauczyli się w końcu, że lepiej nosić niewygodny hełm i nie narzekać, że rzemienie pancerzy uwierają.

Doświadczenie bojowe ludzi wzrasta. Im więcej ich pada, tym bardziej rośnie nienawiść do Turków. Z miasta przychodzi do murów wiele kobiet i starców. Nurzają rękami szat we krwi poległych i błogosławią ich jako męczenników wiary.

Człowiek przyzwyczaja się do śmierci. Z pewnością zdają przywyknąć do wszystkiego. Nawet do huków wielkich dział, do tego, że ziemia się trzęsie, mury walą, odłamki oemigają w powietrzu, choć i ja osobiście jeszcze wczoraj sidiłem, że pozostanie to na zawsze czymś strasznym. Ale ucisk w sercu już mi zelżał i oddech uspokoił się.

14 kwietnia 1453

Pięć to jedno z tureckich wielkich dział, tak że ze szczeliny w lufie buchnie dym. Ostrzeliwanie idzie już powolniej. Turcy pobudowali kućnie przy stanowiskach dział i wzmacniają je żelaznymi pierścieniami. Orbano kazał zbudować odlewnię na zboczu za tureckim obozem. Po nocach bije stamtąd ku niebu czerwona kula. Turcy topią miedź i cynę przez okrągłe doły. Żydowski handlarz, który przechodzi przez Perę, opowiada, że widział setki niewolników przy pracy wokół ogromnych dołów, w których ustawione są formy do odlewania dział. Pogoda jest piękna i niebo czyste. Grecy mają wszelkie powody, by modlić się o deszcz, gdyż jeżeli woda spadłaby do tych form, pięć by

one przy odlewaniu, jak mówi Niemiec Grant.

Jest to marzyciel i cz³owiek dziwny. Nie dba ani o kobiety, ani o wino. Cesarscy technicy ustawili na murze zewnêtrznym wiele staroœwieckich balist i katapult, ale ich donocenoœæ jest ma³a i nie przynosz¹ one ¿adnego po¿ytku, dopóki Turcy nie pójd¹ do szturm. Grant porobi³ rysunki, które pokazuj¹, jak te mechiny mo¿na by ulepszyæ i uczyniæ l¿ejszymi, gdy¿ budowano je tak samo od czasów Aleksandra. Gdy tylko ma czas, odwiedza cesarsk¹ bibliotekê, by studiowaæ stare pisma.

Siwow³osy bibliotekarz cesarza czuwa zazdroœnie nad ksiêgami, nie wypo¿ycza ich i nie pozwala nikomu zapalaæ œwiat³a ani lampy w czytelni. Kodeksy wolno czytaæ tylko przy œwietle dziennym. Chowa przed ³acinnikami katalogi biblioteczne i trz¹s³ tylko dr¿¹c¹ g³ow¹, gdy Grant zapyta³ o pisma Archimedes. Nie ma ich w bibliotece, oœwiadczy³ gniewnie. Gdyby Grant choæ raz poprosi³ o ojców koœcio³a albo greckich filozofów, by³by mo¿e lepiej przyjêty. Ale on czyta tylko o technice i matematyce. Dlatego cesarski bibliotekarz traktuje go jak godnego pogardy barbarzyñcê.

Kiedy rozmawialiœmy o tym, Grant powiedzia³:

— Archimedes i Pitagoras umieli budowaæ maszyny, które przemieni³yby œwiat. Dawni mêdrzy znali sztukê polegaj¹c¹ na tym, by kazaæ wodzie i parze wykonywaæ pracê ludzk¹. Ale nikt nie potrzebowa³ niczego takiego. Tote¿ nie dbali o to, by te sztuki rozwijaæ, lecz zwrócili myœli do tajemnych nauk i idei Platona, uwa¿aj¹c¹ œwiat nadprzyrodzony za coœ wiêcej od rzeczywistego. Ale w ich zapomnianych pismach mo¿na znaleŹæ wskazówki, które przydaj¹ siê tak¿e artystom naszych czasów.

Odpar³em:

— Jeœli byli to ludzie m¹drzy, mêdrsi od nas, dlaczego zatem im nie wierzysz i nie idziesz za ich przyk³adem? Na có¿ przyda siê cz³owiekowi, jeœli z³o¿y ca³¹ naturê u swych stóp, ale poniesie szkodê na duszy?

Grant przygl¹da³ mi siê swym niespokojnym, badawczym wzrokiem. Jego miêkka broda jest kruczoczarna, a twarz poorana od nocnego czuwania i rozmyœlania. Jest to m¹¿ postawny i wzbudza¹cy trwogê. Huk wielkiego dzia³a sprawi³, ¿e budynek biblioteki zadr¿a³ i drobne chmurki py³u wytrysnê³y ze szczelin w pu³apie i unosi³y siê w promieniach s³oñca z w¹skiego okienka.

— Nie boisz siê œmierci, Johannesie Angelosie? — zapyta³.

— Moje cia³o boi siê œmierci — odpar³em. — Moje cia³o lêka siê ziemskiego zniszczenia i huk dzia³a sprawi³, i¿ nogi mi siê trzê¹. Ale mój duch nie boi siê.

— Gdybyœ by³ bardziej doœwiadczony, ba³byœ siê wiêcej — stwierdzi³. — Gdybyœ widzia³ by³ jeszcze wiêcej wojny i œmierci, tak¿e i twój duch odczuwa³by strach. Tylko niedoœwiadczony

wojownik jest bez lęku. Prawdziwe bohaterstwo to przezwyciężenie lęku, a nie jego brak.

Wskaza³ na setki złotych figur i cynobrowych sentencji na ościanach czytelnicy, na ogromne folianty, które w ciężkich okutych srebrem i ozdobionych klejnotami ok³adkach spoczywa³y przymocowane³ ańcuchami do pulpitów.

— Ja obawiam się śmierci — rzek³. — Ale ważniejsza od lęku jest wiedza. Moja wiedza dotyczy spraw ziemskich, gdyż umiejętności niebiańskie nie mają¹ żadnego praktycznego znaczenia. Toteż kraje mi się serce, gdy patrzę na ten gmach. Tu leż¹ pochowane ostatnie niezast¹pione resztki m¹drości dawnych mędrców. Nikt nawet nie zadba³, żeby spisać, co tu jest. Szczury ponadgryza³y manuskrypty w sklepionych piwnicach. Filozofów i ojców kościo³a szanowano, ale matematyk¹ i technik¹ karmiono szczury. A ten chciwy starzec nie rozumie nawet, że nic by nie straci³, gdyby mi pozwoli³ grzebać w swoim lochu i zapalić świat³o, by szukać tej niezast¹pionej i odrzuconej m¹drości, której strzeżę. Gdy przyjd¹ Turcy, także i ten budynek zdany będzie na pastwę p³omieni i dymu i rękopisy syciąć będą¹ ogniska, na których gotuje się stawa.

— Gdy Turcy przyjd¹, powiadasz... — wtr¹ci³em. — Nie wierzysz zatem, żebyśmy mogli bronić się z powodzeniem?

Uśmiechn¹³ się.

— Ja mierzę ziemskimi miarami — odpar³. — Miarami praktycznego rozs¹dku. Dlatego też nie żywię częściej nadziei, jak może czyni³by to mniej doświadczony i m³odszy mę¹czyzna.

— Ale — rzek³em zdumiony — w takim razie i ty masz dużo większ¹ korzyść z wiedzy o Bogu i o tej rzeczywistości, która stoi ponad ziemsk¹, niż z jakiegokolwiek wiedzy matematycznej i technicznej. Na co przydadz¹ się najcudowniejsze maszyny, skoro i tak musisz umrzeć?

Odpar³:

— Zapominasz, że wszyscy musimy umrzeć. Toteż wcale nie żałuję, że ż¹dza wiedzy zagna³a mnie do Konstantynopola na s³użbę do cesarza. By³o mi już dane zobaczyć największe dzie³o, jakie zosta³o odlane rękami cz³owieka. Już dzięki temu zrozumia³em, że op³aci mi się być tutaj. A za dwie strony zapomnianego pisma Archimedesza da³bym chętnie wszystkie świeże pisma ojców kościo³a.

— Jesteś szalony — odrzekł z niechęcią. — Twoja wiedza czyni cię jeszcze bardziej szalonym od sułtana Mehmeda.

Wyciągnij rękę ku słonecznym promieniom, tak jakby chciał zważyć tańczące pyłki kurzu na dłoni.

— Czy nie widzisz — powiedziała — w tych pyłkach spogląda na ciebie para pięknych oczu dziewczycy, których uśmiech ośmierca już dawno. W tych pyłkach kurzu tańczy serce filozofa, jego wtroba i mózg. Za tysiąc lat może i ja pozdrowię przybysza jako pyłek kurzu na ulicach Konstantynopola. W tym znaczeniu twoja i moja wiedza są jednakowo warte. Pozwól mi zatem zachować tę wiedzę, jak mam, i nie gardź nią. Skąd możesz wiedzieć, czy ja w głębi serca nie gardzę twoją?

Wszystko we mnie drżało, ale starałem się zachować spokój w głosie, kiedy odpowiedziałem:

— Bijesz się po fałszywej stronie, Joannie Grant. Sułtan Mehmed przyjmie cię jako równego siebie, gdyby cię znał.

Odpowiedziałam:

— Nie, nie, ja należę do Zachodu i Europy. Biję się o wolność człowieka, a nie o jego niewolnictwo.

— Cóż to jest wolność człowieka? — zapytałem.

Spojrzał na mnie swym niespokojnym spojrzeniem, zastanowił się przez chwilę i odparł:

— Prawo wyboru.

— Masz słuszną — szepnąłem. — Wzajemnie to jest straszliwa wolność człowieka. Wolność Prometeusza, naszym grzechem dziedzicznym.

Uśmiechnęła się, położyła dłoń na moim ramieniu i powiedziała z westchnieniem:

— Ach, wy Grecy!

Jestem mu obcy, chciałbym go unikać, ale mimo wszystko czuję, że jest mi duchowo bliski. Stoimy na wspólnym gruncie, on i ja. Ale on wybrał królestwo ośmierci, ja rzeczywistość Boga.

Działo się, mury pękają z hukiem, potężny młyn ośmierci sprawia, że ziemia i powietrze drżą. Ale ja jestem twardy i zimny, nie, jestem jak pionicy ognia i myślę tylko o tobie, moja ukochana. Dlaczego wbiłaś cierni w moje ciało? Dlaczego nie dajesz mi walczyć i umrzeć w spokoju, mnie, który już dokonał swego wyboru?

Tylko ciebie pragnę!

Znowu niedziela. Dzwony kościelne i kościelniczki radują się w jasny poranek. Ale wiosną zieleni pokrywa już sadza i kurz. Jak mrówki pracują zmęczeni męczycielami, by naprawiać mur pod osłonami prowizorycznych oszańcowania. W ciągu nocy wbito pale przed wyłomami szczytami się w murze zewnętrznym. Obecnie wypełnia się je znowu ziemią, faszyną, krzakami, sianem. Mieszkańcy miasta musieli oddać pierzyny na pokrycie muru, by osłabić mordercze uderzenia potężnych kamiennych kul. Z zewnątrz rozpięto skóry wołowe, które regularnie polewa się wodą przeciw tureckim strzelcom zapalającym.

Wiem i czuję w głębi duszy, jak taka rozpaczliwa wojna zmienia nas i porusza istotę do głębi.

Zmęczenie, strach i bezsenność podniecają człowieka, tak że staje się jakby pijany i nie jest już odpowiedzialny za swoje czyny i myśli w taki sam sposób jak poprzednio. Daje on wtedy wiarę najbardziej nonsensownym poglądom. Mądry staje się gadatliwym. Łagodny tańczy z radości, gdy widzi, jak Turek pada na ziemię z gardłem przebitym strzałą. Wojna to niebezpieczne upojenie. Jej zmiany nastrojów, przeskoki od nadziei do rozpaczliwej ostrej i wielkiej. Tylko wypróbowany żołnierz potrafi zachować zimną krew. A większość obrońców Konstantynopola to nie wyćwiczeni i niedoświadczeni nowicjusze. Dlatego Giustiniani uważa za konieczne szerzenie w mieście pomysłowych szeptów, nawet jeżeli większość z nich jest kłamstwem.

Wojsko sułtana liczy dwa razy tyle chrześcijan, ilu ich jest pod bronią w mieście. Są to oddziały pomocnicze z Serbii, Macedonii i Bułgarii, a także Grecy z Azji Mniejszej. W bramie Charisiosa znaleziono turecką strzałę z przymocowanym do niej listem. Był on napisany przez serbskiego jeźdźcę i brzmiało: "Dopóki to zależy od nas, Konstantynopol nigdy nie wpadnie w ręce sułtana".

Także wielki wezyr Halil pracuje w tajemnicy przed sułtanem. Na razie nie potrafi zdziałać zbyt wiele, ale jeżeli sułtan dozna niepowodzenia, przyjdzie jego chwila.

Noce są zimne. Wojsko sułtana jest tak ogromne, że tylko mała część ludzi ma namioty. Większość śpi pod gołym niebem, choć nie jest przyzwyczajona do tego tak jak janczarowie. W ciszy nocnej słychać z tureckiego obozu nieustanne kichanie i kaszel.

Ale i nasi ludzie kaszlą pracując przy murach w ciemności. Wieże i sklepienia są zimne i wilgotne. Całe drewno potrzebne jest na prace fortyfikacyjne. Drwa i chrust mogą być używane tylko na warzenie strawy i do kotłów z oliwą i smołą. Dlatego i wśród żołnierzy wielu jest ciężko przeziębionych, mimo że chodzą grubo ubrani pod zimnymi pancerzami.

Do Blachern przyby³ mój s³u¹cy Manuel z czyst¹ odzie¹ i nowymi przyborami dla mnie. Na brak jedzenia nie cierpiê, gdy¹ Wenecjanie daj¹ mi miejsce przy swoim goęcinnym stole, dopóki bête mieszka³ w Blachernach. Kardyna³ Izydor zwolni³ ich od postu przez czas oblê¹zenia. Ale cesarz Konstantyn czuwa i poeci tak gorliwie, ¹e w krótkim czasie wychud³ i poblad³.

Nie mog³em siê oprzeæ, by nie zagadn¹æ Manuela, czy ktoœ o mnie nie pyta³. Potrz¹sn¹³ przecz¹co g³ow¹. Zaprowadzi³em go na górê na mur i pokaza³em wielkie dzia³o. Turcy w³acenie skończyli ³adowanie. Huknê³o i Manuel z³apa³ siê za g³owê obiema rêkami. Ale sam siê przekona³, ¹e mur nadal wytrzymuje.

Bardziej przestraszy³ siê, gdy zobaczy³, jakie spustoszenie poczynili ³acinnicy w cesarskim pa³acu. Powiedzia³:

— Łacinnicy zachowali swoje dawne obyczaje. Gdy przed dwustu piêædziesiêciu laty zdobyli Konstantynopol, u¹ywali œwi¹tyni M¹droœci Bo¹ej jako stajni, rozpalali ogniska obozowe na posadzce i zostawiali odchody po k¹tach.

S³u¹bie ³acinników wolno swobodnie poruszaê siê po ca³ym pa³acu. Dlatego Manuel poprosi³ mnie, ¹eby¹m go zaprowadzi³ do pa³acu Porfirogenety. Zerkn¹³ na mnie z chytrym b³ykiem w oczach i powiedzia³:

— Nikomu nisko urodzonemu nie wolno by³o dawniej pokalaê tych posadzek, ale moje stopy s¹ przynajmniej greckie i dlatego œwiêtsze ni¹ ³aciñskich parobków stajennych.

Weszliœmy po starych marmurowych schodach na najwy¹sze piêtro i wst¹piliœmy do komnaty, której œciany pokryte s¹ wypolerowanym do po³ysku porfirem. W komnacie tej wci¹ jeszcze stoi cyzelowane z³otem ³o¹e z podwójnymi or³ami, ale wszelkie drobne przedmioty rozkradziono. Gdy patrzy³em na zimm¹, spl¹drowan¹ komnatê, zda³em sobie sprawê, ¹e ju¹ ¹aden wiêcej cesarz nie urodzi siê w Konstantynopolu.

Manuel otworzy³ ciekawie w¹skie drzwi i wyszed³ na kamienny balkon.

— Dziesiêæ razy sta³em pokornie tam na dole w t³umie ludzi i czeka³em na wieœæ o rozwi¹zaniu cesarzowej — opowiada³. — Stary cesarz Manuel mia³ dziesiêcioro dzieci. Konstantyn jest ósmym z nich. Tylko trzech synów jest jeszcze przy ¹yciu i ¹aden z nich nie ma syna. Taka jest wola i wyrok boski.

Przez ca³y czas zerka³y na mnie spod siwych i krzaczastych brwi jego oczy w czerwonych

obwódkach, g³adzi³ rzadk¹ brodê i wygl¹da³ tajemniczo.

— Co mnie to obchodzi — powiedzia³em niechêtnie.

— Nigdy nie przypuszcza³em, że pewnego dnia bêdê sta³ tu na górze — ci¹gn¹³ Manuel nie zwracaj¹c uwagi na moje s³owa. — Ale rzymski porfir sam nie urobi cesarza. To czysty przes¹d. Jakkolwiek opowiadano o opuszczonych kobietach, które w czasie rozwi¹zania œciska³y na pociechê kawa³ek porfiru.

Wskaza³ palcem ciemny k¹t komnaty. Zobaczy³em, że w wielu miejscach oderwane by³y kawa³ki ok³adziny. Przez moment by³em znowu dzieckiem. Ma³ym ch³opczykiem w opasanym murem Awinionie. S³oñce Prowansji przypieka³o mi ciemiê. Trzyma³em w d³oni purpurowy od³amek kamienia, który znalaz³em w skrzyni mojego ojca.

— Ujrza³œce ducha, panie? — zapyta³ cicho Manuel. Upad³ na kolana na posadzkê, jakby po to, żeby przeszukaæ ten k¹t, ale równoczenie ukl¹k³ te¹ przede mn¹ i zwróci³ ku mnie swój¹ starcz¹ twarz. Jego szare policzki dr¹ża³y jakby od wielkiego napiêcia albo od powstrzymywanego p³aczu.

— Pamiêtam mego ojca — rzek³em krótko. — Nie dziwi³em siê ju¹, dlaczego zosta³ oœlepiony. Mo¹że okaza³ on siê nazbyt ufny w œwiecie okrucieñstwa i strachu.

Manuel szepn¹³:

— Panie, moje oczy zmêtnia³y, bo jestem ju¹ stary. Mo¹że to blask purpury je omamia. Pozwól mi dotkn¹æ twoich stóp.

Wyci¹gn¹³ d³oñ i musn¹³ ni¹ z szacunkiem moje nogi.

— Purpurowe buty — powiedzia³. — Purpurowe buty.

Ale tak przera¹aj¹ca w swej ciszy by³a komnata, gdzie siê rodzili cesarze, że Manuel przera¹ony rozejrza³ siê woko³o, jakby ba³ siê, że ktoœ pods³uchuje.

— Znowu pi³œce — rzuci³em szorstko.

— Krwi nie mo¹żna siê nigdy zaprzæ — szepn¹³. — Krew powraca zawsze do swego pochodzenia. Nawet jeżeli musi d³ugo wêdrowaæ z jednego cia³a do drugiego. Ale pewnego dnia powraca.

— Manuelu — powiedzia³em — wierz mi. Czas up³yn¹³. Królestwo moje nie jest z tego œwiata.

Pochyli³ g³owê i ca³owa³ moje stopy, a¹ by³em zmuszony odepchn¹æ go kolanem.

— Jestem starcem, który be³koce od nadmiaru wina — powiedzia³. — G³owê mam pe³n¹ starych baceni. Widzê na jawie. Nie myœlê nic z³ego.

— Niech nasze widzenia i bacenie zostan¹ pogrzebane pod wal¹cymi siê murami — rzek³em. —

Niech jakicœ przybysz znajdzie je kiedyœ, kiedy nasze prochy wzbijajæ siê bêd¹ spod jego stóp i kiedy deptaæ bêdzie kamienie, które oderwa³y siê od tych œcian.

Gdy Manuel ju¿ sobie poszed³, wróci³em na mur i uda³em siê z powrotem do Giustinianiego. A¿ strach bierze patrzaæ, jak wielkie powsta³y w ci¹gu kilku dni wy³omy w murze po obu stronach bramy œw. Romana. Wzniesiono wysoki ziemny wa³ i ustawiono drewniane skrzynie i beczki z ziemi¹ jako blanki na koronie muru. Przez ca³y dzieñ ma³e grupki Turków id¹ szturmem w fosê, by wrzucaæ do niej wi¹zki faszyny, kamienie i k³ady, podczas gdy równoczenie ogieñ z proc i strza³y ³uczni³ków zmuszaj¹ obroñców, by szukali os³ony. Geneuñczycy Giustinianiego ponieœli ju¿ straty mimo pancerzy. Ka¿dy z nich dorównuje dziesiêciu, ba, piêædziesiêciu nie wyæwiczonemu Grekom. Ka¿dy z nich jest niezast¹piony.

18 kwietnia 1453

Nikt nie przypuszcza³, ¿e Turcy dokonaj¹ pierwszego prawdziwego szturm¹u dzie w nocy. Widocznie zamiarem ich by³o zaskoczeniem zdobyæ mur zewnêtrzny przed bram¹ œw. Romana. Atak rozpocz¹³ siê ca³kim niepostrze¿enie w dwie godziny po zachodzie s³oñca. Pod os³on¹ ciemnoœci Turcy podkradli siê do fosy i po³o¿yli na niej drabiny szturmowe. Gdyby obroñcy nie byli w³acenie zajêci naprawianiem szkód w murze wyrz¹dzonych w tym dniu przez dzia³a, atak móg³by siê udaæ. Ale w porê uderzono na alarm, tr¹by rozbrzmia³y na murze, zapalono smolne pochodnie i dzwony w mieœcie zaczê³y dzwoniaæ.

Po nieudanym zaskoczeniu tak¿e po stronie tureckiej zaczê³y huczaæ du¿e i ma³e tr¹by, a atakuj¹cy podniecili przera¿liwy krzyk, który rozleg³ siê w ca³ym mieœcie. D³ugimi hakami zrywali prowizoryczne przedpiersia i burzyli, co tylko mogli, a równoczenie starali siê podpaliaæ worki z sianem i we³n¹ wisz¹ce wzd³u¿ muru. Walka trwa³a cztery godziny bez przerwy. Turcy zbli¿yli siê do muru tak¿e w innych punktach, ale g³ówny atak skierowany zosta³ na odcinek Giustinianiego.

Ha³as i zamieszanie by³y tak wielkie, ¿e ludzie w mieœcie na wpó³ nadzy uciekali z domów na ulicê. Kiedy bieg³em z Blachern do Giustinianiego, zobaczy³em na w³asne oczy cesarza Konstantyna. P³aka³, by³ œmiertelnie przera¿ony i s¹dzi³, ¿e miasto jest ju¿ stracone.

W rzeczywistoœci tylko niewielka liczba Turków dotar³a a¿ na koronê muru zewnêtrznego. Tam wyciêli ich rych³o w walce wrêcz zakuci w ¿elazo ¿o³nierze Giustinianiego, którzy niczym ¿ywy ¿elazny mur zagrodzili im drogê. Drabiny szturmowe przewracano d³ugimi dr¹gami, gdy tylko Turcy je podniecili. Na liczne grupy napastników pod murem wylewano wrz¹c¹ smo³ê i stopiony o³ów. Turcy ponieœli ciê¿kie straty i rano trupy ich le¿a³y stosami pod murem. Wœród trupów znalaz³o siê jednak tylko niewielu janczarów i widaæ by³o wyraŹnie, ¿e su³tan w tej próbie zaskoczenia u¿y³ tylko mniej bitnych lekkich oddzia³ów.

Gdy Turcy wycofali siê, wielu ludzi Giustinianiego by³o jednak mimo wszystko tak wyczerpanych, ¿e padli tam, gdzie stali, i zasnêli. Cesarz Konstantyn, który obchodzi³ mury krótko po

bitwie, musia³ sam budzia³ wielu spoc³ród wartowników. Giustiniani zmusi³ greckich robotników, by zeszli przed mur zewn³trzny i opró³żnili fos³ z ca³ego tego rupiecia, którym Turcy usi³owali j¹ wype³nia³. Wielu znalaz³o tam zgub³, gdy³ Turcy z zemsty za nieudane natarcie strzelali z dzia³ w ciemno³ci.

Rano trzydzieci tureckich galer z portu Pelar podp³yn³o do ³añcucha-zapory. Ale nie dosz³o do bitwy morskiej mi³ędzy wysokimi jak góry galerami weneckimi a lekkimi okr³etami Turków. Wymieniono kilka strza³ów armatnich, po czym okr³ety tureckie wróci³y do swego portu.

W ci¹gu dnia su³tan kaza³ ustawia³ kilka du³ych bombard na wzgó³zu za Per¹. Ale ich pierwsze strza³y trafi³y genueñski statek przy nabrze³u i zatopi³y go wraz z ³adunkiem i wyposa³eniem warto³ci pi³tnastu tysi³cy dukatów. Dlatego Genueñczycy z Pery natychmiast wnie³li skarg³ z powodu naruszenia ich neutralno³ci. Bombardy stoj¹ na terenie Pery i par³ innych kul trafi³o kilka domów i zabi³o kobiet³ w mie³cie. Su³tan obieca³, ³e po obl³eniu wynagrodzi wszystkie szkody, które ponie³li Genueñczycy w Perze, i zapewni³ ich o swojej przyja³ni.

Ale cel osi¹gn¹³. Galery weneckie zmuszone zosta³y do wycofania si³e od zapory b¹d³ to do nabrze³a, b¹d³ te³ w k¹t pod wie³ami i murem portowym Pery, gdzie nie mog³y ich dosi³gn¹æ strza³y z bombard. W porcie zebra³o si³e du³o ludzi, ³eby przygl¹da³ si³e temu dziwnemu ostrzeliwaniu. Kule bombard pada³y przewa³nie w morze i wzbija³y du³e s³upy wody.

Mimo tego wszystkiego nastró³j w³ród ludno³ci jest pe³en nadziei i entuzjastyczny, gdy³ szcz³eliwe odparcie ataku doda³o otuchy nam wszystkim. Giustiniani kaza³ ponadto rozsiewa³ przesadne s³uchy o stratach Turków. Do mnie powiedzia³ jednak nie owijaj¹c w bawe³n³:

— Nie powinniemy si³e upaja³ tym zwyci³stwem, które jest tylko pozorne. Nie by³o to nic innego jak zwyk³y atak rekonesansowy dla wypróbowania muru. Wzi³o w nim udzia³ najwy³ej dwa tysi¹ce ludzi, jak si³e dowiedzia³em od jeñców, których uda³o nam si³e wzi¹æ do niewoli. Ale obyczaj wymaga, ³ebym jako protostrator og³osi³ komunikat. Je³eli zatem ka³ê obwie³cia³, ³e odparliemy wielki szturm i ³e Turcy stracili dziesi³æ tysi³cy poleg³ych i tyle³ rannych, podczas gdy nasze w³asne straty ograniczy³y si³e do jednego zabitego i jednego skr³ecenia stopy, to ka³dy do³wiadczony w sprawach wojny cz³owiek b³dzie wiedzia³, co to znaczy, i nie zwróci na to uwagi. Ale dla nastroju w mie³cie ma to wielkie znaczenie.

Popatrzy³ na mnie z ucemiechem i doda³:

— Walczy³æc nieustraszenie i t³go, Jeanie Ange.

— Czy³by? — zapyta³em. — Taki by³ zam³t, ³e prawie nie wiem, co si³e ze mn¹ dzia³o.

By³o to prawd¹. Rano stwierdzi³em, ³e miecz mój lepi si³e od krwi, ale nocne wydarzenia pami³ta³em tylko jako niejasn¹ zmor³.

Tego³ dnia su³tan kaza³ podprowadzia³ pi³ædziesi¹t par wo³ów do du³ego dzia³a. Od³¹czono je

od ³o¼a i przeniesiono z pomoc¹ setek ludzi do bramy œw. Romana. Mur Blachern okaza³ siê wiêc za mocny: su³tan przygotowuje siê na d³u¿sze oblê¿enie.

Odwiedzi³em rannych, le¿¹cych na s³omie w kilka opró¿nionych stajniach i budach pod murem. Wytrawni ³aciñscy najemnicy przezornie od³o¿yli pieni¹dze, ¿eby móc op³aciaæ lekarza i mieæ dziêki temu fachow¹ opiekê. Greków jednak dogl¹da tylko kilka wprawnych mniszek, które czyni¹ to z mi³osierdzia. Wœród nich pozna³em ku memu zdumieniu Charyklejê, która zdjê³a welon, zakasa³a rêkawy i biegle obmywa³a i opatrywa³a najciê¿sze rany. Pozdrowi³a mnie ¿ywo i nie mog³em siê oprzeæ, by nie powiedzieæ jej, ¿e mieszkam w Blachernach — tak ma³o mia³em hartu. Zdaje mi siê, ¿e dobrze rozumia³a, o co mi chodzi, bo pospieszy³a z w³asnej woli wyjaœnienia, ¿e nie widzia³a siostry Anny od wielu ju¿ dni.

Ranni zapewniali jak jeden m¹¿, ¿e Turcy wbrew dobrym obyczajom u¿ywali zatrutych strza³, gdy¿ nawet lekko ranni po kilku dniach choruj¹ ciê¿ko i dostaj¹ œmiertelnych skurczów. W jednym k¹cie zobaczy³em na w³asne oczy mê¿czyznê, którego zw³oki zeszywnia³y, wygiête w ³uk, a twarz zamar³a w okropnym grymasie, tak ¿e strasznie by³o na niego patrzeæ. Miêœnie mia³ twarde jak z drewna. Dlatego wielu rannych prosi³o, ¿eby wynieœæ ich pod go³e niebo albo do domów. Rozmawia³em o tym z Giustinianim, ale on nie pozwoli³ ¿adnemu ze swoich ludzi opuœciæ muru, aby pomaga³ rannym. Kiedy wyrzuci³em mu jego bezdusznoœæ, odpar³:

— Doœwiadczenie uczy mnie, ¿e losy rannych s¹ ca³kowicie w rêku Boga. Jeden dostaje pomoc lekarsk¹ i umiera, inny poprawia siê bez ¿adnej opieki. Jeden ma ranê ma³ego palca i umiera na zaka¿enie krwi. Drugiemu odstrzel¹ ramiê, a on siê mimo to wyli¿e. Obfite jedzenie i wygodne ³ó¿ko szkodz¹ tylko i os³abiaj¹. Takie jest moje zdanie. Nie mieszaj siê wiêc do spraw, na których siê nie rozumiesz.

19 kwietnia 1453

Jezusie Chrystusie, Synu Bo¿y, zmi³uj siê nade mn¹ grzesznym!

Napisawszy du¿y kawa³ek wczoraj, s¹dzi³em, ¿e wreszcie bêdê móg³ spaæ w nocy. Nie spa³em wiele w ostatnich dniach. By zag³uszyæ niepokój serca, chodzi³em albo spisywa³em wszystkie te pró¿ne s³owa.

Ale kiedy le¿a³em w ciemnoœci z szeroko otwartymi oczyma w zimnej komnacie w Blachernach, rozkoszuj¹c siê samotnoœci¹, a jednoczenie ciê¿ko ni¹ udrêczony, przysz³a do mnie. Przysz³a sama. Z w³asnej woli. Anna Notaras. Moja ukochana.

Pozna³em j¹ po lekkim kroku, po oddechu.

— Johannesie Angelosie — szepnê³a. — Œepisiz?

Wsunę³a zimne d³onie w moje rêce, po³o¿y³a siê przy moim boku, nos i wargi mia³a ch³odne, ale policzek przy moim policzku by³ gor¹cy.

— Przebacz — szepta³a. — Przebacz mi, ukochany. Nie wiedzia³am, co robiê. Nie wiedzia³am, czego chcê. — yjesz?

— Naturalnie, ¿e ¿yjê — odpar³em. — Jestem twardy. Chwasty nie gin¹.

— Ziemia siê trzêsie — rzek³a. — Mury pêkaj¹. Ęmieræ wyje po nocach bez koñca tysi¹cem g³osów. Nie, nikt nie mo¿e wiedzieæ, czym jest wojna, póki sam tego nie zazna. Gdy Turcy napadli na nas w nocy, modli³am siê za ciebie, tak jak jeszcze nigdy siê nie modli³am. Ęlubowa³am zwalczyæ ca³e moje samolubstwo, moj¹ z³oœæ i moj¹ dumê, jeœli tylko bêdzie mi dane zobaczyæ ciê znowu ¿ywym.

— Kochasz mnie wiêc? — pyta³em wci¹¿ jeszcze w¹tpi¹c, choæ jej d³onie, policzek i usta zapewnia³y mnie o tym. — Mówi³aœ przecie¿ sama, ¿e mnie nienawidzisz.

— Nienawidzi³am ciê przez wiele dni, mo¿e przez ca³y tydzieñ — powiedzia³a. — Zrozumi³am dopiero, gdy dzia³a zaczê³y grzmieæ, tak ¿e œciany pêka³y w klasztorze. Postanowi³am sobie w sercu, ¿e nigdy wiêcej ciê nie zobaczê. Albo ¿e nie odezwê siê ani s³owem, jeœli siê spotkamy. Albo ¿e ci poka¿ê, gdzie jest twoje miejsce. No có¿, teraz jestem tu. W nocy, w ciemnoœci, sama z tob¹. I ca³owa³am ciê. Biada mi. I biada tobie.

— I ja tak postanowi³em — wyzna³em i chwyci³em j¹ za ramiona. By³y kr¹g³e i miêkkie pod szat¹. Czu³em hiacyntowy zapach jej policzków. Z ulgi po prze¿yтым napiêciu i lêku zaczê³a nagle chichotaæ. Ęmia³a siê jak ma³a dziewczynka. I nie mog³a siê powstrzymaæ, choæ przyciska³a obie d³onie do ust.

— Czemu siê œmiejesz? — zapyta³em nieufnie. W bólu mojej mi³oœci ogarnê³o mnie podejrzenie, ¿e zawsze robi³a ze mnie g³upca i delectowa³a siê upokarzaniem mnie.

— Bo jestem szczêœliwa — œmia³a siê nadaremnie zaciskaj¹c palcami usta. — Tak okropnie szczêœliwa. I nie mogê siê oprzeæ, by siê nie œmiaæ, gdy pomyœlê, jak komicznie wygl¹da³oœ uciekaj¹c przede mn¹ z pancerzem pod pach¹.

— To nie przed tob¹ ucieka³em — odpar³em. — Lecz przed sob¹ samym. Ale nie ucieknê. Ani na murze, ani w Blachernach, ani œpi¹c, ani czuwaj¹c. W ka¿dej chwili sta³aœ niewidzialna przy moim boku.

Jej miêkkie wargi rozwar³y siê pod moimi. Dysz¹c wyznawa³a swoj¹ mi³oœæ. W swym ¿arze, ba — w swym bólu tuli³a siê coraz mocniej do mnie i g³adzi³a d³oñmi moje ramiona i plecy, jak gdyby na zawsze chcia³a zachowaæ moje ¿ywe cia³o w pamiêci swych r¹k.

Potem le¿a³em u jej boku, pusty, spokojny, ca³kiem ch³odny. Zerwa³em jej kwiat, a ona pozwoli³a, by siê to sta³o. Od tej chwili by³a kobiet¹ bez czci. Ale kocha³em j¹. Kocha³em j¹ tak¹, jak¹ by³a. Kocha³em j¹, kocha³em nawet jej kapryœnoœæ.

Po d³u¿szej chwili szepnê³a mi cicho do ucha:

— Johannesie Angelosie, czy nie jest najlepiej tak jak jest?

— Najlepsze jest to, co siê dzieje — powiedzia³em, czuj¹c siê ogromnie senny.

Zacemia³a siê bezg³oœnie i szepnê³a:

— Wszystko jest takie proste, takie ³atwe, takie oczywiste. To tylko ty robisz wszystko takim trudnym i skomplikowanym dla siebie samego. Ale teraz jestem szczêœliwa.

— Nie ¿a³ujesz... — powiedzia³em sennie, by coœ powiedzieæ.

Zdziwi³a siê:

— A dlaczego mia³abym ¿a³owaæ. Teraz ju¿ nigdy wiêcej ode mnie nie uciekniesz. I jest mi dobrze. Nie, gdybyœ mnie teraz poœlubi³, nie by³oby to ¿adn¹ gwarancj¹. Porzuci³eœ ju¿ jedn¹ ¿onê. Ale po tym, coœ ze mn¹ uczyni³, sumienie twoje nie pozwoli ci tak mnie po prostu zostawiæ. Na tyle ciê ju¿ znam, choæbyœ uwa¿a³ siê za Bóg wie jak twardego. Mój ukochany!

By³em przepe³niony b³ogim spokojem i nie mog³em siê zdobyæ na to, by pomyœleæ nad jej s³owami. G³owa jej spoczywa³a na moim ramieniu, jej wargi muska³y moje ucho, jej w³osy pieœci³y moj¹ szyjê i czu³em hiacyntowy zapach jej policzków. Po³o¿y³em d³oñ na jej nagiej piersi i usn¹³em g³êboko. Po raz pierwszy od dawna spa³em bez snów.

Spa³em d³ugo. Nie zbudzi³em siê, kiedy odchodzi³a. Nie zbudzi³em siê nawet wtedy, gdy o œwiecie zagrzmia³o wielkie dzia³o wzywaj¹c Turków do modlitwy porannej. S³oñce sta³o wysoko na niebie, kiedy siê ockn¹³em. Wypocz¹³em, by³em jak odnowiony, by³em szczêœliwy. Odesz³a, gdy spa³em. Ale tak by³o najlepiej. Nie chcia³em, ¿eby j¹ spostrze¿ono. I wiedzia³em, ¿e bêdê móg³ zobaczyæ j¹ znowu. Weselszy, swobodniejszy ni¿ kiedykolwiek przedtem w ¿yciu, poszed³em zjeœæ obfity, poranny posi³ek. Nie w³o¿y³em pancerza, nie przypasa³em nawet miecza. W moim skromnym ³aciñskim stroju, pokornie jak pielgrzym, skierowa³em kroki do klasztoru Pantokratora.

W klasztorze musia³em czekaæ kilka godzin, gdy¿ mnich Gennadios odprawia³ swoje pobo¿ne medytacje. Przez ten czas modli³em siê przed œwiêtymi ikonami w koœciele klasztornym. Prosi³em o odpuszczenie grzechów. Pogrze¿y³em siê w mistycznej rzeczywistoœci serca. Wiedzia³em, ¿e przed Bogiem grzechy wa¿¹ inaczej ni¿ przed ludŸmi.

Gdy mnich Gennadios mnie zobaczy³, zmarszczy³ czo³o i wpatrzy³ siê we mnie swym p³omiennym spojrzeniem.

— Czego chcesz ode mnie, ³acinniku? — zapyta³.

Powiedzia³em:

— W m³odoœci spotka³em w klasztorze w Athos wielu takich, którzy porzucili rzymsk¹ wiarê i nawrócili siê do koœcio³a greckiego, by poœwiêcaæ ¿ycie Bogu i braæ udzia³ w misteriach na

pierwotny sposób kościoła Chrystusa. Mój ojciec zmarł, kiedy byłem jeszcze dzieckiem, ale z jego papierów dowiedziałem się, że był on Grekiem z Konstantynopola. Zdradził swój wiary, ożenił się z Wenecjanką i poszedł za papieżem do Awinionu. Ojciec mój mieszkał w Awinionie i pobierał pensję z kasy papieskiej aż do śmierci. Tam też ja się urodziłem. Ale wszystko to było błądzenie. Teraz gdy przybyłem do Konstantynopola, by umrzeć na murach w walce z Turkami, chcę powrócić do wiary moich przodków.

Zapał religijny zalepił go tak, że nie słuchał zbyt uważnie moich słów, i byłem mu za to wdzięczny, gdyż nie chciałem odpowiadać na podejrzliwe pytania, które mogłyby się nasunąć człowiekowi bardziej refleksyjnemu. On zaś zawołał tylko oskarżycielsko:

— Dlaczego więc bijesz się przeciw Turkom z poganami? Nawet sułtan jest lepszy od cesarza, który uznaje papieża.

— Nie spierajmy się o to — prosiłem. — Spełnij raczej swój obowiązek. Masz być pasterzem, który na swych ramionach wnosi zbłąkane owieczki z powrotem do stada. Pamiętaj też, że i ty sam raz podpisałeś się pod unią po należytym rozważeniu. Mój grzech nie jest większy od twego.

Lew rękę podniósł prawą, która, jak to dopiero teraz zobaczyłem, była sparaliżowana i powiedziała triumfalnie:

— Dzień i noc modliłem się do Boga, żeby na znak przebaczenia kazał uschnąć tej ręce, która złożyła podpis we Florencji. I kiedy armaty zagrzmiły pierwszy raz, Bóg wysłuchał mojej modlitwy. Teraz mieszka we mnie Duch Święty.

Poprosił służebnego braciszka, by nam towarzyszył, zaprowadził mnie do rybnej sadzawki na dziedzińcu i kazał mi zdjąć odzież. A kiedy się rozebrałem, wpełchnął mnie do wody, wcisnął mi głowę pod powierzchnię i ochrzcił mnie na nowo. Z niewiadomego powodu nadał mi imię Zachariasza. Kiedy wyszedłem z wody, wypowiedziałem się na zwykły sposób przed nim i przed służebnym braciszkiem i zadał mi tylko lekką pokutę, gdyż wykazałem dobrą wolę. Twarz jego promieniała, zmięknęła, wyrażnie, modlił się za mnie i udzielił mi błogosławieństwa.

— Teraz jesteś prawdziwym Grekiem — powiedziała. — Pamiętaj, że jest to czas spełnienia i że stoję przed nami dni ostateczne. Dlatego Konstantynopol musi zginąć. Im dłużej trwa będzie opór, tym większa będzie wściekłość Turków i tym większe cierpienia, które spadną także na niewinnych. Jeżeli jest wola Boga, by miasto wpadło we władanie sułtana, który może temu przeszkodzić? Ten, kto walczy przeciw sułtanowi, walczy w swym zalepieniu przeciw woli Bożej. Natomiast ten, kto przepędza poganów z Konstantynopola, jest miły Bogu.

— Kto cię upoważnił, byś tak mówił? — zapytałem poruszony do głębi.

— O, cierpienie, lęk o moje miasto upoważniaj mnie do tego — odparł gwałtownie. — To nie ja, mnich Gennadios, mówię tak, lecz Duch Boży we mnie.

Rozejrza³ siê woko³o i zobaczy³ szare rybki, które sp³oszone œmig³y w mêtnej wodzie sadzawki.

— Dzieñ nawiedzenia jest bliski! — zawo³a³ wskazuj¹c ryby lew¹ rêk¹. — W dniu tym te ryby stan¹ siê czerwone jak krew z lêku i przerażenia, tak żeby nawet niedowiarkowie uwierzyli. Niechaj to bêdzie znakiem. I jeżeli wtedy bêdziesz ży³, zobaczysz ten widok. Duch Boga, Pana Œwiatów, mówi przez moje usta.

G³osi³ to tak żarliwie i poważnie, że musia³em mu wierzyæ. Potem zmêczy³ siê i umilk³. Gdy braciszek s³użebny odszed³ i w³oży³em juź na siebie odzieź, powiedzia³em:

— Ojczy, jestem grzesznikiem i z³ama³em prawo, jak to przed chwil¹ s³ysza³œ. Spa³em z greck¹ kobiet¹ i odebra³em jej niewinnoœæ. Czy istnieje jakaœ moŹliwoœæ, bym zg³adzi³ mój grzech żeni¹c siê z ni¹, mimo że mam juź jedn¹ żonê we Francji, z któr¹ zawar³em ma³żeñstwo zgodnie z prawem i z któr¹ zwi¹zany jestem sakramentem papieskiego koœcio³a?

Zastanowi³ siê. W oku zjawi³ mu siê b³ysk by³ego polityka, powiedzia³:

— Papieź i jego kardyna³ tak gorzko zelżyli i przeœladowali nasz koœció³, naszych patriarchów, ba, nasze wyznanie wiary, że nie moŹe to byæ grzechem, jeżeli zrobiê papieskiemu koœcio³owi, ile mogê, na z³œæ. Po tym chrzcie twoje poprzednie ma³żeñstwo jest nieważne. Og³aszam je za nieważne, dlatego że w naszym ciêżkim po³ożeniu nie mamy nawet legalnego patriarchy, który móg³by to uczyniæ, jedynie odstêpcê, Georgiosa Mammasa, niech spadnie na niego przekleñstwo. PrzyjdŹ tu z t¹ kobiet¹, a pocelubiê was jako mêŹa i żonê pod œwiêtym dachem.

Z wahaniem rzek³em:

— To delikatna sprawa, któr¹ trzeba trzymaæ w tajemnicy. MoŹe nawet j¹ znasz. Gniew wysoko postawionego mêŹa spadnie na twój¹ g³owê, jeżeli nas zaelubisz.

Odpar³:

— To leży w rêku Boga. Grzech trzeba odkupiaæ. A któryż ojciec by³by tak wyrodny, żeby przeszkadzaæ swej córce w odkupieniu grzechu. Mia³żebym obawiaæ siê wielmoŹów i archontów, ja, który nie lêkam siê nawet cesarza?

Przypuszczalnie s¹dzi³, że uwiod³em córkê jakiegoœ sprzyjaj¹cego ³acinnikom dworzanina i dlatego by³ zadowolony z mojej propozycji. Obieca³ zachowaæ sprawê w tajemnicy, jeżeli przyjdê do niego z t¹ kobiet¹ jeszcze tegoż wieczoru. Nie znam dostatecznie obyczajów greckiego koœcio³a, by móc rozstrzygn¹æ, czy œlub taki jak ten mia³ jak¹œ waŹnoœæ. Ale dla mego serca by³ dostatecznie waŹny.

Rad pospiesz³em do mego domu ko³o portu. Przeczucie mnie nie omyli³o. By³a tam. Kaza³a przynieœæ z klasztoru skrzyniê ze swoimi rzeczami i poprzestawia³a wszystko tak, że nic juź nie

sta³o na swoim w³aciewym miejscu. Kaza³a te³ż w moim domu Manuelowi wyszorowaæ pod³ogi.

— Panie — rzek³ Manuel pokornie wykrêcaj¹c mokr¹ szmatê, a³ż brudna woda chlupa³a w wiadrze. — W³acenie mia³em zamiar udaæ siê na poszukiwanie ciebie. Czy rzeczywiêcie ta samowolna kobieta ma siê tutaj sprowadziæ i postawiæ wszystko na g³owie? Kolana mam obola³e i boli mnie grzbiet. Czy nie by³o nam dobrze bez kobiety w domu?

— Ona tu zostanie — odrzek³em. — Nie mów o tym nikomu ani s³owa. Gdyby s¹siedzi byli ciekawi, powiedz, że to ³aciñska kobieta, przyjació³ka pana domu, i że bêdzie ona tu mieszkaæ, póki trwaæ bêdzie oblêżenie.

— Czy dostatecznie zastanowi³oæ siê nad tym, panie? — zapyta³ ostro³żnie Manuel. — Łatwiej jest wzi¹æ sobie kobietê na kark, ani³eli jej siê pozbyæ. — I doda³ chytrze: — Ona szpera³a w twoich papierach i ksi¹żkach.

Nie traci³em czasu na spieranie siê. Rozgor¹czkowany wbieg³em na schody lekko jak m³odziaszek. Anna odzia³a siê jak prosta grecka kobieta, ale twarz, cera i ca³a postawa mówi³y o jej prawdziwym pochodzeniu.

— Dlaczego bieg³oæ, dlaczego jesteæ taki zadyszany? — zapyta³a udaj¹c, że jest przestraszona. — Nie zamierzasz chyba wygoniæ mnie z domu, jak grozi³ Manuel. To niedobry i samolubny staruch, który nie wie, co dla niego najlepsze. — Rozejrza³a siê z poczuciem winy po pe³nej nie³adu izbie i doda³a spiesznie: — Poprzestawia³am tylko czêœæ rzeczy tak, żeby ci by³o przyjemniej. A poza tym by³o tu brudno. Kupiê nowe draperie, je³eli mi dasz pieni¹dze. No i m¹ż z twoj¹ pozycj¹ nie mo³że przecie³ spaæ w takim bar³ogu.

— Pieni¹dze? — powtórzy³em zmieszany i z doœæ niemi³ym uczuciem pomyœla³em, że nie zosta³o mi ju³ zbyt du³o pieniêdzy. Te sprawy by³y mi przecie³ od dawna obojêtne.

— Oczywiście — powiedzia³a. — S³ysza³am, że wszyscy mê³czyŹni robi¹, co mog¹, by wtykaæ pieni¹dze kobietom, które uwiedli. A mo³że ty sta³oæ siê sk¹py, odk¹d postawi³oæ na swoim?

Wbrew woli wybuchn¹³em œmiechem.

— Wstydz³abyœ siê mówiæ o pieni¹dzach w³acenie teraz — powiedzia³em. — Przyszed³em zrobiæ z ciebie uczciw¹ kobietê. Dlatego tak bieg³em.

Zapomnia³a o żartach, spowa³żnia³a i przygl¹da³a mi siê d³ugo. Znów widzia³em jej br¹zowe oczy równie nagie jak owego pierwszego dnia pod koœcio³em. Zna³em j¹ od wieków, jakbyœmy ju³ prze³żyli ze sob¹ wiele żywotów.

— Anno — ci¹gn¹³em — czy nie chcia³abyœ mimo wszystko poœlubiaæ mnie? O to w³acenie

przyszed³em ciê zapytaæ. Niech œwiêty sakrament po³czy nas duchowo jako mê³a i ³onê, tak jak nasze cia³a ju³ siê po³czy³y.

Spuœci³a g³owê. Kilka ³ez wyciek³o jej spod zamkniêtych powiek i z wolna potoczy³o siê po policzkach. — A wiêc mnie kochasz, kochasz mnie rzeczywiœcie — b¹knê³a z wahaniem.

— Czy³byœ w¹tpi³a? — zapyta³em.

Spojrza³a na mnie.

— Nie wiem — przyzna³a otwarcie. — Myœla³am sobie, ³e i tak nic nie ma wartoœci, jeœli ty naprawdê mnie nie kochasz. Myœla³am, ³e powinnam ci podarowaæ mój wianek, ³eby sprawdziæ, czy chcesz tylko tego. I uwa³am, ³e nie ponios³abym straty, gdybym stwierdzi³a, ³e tak jest istotnie. Ale wtedy pewnie opuœci³abym ciebie i nie chcia³abym ciê nigdy wiêcej spotkaæ. Tu tylko udawa³am. Bawi³am siê, ³e mamy wspólny dom.

Zarzuci³a mi rêce na szyjê i przycisnê³a czo³o do mego ramienia.

— Nie mia³am przecie³ nigdy ³adnego w³asnego domu — doda³a. — Nasz dom jest domem mego ojca i mojej matki. Nie by³o tam dla mnie miejsca. Zazdroœci³am naszym s³u³ebnym, które wychodzi³y za m¹³ i mog³y sobie kupiaæ tanie sprzêty domowe dla siebie. Zazdroœci³am zwyk³emu cz³owiekowi jego taniego szczêœcia, gdy³ s¹dzi³am, ³e ja nie jestem urodzona do czegoe takiego. Teraz mam to wszystko, skoro rzeczywiœcie chcesz siê ze mn¹ o³eniaæ.

— Nie — zaprzeczy³em — my nie mamy nic. Nie wyobra³aj sobie Bóg wie czego. Zosta³o nam niewiele czasu. Ale b¹d³ moim ziemskim domem, dopóki jeszcze ³yjê. I nie zatrzymuj mnie, gdy czas dojdzie do koñca. Przyrzeknij mi to.

Nic nie odpowiedzia³a. Podnios³a tylko trochê g³owê i rzuci³a mi spojrzenie spod opuszczonych powiek.

— Pomyœl — rzek³a. — Ja, która kiedyœ mia³am zostaæ ma³³onk¹ cesarza. Czasem czu³am ³al do Konstantyna, ³e nie dotrzyma³ s³owa. Dzie³ jestem szczêœliwa, ³e uniknê³am tego ma³³eñstwa. Jestem szczêœliwa, ³e mogê poœlubiaæ Franka, który uciek³ od swojej ³ony.

Rozwar³a oczy i uœmiechnê³a siê figlarnie.

— To szczêœcie, ³e nie jestem ma³³onk¹ Konstantyna — ci¹gnê³a. — Pewnie zdradzi³abym go z tob¹, gdybyœmy siê spotkali. Wtedy kaza³by ciebie oœlepiæ, a mnie zamkn¹³by w klasztorze na resztê ³ycia i by³oby ciebie szkoda.

Od czasu do czasu hucza³y armaty pod murami miasta. Lekkie drewniane domy trzês³y siê i trzeszcza³y w spojeniach. Ale my prze³ywalicemy nasze krótkie szczêœcie i zapomnielicemy o czasie. Wieczorem pos³a³em Manuela po wynajê¹ lektykê i udalicemy siê razem do klasztoru W³adcy Œwiata. Gennadios przel¹k³ siê, kiedy pozna³ Annê Notaras, ale dotrzyma³ obietnicy. Manuel i mnisi trzymali baldachim nad naszymi g³owami podczas zaelubin. Gennadios pob³ogos³awi³ nasze ma³³eñstwo i wypisa³ œwiadectwo œlubu, które opatrzy³ wielk¹ pieczêci¹ klasztoru.

Wręczaj¹c je rzuci³ mi dziwnie znacz¹ce spojrzenie i powiedzia³:

— Nie wiem, kim jesteœ. Ale duch mówi mi, że dzieje siê to nie bez powodu. Jeżeli tak jest, niech wszystko obróci siê na najlepsze dla naszej wiary i naszego miasta.

Kiedy wypowiedzia³ te s³owa, porazi³a mnie œwiadomoœæ, że nic nie sta³o siê z mojej woli. Odk¹d uciek³em z obozu su³tana, szed³em tylko jak lunatyk drog¹, któr¹ wytyczy³ mi los. Dlaczego bowiem ze wszystkich kobiet na œwiecie mia³bym spotkaæ w³acenie Annê Notaras i poznaæ j¹ po jej oczach?

20 kwietnia 1453

Zbudzi³em siê u siebie w domu. Anna spa³a naga u mego boku, by³a niewypowiedzianie piêkna. Jej cia³o by³o jak z³oto i koœæ s³oniowa. Tak piêkna by³a, tak nietkniêta, że na jej widok poczu³em œmiertelny skurcz gard³a.

W tejże chwili zaczê³y biæ na alarm dzwony koœcielne zag³uszaj¹c huk dzia³. Obok mego domu bieg³y gromady ludzi. Naczynia na stole szczêka³y od ich kroków. Zerwa³em siê z ³o³a, przypomniawszy sobie o swoich obowi¹zkach. Ocknê³a siê i usiad³a przestraszona, przykrywaj¹c ko³dr¹ sw¹ nagoœæ.

Ubra³em siê pospiesznie. Nawet miecza nie mia³em pod rêk¹. Poca³owa³em j¹ szybko na poœegnianie i zbieg³em po schodach. Na dole ko³o kamiennego lewka sta³ Manuel i zatrzymywa³ biegn¹cych, by zapytaæ, co siê sta³o. Twarz jego rozjaœniona by³a pe³nym jeszcze wahania zdumieniem.

— Panie! — zawo³a³. — Sta³ siê cud. To b³ogos³awiony dzieñ. Flota papieska przybywa. Pierwsze okrêty widaæ ju¿ w dali na morzu.

Pobieg³em wraz z innymi a¿ na wzgórze Akropolu. Tam, wysoko nad murem od strony morza, sta³em w gromadzie zadyszanych, wymachuj¹cych rêkami i wykrzykuj¹cych ludzi i patrzy³em na cztery du¿e zachodnie okrêty, które z wydêtymi żaglami na rozko³ysanym morzu niewzruszenie trzyma³y kurs prosto na cypel Akropolu wœród bez³adnie uwijaj¹cych siê niezliczonych galer tureckich. Trzy z tych okrêtów nosi³y genueñsk¹ banderê z krzyżem. Czwarty, du¿y statek transportowy, wci¹gn¹³ d³ugi purpurowy proporzec cesarza. Ąadnych innych chrzecœcijañskich okrêtów nie by³o widaæ.

Okrêty by³y ju¿ tak blisko, że wiatr przynosi³ do nas zgie³k bitewny, krzyki, zaklêcia i strza³y. Turecki okrêt admirałski staranowa³ najwiêkszy z okrêtów i tkwi³ mocno wbity w œródokrêcie. A do ka¿dego z pozosta³ych przyczepi³y siê mocno tureckie galery bosaków i haków aborda¿owych, tak że te wielkie okrêty na pe³nych żaglach wlok³y za sob¹ wiele lekkich galer.

Wokó³ mnie opowiadano krzycz¹c z podniecenia, że bitwa zaczę³a się daleko na morzu. Sam su³tan wjecha³ konno do wody, na p³yciznê ko³o wie³zy Marmurowej, by wydawaæ rozkazy swojej flocie i wzywaa³ kapitanów, żeby zniszczyli chrześcijańskie okrêty. Na ca³ym murze nadbrze³nym by³o a³ czarno od ludzi. Podawano sobie z ust do ust pog³oski i wiadomoœci. Mówiono, że su³tan szczyrzy³ obna³one zêby jak pies i że piana wyst¹pi³a mu na usta. I mog³a to byæ prawda. Na w³asne oczy widzia³em przecie³, jak Mehmed wpad³ raz w atak furii, choæ od tej pory nauczy³ się ju³ nad sob¹ panowaæ.

Powoli, lecz niewzruszenie wiatr pcha³ okrêty w stronê portu i bezpieczeñstwa. Wlok³y one za sob¹ tureckie galery tak jak nied³wied³ wlecze psy myœliwskie uwieszona u jego kud³ów. Galer by³o tak wiele, że czêsto zderza³y się ze sob¹. Wysokie fale lœni³y od krwawej piany. Od czasu do czasu którœce z galer zaprzestawa³a walki, odczepia³a haki i odp³ywa³a na bok, żeby zrobiaæ miejsce innej. Daleko na morzu dryfowa³a samotna ton¹ca galera.

W powietrzu rozbrzmiewa³y d³wiêki bêt³nów i rogów, przera³liwe krzyki i œmiertelne wycia. W wodzie p³ywa³y trupy i szcz¹tki wraków. Z wysokich pok³adów bronili się toporami, mieczami i pikami zakuci w ³elazo chrześcijañscy ³o³nierze spychaj¹c Turków, którzy nieprzerwanie wdzierali się na strome burty okrêtów. Turecki admira³ sta³ na rufie swojej galery z tub¹ w d³oni i wykrzykiwa³ rozkazy. Nagle t³um zawrzasn¹³ jednym g³osem:

— Flaktanellas, Flaktanellas! — Krzyk niós³ się triumfalnie po ca³ym mieœcie. Ktoœ rozpozna³ kapitana statku z cesarskim proporcem. By³ to statek, który jeszcze przed oblê³eniem po³eglowa³ na Sycyliê po zbo³e. Na jego pok³adzie mo³na by³o jeszcze wyra³nie rozró³niæ olbrzymiego mêt³czyznê, œmiej¹cego się i stroj¹cego grymasy. Wymachiwa³ okrwawionym toporem i wskazywa³ ³uczni³kom nieprzyjació³ siedz¹cych wysoko na masztach tureckich galer.

Genueñczycy zmoczyli ³agle, tak że tureckie strza³y zapalaj¹ce nie mog³y ich podpaliaæ. Na pok³ad tureckiej galery trysn¹³ nagle strumieñ ognia i krzyk bólu oparzonych zag³uszy³ na chwilê zgie³k bitewny. P³on¹ca galera wycofa³a się z boju zostawiaj¹c za sob¹ p³omienny œelad na wodzie.

Wszystko to stanowi³o niewiarygodny wprost widok. Cztery chrześcijañskie okrêty torowa³y sobie nieustêpliwie drogê do portu, otoczone przez co najmniej czterdzieœci tureckich galer bojowych. Radoœæ t³umu by³a nieopisana. Raz po raz wo³ano, że to flota papieska nadci¹ga. Te okrêty to tylko stra³ przednia. Konstantynopol jest uratowany.

Spowity dymami, spl¹tany k³1b statków min¹³ cypel Akropolu. Tam okrêty musia³y zrobiaæ ostry zwrot na zachód, żeby dotrzeæ do zapory portowej i Z³otego Rogu. Zgubi³y pomyœlny wiatr. Straci³y pêt. W miejscu os³oniêtym od wiatru pod wysokim wzgórzem ³agle im obwis³y i widaæ by³o wyra³nie, że okrêty nie s³uchaj¹ ju³ steru. Na tureckich galerach podniós³ się okrzyk triumfu. T³um oniemia³. Ze wzgórz na przeciwleg³ym brzegu, po drugiej stronie murów Pery, dotar³ z wiatrem a³ do nas zwyciêski ryk. Sta³y tam gêt³e rzesze przygl¹daj¹cych się bitwie Turków wielbi¹c Allacha.

Okrêty chrzeœcijañskie skupi³y siê ciasno jeden przy drugim. Walczy³y w zwartym szyku, mimo ¿e turecki okrêt admira³ski tkwi³ jeszcze wbity ostrog¹ w najwiêkszego genueñczyka i przeszkadza³ mu w manewrowaniu. Mocno spiête hakami ze sob¹, burta w burtê, ko³ysa³y siê cztery na wysokiej fali jak jedna wielka twierdza, rzygaj¹c kamieniami, kulami, strza³ami, ogniem i roztopionym o³owiem na tureckie galery. Sycz¹cymi ³ukami tryska³ grecki ogieñ na pok³ady tureckie, tak ¿e za³oga mia³a pe³ne rêce roboty przy gaszeniu.

— Flaktanellas, Flaktanellas! — zaczêli znowu krzyczeæ ludzie na murze nadbrze¿nym. Okrêty by³y teraz tak blisko, ¿e mo¿na by³o rozró¿niæ wyraŹnie nawet rysy walcz¹cych. Ale nikt nie móg³ przyjœæ im z pomoc¹. Za zapor¹ portow¹ czeka³y okrêty weneckie gotowe do boju, ale ³añcuch nie dawa³ im wmieszaæ siê do bitwy. A do portu by³o jeszcze daleko.

Kiedy przygl¹da³em siê fantastycznej walce genueñskich okrêtów, wybaczy³em Perze ca³¹ jej kupieck¹ chciwoœæ. Zda³em sobie sprawê, ile ten bój wymaga³ dyscypliny, sztuki i umiejêtnoœci ¿eglarskiej. Zrozumia³em, dlaczego Genua przez wieki by³a w³adczyni¹ m³rz³ wsp³ozawodnicz¹c z sam¹ Wenecj¹. Nies³ychanie powoli, ca³ po ca³u, sunê³a ta hucz¹ca i pluj¹ca ogniem twierdza z czterech okrêtów ku zaporze portowej, mozolnie pêdzona kilkoma ogromnymi wios³ami i przybojem.

Na murze i na wzgórzach w mieœcie ludzie padali na kolana. Napiêcie by³o nie do wytrzymania. Tak straszliwa by³a turecka przewaga. Z tak¹ furi¹ zmienia³y siê wci¹¿ galery, by iœæ do natarcia ze œwie¿ymi si³ami. Turecki admira³ ochryp³ od krzyku. Krew sp³ywa³a mu z policzka. Z odcietymi rêkami spadali do wody odziani w turbany wojownicy, ale ich d³onie czepia³y siê wci¹¿ jeszcze kurczowo relingów okrêtów chrzeœcijañskich.

— Panaghia, Panaghia, Œwiêta Dziewico, os³oñ swoje miasto! — zanosili mod³y ludzie. Grecy modlili siê za ³acinników, zagrzani wytrzyma³oœci¹ i mêstwem ¿eglarzy. Mo¿e to nie bohaterstwo, kiedy cz³owiek walczy o ¿ycie. Ale bohaterstwem by³o na pewno, ¿e te cztery okrêty nie opuszczaj¹c siê nawzajem usi³owa³y przedrzeæ siê przez przewa¿aj¹ce si³y wroga, by przyjœæ z odsiecz¹ Konstantynopolowi.

I nagle, nagle jak gdyby niebieski podmuch przeci¹gn¹³ po niebie. Sta³ siê cud. Wiatr zmieni³ kierunek. Wzdê³y siê znowu ciê¿kie, mokre p³ótna i okrêty chrzeœcijañskie ruszy³y szybciej ku zaporze portowej. W ostatniej chwili turecki admira³ kaza³ odr¹baæ dziób swojej galery, tak ¿e tylko ostroga zosta³a w brzuchatej dêbowej burcie chrzeœcijañskiego okrêtu. Z krwi¹ bluzgaj¹c¹ ze szpigatów galera turecka zawróci³a, daj¹c za wygran¹, i odp³ynê³a. Jakby kulej¹c, z po³amanymi wios³ami, otoczone k³êbi¹cymi siê chmurami dymu z nie daj¹cego siê ugasiæ greckiego ognia, inne tureckie okrêty posz³y w œlad swego dowódcy. Przeci¹g³y ryk triumfu ludu Konstantynopola wstrz¹sn¹³ niebem.

Nie wiem du¿o o cudach. Ale to, ¿e wiatr zmieni³ kierunek w³acenie w tej decyduj¹cej chwili,

by³o z pewnoœci¹ cudem. W wydarzeniu tym kry³osiê coœ nadprzyrodzonego, coœ, czego nie mog³y poj¹æ umys³y ludzkie. Tej osobliwoœci nie zaciemnia³y okropne biadania rannych ani chrapliwe przekleñstwa ¿eglarzy, którzy wyczerpanymi g³osami nawo³ywali w stronê portu prosz¹c, by im otworzyæ zaporê. Odczepienie wielkiego ³añcucha jest trudnym i niebezpiecznym zadaniem. I dopiero kiedy tureckie okrêty znik³y w Bosforze, Aloisio Diego kaza³ otworzyæ zaporê i cztery okrêty chwiej¹c siê wesz³y do portu i odda³y salut na czeœæ cesarza.

Jeszcze tego samego dnia po po³udniu za³ogi z chor¹gwiami i dowódcami przemaszerowa³y w towarzystwie rozradowanych t³umów przez ca³e miasto od klasztoru Chora, by dziêkowaæ konstantynopolitañskiej Panaghii za uratowanie. Wszyscy ranni, którzy mogli chodziæ, wziêli udzia³ w tym pochodzie, a kilku innych kaza³o siê zanieœæ do koœcio³a na noszach, w nadziei, ¿e zostan¹ cudownie uzdrowieni. Tak dziêkowali i wychwalali ³acinnicy greck¹ Najœwiêtsz¹ Dziewicê, a oczy ich oœlepia³y z³ote mozaiki w klasztornym koœciele Chory.

Ale wœród bardziej myœl¹cych mieszkañców miasta radoœæ i nadzieje straci³y niebawem swój blask, gdy zdali sobie sprawê, ¿e te trzy genueñskie okrêty wcale nie stanowi³y stra¿y przedniej po³1czonej floty chrzeœcijañskiej, lecz przysz³y tylko z ³adunkami broni, które cesarz jeszcze w jesieni zakupi³ i zap³aci³. Napaeæ su³tana na nie by³a wyraŹnym pogwa³ceniem neutralnoœci, gdy¿ okrêty w³œeciwie zd¹¿a³y do Pery. Kapitanowie stawili opór tylko dlatego, ¿e ich ³adunek by³ kontraband¹ wojenn¹ i obawiali siê, i¿ utrac¹ swoje okrêty. Wszed³szy szczêœliwie do portu stali siê teraz zarówno oni, jak ich armatorzy bogatymi ludŹmi. Inna sprawa, czy zdo³aj¹ zachowaæ bogactwo i okrêty powo³uj¹c siê na neutralnoœæ Pery.

Moje upojenie minê³o. Zmuszony by³em powróciæ na swój posterunek w Blachernach i zg³osiæ siê u Giustinianiego. Poca³owa³em moj¹ m³od¹ ¿onê na po¿egnanie b³1dz¹c myœlami ju¿ gdzie indziej i zabroni³em jej pokazywaæ siê na mieœcie, ¿eby jej nie poznano. Nakaza³em Manuelowi, by jej s³ucha³, i przyrzek³em przyjœæ do domu, gdy tylko pozwol¹ mi na to moje obowi¹zki.

Przy bramie œw. Romana nie tylko mur zewnêtrzny, ale i wielki mur dozna³ ju¿ uszkodzeñ od ognia dzia³. O zmierzchu wleczono belki, znoszono ziemiê, wi¹zki faszyny i skóry nie koñcz¹cym siê strumieniem na mur zewnêtrzny, ¿eby go umocniæ. Ka¿demu wolno wyjœæ przez wielki mur do muru zewnêtrznego, ale wróciæ do miasta jest trudniej. Giustiniani wystawi³ posterunki, które chwytaj¹ tych, co próbuj¹ przedostaæ siê z powrotem, i zmuszaj¹ wszystkich odwiedzaj¹cych do przepracowania jednej nocy. Źacinnicy Giustinianiego s¹ wyczerpani bombardowaniem trwaj¹cym przez ca³1 dobê i ustawicznymi wypadami na wy³om, gdzie Turcy staraj¹ siê, jak mog¹, przeszkadzaæ w naprawianiu muru. Wiêszoœæ obroñców nie zdejmowa³a pancerzy od wielu dni.

Opisa³em Giustinianiemu bitwê morsk¹, tak jak j¹ widzia³em na w³asne oczy, i powiedzia³em:

— Wenecjanie s¹ wœciekli z powodu zwyciêstwa Genueñczyków na morzu. Ich okrêty nie osi¹gnê³y dotychczas ¿adnej wiêkszej chwa³y stoj¹c przy zaporze i unikaj¹c kul kamiennych z bombard su³tana.

— Zwyciêstwo — rzek³ Giustiniani nagle powa¿niej¹c. — Jedywym zwyciêstwem jest to, ¿e

stawiamy opór przez blisko dwa tygodnie. Ale przybycie tych okrętów to nasza największa klęska. Dotychczas mogliśmy przynajmniej mieć nadzieję, że papieska flota krzyżowców zdłży na czas z odsiecz¹. Teraz wiemy, że Morze Greckie stoi puste i nie ma żadnej zebranej floty nawet w portach w³oskich. Chrześcijaństwo opuści³o nas.

Zaoponowa³em:

— Taka wyprawa musi być utrzymana w tajemnicy do ostatka.

Odpar³:

— Bzdury. Nie można wyposażać tak dużej floty bez tego, by do kapitanów genueńskich nie dotar³y przynajmniej jakiego pog³oski. — Potem wpatrzy³ się we mnie groźnymi wolimi oczyma i zapyta³: — Gdzie by³oć? Przez ca³¹ dobę nikt cię nie widział w Blachernach.

Odrzek³em:

— Dzień by³ spokojny i za³atwia³em swoje sprawy prywatne. Czy już mi nie ufasz?

Powiedzia³ oskarżaj¹co:

— Jesteś w moim zaci¹gu. Muszę wiedzieć, co robisz. — Nagle przysun¹³ twarz tuż do mojej, policzki mu nabrzmia³y i w oczach pojawi³ się zielony ogień. Wybuch¹³: — Widziano cię w tureckim obozie.

— Czyż oszala³?! — wykrzykn¹³em. — To haniebne k³amstwo, musi być ktoś, kto pragnie mej g³owy. Jakżeż mógł³bym choćby tylko przedostać się tam i z powrotem?

Rzek³:

— Co noc kr¹ż¹ ³odzie między nami i Per¹. Wiesz o tym dobrze. Można przep³aciąć podestę w Perze, a tamtejsi wartownicy to ubodzy ludzie, którzy nie odrzuc¹ ubocznego dochodu. Nie myśl, że nie wiem, co dzieje się u su³tana. Mam tam oczy, podobnie jak su³tan ma je tutaj.

— Giustiniani — powiedzia³em — musisz mi wierzyć ze względu na nasz¹ przyjaźń. Dzień by³ wczoraj spokojny i wzi¹³em ołub z greck¹ kobiet¹. Ale na mi³oć bosk¹ zachowaj to dla siebie! Inaczej j¹ stracę.

Wybuch³ grzmie¹cym cieniem i uderzy³ mnie szerok¹ ³ap¹ po barku jak dawniej:

— Jeszcze nigdy nie s³ysza³em czegoś bardziej szalonego — rzek³. — Uważasz, że to odpowiednia pora, by myśleć o o³enku?

Wierzy³ mi. Może chciał³ mnie tylko nastraszyć, żebym wyzna³, co robi³em, kiedy nie miał³ mnie na oku. Ale serce przepe³ni³o mi przynębienie i z³e przecucia. Przez ca³¹ noc nowe ogniska p³onę³y w obozie tureckim, a z wielkich dzia³, które dotychczas zadowala³y się w nocy jednym strza³em, strzelano teraz co dwie godziny.

Piekielny dzień. W nocy Turcy podprowadzili nowe dzia³a i wzmocnili swoje baterie. Ich nowa metoda, by nie kierowaæ strza³ów w jeden i ten sam punkt, okaza³a siê skuteczna. Po po³udniu zwali³a siê jedna z wie¿ na wielkim murze ko³o bramy œw. Romana, poci¹gaj¹c za sob¹ kawa³ muru. Wy³om jest pokaŸny. Gdyby Turcy mieli w pogotowiu odpowiedni¹ do ataku si³ê, mogliby wtargn¹æ do miasta. Z muru zewnêtrznego w tym punkcie pozosta³a tylko prowizoryczna palisada, któr¹ trzeba odbudowywaæ co noc. Ale Turcy na szczêœcie zadowolili siê atakowaniem w sile paruset ludzi w ról³nych miejscach muru. Nie nad¹¿aj¹ ju¿ ze zbieraniem poleg³ych. Wiele trupów le¿y pod murem zewnêtrznym i tam, gdzie fosa obsunê³a siê, i odór ztruwa powietrze.

Wymiana strza³ów trwa³a nieprzerwanie przez ca³y dzieñ a¿ do póŸnego wieczora. Su³tan kaza³ próbowaæ muru wszêdzie. Na wzgórzach za Per¹ ustawi³ nowe armaty, które strzelaj¹ nad Per¹ i usi³uj¹ trafiaæ okrêty w porcie. Co najmniej sto piêædziesi¹t kul kamiennych spad³o ju¿ do portu. Kiedy weneckie okrêty odp³ynê³y od zapory, by unikn¹æ ostrzeliwania, su³tañskie galery stara³y siê j¹ prze³amaæ. Uderzono jednak w porê na alarm i Wenecjanie wrócili, by broniaæ ³añcucha. Uda³o im siê uszkodziaæ galery tureckie tak ciê¿ko, ¿e zawróci³y. W ci¹gu tej bitwy Turcy nie mogli strzelaæ nad Per¹ z obawy, by nie uszkodziaæ w³asn³ych okrêtów. Trzy razy flota su³tañska usi³owa³a nadaremnie przerwaæ ³añcuch.

Wydaje siê, ¿e su³tan zmobilizowa³ wszystkie si³y, by pomœciaæ wczorajsz¹ haniebn¹ pora¿kê na morzu. Mówi¹, ¿e wczoraj wieczorem pojecha³ konno do portu Pelar i w³asnorêcznie bi³ swego admira³a w pierœ i po barkach ¿elazn¹ bu³aw¹ emira. Admira³ Baltoglu, sam ciê¿ko ranny, straci³ w bitwie oko, a na pok³adzie jego okrêtu admira³skiego pad³o dwustu ludzi, tak ¿e z wielkim trudem tylko zdo³a³ wycofaæ siê z walki o w³asn³ych si³ach. Bez w¹tpienia jest to m¹¿ dzielny, ale nie umia³ dowoziaæ ca³¹ flot¹. Wskazuje na to wczorajsze zamieszanie.

Su³tan chcia³ wbiaæ go na pal, ale wy¿si dowódcy floty b³agali go o ³askê podkreœlaj¹c odwagê admira³a. Tote¿ su³tan zadowolil³ siê ch³ost¹. Na oczach ca³ej floty bito wiêc admira³a kijami, dopóki nie straci³ przytomnoœci. Skonfiskowano mu te¿ ca³y maj¹tek i wygnano go z obozu su³tana. A ¿e straci³ oko, maj¹tek i honor, zrozumia³e jest, ¿e su³tanowi trudno jest teraz znaleŸæ kogoœ, kto obj¹³by dowództwo nad flot¹. W ka¿dym razie flota turecka nie jest ju¿ bezczynna, przez ca³y dzieñ by³a w ruchu, nie osi¹gn¹wszy jednak mimo to zbyt wiele.

Wenecjanie obawiaj¹ siê, ¿e dzia³alnoœæ floty i ustawiczne utarczki rozpoznawcze zapowiadaj¹ rych³e ogólne natarcie. Stan alarmowy trwa³ przez ca³y dzieñ. Nikomu nie wolno oddalaæ siê z muru. Nikomu nie wolno nawet od³o¿yæ na noc zbroi. Wczorajsz¹ zwyciêsk¹ radoœæ zast¹pi³o w ca³ym

miećecie przygnębienie. Nikt już nie stara się liczyć strażów armatnich, tak nieprzerwany jest huk. Dym prochowy zaciemnia niebo i osmala domy.

Co dzień przybywają do obozu sułtana nowe oddziały i ochotnicy, zwabieni możliwością grabieży. Śśród nich także chrześcijańscy i żydowscy kupcy, którzy dobrze zarabiają na sprzedaży żywności w obozie i zamierzają ulokować zarobki w sposób wojenny, gdy Turcy zdobędą miasto. Mówi, że wózki, sanie i zwierzęta pociągowe, osy i wielbłądy poszły gwałtownie w cenę wobec bliskiej perspektywy wywożenia zrabowanych skarbów z Konstantynopola. Biedacy spodziewają się, że dostaną tylu niewolników w mieście, iż sposób można będzie zanieść na ludzkich plecach aż do Azji.

Wszystko to zapowiada ostateczny szturm. Baterie sułtana nauczyły się już celować w trzy specjalne punkty w murze, tak że wielkie kawały muru zewnętrznego odrywają się i walą do fosy. W mieście, a także i na murach można czasem dostrzec oznaki paniki.

Rezerwowa załoga Notarasa objęła konno miasto i wleczła bez pardonu każdego zdolnego do pracy na mury. Tylko kobietom, starcom i dzieciom wolno zostać w domu. Nawet chorych wyciąga się z łóżek, gdy jest wielu podszytych tchórzem, którzy udają chorobę. Inni znów uważają, że ta wojna jest wojną cesarza i nie chcą się bawić za nich. W trwodze wielu ludzi znalazło sobie kryjówki w piwnicach, podziemnych sklepieniach i wyschniętych studniach na wypadek, gdyby Turkom udało się wtargnąć do miasta.

22 kwietnia 1453

Straszliwa niedziela. Rano nagle przestały dzwonić dzwony kościelne i na murze koło portu zebrała się wielka masa ludzi, którzy w niemym zdumieniu przecierali oczy. Mówiono ze strachem o sztuczkach czarownic i o derwiszach, którzy umieją chodzić po wodzie i posługiwać się paszczem jak żaglem. Naprzeciw kościoła św. Mikołaja i bramy św. Teodozji leży port w Perze gęsto zatoczony tureckimi galerami. Nikt nie mógł zrozumieć, jak okręty tureckie przedostały się przez zaporę, tak że obecnie znajdują się na tyłach naszej floty. Wielu przecierało po parę razy oczy i zapewniało, że te okręty to omam. Ale na brzegu koło Pery roiło się od Turków, którzy kopali szance, wznosili palisady i wciągali działą mające osłaniać galery.

A potem wybuchł krzyk. Na szczycie wzgórza pojawił się nagle turecki okręt, który zaraz zaczął się zecelizgiwać ze zbocza na płynących żaglach, przy muzyce bębnowej i trąb. Wyglądało to tak, jakby żeglówka po całym lądzie. Ciągłony przez setki ludzi po drewnianym zecelizgu zjechał na brzeg, plusnął do wody, uwolnił się od drewnianego podwozia i podpłynął do innych okrętów. Stało tam już rzędem ponad pięćdziesiąt żagli. Nie były to jednak wielkie galery, lecz tylko takie o osiemnastu albo dwudziestu dwu wiosłarzami, dżugoci od pięćdziesięciu do siedemdziesięciu stóp.

Przez jeden dzień i jedną noc sułtan i jego nowy admirał dokonali tego zaskoczenia. W ciągu

dnia wysz³o na jaw, że Genueńczycy z Pery dostarczyli su³tanowi ogromn¹ iloœæ drewna, lin, drewnianych kloców na wa³ki i sad³a do smarowania zeelizgu. A potem Turcy za pomoc¹ ko³owrotów, wo³ów i robotników wci¹gnêli okrêty z Bosforu na strome wzgórze za Per¹ i w dó³ na drug¹ stronê do Z³otego Rogu.

Genueńczycy w Perze bronili siê twierdz¹c, że wszystko odby³o siê tak szybko i w najwiêkszej tajemnicy, że nie mieli pojęcia o tych przygotowaniach a¿ do œwitu dnia dzisiejszego. A jeœli chodzi o sprzeda¿ du¿ej iloœci sad³a — mówili — to dla zachowania neutralnoœci zmuszeni s¹ przecie¿ prowadziæ handel zarówno z su³tanem, jak z miastem. I nawet gdyby wiedzieli, co siê stanie, nie mogliby temu przeszkodziæ, gdy¿ na wzgórze stoj¹ dziesi¹tki tysiêcy tureckich wojowników dla os³ony galer.

Aloisio Diego zwo³a³ pospiesznie weneckich dowódców na naradê z cesarzem i Giustinianim w koœciele œw. Marii. Tymczasem wci¹¿ nowe galery zacielizgiwa³y siê ze wzgórza ko³o Pery z rozwiniêtymi ¿aglami, sternicy bili w bêbny, a za³oga wykrzykiwa³a i wywija³a wios³ami, jakby cieszc siê po dziecinnemu z tej ¿eglugi po suchym l¹dzie. Nasza flota sta³a gotowa do boju, ale nie mog³a nic zdzia³aæ.

Narada by³a tajna i Aloisio Diego nie pos³a³ nawet po genueñskich szyprów, co rozgoryczy³o ich przeciw Wenecjanom jeszcze bardziej ni¿ poprzednio. Na dowód, jak trudno jest w tym mieœcie utrzymaæ coœ w tajemnicy, mogê wspomnieæ, że ju¿ tego samego wieczora znalaz³o siê w Blachernach wielu, którzy znali przebieg obrad.

Kilku Wenecjan zaproponowa³o, by flota natychmiast ruszy³a do natarcia i wielkimi okrêtami i ciê¿kim uzbrojeniem zniszczy³a lekkie okrêty tureckie, podczas gdy jeszcze le¿a³y na brzegu. Nie mog³y one stawiaæ wiêkszego oporu, twierdzono, choæby ich by³o nie wiadomo jak wiele. Ale ostro¿niejsi cz³onkowie rady, a wœród nich sam bailon, ¿ywili zdrowy respekt przed dzia³ami, które su³tan ustawi³ na wzgórze dla os³ony swoich galer, i sprzeciwili siê tak ryzykownemu przedsiêwziêciu, które mog³o doprowadziæ do tego, że ich wielkie i drogocenne okrêty zostan¹ zatopione albo uszkodzone.

Proponowano te¿ nocne zaskoczenie przez wysadzenie na l¹d oddzia³ów z paru lekkich galer, ale Giustiniani odmówi³ stanowczo zgody na to. Turcy stali zbyt wielk¹ si³¹ pod Per¹, a nasza obrona nie mog³a sobie pozwoliæ na stratê ani jednego zdatnego do walki ¿o³nierza.

Przeciw obu propozycjom za³o¿y³ te¿ veto cesarz Konstantyn z powodów politycznych. Tureckie galery stoj¹ na kotwicy w Z³otym Rogu po stronie Pery. Brzeg nale¿y do Pery, mimo że znajduje siê poza jej murami. A wiêc ani nie mo¿na, ani nie wolno wszczynaæ ¿adnego ataku bez uprzedniego naradzania siê z Genueńczykami w Perze. Nawet jeœli su³tan wyraŹnie pogwa³ci³ neutralnoœæ Pery przez obsadzenie odcinka brzegu przy porcie, nie uprawnia to Konstantynopola do podobnego

naruszenia neutralności. Frances popar³ cesarza i powiedzia³, że Konstantynopol nie może sobie pozwolić na poróżnienie się z Genuńczykami, nawet jeżeli sułtan to zaryzykuje.

Wenecjanie krzyczeli mocno przeklinając, że równie dobrze można by³oby wyjawiać te plany wprost sułtanowi, jak i Genuńczykom, którzy s¹ zdrajcami chrześcijaństwa. Byli zdania, że sułtan tylko z tajnym poparciem Pery mógł przenieść okręty do Złotego Rogu.

Giustiniani wyci¹gn¹³ na to swój duży dwuręczny miecz i zawo³a³, że gotów jest bronić honoru Genui przeciw jednemu, dwóm albo całej weneckiej dwunastoosobowej radzie naraz. To hańba i niesprawiedliwość, krzyczą³, sporządza plan natarcia nie wys³uchawszy wprawdzie szyprow genueńskich. Ich okręty s¹ wystawione na takie samo niebezpieczeństwo jak weneckie i bior¹ taki sam udział w obronie. To niedorzeczność ze strony Wenecjan, by takim posunięciem starać się podreperować swój nadwytłony honor.

Cesarz musiał stanąć przed nim z rozpostartymi ramionami, by go uspokoić, i ze złości w oczach usiłowa³ uśmierzyć wzbudzonych Wenecjan.

W końcu go³abra³ kapitan wenecki Giacomo Coco, ten, który w jesieni przybył tu z Trebizondy i który zdołał podstępem przepłynąć przez Bosfor mimo blokady Turków nie tracąc ani jednego człowieka. Jest to szorstki mężczyzna, który woli działać niż mówić, ale czasem pojawia się w jego oku błysk rozbawienia, a podwładni ubóstwiają go i opowiadają niezliczone historie o jego sztuce żeglarskiej i przebiegłości.

— Im więcej kucharzy, tym gorsza zupa — powiedzia³. — Jeżeli ma się coś zrobić, trzeba to zrobić natychmiast, zniechęca i bez mieszania do tej sprawy więcej osób, niż to konieczne. Wystarczy jedna galera, obłożona z zewnątrz workami bawełny i wełny dla ochrony przed ogniem z dział. Pod jej osłoną możemy podprężyć o wiosłach wieloma małymi łodziami i statkami i podpalić tureckie okręty, zanim ktos się opamięta. Ja sam obejmę chętnie dowództwo nad tą galerią, ale tylko pod warunkiem, że nie będzie się więcej gadać o tej sprawie i że wszystko to stanie się już dzisiaj w nocy.

Na pewno propozycja jego była dobra, ale cesarz uważał, że nie może obrazić Genuńczyków. Propozycję Coco przyjęto dlatego w zasadzie, ale postanowiono odłożyć całą przedsięwzięcie o kilka dni, żeby zaplanować je bliżej w porozumieniu z Genuńczykami. By zadowolić Coco, mianowano go dowódcą. Giacomo Coco wzruszył ramionami i zaćmiał się:

— Miałem już za dużo szczęścia, ale nie można wymagać niemożliwości. Zawsze jednak zdaję jeszcze wyrazić żal za grzechy i przystąpić do komunii świętej. Jeżeli nie zrobimy tego od razu, ta impreza oznacza dla mnie śmierć.

Giustiniani nie opowiedział mi o tym wszystkim. Stwierdził tylko:

— Będzie spraw¹ floty podjęcie koniecznych kroków. Tureckie galery w Rogu nie stanowi¹ żadnego zagrożenia dla okrętów weneckich. Co najwyżej mog¹ one w ciem¹ noc podp³yn¹æ i podpaliæ jakœ chrzeœcijañski statek. O wiele gorsze jest to, æ trzeba obsadziæ na nowo mur portowy. Dotychczas sta³a tam tylko garœæ strażników, dla obserwacji, ale od tej pory musimy byæ dostatecznie silni, by móc powstrzymaæ Turków od prób l¹dowania poprzez zatokê.

— Dzie w nocy su³tan Mehmed zdoby³ sobie bez w¹tpienia s³awê Aleksandra i przewy³szy³ o wiele wyczyny króla Persów Kserksesa na tych wodach — podj¹³. — Wprawdzie ju³ dawniej przeci¹gano okrêty przez l¹d, ale nigdy w tak trudnych warunkach i w tak wielkiej liczbie. Niech Weneccjanie gadaj¹, co chc¹, o swoich okrêtach. Bardziej podziwiam militarne zdolnoœci Mehmeda. W ten sposób bez jednego strza³u, samym tylko zagrożeniem, zmusi³ mnie do przegrupowania obrony i rozproszenia si³.

Spojrza³ na mnie spod oka i doda³:

— Czy wspomina³em ci ju³ przypadkiem, æ cesarz i ja doszlicemy zgodnie do wniosku, i³ megaduks Łukasz Notaras zas³u³cy³ na nowy awans z powodu swoich zas³ug w obronie miasta? Jutro rano zostanie mianowany dowódc¹ si³ rezerwowych w centrum ko³o koœcio³a œw. Aposto³ów. Obronê muru powierzam komuœ innemu i równoczenie posy³am tam innych ludzi.

— Giustiniani — powiedzia³em. — On ci tego nigdy nie wybaczy. W jego osobie zniewa³asz ca³¹ greck¹ ludnoœæ, koœcio³y i klasztory, kap³anów i mnichów, ca³ego greckiego ducha.

Giustiniani ³ypn¹³ na mnie okiem.

— Takæ i to bédê chyba musia³ wytrzymaæ dla ksi¹êcej korony — odpar³. — Nigdy nie móg³bym sobie wybaczyæ, gdyby grecki duch pewnej nocy otworzy³ bramy portu i wpuci³ Turków z tych ich okrêtów. — Zamrucza³ coœ pod nosem i powtórzy³: — Grecki duch, tak, to w³aciciwe s³owo, grecki duch, jego musimy siê wszyscy wystrzegaæ, takæ cesarz.

Kipia³em gniewem, choæ go rozumia³em.

Nasz¹ jedyn¹ radoœci¹ w tê smutn¹ niedzielê by³o to, æ jedno z wielkich tureckich dzia³ pê³o ze strasliwym hukiem, zabijaj¹c wielu ludzi z obsady i wprowadzaj¹c ca³e swoje otoczenie w zamêt. Trwa³o blisko cztery godziny, zanim dzia³a znowu zaczê³y strzelaæ na tym odcinku.

Wœród obroñców wielu cierpi na gor¹czkê i bóle brzucha. Bracia Guacchardi kazali powiesiæ greckiego robotnika, który umyœlnie obci¹³ sobie palce, æby nie musiaæ pracowaæ na murze.

Czy³by to rzeczywiœcie by³a wojna ³acinników, a nie Greków? Bojê siê mego serca. Bojê siê moich myœli. W czasie wojny nawet najch³odniejszy rozum nie mo³æ pozostaæ nie zm¹cony.

25 kwietnia 1453

Dziœ oko³o p³noy Jacomo Coco mia³ dwie galery w pogotowiu, Ÿeby zaatakowaæ Turków i podpaliaæ tureckie okrêty pod wzgórzem Pery. Genuœnicy przeszkodzili jednak temu przedsiêwziêciu obiecuj¹c wziæ w nim udzia³ wiêkszymi si³ami, gdy tylko zd¹Ÿy siê lepiej zaplanowaæ ten atak.

Zastanawia³em siê tylko, jak oni mog¹ wierzyæ, Ÿe to siê da utrzymaæ w tajemnicy, skoro niemal kaŸdy cz³owiek we flocie wie o tym i skoro podobno powszechnie roztrz¹sa siê projekt zaskakuj¹cego ataku na Perê.

Ogieñ z dzia³ trwa. Straty rosn¹. Co naprawimy w ci¹gu nocy, kule kamienne krusz¹ nastêpnego dnia. Na odcinku wielkiego muru braci Guacchardi runê³y dwie wieŸe.

28 kwietnia 1453

Dziœ rano, kiedy by³o jeszcze ciemno, przyszed³ Giustiniani i zbudzi³ mnie potrz¹saj¹c, jak gdyby chcia³ siê przekonaæ, Ÿe jestem na swoim posterunku w Blachernach. Potem rozkaza³ mi krótko iœæ za sob¹. By³o jeszcze przed œwitaniem. Ch³ód nocy dawa³ siê dotkliwie we znaki. W obozie tureckim ujada³y psy. Poza tym wszêdzie by³o cicho.

Weszliœmy na mur naprzeciw miejsca, gdzie zakotwiczy³y okrêty tureckie. Na dwie godziny przed wschodem s³oñca zap³on¹³ nagle sygna³ ogniowy na wysokiej wieŸy w Perze.

— BoŸe Wszchemog¹cy — wyszepta³ zduszonym g³osem Giustiniani. — Dlaczego urodzi³em siê Genuœczykiem? Ich prawa rêka nie wie, co robi lewa.

Noc by³a nadal cicha. Z tureckiego brzegu nie s³ychaæ by³o najmniejszego dŸwiêku. Pod nami b³yszcza³y czerni¹ wody portowej zatoki. Jasny ogieñ zap³on¹³ wysoko na wieŸy w Galacie. WytêŸy³em wzrok i zdawa³o mi siê, Ÿe rozróŸniam cienie okrêtów sun¹ce po wodzie. Potem noc eksplodowa³a. P³omienie wylotowe z dzia³ naprzeciwko oœlepi³y nas. CiêŸkie kule kamienne uderza³y z hukiem o burty okrêtów i dziurawi³y dêbowe pok³ady. W okamgnieniu ciemnoœæ wype³ni³a siê potêŸnym krzykiem i ha³asem. Zap³onê³y pochodnie. Grecki ogieñ tryska³ na wodê i sp³ywa³ p³on¹cymi plamami. W³unie walki dostrzeg³em, Ÿe Wenecjanie wys³ali ca³¹ eskadrê, by zniszczyæ tureckie galery. Blisko brzegu p³ynê³y dwa wielkie okrêty, bezkzta³tne z powodu worków z we³n¹ i bawe³n¹, umocowanych po bokach. Jeden z nich zaczyna³ juŸ ton¹æ. Nowe kule armatnie spada³y nieustannie na fusty i brygantyny, które p³ynê³y pod os³on¹ obu duŸych okrêtów. Ca³a flota turecka gotowa do boju wyp³ynê³a na spotkanie okrêtom chrzeœcijañskim. Okrêty zachodnie zderza³y siê z sob¹ w zamieszaniu, a rozpaczliwe krzyki wydaj¹cych komendy kapitanów nios³y siê po wodzie. Od czasu do czasu gête chmury dymu prochowego zas³ania³y wszelki widok, tak Ÿe tylko czerwona³una poŸaru obwieszcza³a, iŸ zap³onê³a jeszcze jedna galera. Chrzeœcijanie podpalili swoje brandery i puœcili je z pr¹dem, a sami wyskakiwali do wody, szukaj¹c ratunku na innych okrêtach.

Bitwa trwa³a aŸ do œwitania, kiedy wreszcie weneckim galerom uda³o siê oderwaæ i pop³yn¹æ

z powrotem. Jedna z nich, pod dowództwem Trevisana, posz³aby na dno, gdyby za³oga nie rozebra³a siê do naga i nie pozatyka³a dziur odzie¿¹. Pierwsza galera, któr¹ dowodzi³ Coco, zatonê³a w kilka minut, ale czêœæ za³ogi uratowa³a siê dop³yn¹wszy wp³aw do l¹du po stronie Pery.

Gdy s³oñce wzesz³o, mogliœmy stwierdzaæ, ¿e plan zaskoczenia ca³kowicie siê nie powiód³. Jedna jedyna turecka galera sta³a w p³omieniach i po chwili zatonê³a. Pozosta³e po¿ary ugaszono po kolei.

Syn weneckiego bailona dowodzi³ drug¹ z uratowanych galer. P³yn¹c z powrotem obok Pery kaza³ wypaliæ z dzia³ i widzieliœmy, jak kule wzbijaj¹ chmury py³u z murów Pery. Sygna³ ogniowy zapalony z wie¿y, w chwili gdy wyp³ynê³y weneckie okrêty, dowodzi³ zdrady Genueñczyków z Pery tak wyraŹnie, ¿e nawet Giustiniani nie usi³owa³ temu zaprzeczaæ.

— Czy ma s³usznoscæ, czy nie, Genua jest moim miastem rodzinnym — powiedzia³. — Flota wenecka jest zbyt silna w porównaniu z genueñsk¹. Odpowiedni upust krwi jest korzystny i przywraca równowagê w porcie.

Wracaliœmy ju¿ z muru, kiedy rzuci³em ostatnie spojrzenie na osnuty dymem brzeg Pery i chwyci³em Giustinianiego za ramiê. Widaæ tam by³o su³tana na bia³ym wierzchowcu, a wschodz¹ce s³oñce krzesa³o wspania³e blaski z klejnotów na jego turbanie. Zjecha³ a¿ na brzeg, na ma³e wzgórze, i w³acenie przyprawdzono do niego ograbionych ze wszystkiego i rozebranych z odzie¿y jeñców ze zwi¹zanymi z ty³u rêkami. Byli to ¿eglarze, którzy uratowali siê z zatopionych galer. Ludzie wokó³ pokazywali palcami i wo³ali, ¿e wœród pojmanych rozpoznaj¹ Jacoma Coco.

Z Blachern przybieg³a w tej¿e chwili grupka Wenecjan, którzy opuœcili swoje posterunki na murze. Giustiniani nakaza³ im zawróciæ, ale oni odparli, ¿e przyjmuj¹ rozkazy tylko od swego bailona, który pojecha³ do portu, by przywitaæ syna, i kaza³ im przyjœæ tam w pe³nym uzbrojeniu.

Ale sprzeczka zosta³a przerwana. Z bezmiern¹ zgroz¹ zwróciliœmy znowu spojrzenia ku Perze. Turcy zmuszali jeñców, by uklêkli, i kat wymachiwa³ mieczem. G³owy spada³y, krew tryska³a. Ale i tego nie by³o doœæ. W ziemiê wkopano szereg zaostrzonych pali i wbito na nie pozbawione g³ów trupy, po czym na sam wierzcho³ek pali wetkniêto odciête g³owy z wyszczerzonymi zêbami i wykrzywionymi twarzami. Wielu spoœród nas zakry³o oczy, ¿eby nie patrzeæ na ten straszliwy widok. Wenecjanie p³akali z gniewu. Jakaœ kobieta zwymiotywa³a i chwiej¹c siê na nogach zes³a z muru.

Jeñców by³o tak du¿o, ¿e pierwsi wisieli ju¿ na palach wykrwawieni, podczas gdy ostatni wci¹¿ jeszcze czekali na stracenie. Su³tan nie u³askawi³ nikogo. Kiedy siê rozwidni³o, wisia³o tam czterdzieœci krwawych trupów, a ich g³owy wo³a³y o pomstê, choæ usta by³y nieme.

Giustiniani powiedzia³:

— Nie s¹dzê, by zosta³o jeszcze du¿o Wenecjan, którzy by mieli ochotê odwiedzaæ Turków.

Wtem od ³añcucha zapory nadp³ynê³y o wios³ach ³odzie za³adowane ludŹmi z okrêtów. Ich broñ b³yszcza³a w s³oñcu. Ujrawszy ich Giustiniani zmarszczy³ czo³o:

— Co tu siê dzieje? — rzek³ nieufnie.

Us³yszeliœmy za sob¹ têtent kopyt. Wenecki bailon przejecha³ obok nas w szalonym galopie, nie bacz¹c na swój wiek i tuszê, a za nim jego syn z wyci¹gniêtym mieczem i zbroj¹ wci¹¿ jeszcze okrwawion¹.

— ChodŹcie tu, Wenecjanie! — wo³ali. — Do jeñców!

Giustiniani na pró¿no wzywa³, by podano mu konia. Potem opamiêta³ siê i powiedzia³:

— I tak nie mogê zabraæ moich ludzi z bramy œw. Romana. Niech ta hañba spadnie na Wenecjan. Widzia³œœ przecie¿ na w³asne oczy, jak opuœcili dwa swoje okrêty i uciekli w panice.

Nie trwa³o d³ugo, kiedy rozwœcieczeni Wenecjanie, ¿eglarze i ¿o³nierze, pomieszani ze sob¹, przyszedli wlok¹c pod gradem uderzeñ i kopniaków tureckich jeñców, zabranych z wie¿ i podziemnych lochów. Czêœæ z nich byli to Turcy uwiêzieni w mieœcie po rozpoczêciu oblê¿enia, ale wiêkszoœæ wziêto do niewoli przy okazji nocnych rozpoznawczych ataków Turków przy bramie œw. Romana i w innych miejscach. Wielu by³o rannych i ledwie mog³o chodziæ. W ci¹gu godziny ponad dwustu jeñców zebra³o siê przy murze portowym. Wenecjanie t³oczyli siê wokó³ nich i coraz to któryœ podchodzi³ do jeñców, bi³ ich po twarzy, kopa³ w brzuch albo ci¹³ na œciep mieczem. Wielu jeñców upad³o i le¿a³o na ziemi, inni usi³owali modliæ siê albo wzywaaæ w swej mêce Allacha.

Giustiniani wo³a³ do Wenecjan:

— Odwo³ujê siê do cesarza. To moi jeñcy!

Wenecjanie odpowiedzieli:

— Stul pysk, przeklêty Genueñczyku, bo inaczej i ciebie powiesimy.

Wenecjan by³o kilkuset i wszyscy w pe³ni uzbrojeni. Giustiniani zda³ sobie sprawê, ¿e nic nie mo¿e zrobiaæ i ¿e równie¿ jego w³asne ¿ycie jest zagro¿one. Podszed³ do bailona i próbowa³ mediacji:

— Nie poczuwam siê do winy za to, czego siê dopuœcili Genueñczycy z Pery. Walczymy tu wszyscy za chwa³ê Boga i ocalenie chrzeœcijañstwa. Nie przyniesie wam to zaszczytu, jeœli powiesicie tych biedaków, z których wielu jest mê¿nymi wojownikami, bo dopiero jako ranni popadli w niewolê. A poza tym by³oby to g³upie, gdy¿ odt¹d ani jeden Turek siê nie podda, lecz bêdzie wola³ biaæ siê do ostatniego tchu.

Bailon wykrzykn¹³ z pian¹ na ustach:

— Jeszcze paruje krew naszych rodaków i braci, a ty, pod³y Genueñczyku, nie wstydzisz siê braæ Turków w obronê. Czy zamierzasz wzi¹æ za nich okup, czy co? Ha, Genueñczyk sprzeda w³asn¹ matkê, jeœli dobrze mu zap³ac¹. Ha, kupujemy naszych jeñców za przyjê¹ cenê. Masz tu!

Zerwa³ z pasa sakiewkê i rzuci³ j¹ do stóp Giustinianiemu. Ten zblad³, ale opanowa³ siê i daj¹c

mi znak, żeby pod¹ły³ za nim.

Wenecjanie zaczęli wieszac tureckich jeńców jednego po drugim na występach i blankach muru i na wieży naprzeciwko miejsca straceń su³tana. Powiesili nawet rannych, ogó³em dwustu czterdziestu jeńców, po szcœciu za kaŹdego straconego Wenecjanina. Tęglarze nie wstydzi³li się pe³niæ s³u³by katowskiej. Sam bailon powiesi³ jednego z rannych.

Gdy tylko znikniemy z oczu Wenecjanom, Giustiniani przyspieszy³ kroku. Napotkaliemy dwóch patroluj¹cych jeŹdŹców z za³ogi rezerwowej. Giustiniani kaza³ im zsi¹œæ z koni i zabra³ wierzchowce. Potem szybko przybyliemy do rezydencji cesarza. Zamkn¹³ się on w wieży i klêcza³ przed ikon¹. Na swoj¹ obronę poda³, że by³ zmuszony zgodziæ się na Ź¹danie Wenecjan i udzieliæ zgody na egzekucjê, poniewaŹ inaczej wziêliby jeńców si³¹ podwaŹaj¹c w ten sposób jego autorytet.

Giustiniani oœwiadczy³:

— Umywam rœce. Nie mogê nic robiæ. Nie mogê zabraæ nikogo z moich ludzi z wy³omu, choæ wielu Wenecjan bez pozwolenia opuœci³o posterunki. Trzymaj w pogotowiu rezerwy. Inaczej nie odpowiadam za to, co się moŹe staæ.

Ale poszed³szy na swoje stanowisko obserwowa³ przez chwilê obóz turecki, po czym wróci³ po po³udniu z dwudziestoma ludŹmi do portu. Wenecjanie rozbestwili się wieszaniem bezbronných Turków. Wielu z nich powróci³o co prawda na mur, a bailon zamkn¹³ się w Blachernach, by op³akiwaæ nies³awn¹ œmieræ Jacoma Coco.

Reszta jednak wa³œsa³a się grupkami po porcie, wrzeszcz¹c o zdradzie i domagaj¹c się œmierci dla Genuœczyków. Gdy jakœ Genuœczyk wszed³ im w drogê, zwa³li go z nóg, tarzali w b³ocie i kopali nie zwaŹaj¹c na to, że po³ami¹ mu Źebra.

Kiedy zaczęli wywalaæ drzwi i okna u jednego z genuœskich kupców, Giustiniani nakaza³ swoim zakutym w Źelazo ludziom, by ruszyli ³aw¹ i oczyœcili ulicê z weneckiego mot³ochu. Zaczê³a się ogólna bijatyka. Niebawem bito się wszêdzie w portowych uliczkach, furgotaly miecze i p³ynê³a krew. StraŹe porz¹dkowe uderzy³y na alarm i Łukasz Notaras zjecha³ ze zbrocza na czele gromady jeŹdŹców greckich, ci zaczęli ochotnie tratowaæ koñmi zarówno Wenecjan, jak i Genuœczyków. Grecy, którzy puciekali do domów w porcie, nabrali otuchy, rzucali kamieniami z dachów i okien i t³ukli przebiegaj¹cych obok ³acinników d³ugimi kijami.

Gdy bójka trwa³a juŹ dwie godziny i s³oñce zaczę³o się obniŹaæ, przyjecha³ do portu sam cesarz Konstantyn, odziany w zielony cesarski p³aszcz z brokatu, purpurowy kaftan, purpurowe buty i z³ot¹ kab³¹kwat¹ koronê. U jego boku jecha³ wenecki bailon, równieŹ przybrany w zewnêtrzne oznaki swej godnoœci. Bailon zwróci³ się do Giustinianiego i z drŹ¹cymi policzkami b³aga³ go o przebaczenie za haniebne s³owa, które wypowiedzia³ wczœniej tegoŹ dnia. Cesarz roni³ ³zy i apelowa³ do ³acinników, by dla Chrystusa zapomnieli o wewnêtrznych waœniach w chwili wspólnego niebezpieczeñstwa. Jeœli któryœ z Genuœczyków w Perze dopuœci³ się zdrady, to nie s¹ przecieŹ temu winni wszyscy Genuœczycy.

Jego apel doprowadzi³ do swego rodzaju pojednania. Wzi¹³ w nim udzia³ takŹe Łukasz Notaras,

który poda³ rękê bailonowi, jak i Giustinianiemu i nazwa³ ich braemi. Wszelkich dawnych niesnasek naleŹy poniechaæ, oœwiadczy³, skoro kaŹdy stawia teraz Źycie na kartê, by ocaliaæ miasto przed Turkami. S¹dzê, Źe Notaras w chwili tej by³ w pe³ni szczery i uczciwy, poniewaŹ w Grekach pod wp³ywem chwilowego uniesienia ³atwo budzi siê szlachetnoœæ i samozaparcie.

Ale zarówno Giustiniani, jak i Minotto, którzy czerpali wiedzê polityczn¹ z m¹droœci swoich miast, uwaŹali, Źe by³a to tylko zrêczna gierka i Źe Noratas uzna³ okazjê za stosown¹, by nawi¹zaæ przyjazne stosunki z ³acinnikami.

W kaŹdym razie wszyscy wsiedli na konie. Ludzie Notarasa otoczyli dzielnicê portow¹, a cesarz, Giustiniani, Minotto i Notaras chodzili po ulicach nawo³uj¹c i wzywaj¹c w imiê Chrystusa do zachowania spokoju i zapomnienia o rozd¹wiêkach. Ceremonialny strój cesarza sprawia³, Źe nawet najzuchwalszy ³acinnik nie oœmieli³ siê juŹ podnieœæ g³osu. Wracali stopniowo do ³odzi i odp³ywali na okrêty. Na ulicach pozosta³o tylko kilku weneckich Źeglarzy, którzy w Źa³obie po Coco upili siê do nieprzytomnoœci. Trzej Genueñczycy i dwaj Wenecjanie stracili Źycie, ale na Źyczenie cesarza postanowiono zachowaæ to w tajemnicy i pochowaæ ich cichaczem w ci¹gu nocy.

Rozruchy nie ominê³y takŹe mojego domostwa. Kiedy wszystko siê uspokoi³o, poprosi³em Giustinianiego o pozwolenie odwiedzenia domu. Odpar³ Źyczliwie, Źe i on nie ma nic przeciw napiciu siê kielicha wina po tak haniebnym i smutnym dniu jak dzisiejszy. Ale myœlê, Źe chcia³ mi towarzyszaæ tylko dlatego, Źe by³ ciekaw zobaczyæ moj¹ Źonê.

Manuel otworzy³ nam drzwi i opowiedzia³ g³osem drŹ¹cym od zapa³u i dumy, Źe uda³o mu siê ugodziaæ kamieniem w g³owê weneckiego cieœlê i zwaiaæ go na bruk. Giustiniani nazwa³ go Źyczliwie dobrym i rozs¹dnym ch³opem. Zmêczony ciê¹k¹ zbroj¹ zwali³ siê na krzes³o tak, Źe ca³y dom siê zatrzs¹s³, wyci¹gn¹³ nogi przed siebie i poprosi³ o wino w imiê BoŹe.

Zostawi³em Manuela, Źeby go obs³u¹y³, i uda³em siê pospiesznie do Anny, która wycofa³a siê do najdalszej izby. Zapyta³em j¹ Źywo, czy nie chcia³yby poznaæ s³ynnego Giustinianiego, czy teŹ woli trzymaæ siê na uboczu na sposób grecki.

Upewniwszy siê, Źe nic mi siê nie sta³o w rozruchach, Anna rzuci³a mi spojrzenie pe³ne wyrzutu i powiedzia³a:

— Jeceli tak siê wstydzisz mnie i mojego wygl¹du, Źe uwaŹasz, iŹ nie mogê siê pokazaæ nawet twoim przyjacio³om, to oczywiœcie zostanê w moim pokoju.

Odpar³em, Źe przeciwnie, jestem z niej dumny i chêtnie j¹ pokaŹê. Giustiniani nie zna³ jej na pewno z wygl¹du i obieca³ mi zreszt¹ zachowaæ moje ma³Źeñstwo w tajemnicy. Dlatego Anna mog³a mu siê pokazaæ. Chwyci³em j¹ Źwawo za rękê, Źeby zaprowadziaæ j¹ do Giustinianiego.

Ale ona wyrwa³a mi rękê i syknê³a z oburzeniem:

— Jeceli takŹe w przysz³oœci masz ochotê che³piæ siê mn¹ przed twoimi przyjació³mi, to mam nadziejê, Źe przynajmniej powiadomisz mnie o tym w porê, tak abym mog³a uczesaæ w³osy i odziaæ siê, jak przystoi. W tej chwili nie mogê pokazaæ siê nikomu, choæbym nie wiem jak chcia³a poznaæ

tak s³awnego mêt̃a jak Giustiniani.

W mej niewinnoœci wykrzykn¹³em:

— Jesteœ piêkna taka jak jesteœ, piêkniejsza od wszystkich kobiet na œwiecie w moich oczach! Nie rozumiem, jak mo¿esz mówiæ o w³osach i odzie¿y w tak straszliwy i haniebny dzieñ jak dzisiejszy. I tak nikt nie zwraca na to uwagi.

— Ach tak, powiadasz — rzek³a gwa³townie. — Ach tak! W takim razie niewiele rozumiesz z tego œwiata. Ale na tym ja siê znam z pewnoœci¹ lepiej od ciebie, poniewa¿ jestem kobiet¹. Pozwól mi zatem byæ kobiet¹. Przecie¿ dlatego o¿eni³œ siê ze mn¹, nieprawda¿?

Jej zachowanie zmiesza³o mnie i nie mog³em zrozumieæ, jaki to kaprys spowodowa³, ¿e sta³a siê taka opryskliwa. Mia³em przecie¿ na celu tylko jej dobro. Wzruszy³em ramionami i powiedzia³em:

— Rób, jak chcesz. Zostañ w swojej izbie, jeœli uwa¿asz, ¿e tak bêdzie najlepiej. Wyjaœniê to Giustinianiemu.

Z³apa³a mnie za ramiê i powiedzia³a gwa³townie:

— Czyœ oszala³? Ani siê obejrzyysz, jak bêdê gotowa. IdŸ na dó³ i zabawiaj go tymczasem, ¿eby nie odszed³.

Kiedy odchodzi³em, siedzia³a ju¿ z grzebieniem z koœci s³oniowej w d³oni i rozpuszcza³a swe z³ote w³osy. Skonfundowany, wypi³em kielich wina jednym haustem, co nie nale¿y do moich zwyczajów, a Giustiniani poszed³ za moim przyk³adem. Anna mia³a chyba s³usznœœæ, i¿ kobieta bardzo ró¿ni siê od mêt̃czyzny i zwraca uwagê na inne rzeczy. Zacz¹³em zdawaæ sobie sprawê, ¿e nie wiem jeszcze o niej du¿o, choæ jest mi tak bliska. Nawet gdy spoczywa w moich ramionach, myœli jej kr¹¿¹ po innych orbitach ni¿ moje i nigdy nie mog¹ do niej dotrzeæ ca³kowicie.

Na szczêœcie Giustiniani zdawa³ siê uwa¿aæ za ca³kiem naturalne, ¿e Anna zwleka z pojawieniem siê, i udawa³, ¿e nic siê nie sta³o. W domu moim by³o przyjemnie i bezpiecznie. Przez okno widaæ by³o od czasu do czasu czerwony b³ysk p³omieni wielkich dzia³, odbitych w wodzie portu. Nied³ugo potem dochodzi³ do nas huk i dom trz¹s³ siê tak, ¿e wino ko³ysa³o siê w dzbanie. Ale mimo to by³o ca³kiem inaczej ni¿ na murze. Rozleniwieni zmêczeniem, na wpó³ le¿elicemy w krzes³ach, a wino szumia³o mi przyjemnie w g³owie, tak ¿e zapomni³em o niezadowoleniu z powodu kaprysów Anny.

Wtem otwar³y siê drzwi. Giustiniani rzuci³ roztargnione spojrzenie, ale zaraz potem zmieni³a mu siê mina, porwa³ siê na nogi, a³ szczêknê³a zbroja, i sk³oni³ z szacunkiem g³owê.

Na progu sta³a Anna. W³o³y³a na siebie ca³kiem skromn¹ wed³ug mnie bia³¹ jedwabn¹ sukniê, spiêt¹ na nagim ramieniu wysadzan¹ klejnotami zapink¹. Okuty z³otem, mieni¹cy siê od klejnotów pasek podkreœla³, jak smuk³a jest w talii. Nogi mia³a nagie, a na nich poz³acane sanda³y, które ods³ania³y pomalowane na czerwono paznokcie. G³owê jej z³obi³ ma³y okr¹g³y kapturek, obsypany takimi samymi klejnotami co zapinka i pasek. Przezroczystry welon opuœci³a na szyjê i z lekkim uœmiechem trzyma³a go przed brod¹. Twarz jej by³a bledsza, usta czerwieñsze i wiêksze ni³ zwykle. Wygl¹da³a w moich oczach niewypowiedzianie piêknie i skromnie, gdy tak sta³a jak gdyby zaskoczona unosz¹c w¹skie ciemnoniebieskie ³uki brwi.

— O — powiedzia³a — o, wybacz mi. Masz goœcia?

Z zak³opotaniem poda³a smuk³e palce, a Giustiniani schyli³ byczy kark, poca³owa³ jej d³oñ, przytrzyma³ w swojej i przygl¹da³ siê z zachwytem jej twarzy.

— Jeanie Ange — rzek³ otrz¹sn¹wszy siê z zaskoczenia. — Nie dziwiê siê ju³, ³e ci by³o tak spieszno. Gdyby nie by³a to twoja œlubna ³ona, zacz¹³bym z tob¹ rywalizowaæ o jej ³aski. Tak jak jest, mogê tylko prosiæ nieba, by mia³a ona siostrê bliŹniaczkê, z któr¹ móg³bym nawi¹zaæ znajomoœæ.

Anna wtr¹ci³a:

— Dumna jestem, ³e mogê przywitaæ wielkiego Giustinianiego, chlubê ca³ego chrzeœcijañstwa. Gdybym mog³a to przeczuæ, ubra³abym siê piêknie. — Przechyli³a g³owê i przygl¹da³a siê Giustinianiemu przez rzêsy. — O — powiedzia³a s³abo — mo³e mimo wszystko zbyt siê pospiesz³am ustêpuj¹c namowom Johanna Angelosa. Wtedy nie widzia³am jeszcze ciebie.

— Nie wierz mi, Anno — wtr¹ci³em spiesznie. — Ma ju³ ³onê w Genui i drug¹ w Kaffie oraz przyjació³ki we wszystkich portach Grecji.

— Jaka wspania³a broda — szepnê³a Anna muskaj¹c koniuszkami palców farbowan¹ henn¹ brodê Giustinianiego, tak jakby nie mog³a oprzeæ siê tej pokusie. Nala³a wina do pucharu, upi³a ³yk i poda³a puchar Giustinianiemu patrz¹c mu nieprzerwanie w oczy z zapraszaj¹cym uœmiechem. Cz³em siê chory z wœciek³oœci i zranionej dumy.

— Jeceli jestem tu zbyt czyny, mogê wyjœæ na podwórze — powiedzia³em sztywno. — Zdaje mi siê, ³e z muru s³ychaæ coraz wiêkszy zgie³k.

Anna rzuci³a mi spojrzenie i mrugnê³a przy tym niewypowiedzianie szelmowsko, tak ³e serce mi stopnia³o i zrozumia³em, i³ ³artuje tylko i droczy siê z Giustinianim, ³eby zdobyæ jego przychylnoœæ. Uspokoi³em siê i odpowiedzia³em uœmiechem. Rozmawia³a dalej w ³artobliwym tonie, a ja nie mog³em siê na ni¹ napatrzeæ. Widz¹c, jak ³atwo go oczarowa³a, zap³on¹³em namiêtnoœci¹.

Zjedlicemy razem posi³ek, a potem Giustiniani podniós³ siê niechêtnie, żeby odejœæ, ale zanim to zrobi³, spojrz³ na mnie i wielkodusznym gestem zdj¹³ ciê³ki ³añcuch protostratora z emaliowanym napierœenikiem.

— Niech to bêdzie mój prezent œlubny dla ciebie — powiedzia³ i zawiesi³ ³añcuch Annie na szyi, muskaj¹c przy tym lubie³nie wargami jej nagie ramiona. — Moi ludzie nazywaj¹ mnie niezwyçie³onym. Wobec ciebie uznajê siê za pokonanego i zdajê na twoj¹ ³askê i nie³askê. Ten ³añcuch i ten napierœenik otworz¹ ci wszystkie bramy, których nie mog¹ prze³amaæ ani dzia³a, ani miecz.

Wiedzia³em, że staæ go na ten gest, gdy³ by³ cz³owiekiem pró³nym i zaopatry³ siê w mnóstwo ró³nych ³añcuchów, które zmienia³ od czasu do czasu wedle upodobania. Ale nie posz³a mi w smak jego uwaga, że Anna jest mile widziana w jego kwaterze, gdy tylko zechce. Anna natomiast podziêkowa³a mu zachwycona, obejmuj¹c go za szyjê, i poca³owa³a w oba policzki musn¹wszy nawet jego grube wargi.

Giustiniani wzruszy³ siê w³asn¹ szlachetnoœci¹, otar³ ³zê z k¹cika oczu i powiedzia³:

— Chêtnie da³bym twemu mê³owi laskê protostratora, a sam zosta³ u ciebie. Ale poniewa³ to nie jest mo³liwe, dajê mu przepustkê na tê noc i bêdê tak³e w przysz³oœci patrzy³ przez palce, jeœli nie znajdê go na posterunku, byleby tylko nie dzia³o siê to podczas boju. S¹ pokusy, którym mê³czyzna mo³e siê oprzeæ. Ale twój m¹ç nie by³by mê³czyzn¹, gdyby móg³ siê oprzeæ takiej pokusie jak ty.

Towarzyszy³em mu dwornie do drzwi, ale on zauwa³wszy moj¹ niecierpliwœæ zwleka³ z odejœciem tylko po to, by mnie dra³niæ, i gada³ bez koñca, mimo że ju³ nie rozumia³em ani s³owa z tego, co mówi³. Gdy wreszcie wsiad³ na swego wierzchowca, wbieg³em na schody i chwyci³em Annê w ramiona i ca³owa³em j¹ i pieœci³em tak gwa³townie, i³ moja mi³oœæ bardziej podobna by³a do gniewu. Rozgrza³a siê, rozpali³a, œmia³a siê i ucemiecha³a w moich ramionach, piêkniejsza ni³ kiedykolwiek. W ³o³u te³ chcia³a zatrzymaæ ³añcuch i napierœenik Giustinianiego jako zwyciêskie trofeum i nie odda³a mi go, choæ usi³owa³em odebraæ jej si³1.

Potem le³a³a nieruchomo i patrzy³a w pu³ap mrocznym spojrzeniem, którego nie poznawa³em i nie rozumia³em.

— O czym myœlisz, ukochana? — zapyta³em.

Poruszy³a lekko g³ow¹.

— yjê, jestem! — odpar³a. — Nic innego.

Zmêczony, pusty, ch³odny patrzy³em na jej zachwycaj¹c¹ piêknoœæ, wspominaj¹c mê³czyzn, których trupy wbite zosta³y na pale na brzegu Pery, i Turków, którzy wisieli na murze portowym z

poczernia³ymi twarzami i wyci¹gniętymi szyjami. W dali, w nocy grzmia³y dzia³a. Gwiazdy patrzy³y niewzruszenie na ziemiê. Anna oddycha³a lekko u mego boku z mrokiem w spojrzeniu. I z ka³dy jej oddechem kajdany czasu i miejsca wbija³y mi siê coraz g³êbiej w cia³o.

1 maja 1453

Nasza sytuacja zaczyna byæ rozpaczliwa. Wojska su³tana buduj¹ w najlepsze most na wielkich pontonach w poprzek Z³otego Rogu do brzegu w Perze. Dotychczas oddzia³y na wzgórzach Pery zmuszone by³y utrzymywaæ ³1cznoœæ z si³1 g³ówn¹ okrê³nymi drogami wokó³ zatoki.

Most broniony jest przez potê³ne zakotwiczone tratwy z dzia³ami, które przeszkadzaj¹ naszym okrêtom w zak³ócaniu budowy. A gdy tylko stanie gotowy, galery su³tañskie bêd¹ mog³y pójœæ do ataku na nasz mur portowy pod os³on¹ p³ywaj¹cych dzia³.

Ogieñ z dzia³ i szturmy tureckie na prowizoryczne szańce wzniesione w wy³omach kosztuj¹ codziennie wiele strat. Obrona coraz bardziej s³abnie, a do obozu su³tana p³yn¹ co dzieñ nowe rzesze ochotników z Azji.

Wino jest na ukoñczeniu w mieœcie, a ceny œrodków ³1wnoœci na wolnym rynku wzros³y ju³ ponad miarê dostêpn¹ dla ubogich. Dlatego cesarz kaza³ dzieæ zaj¹æ wszystkim chleb, a³eby rozdzielaæ go sprawiedliwie. Starszy ka³dej dzielnicy miasta ma dopilnowaæ, ³1eby rodziny powo³anych na mury otrzyma³y na koszt cesarza niezbêdne zaopatrzenie. Ka³da dzielnica odpowiada te³ za to, by walcz¹cy i pracuj¹cy na murach mieli wy³ywienie, tak aby nikt z tego powodu nie opuszcza³ posterunku.

Dowódcą rezerw ma obowi¹zek objechaæ codziennie mur i dokonaæ inspekcji oraz sprawdzaæ za³ogê przez wywo³ywanie nazwisk. Nie dotyczy to ³1acinników. Tylko Greków.

Przy bramie Charisiosa wielki mur zawali³ siê w wielu miejscach. Mur zewnêtrzny jest mocno nadw¹tlony, ale w ³1adnym punkcie Turkom nie uda³o siê jeszcze przezeñ przedostaæ. Tak³e fosê udawa³o siê dotychczas oczyszczaæ co noc, a tureckie wi¹zki faszyny i belki przyda³y siê bardzo przy sypaniu ziemnych wa³ów i budowaniu palisad.

Powietrze pe³ne jest trupiego odoru i niejedyn ju³ og³uch³ od huku armat.

4 maja 1453

O północy, przy ostrym przeciwnym wietrze i w zupełnej ciemności, brygantyna z dwunastoma ochotnikami na pokładzie wyszła z portu. Ludzie byli odziani w stroje tureckie i wciśnięli porządek sułtana, żeby podstępem przedrzeć się przez cieśninę Gallipoli. Nasi wywiadowcy z wież w Perze studiowali sygnały floty tureckiej przy wchodzeniu i wychodzeniu z portu. Toteż jest nadzieja, że brygantyna przedostanie się na pełne morze. Ma ona do spełnienia ważne zadanie, a mianowicie odszukanie weneckich okrętów pod dowództwem Loredana, które jak zapewni bailon, znajdują się w drodze z odsiecz.

Ale ta stara wenecka flota archipelagu powinna już dawno temu przybyć do Konstantynopola, gdyby chciała. Może Wysoka Signoria obawia się, żeby jej okręty nie wpadły w pułapkę, gdyby tu przyszły. Bez osłony floty faktorie handlowe weneckie na wyspach stałyby ofiarą Turków. I tu przecież nie stałoby teraz ani jeden okręt wenecki, gdyby cesarz na mocy układow i pod groźbą grzywny nie nakazał okrętom z Morza Czarnego pozostać i wziąć udział w obronie miasta.

W mieście szerzą się dodające otuchy wieści, że flota pływająca na odsiecz jest już w drodze oraz że Węgrzy zbierają się, żeby uderzyć na Turków od tyłu. O, gdyby było tak dobrze! Ale Zachód nas opuści.

5 maja 1453

Łatwo myśleć, łatwo pisać, jeżeli się jest samotnym. Łatwo nawet umrzeć, gdy się stoi samemu na murze i śmiertelny młyn kręci się wokół człowieka. Ziemia pod murami ciśnie się okopconą i spaloną ogniem działowym jak okiem sięgnąć. Sale Blachern drżą i wielkie gładkie jak szkło płyty marmurowe odpadają od ścian skutkiem wstrząsów. Łatwo jest samotnie wędrować przez cesarskie sale i czekać na śmierć, podczas gdy bezpowrotna przeszłość pobrzmiwa pustym echem.

Ale dzisiaj znowu jestem w domu. I wystarczy mi tylko zobaczyć błąd jej nagiego brzozowego spojrzenia, dotknąć końców palców i poczuć żywe ciepło jej skóry, jej przemijającej piękności, a żar i pośladanie wymiatają wszelkie myśli i przemieniają wszystko.

Tak jest dobrze, kiedy leżymy obejmując się ramionami, kiedy moje usta w momencie uniesienia trumny jej spazmatyczny szloch. Ale potem, kiedy otwiera usta, by mówić, nie rozumiemy się już. Tylko w bliskości ciała znajdujemy się nawzajem i znamy rzeczy, o których przedtem nie wiedzieliśmy. Wiedza ciała jest piękna i przerażająca. Ale nasze myśli biegną po różnych orbitach i uciekają od siebie, gdy się spotykają. Czasem ranimy się nawzajem jakimś słowem i patrzymy na siebie jak wrogowie. Z jej rozszerzonych źrenic wзира obcość, zimna pogarda, podczas gdy policzki jej płoną jeszcze od miłości.

Anna nie rozumie, dlaczego muszê umrzeæ, mimo że móg³bym żyæ dalej, gdybym chcia³.

— Honor! — powiedzia³a dzie — to najbardziej znenawidzone ze wszystkich s³ów w mêskich ustach. Zwariowane i g³upie s³owo. Czyż zatem su³tan Mehmed jest bez honoru w ca³ej swej wspania³oœci? Czyż nie ceni wysoko chrzeœcijan, którzy wyrzekli siê wiary i wziêli turban? Cóż znaczy honor dla tego, kto jest pokonany? Zostaje on w kaŹdym razie pohańbiony. Honor przypada tylko zwyciêzcy.

Odpar³em:

— Mówimy o róŹnych rzeczach i nie moŹemy wzajemnie siê zrozumieæ.

Ale ona by³a uparta, wbi³a mi paznokcie w ramiê, jak gdyby chcia³a mnie na przekór wszystkiemu przekonaæ, i ci¹gnê³a:

— Rozumiem, że siê bijesz, jesteœ przecieŹ Grekiem. Ale jaka dla ciebie korzyœæ ze œmierci w dniu, kiedy mur padnie i Turcy wtargn¹ do miasta? Jesteœ tylko w po³owie Grekiem, jeœli nie wiesz, że kaŹdy cz³owiek jest najbliŹszy sobie samemu.

— Nie rozumiesz mnie — odrzek³em — dlatego, że mnie nie znasz. Ale masz s³usznoscæ, ja sam jestem sobie najbliŹszy. Mogê s³uchaæ tylko samego siebie.

— A ja? — zapyta³a po raz setny. — Nie kochasz mnie wiêc?

— Twemu kuszeniu mogê siê oprzeæ — odpar³em — ale nie wpêdzaj mnie w rozpacz. Moja ukochana, moja jedyna ukochana, nie doprowadzaj mnie do rozpacz.

Przycisnê³a d³onie do mych skroni i dysz¹c tuli³a usta do moich ust. Wpatrywa³a siê we mnie oczyma b³yszcz¹cymi od nienawiœci i szept³a:

— O, gdybym tylko mog³a otworzyæ twoje czo³o. O, gdybym tylko mog³a ods³oniæ myœli, które kryj¹ siê w twej czaszce. Nie jesteœ taki, za jakiego ciê mia³am. Kim zatem jesteœ? Tylko twoje cia³o pojê³am. Ciebie samego nie pojê³am nigdy. Dlatego nienawidzê ciê, o, nienawidzê ciê.

— Daj mi tylko te krótkie dni, te nieliczne chwile — prosi³em.

— MoŹe min¹ wieki, zanim znów spotkam twoje oczy i odnajdê ciê na nowo. Co ci z³ego zrobi³em, że mnie tak drêczysz?

— Nie mam Źadnej przesz³oœci ani tym bardziej przysz³oœci — powiedzia³a. — To sen i z³udzenie. To k³amstwo nic mnie nie obchodzi, jest to filozofia dla g³upców. Chcê mieæ teraŹniejszoscæ i w niej ciebie, Johannesie Angelosie, czyż tego nie rozumiesz? Walczê z tob¹ o twego ducha. Dlatego muszê ciê drêczyæ aŹ do ostatka. I nigdy ci nie wybaczê. Ani tobie, ani sobie

samej.

Znużony odrzek³em:

— Ciêżka jest moja korona. — Ale ona nie zrozumia³a, co mia³em na myśli.

6 maja 1453

Niespokojnie dzie przez ca³y dzień. Huk dzia³ nie ustaje. Niebo i ziemia drż¹. Co dwie godziny grzmi duże dzia³o i wszelkie inne dŹwiêki ton¹ w jego huk. Jest wtedy tak, jakby mur drża³ w posadach od portu a³ do morza Marmara.

W obozie tureckim ruch. S³ychaæ nieprzerwany zgie³k i bicie w bêbny. Derwisze podniecaj¹ siê do takiej furii, że ich ochryp³e g³osy s³ychaæ a³ u nas. Wielu zbliża siê do muru tańcz¹c i wiruj¹c i nim dotr¹ do fosy, już s¹ naszpikowani strza³ami, lecz mimo to dalej okrêcaj¹ siê na piêtach, jak gdyby nie czuli bólu. Greków przeraża ten widok i wzywaj¹ kap³anów i mnichów, by przepêdzili diab³a.

Nikt nie móg³ opuœciæ murów. We wszystkich czterech miejscach, na które kieruj¹ ogieñ największe dzia³a, pierwotny mur zewnêtrzny zosta³ zmieciony, a w wielkim murze s¹ szerokie wy³omy. Ogieñ przeszkadza we wszelkich pracach naprawczych w ci¹gu dnia, ale gdy tylko ciemnoœæ zapada, na miejscu dawnego muru wznosi siê na nowo wa³y ziemne.

Wiele kul chybia znacznie celu, a czêœæ przelatuje nad murem do miasta nie wyrz¹dzaj¹c żadnej szkody i Niemiec Grant twierdzi, że tureckie dzia³a już siê zużywaj¹. Ale po drugiej stronie wzgórza unosi siê ³una pieców hutniczych Orbana i co dzień s³ychaæ silny huk, gdy stopiony metal spada do olbrzymich form odlewniczych.

W mieœcie brak oliwy. Ubodzy cierpi¹ z tego powodu najbardziej. Ale z Pery codziennie dostarcza siê ca³e wozy oliwy do obozu tureckiego. Po kaŹdym strzale rozgrzane paszcze dzia³ po³yka¹ ca³e dzbany cennego t³uszczu. Jeszcze nie by³o w historii tak kosztownego oblêzenia. Ale Mehmed wykorzystuje bezwzglêdnie bogactwa swoich wezyrów i dowódców. W jego obozie znajduj¹ siê bankierzy z wielu krajów, równieŹ ydzy i Grecy, a kredyt ma wci¹ jeszcze nieograniczony. Mówi¹, że i Genueñczycy z Pery skwapliwie kupuj¹ jego weksle, żeby jak najpewniej lokowaæ gotówkê.

7 maja 1453

Piek³o rozpêta³o siê tuŹ po pó³nocy. Co najmniej dziesiêæ tysiêcy ludzi wziê³o udzia³ w szturmie na wy³omy. NajciêŹszy atak skierowano przeciw si³om Giustinianiego przy bramie œw. Romana, tam gdzie wielkie dzia³o wyrz¹dzi³o największe szkody w obu murach.

Oddziały szturmowe podeszły bez zgłoszenia i w dobrym porządku pod osłoną ciemności i zdłżyły zaprzężyć fosę w wielu miejscach, nim uderzono na alarm na murach. Natychmiast wzniesiono dziesięć drabin szturmowych. Robotnicy uciekali na ścieżki, na szczyt. Tylko przytomność umysłu Giustinianiego uratowała sytuację. Rycząc jak byk rzucił się w największe zamieszanie i ościł swym dwuręcznym mieczem idących na samym przedzie Turków. Dosięgli już korony ziemnego wału. Równocześnie zapalono pochodnie i beczki ze smołą i zrobiło się jasno jak w biały dzień.

Giustiniani ryczą tak, że zagłuszyły krzyk i bębny Turków. Gdy tylko spostrzegł, że idzie tu o wielkie natarcie, posłał gońców po rezerwy. Ale gdy walka szalała już dwie godziny, musieliśmy ościć dodatkowe posiłki z innych punktów na murze po obu stronach bramy św. Romana. Po pierwszym natarciu Turcy wracali regularnymi falami po tysiąc atakujących. Podciągnęli połowę szlangi aż do fosy. Podczas gdy oddziały szturmowe atakowały mur, uczniacy i działają starały się zmusić obrońców do szukania schronienia. Ale osłonięci pancerzami żołnierze Giustinianiego stworzyli znów żywą żelazną ością na koronie zewnętrznego muru. Wywracano drabiny, a Turków, którzy pod dachem z tarcz przedzierałi się aż do podłoża muru, oblewano smołą i oliwą, tak że rozpięchali się i wystawiali na strzał kuszników.

Trudno policzyć, ilu Turków poległo. Giustiniani kazał rozgosić na mieście, że stosy trupów o oście sięgają na wysokość muru zewnętrznego, ale była to naturalnie tylko gadanina obliczona na dodanie otuchy. Żadne ich straty nie mogły jednak powetować strat rycowników, którzy padali z przestrzelonym pancerzem albo ościćgnięci zostali z murów tureckimi bosakami.

Wobec tego szturmowi wszystkie poprzednie były zabawki. Tej nocy sułtan nie żartował i w ataku wziął udział znaczna część jego wojsk. W Blachernach zagrożenie było jednak niewielkie. Drabiny szturmowe Turków nie sięgały tu do szczytów murów. Bailon wydzielił więc oddział spośród swoich żołnierzy i polecił mi zaprowadzić ich do Giustinianiego, żeby i Wenecjanie mieli udział w chwale.

Wracając gdy zdłżyliśmy dojść na miejsce, jakimże olbrzymiemu janczarowi udało się z ogromnym wysiłkiem dostać na mur. Z okrzykiem radości wzywał swoich towarzyszy i rzucił się na poszukiwanie Giustinianiego. Pancerni rozstępowali się przed nim. Giustiniani walczył w wyście nieco poniżej i znalazłby się w trudnej sytuacji, gdyby jeden z robotników, zwykły Grek, który nawet nie miał pancerza, nie zdjął szerokim toporem odciętą stopę janczarowi rzucając się ościami na Turka z blanków. Potem światło już przyszło Giustinianiemu rozprawiać się z napastnikiem. Giustiniani dał swemu zbawcy okrągłą sumkę w nagrodę, ale powiedział, że wolałby raczej dać sobie radę o własnych siłach.

Widok ten oglądaliśmy w świetle pochodni i płomiennych strzał spośród szczeliku tarcz i krzyku. Potem nie miałem już czasu myśleć o czymkolwiek, gdyż napór atakujących Turków był tak silny, że my na murze musieliśmy zwrzeć szeregi, by móc się im oprzeć. Mój miecz jest dziełem tępym. Gdy Turcy o ościaniu zaczęli z wolna ustępować i cofać się, byłem tak ościertelnie zmęczony, że ledwie mogłem podnieść ramię. Bolały mnie wszystkie członki, a na ciele miałem pełno sińców i bolesnych guzów. Ale rany żadnej nie odniosłem. Miałem szczęście. Nawet Giustiniani dostał pchnięcie oszczepem w pachę, ale dzięki pancerzowi nie było ono groźne.

Opowiadaj, że jakiego Grek pod bramą Selymbryjską zabił tureckiego lennika o randze dajceja

prawo do buńczuka.

Gdy Giustiniani zobaczy³, w jakim jestem stanie, da³ mi łyczliw¹ radê:

— W ogniu i napiêciu bitwy nierzadko siê zdarza, że cz³owiek wytêłza si³y o wiele ponad swe zwyk³e mołliwoœci. Ale nawet najciêłszy atak nie jest tak niebezpieczny jak odprêłzenie w czasie nag³ej przerwy w boju. Wtedy ³atwo mołna przewróciæ siê ze zmêczenia i brak nawet si³y, by podnieœæ siê na klêczki. Dlatego teł doœwiadczony wojownik nie zuływa wszystkich si³ nawet w najciêłszym boju, lecz oszczêdza je do ostatka. Mołe to byæ dla niego ratunkiem, gdy atak zacznie siê na nowo.

Spojrza³ na mnie rałnie swymi wypuk³ymi oczyma i doda³:

— Wtedy cz³owiek mołe przynajmniej uciec i nie musi staæ siê bezradn¹ ofiar¹ rzezi.

By³ w dobrym nastroju i irytowa³o go tylko, że zmuszony jest dolewaæ wody do wina. Wino by³o na ukoñczeniu.

— Tak, tak Jeanie Ange — powiedzia³. — Poznajemy z wolna smak w³œciwej wojny. Su³tan siê rozgrza³. Z pewnoœci¹ nied³ugo bêdziemy musieli odpieraæ prawdziwe szturmy.

Spojrza³em na niego niedowierzaj¹co.

— Cól to wiêc jest prawdziwy szturm? — zapyta³em. — Gorszych nił ten jeszcze nigdy nie widzia³em i nawet nie mogê sobie wyobraziæ. Janczarowie walczyli jak dzikie bestie, a i mnie samemu zdawa³o siê, że przemieniam siê w dzikie zwierê.

— Wiele jeszcze zobaczysz i doœwiadczysz, Jeanie Ange — powiedzia³ łyczliwie Giustiniani. — Pozdrów swoj¹ piêkn¹ łonê. Kobiety lubi¹ odór krwi w odzieły mêłczyzny. Sam zrobi³em podobne doœwiadczenie i ³ono kobiety nigdy nie wydawa³o mi siê rozkoszniejsze nił wówczas, gdy pos³a³em wielu mêłów do nieba za pomoc¹ mego miecza i sam czu³em siê potem zbity i sponiewierany. Zazdroszczê ci tego przełycia, Jeanie Ange.

Przybity i ogarniêty obrzydzeniem, nie zwraca³em uwagi na jego s³owa. Ch³odne powietrze cuchnê³o od oparów krwi ze stosów ciep³ych jeszcze trupów.

Jakêł mógłbym dotkn¹æ mej łony wci¹ł jeszcze odrêtwia³y od œmiertelnego strachu, z krwi¹ na odzieły i na rêkach i myœlami roj¹cymi siê od widoków z walki. Przeciwnie, obawia³em siê, że budziæ siê bêdê z krzykiem, gdy tylko zasnê, mimo że niczego nie pragn¹³em bardziej, jak spaæ.

Ale Giustiniani mia³ s³usznocæ. Mia³ przerałliw¹ s³usznocæ. Skorzysta³em z pozwolenia, by udaæ siê do domu, chc¹c odpocz¹æ po walce. I nigdy jeszcze moje pot³uczone, obola³e cia³o nie p³onê³o takim łarem jak w ten poranek. Sen mój by³ g³êboki. Sen mój by³ g³êboki jak œmieræ, gdy spocz¹³em z g³ow¹ opart¹ na bia³ym ramieniu Anny Notaras.

Wczoraj póŹnym wieczorem zebra³a siê potajemnie Rada Dwunastu. Ostatni atak Turków wykaza³ jasno, Źe nasze si³y obronne nie s¹ wystarczaj¹ce. PotêŹny most, który su³tan kaza³ przerzuciæ na pontonach przez Z³oty Róg, zagraŹa przede wszystkim Blachernom. Dlatego Wenecjanie postanowili po d³ugich sporach opróŹniæ trzy duŹe statki Trevisana i w ten sposób zwolniæ dalsze dwa tysi¹ce ludzi na mury. Źadunek ma zostaæ z³oŹony w cesarskim arsenale, a za³oga i Źo³nierze maj¹ obsadziæ Blacherny.

Trevisano protestowa³ w imieniu armatorów i kapitanów. Argumentowa³, Źe jeœli ³adunki, maj¹ce wartoœæ dziesi¹tków tysiêcy dukatów, zostan¹ przeniesione na l¹d, to nie ma Źadnej nadziei na ich uratowanie, gdyby Turcy zdobyli miasto. Poza tym statki, a prawdopodobnie i za³ogi by³yby stracone.

Mimo to Rada Dwunastu postanowi³a, Źe statki maj¹ zostaæ opróŹnione. Ale gdy za³ogi dowiedzia³y siê o tym, staw³y ze swymi kapitanami na czele zbrojny opór i odmówi³y zejœcia na l¹d. Stan taki panowa³ takŹe i dzice i radzie dwunastu nie uda³o siê uporaæ z Źeglarzami, mimo Źe sam cesarz ze ³zami w oczach apelowa³ do ich sumienia.

12 maja 1453

Źeglarze nie ustêpuj¹. Wszystkie rokowania spe³z³y na niczym.

Ale radzie dwunastu uda³o siê pozyskaæ Trevisana i Aloisia Diego. Kapitanowie okrêtów dostali dary pieniêŹne. Wenecjanom zaleŹy jeszcze na tym, Źeby utrzymaæ Blacherny za wszelk¹ cenê.

Bez w¹tpienia obszar Blachern jest ciêŹko zagroŹony. Lecz niezaleŹnie od samej obrony Wenecjanie pragn¹ tak powiêkszyæ tam swój garnizon, by mogli panowaæ nad miastem, gdyby su³tan czu³ siê zmuszony odst¹piæ od oblêŹenia. Dlatego uwaŹaj¹ teŹ obecnie za konieczne wprowadzenie Źeglarzy na mury. A poza Źeglarzami na pok³adach statków z Tany jest teŹ czterystu zakutych w Źelazo Źo³nierzy.

A tymczasem co chwila Grecy oddaj¹ krew i umieraj¹ na murach. Notaras mia³ s³usznocæ. Zarówno przy Z³otej Bramie, jak i po obu stronach bramy Selymbryjskiej, Grecy w³asnymi si³ami odparli wszelkie ataki i szturmy. Co prawda mury nie s¹ tam tak bardzo uszkodzone jak przy bramie œew. Romana i bramie Charsiosa. Wiêkszoœæ obroñców jednak to rzemieœlnicy i mnisi, których

ledwie zdłżono nauczyæ obchodzenia siê z broni¹. S¹ wœród nich s³abi mêtczyŃni, którzy trac¹ ducha, gdy Turcy szturmuj¹, i uciekaj¹ na³eb, na szyjê. Ale o wiele wiêcej jest Greków takiego pokroju jak ci, którzy walczyli pod Termopilami i Maratonem.

Wojna ujawnia w cz³owieku najlepsze cechy. Tak jak i najgorsze. Im d³uzej trwa oblêzenie, tym wiêsz¹ przewagê uzyskuj¹ w³acæciwoœci z³e. Czas nie pracuje dla nas, lecz przeciwko nam.

Podczas gdy³acinnicy, grubi, czerwoni na gêbach i lœni¹cy od t³uszcza, spieraj¹ siê miêdzy sob¹, Grecy z dnia na dzieñ chudn¹. Ńyk najtaŃszego i najkwaceniejszego wina oto wszystko, co otrzymuj¹ z zapasów cesarza. Ich Ńony i dzieci p³acz¹ z g³odu, wêdruj¹c w rozmodlonych procesjach do koœcio³ów. Od rana do wieczora i od wieczora do rana wznosz¹ siê p³omienne mod³y pokornych i nieszczêeliwych ku niebu. Gdyby modlitwy mog³y uratowaæ miasto, Konstantynopol przetrwa³by do S¹du Ostatecznego.

Kiedy wiêc³acinnicy radz¹ w koœciele œw. Dziewicy i w Blachernach, cesarz wezwa³ Greków na naboŃstwo i radê wojenn¹ dzie wieczorem do koœcio³a M¹droœci BoŃej. Giustiniani posy³a mnie tam zamiast siebie. Sam nie chce oddalaæ siê z muru.

13 maja 1453

Rada wojenna zaczê³a siê w nastroju przygnêbienia i przerwa³y j¹ niemal natychmiast sygna³y alarmowe z murów. Przed koœcio³em spotkalicemy goŃca, który doniós³, Ńe Turcy zaatakowali Blacherny zarówno na brzegu, jak i ko³o bramy Kaligaryjskiej. Ale najciêtzy atak skierowany by³ w wy³om ko³o bramy Charisiosa.

W nocy rozbrzmiewa³y dzwony i ko³atki. Œwiat³a zap³onê³y w domach i na wpó³ odziani ludzie wybiegli przeraŃeni na ulice. W porcie okrêty podp³ynê³y ku zaporze, jak gdyby i tam spodziewano siê ataku. By³a pó³noc i w cichym powietrzu zgie³k walki z Blachern niós³ siê po ca³ym ogromnym mieœcie aŃ do hipodromu. P³on¹ce jasno tureckie ogniska obozowe otacza³y miasto nieprzerwanym krêgiem.

Spiêlicemy ostrogami konie i pêdzilicemy ulicami przy œwietle latarni pe³nym galopem. Kiedy zbliŃalicemy siê do bramy Charisiosa, spotkalicemy biegn¹c¹ ku nam wielk¹ rzeszê uciekaj¹cych, a wœród nich mêtczyzn z broni¹ w rêku. Cesarz œci¹gn¹³ konia i zaklina³ ich donocnym g³osem na imiê Chrystusa, by zawrócili na mur. Ale ludzie byli tak zaoœpieni strachem, Ńe nie zwaŃali na jego s³owa. Œó³nierze gwardii w naszym orszaku zmuszeni byli wjechaæ w t³um i zwaliaæ wielu na ziemiê, zanim pozostali zatrzymali siê, rozejrzeli doko³a, jakby nie wiedz¹c, gdzie siê znajduj¹, a potem powoli i opieszale poszli z powrotem na mur.

Cesarz nie czeka³ na nich. Nasz oddzia³ zdłŃy³ w ostatniej chwili. Obok bramy Charisiosa wielki mur run¹³ do pó³owy wysokoœci. ObroŃcy ulegli tu naporowi i wielu Turków wdar³o siê juŃ na granicz¹ce z murem ulice, wrzeszcz¹c ochryple i œcinaj¹c wszystkich, którzy znaleŃli siê na ich

drodze. Nasz oddzia³ jeÿdÿców zmiót³ ich jak s³omê. Wnet okaza³o siê, że by³y to resztki rozproszonej fali atakuj¹cych. Obrońcy przepuścili ich, ale zd¹ÿyli obsadziæ mury na nowo, nim dotar³a nastêpna fala. Przyby³ tak³e Giustiniani i widzieliemy, jak organizowa³ obronê na murze.

Ale wydarzenie to wykaza³o, jak niewiele dzieli teraz miasto od zag³ady. W innych miejscach jednak Turcy nie mieli takiego powodzenia.

O œwicie atak usta³. Nie by³ to mimo wszystko szturm generalny, gdy¹ flota turecka zachowywa³a siê spokojnie. Giustiniani oblicza, że w nocnym szturmie wziê³o udzia³ oko³o czterdziestu tysiêcy Turków.

— Su³tan nadkrusza nasze si³y — mówi³. — Nie wyobraÿaj sobie tylko, że odnieœliemy zwyciêstwo. Mamy ciê¹kie straty. Nawet tobie nie chcê powiedziæ, ilu ludzi pad³o. Ale chêtne przyznajê, że tak³e i Wenecjanie powaÿnie dzie poprawili sw¹ nadwerê¹on¹ s³awê.

Gdy s³oñce wzesz³o, ziemia zas³ana by³a tureckimi trupami, od brzegu a¹ do bramy œw. Romana. Trupy tych, którzy wtargnêli a¹ do miasta, wyrzucono przed mur zewnêtrzny. By³o ich ponad czterystu.

Gdy ÿeglarze Trevisana zobaczyli, jak ich rodacy walcz¹ o ÿycie, zaprzestali w koñcu oporu. W ci¹gu dnia wy³adowali towary ze statków, a wieczorem do Blachern wmaszerowa³o czterystu ÿo³nierzy z Trevisanem na czele i zg³osi³o siê u bailona. Przydzielono im najniebezpieczniejsze i najzaszczytniejsze posterunki, p³ocny cypel miasta ko³o Kynegionu, gdzie spotykaj¹ siê mur l¹dowy i mur portowy. Równie¹ i ÿeglarze obiecali przyjœæ jutro rano i naraÿaæ ÿycie dla ran Chrystusa.

Posi³ki s¹ konieczne. Bez nich miasto nie przetrzyma³oby nastêpnego nocnego ataku. Przez ca³y ten dzieñ Turcy nacierali ma³yimi si³ami w ró¹nych punktach, maj¹c na celu jedynie przeszkodzenie obroñcom w odpoczynku. Tote¹ ludzie œpi¹ na zmiany. Ale gdy cesarz obchodzi³ mury dzie rano, widzia³, że w wielu miejscach wszyscy le¹ jak martwi, pogr¹ÿeni w g³êbokim œnie. W³asnymi rêkami potrz¹sa³ nimi budz¹c ze snu i pocieszaj¹c, gdy szlochali ze zmêczenia. Dowódcom zakaza³ tym razem karaæ tych, co zasnêli na posterunku. Czym moÿna by ich zreszt¹ karaæ? Racje ÿywnoœciowe i tak s¹ za sk¹pe. Wino siê skoñczy³o. A trwanie na murach jest ju¹ samo w sobie dostateczn¹ kar¹.

Gdy s³oñce stanê³o czerwone nad wzgórzami Pery, ujrza³em, jak bracia Guacchardi odcinaj¹ mieczami g³owy Turkom, którzy dotarli a¹ do muru i tam padli. Zbroje trzech mê¹ów by³y zbryzgane krwi¹ od he³mu po nakolanniki. Przerzucali siê tureckimi g³owami, nawo³uj¹c i œmiej¹c siê, jak gdyby grali w jak¹œ dziwn¹ pi³kê. Robili zak³ady, który znajdzie najd³u¹sz¹ brodê, i br¹zowe, czarne i siwe brody powiewa³y ju¹ na wietrze zawieszzone u ich pasów. W swym wsp³zawodnictwie nie chcieli przyznaæ siê do wyczerpania po nocnych bojach, lecz przemienili je w zabawê i nieprzystojne szyderstwo.

Z krwi, spalenizny i gruzu wystrzeli³o na murze kilka ³ó³tych kwiatów.

Tej nocy oszczędzone mi by³y najciê³sze boje, gdy³ g³ównym moim zadaniem by³o roznoszenie rozkazów Giustinianiego w ró³ne punkty muru. Mimo to chwia³em siê na nogach ze zmêczenia i wyczerpania i wszystko wydawa³o mi siê nierzeczywiste jak sen. Dzia³a tureckie zaczê³y znowu grzmieæ i mur zadr³a³ od kamiennych kul, ale wszelkie d³wiêki dociera³y do moich uszu tylko jako odleg³e echa. S³oñce zabarwi³o na czerwono wzgórza Pery. Bracia Guacchardi w krwawych zbrojach grali w pi³kê g³owami poleg³ych Turków. Ta niezapomniana poranna chwila wry³a mi siê w serce. Niebo i ziemia, w ca³ym swym kolorycie, nawet spalenizna i krew, wszystko to by³o niewypowiedzianie piêkne w moich ³ywych oczach w tym momencie, gdy trupy wokó³ patrzy³y w nicoœæ zgaszonymi spojrzzeniami.

Ju³ raz w ³yciu widzia³em tak wszystko wokó³ siebie równie nierzeczywiste, niewiarygodne i nieziemskie. By³o to w Ferrarze, kiedy zapad³em na zarazê, ale jeszcze nie wiedzia³em, ³e jestem chory. Chmurny listopadowy dzieñ wdar³ siê przez malowane okna kaplicy, kadzielnica rozsiewa³a gorzki aromat oczyszczaj¹cych zió³, gêsie pióra skrzypia³y jak zwykle, gdy nagle wszystko to odsunê³o siê ode mnie daleko i tylko w uszach mi szumia³o. Widzia³em wtedy œwiat jaœniej i prawdziwiej ni³ kiedykolwiek przedtem. Widzia³em, jak mieni siê zó³tozielono zawistna twarz cesarza Johannesasa, siedz¹cego na tronie dok³adnie tak wysokim jak tron papie³a Eugeniusza, z ³aciatym czarno-bia³ym psem u stóp. Widzia³em, jak du³a jowialna twarz Besariona zmienia siê i staje siê nieczu³a i zimna. A ³aciñskie i greckie s³owa zapada³y siê gdzieœ i brzmia³y w zielonkawej poœwiacie kaplicy bezmyœlnie jak odleg³e szczekanie psów.

Wtedy to dozna³em Boga po raz pierwszy. Zapad³szy na zarazê. W przeb³ysku prawdy zrozumia³em teraz nagle, ³e owa chwila kry³a ju³ w sobie ten dzisiejszy poranek, jak kora kryje drzewo. I gdybym wówczas patrzy³ w przysz³oœæ jak jasnowidz, móg³bym by³ ju³ wtedy prze³yæ i zobaczyæ to, co ogl¹da³em dzie. Obie te chwile wydarzy³y siê we mnie i w wiecznoœci jednocześnie i up³yw czasu miêdzy nimi by³ jedynie z³udzeniem i urojeniem. Tygodnie, miesi¹ce, lata to tylko miara stworzona przez cz³owieka. Z prawdziwym czasem, z czasem Boga, nie maj¹ nic wspólnego.

W tej chwili wiedzia³em te³, ³e przyjdê na œwiat znowu w zgodzie z niezg³êbionym planem Boga. I kiedy pewnego dnia urodzê siê ponownie, bêdê kryæ w sercu tak³e i ten moment, zamkniêty w widzeniach, które mieæ bêdê w moim nowym ³yciu. Zobaczê wówczas jeszcze raz trupy z odcie³tymi g³owami na zwalonym murze, trzê¹cym siê od huków ogromnego dzia³a. Ma³e ³ó³te kwiatki bêd¹ b³yszczæ wœród spalenizny i krwi, a bracia Guacchardi w okrwawionych zbrojach bêd¹ dziarsko graæ w pi³kê g³owami wrogów.

Ale oświadczam ci, że nie wzbudziła we mnie ani ekstazy, ani nawet radości, lecz tylko niewypowiedziany smutek, gdy jestem i pozostanę człowiekiem, iskrą, którą wichry Boga miotają z jednej ciemności w drugą. Silniej niż ból i zmęczenie odczuwałem w tej chwili tęsknotę serca do niewypowiedzianego wypoczynku zapomnienia. Ale zapomnienie nie istnieje.

Nie istnieje żadne zapomnienie.

15 maja 1453

Ugodzono mnie w samo serce. Wiedziałem, że mnie to czeka, i przeczuwałem to. Człowiek traci, co musi stracić, i nawet największe szczęście nie trwa wiecznie. Teraz, z perspektywy czasu, to, że ukrywaliśmy się tak dłużej, wydało się na cud. Od dawna wszyscy w tym mieście narażeni są na wizyty cesarskich patroli porządkowych, które mają prawo bez ostrzeżenia wdierać się nawet do szlachetnie urodzonych i przetrzasnąć sypialnie i piwnice w poszukiwaniu dezerterskich, żywności oraz gotówki. Garść młki, ukryty przez biedaka, konfiskują równie bezlitośnie jak worek pszenicy czy dzban oliwy bogaczowi.

Wczoraj odwiedzi mnie na murze w Blachernach mój syn Manuel. Miała w oczach; ktoś wytarga go za broń tak, że jego sinawe policzki usiane były krwawymi cętkami.

— Panie — wysapał z ręką na sercu — stało się nieszczęście.

Biegł przez całe miasto tak, że chwiał się teraz na chorych nogach i wciąż jeszcze tak był wzburzony, że nie zważał, czy ktoś słyszy jego słowa. Opowiedział, że rano kilku ludzi ze straży porządkowej przeszukało mój dom. Niczego nie znaleźli, ale jeden z nich badawczo przyglądał się Annie i widocznie poznał ją, gdy po południu wrócili, tym razem pod dowództwem jednego z synów Notarasa. Brat natychmiast rozpoznał swoją siostrę i Anna postawiła im opór, gdy i tak nic by nie wskórała. Manuel próbował jej bronić i usiłował, że nie ma mnie w domu, ale szarpnęli go tylko za broń, obalili i skopali. Zapominajcie o swej godności brat Anny uderzył go nawet w twarz.

Pozbierawszy się jako Manuel poszedł za nimi w oddaleniu i widział, że zaprowadzili Annę do domu megaduksa Notarasa.

— Gdy ona jest przeciwko jego córce — powiedział rzeczowo. — Wiedziałem to niemal od samego początku, choć udawałem, że nic nie wiem, bo chciałem zachować to w tajemnicy. Ale to osobna sprawa. Panie, musisz teraz uciekać, bo megaduks Notaras bez wątpienia już cię szuka, by cię zabić. A jego wierzchowce są szybsze niż moje nogi.

— Dokąd mam uciec? — zapytałem. — Nie ma miejsca w tym mieście, gdzie by mnie nie znalazł, jeżeli zechce.

Manuel do tego stopnia straci³ opanowanie, że potrz¹sn¹³ mnie za ramiê.

— Wnet bêdzie ciemno — rzek³ żarliwie. — Pod murem panuje spokój. Możesz spuścić się na linie i uciekać do obozu su³tana. Tam jesteście przecie³ jak w domu. Wielu już tak zrobi³o. Jeżeli chcesz, pomogę ci i wci¹gnę potem linę, tak żeby nie zosta³ żaden celad po twej ucieczce. Ale pamiętaj za to o mnie, gdy wrócisz tu ze zwycięzcami.

— Nie pleć bzdur, staruszk — powiedzia³em. — Su³tan każe wbić moj¹ g³owê na pal, jeżeli mnie z³apie.

— Tak, tak, naturalnie, naturalnie — upiera³ się Manuel zerka¹c na mnie chytrze oczami w czerwonych obwódkach. — To przecie³ jest ta twoja historia, której chcesz się trzymać, i nie wypada mi jej kwestionować. Ale wierz mi, w su³tańskim obozie by³być od tej chwili bezpieczniejszy niż w Konstantynopolu i może móg³być przed su³tanem powiedzieć dobre s³owo w obronie nas biednych Greków.

— Manuelu — zacz¹³em, ale urwa³em w pó³ zdania. Jakże³ zdo³a³bym przenikn¹ąć pancierz jego przes¹dów.

Tkn¹³ mnie palcem wskazuj¹cym w piero.

— Naturalnie, że jesteście wys³annikiem su³tana — powiedzia³. — Czy s¹dzi³ecie rzeczywiście, że zdo³asz wyprowadzić w pole starego Greka? Łacinników możesz sobie oszukiwać, jak chcesz, ale nie nas. Jak s¹dzisz, dlaczego by w innym razie wszyscy ustępowali ci z drogi z takim szacunkiem i b³ogos³awili twoje kroki? W³os przecie³ nie spad³ ci tu z g³owy. To wystarczaj¹cy dowód. Nikt nie oemia³ cię tkn¹ąć, bo su³tan jest twój¹ tarcz¹. I nie jest to żadna hańba, że ka³dy s³u³ly swemu w³asnemu panu. Nawet cesarz zawiera³ w razie potrzeby sojusze z Turkami i pos³ugiwa³ się nimi.

— Milcz, szaleńcze — ostrzeg³em go i rozejrza³em się woko³o. Wenecki wartownik zbli³y³ się i przygl¹da³ się z rozbawieniem podnieconemu staruszkowi. W tejże chwili huknê³o dzia³o i obok uderzy³a kamienna kula, tak że mur zatrz¹s³ się pod naszymi stopami. Manuel schwyci³ mnie za ramiê i dopiero teraz rzuci³ wzrokiem na osnuty dymem i pluj¹cy ogniem teren pod nami.

— Nie stoimy chyba na żadnym niebezpiecznym miejscu? — zapyta³ boja³liwie.

— Twoje nierozważne s³owa s¹ dla mnie o wiele niebezpieczniejsze niż tureckie dzia³a — odpar³em gniewnie. — Wierz mi, na Boga, Manuelu. Kimkolwiek jestem, żyjê i umrê za to miasto. Nie mam żadnej innej przysz³ooci. Nie pragnê ani w³adzy, ani purpury. W³adza jest martwa. Tylko za samego siebie chcê odpowiadać przed Bogiem. Zrozum to wreszcie, jestem samotny, ca³kiem samotny. To, co kryjê w sercu, umrze wraz ze mn¹, kiedy przyjd¹ Turcy.

Mówi³em tak poważnie i przekonywuj¹co, że Manuel wpatrywa³ się we mnie zaskoczony. Musia³ mi uwierzyć. Potem zala³ się ³zami rozczarowania i jêkn¹³:

— W takim razie to ty jesteś szalony, a nie ja. P³aka³ d³ugo, po czym wytar³ nos, przyjrza³ mi się i powiedzia³ już spokojnie:

— Niech i tak będzie. Mielicemy i szalonych cesarzy i nikt nie uważa³ tego tutaj za jakiego prawdziwe nieszczęście. Tylko syn Andronikosa by³ tak okrutny, że lud w końcu powiesi³ go na Hipodromie i przebito go mieczem od odbyticy do gard³a. Ale ty nie jesteś przecie³ okrutny, lecz raczej ³agodny. Dlatego też jest moim obowi¹zkiem towarzyszyć ci nawet na drodze szaleństwa, skoro już cię rozpozna³em.

Obejrza³ się doko³a i westchn¹³ ciê³ko dodaj¹c:

— Trochę tu kiepsko, ale do twego domu nie mogę wrócić, tak bardzo boję się megaduksa Notarasa. Wolę już chwycić tasak i zetrzeć się z wściek³ym Turkiem, niż spotkać się z wielkim księciem po tym, jak ci dopomog³em uprowadzić jego córkę. Bo widzisz, Anna Notaras jest już od dawna przeznaczona do su³tańskiego haremu, jeżeli zupełnie się nie zgubi³em w tajnej polityce.

Znów miałem powód do zdumienia, ile zwyk³y cz³owiek, taki jak Manuel, wiedzia³ i domyśla³ się. Có³ż mog³o lepiej odpowiadać planom Łukasza Notarasa, niż wydanie córki za su³tana dla wzmocnienia obopólnej przyjaźni. Być może chciał on wys³ać Annę na bezpieczn¹ Kretę przed oblężeniem tylko po to, by móc lepiej ni¹ kupczyć. W ¹dzy jest Mehmed wszystko³erc¹ i naceladuje także i pod tym względem swój wzór, Aleksandra Wielkiego. Kobieta z najznamienitszego rodu Konstantynopola zaspokoi³aby jego ogromn¹ potrzebę podkreślenia swego znaczenia.

— Sk¹d wiesz to wszystko, co wydaje ci się, że wiesz? — nie mog³em się powstrzymać od pytania.

— To wisi w powietrzu — odpar³ rozk³adaj¹c ręce. — Jestem Grekiem. Politykę mam we krwi. Ale nie chcę w ³aden sposób mieszać się do twojej rozprawy z teściem. Raczej wolę przygl¹dać się temu z boku, jeżeli pozwolisz.

Uświadomi³em sobie, że istotnie jest bezpieczniejszy na murze niż w moim domu. Jeżeli Łukasz Notaras zamierza mnie w³asnoręcznie zabić albo kazać mnie zamordować, to pewnie będzie, jeżeli równocześnie usunie wszelkich świadków mojego ma³żeństwa. Dlatego też pozwoli³em Manuelowi przy³czyać się do greckich robotników, których zatrudnili Wenecjanie, i prosi³em go, by sam sobie jakoś dawa³ radę.

Moj¹ pierwsz¹ myś¹ na wieść, że utraci³em Annę, by³o popędzić do domu jej ojca i za¹dać oddania jej, gdy³ jest moj¹ ¹on¹. Ale jaki z tego po³zytek? Notarasowi by³oby tam ³atwo zamordować samotnego przybysza. Zamknięta na cztery spusty w pa³acu Notarasa Anna jest dla mnie nieosi¹galna. Jest moj¹ ¹on¹. Dlatego muszę wystrzegać się Notarasa. Naj³atwiejszym dla niego sposobem, by

unicestwiæ nasze ma³¿eñstwo, jest zabiæ mnie. A ja nie chcê umrzeæ z greckiej rêki.

Czuwa³em i pisa³em. Czasem zamyka³em oczy i opiera³em rozpalone czo³o na d³oniach. Ale sen nie przychodzi³, by zmi³owaæ siê nade mn¹. Poprzez powieki zasypane piaskiem zmêczenia widzia³em jej piêknoœæ. Jej usta. Jej oczy. Czu³em, jak dotkniêcie mojej d³oni rozpala jej policzki. Jak przeszywa mnie p³omienny dreszcz, gdy dotykam jej nagiego biodra. Nigdy nie pragn¹³em Anny tak szaleñczo jak teraz, kiedy wiedzia³em, ¿e j¹ utraci³em.

16 maja 1453

Nie mog³em zatem spaæ, mimo ¿e moje stanowisko pozwala³o mi na ten luksus. Samotnoœæ i sen to przecie¿ dwa najwiêksze przywileje w czasie wojny. Gwiazdy b³yszczą³y jeszcze jak piêkne srebrne szpilki na niebie, gdy pêdzony niepokojem wyszed³em na dwór. Noc by³a cicha i lodowato zimna w te ostatnie godziny przed brzaskiem.

W pobli¿u bramy Kaligaryjskiej przystan¹³em i nas³uchiwa³em. To nie by³o tylko bicie mego serca. Zdawa³o mi siê, ¿e s³yszê g³uche ³omotanie g³êboko pod stopami. Potem zobaczy³em Niemca Granta, id¹cego naprzeciw mnie z pochodni¹ w d³oni. Za murem sta³y ustawione kadzie z wod¹. Szed³ od jednej do drugiej i zatrzymywa³ siê przy ka¿dej. Zrazu s¹dzi³em, ¿e straci³ rozum albo uprawia jakieœ czary, gdy¿ do muru by³o daleko i nie grozi³ tu ¿aden po¿ar.

Pozdrowi³ mnie w imiê Chrystusa, oœwietli³ pochodni¹ jedn¹ z kadzi i poprosi³, ¿ebym spojrze³. W krótkich odstêpach czasu ciemn¹ powierzchniê wody znaczy³y dr¿¹ce krêgi, choæ noc by³a cicha i dzia³a milcza³y.

— Ziemia siê trzêsie — stwierdzi³em. — Czy w tym mieœcie nawet ziemia dr¿y ze œmiertelnego strachu?

Grant rozcemia³ siê, ale twarz mia³ ponur¹.

— Nie rozumiesz tego, czego œwiadkami s¹ twoje w³asne oczy, Jeanie Ange — powiedzia³. — Gdybyœ to rozumia³, zimny pot obla³by ci kark, tak jak mnie przed chwil¹. Pomó¿ mi przesun¹æ kadÿ, gdy¿ moi pomocnicy zmêczyli siê i poszli spaæ.

Wspólnymi si³ami przesunêliœmy kadÿ o kilka kroków w bok. W miejscu, gdzie sta³a przedtem, Grant wetkn¹³ kij w ziemiê. Gdy przesuwaliœmy j¹ jeszcze kilka razy, woda zaczê³a znowu marszczyæ siê na powierzchni. Ogarn¹³ mnie zabobonny lêk, jak gdybym by³ œwiadkiem jakiejœ czarnej magii. Jeœli kto, to w³acenie Grant móg³ znaæ takie tajemnice. Widaæ to by³o po jego twarzy.

Wskaza³ na wij¹cy siê w¹ł kijów, które wetkn¹³ w ziemiê, a które ci¹gnê³y siê a¹ do muru.

— Ziemia jest kamienista — rzek³. — Jak widzisz, ryj¹ jak krety. Ciekawe, jak d³ugo oni bêd¹ kopae, zanim siê wydostan¹ na powierzchnię.

— Jacy oni? — zapyta³em zbity z tropu.

— Turcy — powiedzia³. — Kopi¹ pod naszymi stopami. Jeszcze nie rozumiesz?

— Jak to mo¹liwe?! — wykrzykn¹³em. Ale w tej¹ chwili przypomnia³em sobie o serbskich górnikach, których sprowadzi³ su³tan. Przy poprzednich oblê¹zeniach Turcy czasem próbowali ryæ chodniki pod murami, ale nigdy im siê to nie udawa³o z powodu kamienistego gruntu. Dlatego te¹ tym razem nie zwracano uwagi na to niebezpieczeństwo, choæ nasze posterunki obserwacyjne otrzyma³y rozkaz wypatrywania podejrzanych kup ziemi pod murami. Jednak¹e ładnego œladu prac ziemnych nie mo¹na by³o dostrzec i ca³a sprawa posz³a w zapomnienie.

Przesta³em na chwilê myœleæ o w³asnym zmartwieniu i o¹łwi³em siê tak samo jak Grant.

— Chytrzy s¹! — zawo³a³em. — Musieli zacz¹æ kopae pod os³on¹ najbliższego pagórka, ponad piêæset metrów od muru. I to jest najkorzystniejsze miejsce, jakie mogli wybraæ, gdy¹ tu, pod Blachernami, nie ma muru zewnêtrznego. Teraz siêgnêli ju¹ poza mur. Co robiæ?

— Czekaæ — odpar³ Grant spokojnie. — To nic gro¹znego, kiedy ju¹ wiem, jak biegnie ich chodnik. S¹ wci¹ł jeszcze g³êboko pod nami. Czas dzia³ania nadejdzie, gdy zaczn¹ przedzieraæ siê ku górze.

Spojrza³ na mnie ponuro.

— Sam bra³em udzia³ w robieniu podkopów. To straszna robota. Brak powietrza. Ustawiczna trwoga. A œmieræ w krecim chodniku, w ogniu czy w wodzie, to œmieræ straszliwa.

Zostawi³ swoje kadzie i zabra³ mnie na wêdrówkê po murze. W ró¹nych wnêkach poustawia³ bêbny i nasypa³ grochu na skórê. Ale miejsce, w którym woda siê marszczy³a, by³o dotychczas jedynym, gdzie coœ zauwa¹ły³.

— Podziemny chodnik jest niebezpieczny tylko wtedy, gdy nie zostanie w porê wykryty — poucza³. — Na szczêœcie Turcy próbuj¹ siê wedrzeæ a¹ do samego miasta. Gdyby zadowolili siê podkopem pod sam mur, podparli go belkami, a w koñcu podpalili podpory, uda³oby im siê mo¹že zwaliaæ du¹ czêœæ muru. Ale przypuszczalnie grunt nie nadaje siê do tego.

Podczas gdy gwiazdy blad³y, wy³o¹ły³ mi, jak siê zak³ada kontrminê, któr¹ mo¹na zaopatrzyæ w ruchom¹ kratê z oszczepów, i jak wprowadza siê pary p³on¹cej siarki do chodników minerskich wroga.

— Jest wiele sposobów — powiedzia³. — Mo¹emy wpuœciæ tam wodê z cysterny i potopiaæ ich jak szczury. Wype³niony wod¹ chodnik nie nadaje siê do u¹łtku. Jeszcze lepiej by³oby usma¹łyæ ich w greckim ogniu. Zapaliaæ równocześnie wszystkie podpory i chodnik by siê zapad³. Ale

najlepsze by³oby wykopanie w³asnego chodnika i czekanie na nich w zasadzce za cienk¹ œciank¹, a³eby w korzystnym momencie porwaæ kopi¹cych. Stosuj¹c tortury mo¿na siê dowiedzieæ, czy jest wiêcej chodników i gdzie s¹ po³o¿one.

Te wypowiedziane z zimn¹ krwi¹ s³owa wzburzy³y mnie do g³êbi. Myœla³em o ludziach ryj¹cych pod naszymi stopami, jak zdyszani, ociekaj¹cy potem i oœlepieni sypi¹c¹ siê ziemi¹ haruj¹ jak zwierzêta, nie przeczuwaj¹c, ¿e ka¿de uderzenie kilofa i ³opaty zbli¿a ich do nieuchronnej œmierci. Jeœli to rzeczywiœcie Serbowie, to s¹ oni przecie¿ moimi chrzeœcijañskimi braæmi, mimo ¿e s³u¿yli su³tanowi, zmuszeni do tego uk³adem przyjaŹni zawartym przez swego sêdziwego despotê. Ale Grant patrzy³ na mnie bez zrozumienia swoimi ciemnymi nieruchomymi oczyma.

— Daleki jestem od okrucieñstwa — rzek³. — Dla mnie wszystko to jest matematyk¹. Pasjonuj¹cym zadaniem, które daje mi okazjê do najrozmaitszych obliczeñ.

Kiedy jednak tak sta³ nad kadzi¹ wody, podobny by³ zupe³nie do czarnego kota czyhaj¹cego ko³o mysiej dziury.

Niebo zblad³o nad nami. Wzgórza pod Per¹ zaczê³y ró¿owieæ. Wielkie dzia³o huknê³o i zbudzi³o Turków do modlitwy porannej. Z budynków Blachern i sklepieñ pod murem zaczêli wy³aziaæ senni ¿o³nierze, by za³atwiaæ porann¹ potrzebê. Niektórzy podchodzili do nas i gapili siê z otwartymi ustami to na nas, to na kadzie z wod¹. Inni, zaspani, zaci¹gali gniewnie rzemienie pancerzy i udawali siê w milczeniu na mur, by zluzowaæ posterunki.

Szybkimi krokami, odziany w p³aszczyz w kolorze cesarskiej zieleni, nadszed³ megaduks ³ukasz Notaras. Za nim kroczyli powa¿nie obaj jego synowie, z rêkami na rêkojeœciach mieczy. Innego orszaku nie mia³. Cofn¹³em siê krok w ty³, stoj¹c obok Granta, tak ¿e ka¿dy z wod¹ znalaz³a siê przede mn¹. Notaras te¿ przystan¹³. Jego godnoœæ nie pozwala³a mu zacz¹æ gonieæ mnie wokó³ kadzi z wod¹. Nie móg³ te¿ nakazaæ stra¿nikom, ¿eby mnie aresztowali, poniewa¿ Blacherny by³y w rêkach Wenecjan, a on nie mia³ przy sobie w³asnej stra¿y porz¹dkowej.

— Chcê z tob¹ porozmawiaæ, Johannesie Angelosie — powiedzia³. — Na osobnoœci.

— Nie mam ¿adnych tajemnic — odpar³em.

Jego mroczna i dumna twarz by³a niezg³êbiona i nie mia³em ochoty iœæ za nim jak jagnie œ ofiarne.

Otworzy³ usta do gwa³townej odpowiedzi, ale w tej¿e chwili ujrza³ powierzchniê wody w kadzi. Dzia³a hucza³y od czasu do czasu, ale tak¿e w przerwach woda dr¿a³a tworzc¹ wyraŹne krêgi. Wpatrzy³ siê, zmarszczy³ czo³o, rzuci³ spojrzenie na Joanna Granta. By³ tak bystry, ¿e natychmiast, bez tłumaczeñ, zrozumia³, o co tu chodzi. I równoczenie pracowa³ te¿ jego polityczny rozs¹dek maj¹cy swoje w³asne kalkulacje. Bez s³owa odwróci³ siê i odszed³ równie szybko, jak przyszed³.

Synowie rzucili mu zdziwione spojrzenie, ale poszli pos³uszenie za ojcem.

Podkop by³ ju¿ i tak wykryty. Notaras nie móg³ wiêc zaszkodziæ Turkom, nawet gdyby poczepi³ donieœæ o tym cesarzowi. Móg³ tylko zyskaæ chwa³ê z odkrycia i zdobyæ zaufanie cesarza. Niebawem cesarz przyjecha³ do nas konno w otoczeniu œwity.

— Megaduks przyw³aszczy³ sobie twoj¹ chwa³ê — rzek³em do Granta.

— Nie przyszed³em tu, by zdobywaæ chwa³ê i s³awê — odrzek³ kwaœno. — Jedyne, czego pragnê, to powiêkszaæ swoj¹ wiedzê.

Ale Notaras bez zw³oki podszed³ do niego, po³o¿y³ mu w dowód³aski prawicê na ramieniu i zacz¹³ przed cesarzem wychwalaæ wynalazczoœæ i przenikliwoœæ Granta, nazywaj¹c go³askawie cz³owiekiem honoru i uczciwym Niemcem. Tak¿e cesarz okaza³ mu swoj¹³askawoœæ, obieca³ dar pieniê¿ny i prosi³, by pod kierownictwem Notarasa wyœledzi³ i zniszczy³ tureckie podkopy. W tym celu mia³ otrzymaæ potrzebn¹ za³ogê z muru, a tak¿e cesarskich techników do dyspozycji.

Zobaczy³em, ¿e i Giustiniani otrzyma³ wiadomoœæ o odkryciu i przyby³ niebawem konno, by wzi¹æ udzia³ w powszechnej radoœci. Grant podj¹³ natychmiast odpowiednie kroki i kaza³ rozes³aæ potajemnie goñców do wszystkich w mieœcie i na murze, którzy mieli jakieœ doœwiadczenie w pracy górniczej. Równoczenie wybra³ kilku ludzi, którzy mieli obserwowaæ kadzie z wod¹ i bêbny, ale ci wywo³ali wiele fa³szywych alarmów, nim przywykli do swego zadania. Za ka¿dym razem, gdy huczay w pobli¿u dzia³a, woda marszczy³a siê i groch tañczy³ na bêbnach, i wartownicy ze zje¿onym w³osem wybiegali i raportowali, ¿e Turcy przebijaj¹ siê przez grunt ku górze.

Gdy Grant wszcz¹³ roboty, zwróci³ siê do cesarza i powiedzia³:

— Nie wst¹pi³em na s³u¿bê do ciebie, by zarabiaæ pieni¹dze czy zdobywaæ s³awê, lecz aby szukaæ wiedzy Greków. Pozwól mi przejrzeæ katalogi w bibliotece i studiowaæ manuskrypty, które le¿¹ pogrzebane w lochu, oraz wypo¿yczyæ stamt¹d pisma pitagorejczyk³ów. Wiem, ¿e s¹ tam dzie³a pitagorejczyk³ów i Archimedes, ale twój bibliotekarz strze¿e ich jak wœciek³y pies i nie pozwala nawet zapaliæ tam œwiat³a czy lampy.

Cesarzowi nie w smak by³o jego ¿yczenie. Wychud³a twarz Konstantyna przybra³a udrêczony wyraz. Unika³ patrzenia Grantowi w oczy, gdy mu odpowiada³:

— Mój bibliotekarz spe³nia tylko obowi¹zek. Jego urz¹d jest dziedziczny i dok³adnie ustalony ceremonia³em, tak ¿e nawet on sam nie mo¿e z³amaæ statutów biblioteki. Wyzywasz Boga chc¹c w krytycznej dla miasta chwili szukaæ pism pogañskich filozof³ów. Tylko jeden Bóg jest potrzebny, powinieneœ to wiedzieæ. Ani Pitagoras, ani Archimedes nie mo¿e ci pomóc, tylko Jezus Chrystus, który odda³ swe ¿ycie za odpuszczenie naszych grzech³ów i powsta³ z martwych dla naszego zbawienia.

Grant mrukn¹³:

— Skoro tylko jeden Bóg jest niezbêdny, to chyba zbyteczne, ¿ebym trwoni³ moje wynalazki i

obliczenia na to, by trzymaæ Turków z dala od miasta.

Cesarz machn¹³ z rozdrażnieniem ręk¹ i powiedzia³:

— Grecka filozofia jest naszym wiecznym dziedzictwem i tych pism nie wypożyczamy barbarzyńcom na niew³ażeciwy użytek.

Giustiniani zakaszla³ mocno, a także bailon, który również tam przyby³, urażony potoczy³ nabieg³ymi krwi¹ oczyma. Gdy tylko Grant odszed³, cesarz oświadczy³ pojednawczo, że mówi¹c o barbarzyńcach nie mia³ wcale na myśli ³acinników. Grant natomiast jest Niemcem i skutkiem tego barbarzyńc¹ z urodzenia.

Przez ca³y dzień trwa³ ogień z dzia³, może nawet gwa³towniejszy niż zwykle. Także i wielki mur zwali³ się już w wielu miejscach. Kobiety, dzieci i starcy zg³aszali się na ochotnika jako murarze. Lęk i trwoga dawa³y im nadludzkie si³y, dŹwigali kamienie i nosili na szańce kosze, które nawet silny mę¹czyzna uzna³by za zbyt ciężkie.

Mówili:

— Wolimy raczej umrzeć z naszymi mę¹żami, ojcami i synami, niż zostać niewolnikami u Turków.

Strasliwe zmęczenie przytępi³o strach obrońców i wielu wystawia³o się na strza³y tureckie, jeżeli tylko mogli dzięki temu zaoszczędzić parę kroków. Pozbawieni os³ony mę¹czyŹni z piek¹cymi od czuwania oczyma podchodzili chwiejnie do forsy, by hakami wy³awiać tureckie belki i wi¹zki chrustu. Z muru nie można już dostrzec ani jednego krzaczka, ani jednego drzewa. Turcy usi³uj¹c wype³niæ fosę wycieli wszystko w polu widzenia. Nawet wzgórki ko³o Pery i na azjatyckim brzegu po drugiej stronie Bosforu s¹ogo³oczone z drzew i zarosli.

17 maja 1453

Flota turecka podp³ynę³a do zapory portowej, ale ustawi³a się w pewnej odleg³ooci od niej. Nasze okręty odda³y co najmniej sto strza³ów armatnich, ale nie wyrz¹dzi³y większych szkód wrogowi. Weneccy żeglarze che³pi¹ się zwycięstwem: — Jeżeli ka¹dy na murach spe³ni swój obowi¹zek również nieustraszenie jak my, Konstantynopolowi nic się nie stanie — mówi¹.

Widac jednak, że su³tan chce tylko dać naszej flocie zajęcie, żeby nie można by³o stamt¹d oeci¹gn¹æ na mur dalszych posi³ków.

Wielu stara³o siê dostaæ do s³u³by przy kadziach z wod¹ Granta, ale on m¹drze wybra³ do czuwania jedynie niezdatnych do noszenia broni m¹czyzn i starców, byle tylko mieli dobry wzrok. Chcia³em postaraæ siê dla Manuela o tak¹ lekk¹ pracê ze wzglêdu na jego siw¹ brodê i chore nogi. Ale gdy go odszuka³em, stwierdzi³em, ðe zd¹u³y³ ju³ uwolniæ siê od s³u³by na murze i zyska³ przychylnoœæ Wenecjan. Zna miasto, wie, gdzie znajduj¹ siê najlepsze zamtuzy, i potrafi znaleŸæ kobiety, które ch¹tnie zamieniaj¹ cnotê na kandyzowane owoce i œwie³u³ chleb Wenecjan. Nawet na wpó³ doros³e dziewczêta czekaj¹ przed bramami Blachern, ðeby strêczyæ siê Wenecjanom. Kiedy natkn¹³em siê na Manuela, wybiera³ siê w³acenie do miasta, z grzbietem ugi¹ty³ pod workiem zakazanych œrodków u³wnoœci. Dosta³ wenecki paszport do okazywania patrolom i che³pi³ siê, ðe zd¹u³y siê wzbogaciæ, jeœli oblê³enie potrwa jeszcze jakic³ czas.

Gdy mu robi³em wyrzuty, poczu³ siê obra³ony i powiedzia³:

— Ka³dy jest sam sobie najbli³szy. W ca³ym mieœcie prowadzi siê potajemny handel wyzyskuj¹c zarówno cesarskie, weneckie, jak i genue³skie paszporty. Wielu zbi³o maj¹tek, a tylko nieliczni skrêcili na tym kark. Tam, gdzie jest popyt, jest i poda³. Taki jest bieg œwiata. Jeœli siê nie pospieszê, ktoœ inny zagarnie zysk. Chyba lepiej, ðeby weneckie przysmaki trafia³y do greckich ust, ni³ do ich w³asnych przepastnych brzuchów. I nie jest to te³ moja wina, gdy t³uœci i grubi m³odzi m¹czy³ni s¹ pe³ni zdro³nych u³dz i w przerwach miêdzy walkami szukaj¹ sobie kobiet albo m³odych ch³opców dla zaspokojenia.

Podnieca³ siê coraz bardziej i wo³a³:

— Wenecjanie s¹ naszymi przyjació³mi! Ofiaruj¹ u³ycie i krew za nasze miasto. Có³ w tym z³ego, jeœli uboga dziewczyna sprzeda dziewictwo, ðeby ich zabawiæ, a rodzicom zapewniæ kawa³ek chleba. Albo nawet jeœli uczciwa ma³u³onka na chwilê po³u³y siê na grzbiecie, by zamieniæ swe skromne walory na s³oik konfitury, której s³odyczy jej cia³o tak d³ugo by³o pozbawione. Dzieje siê to na chwa³ê bo³u³ i na b³ogos³awie³stwo dla ca³ego chrzeœcija³stwa, jak zwykli mówiaæ Wenecjanie. Panie, nie mieszaj siê do biegu spraw œwiata, na który i tak nie mo³esz wp³yn¹æ. Wszyscy jesteœmy tylko biednymi grzesznikami.

I dlaczego nie mia³by mieæ s³usznocœci? Kim³u³ jestem, bym go s¹dzi³? Ka³dy sam jest kowalem swego losu zgodnie ze swymi warunkami.

Na pró³no czeka³em, ðe Łukasz Notras znowu mnie odwiedzi. Dzieœ widzia³em go kilka razy z daleka, ale zadowol¹ siê tylko rzuceniem mi z³owrogiego spojrzenia i spieszenie mnie min¹³. Od Anny nie mia³em jeszcze najmniejszego znaku u³ycia.

W gor¹czkowym odurzeniu, w jakim u³yjê, postanowi³em przynajmniej zrobiaæ jakic³ dobry uczynek. Mo³e byæ, ðe Joann Grant jest niewolnikiem czasów, które przyjd¹ pod znakiem bestii, ale ja lubiê go jako cz³owieka, z jego nieruchomym spojrzeniem i pooranym myœlami czo³em. Dlaczego nie mia³by staæ siê szczêœliwy na swój sposób, kiedy jeszcze jest czas. Uda³em siê wiêc dzieœ do biblioteki i rozmawia³em z bezzêbnym, na wpó³ g³uchym bibliotekarzem, który nie troszcz¹c siê o oblê³enie i zgie³k wojenny codziennie odziewa siê w swój ceremonialny strój z ³a³ncuchem i innymi insygniami.

Pokaza³em mu kierunek tureckich podkopów i udowodni³em, że Turcy zd¹ają¹ do podziemnego lochu biblioteki, by t¹ drog¹ wędrzeæ siê do miasta. Tak by³ przekonany o w³asnej waŹnoœci i znaczeniu, że uwierzy³ mi œlepo, gdy tylko zrozumia³, o co tu chodzi.

— Ha! — wykrzykn¹³ przeraŹony — to nie moŹe siê staæ. Mogliby przecieŹ podeptaæ i uszkodziæ ksiêgi, i moŹe nawet podpaliæ bibliotekê pochodniami i tak dalej. By³aby to niepowetowana szkoda dla ca³ego œwiata.

Doradzi³em mu, żeby zwróci³ siê do Granta i prosi³ go o podjêcie kroków dla ochrony biblioteki. W biedzie spokornia³, sam zaprowadzi³ Granta do podziemia i pokaza³ mu kaŹdy zakamarek. Grant kaza³ ustawiæ w piwnicy kadzie z wod¹ i chêtnie obieca³ przychodziæ sprawdzaæ je, gdy tylko bêdzie mia³ chwilê czasu. Otrzyma³ nawet pozwolenie zapalenia tam lampy, by móc obserwowaæ powierzchnię wody. Bibliotekarz wygrzeba³ sk¹dœe zardzewia³y miecz i poprzysi¹g³ wojowniczo, że Turcy tylko po jego trupie dosiêgn¹ jego pó³ek.

Na szczêœcie nie wie, że Wenecjanie od dawna juŹ zaczęli uŹywaæ œwiêtych ksi¹g w pa³acu na rozpa³kê i na przybitki.

Ale Grant nie móg³ d³ugo zag³êbiaæ siê w swoich studiach. Wkrótce po zapadniêciu ciemnoœci wezwano go do bramy Kaligaryjskiej, gdzie tureccy minerzy tym razem dostali siê, jak na to wygl¹da³o, pod sam mur. Grant kaza³ juŹ przedtem wykopaæ kontrminê, któr¹ obecnie wykorzystano, tak że Turcy znaleŹli siê w pu³apce i podusili siê od truj¹cego siarkowego dymu. Tylko paru ludzi usz³o z Źyciem. Grant kaza³ w odpowiednich miejscach porobiæ otwory i wnet podpory w tureckiej minie obróci³y siê w hucz¹ce morze ognia, aŹ ca³y chodnik zapad³ siê i run¹³. Ale by³ tak g³êboko po³oŹony, że nie naruszy³o to zupe³nie muru. W dali za wzgórzem, w odleg³oœci piêciuset kroków, otwór chodnika d³ugo jeszcze plu³ czarnym, dusz¹cym dymem, zanim Turcy zd¹yli zatkaæ swój podkop.

18 maja 1453

Koniec jest bliski. Nic nie moŹe go juŹ powstrzymaæ. I Źadne z naszych dotychczasowych przeŹyæ nie moŹe mierzyæ siê ze strachem, jaki odczuwalicemy dzisiaj.

Gdy nasta³ brzask, ujrzelicemy napawaj¹ce strachem zjawisko przed murem w pobliŹu bramy œw. Romana. W ci¹gu nocy pod os³on¹ ciemnoœci Turkom uda³o siê nies³ychanie szybko, z pomoc¹ z³ych duchów, zbudowaæ ruchom¹, olbrzymi¹ drewnian¹ wieŹê oblêŹnicz¹ tuŹ na skraju fosy, zaledwie o trzydzieœci metrów od resztek muru zewnêtrznego, na którym przez ca³¹ noc pracowali obroñcy. Jak to siê mog³o staæ, nikt nie rozumie.

Ta beluarda, któr¹ moŹna przesuwaæ na ogromnych drewnianych wa³kach, ma trzy kondygnacje i

wznosi się wyżej niż korona zewnętrznego muru, tak że panuje nad nim. Jej łatwo zapalne drewno chronione jest wszędzie wieloma warstwami skór wielbłądzich i wołowych. Cieciany są podwójne, wypełnione wewnątrz ziemią, i nawet małe armatki nie mogły ich uszkodzić. Strzały cewiszczą ze strzelnic, a z najwyższego piętra zaraz tegoż ranka duża katapulta zaczęła miotać potężne bloki kamienne, by zwałić nasze prowizoryczne oszańcowania. Z obozu tureckiego prowadzi do wieży na pięćset metrów długi, przykryty deskami rów, załoga może więc bez przeszkód przychodzić i odchodzić.

Podczas gdy katapulta wyrzuca kamienie, strzały cewiszczą, a wiele mniejszych balist miota ogień na nasze palisady i szanice, otwierają się nieprzerwanie luki na najniższym piętrze wieży plujuć do fosy ziemią, kamieniami, wiłkami chrustu i belkami. Gdy, przerażeni, zbraliśmy się patrzeć na tę beluardę, która chwiej się pracuje bez pojawienia się choćby jednego człowieka i wygląda jak jedna potężna machina albo żywy potwór, otwarła się z hurgotem wielka luka w środkowym piętrze i wysunęła się z niej ruchomy mostek szturmowy, sięgający w stronę zewnętrznego muru. Na szczęście odstęp był za duży.

Grant także przybył, by zobaczyć tę machinę, której podobnej jeszcze nigdy nie oglądano. Oceniał na oko jej wymiary, zapisał w pamięci i powiedział:

— Mimo że wieża musiała być zbudowana zawczasu i założona na miejscu z poszczególnych części, to samo jej zbudowanie w jedną noc jest cudem technicznej biegłości i organizacji. Sama w sobie wieża ta nie jest żadną nowością. Takich wież oblężniczych używano, odkąd na świecie były w użyciu mury. Tylko jej wielkość czyni ją godną uwagi: przekracza wszelkie wymiary, które podają Grecy i Rzymianie. I gdyby nie było tu fosy, Turcy mogliby podtoczyć ją aż do muru, i użyć jako taranu.

Obejrząwszy beluardę, odwrócił się i odszedł, gdy nie dopatrywał się niczego nowego w samym wynalazku. Ale Giustiniani zgrzytał zębami i trząsł głową. Znadto go dotknął fakt, że można było wznieść wieżę tuż przed jego odcinkiem muru, tak że nikt tego nie zauważył.

— Poczekajmy na następną noc — odgrażał się. — To, co człowiek zbudował, potrafi też zniszczyć.

Ale olbrzymia wieża, która pluje ogniem, kulami, strzałami i kamieniami i dudni od swej własnej ogromnej siły, jest tak przerażająca, iż nikt mu nie wierzy. Cesarz bezradnie ronił żywi widzieć, jak wielu greckich robotników pada rąconych kamiennymi blokami. Dopóki ta wieża panuje nad murem zewnętrznym, nie można go naprawiać.

Po południu dużym działom tureckim udało się rozbić jedną z baszt na wielkim murze, niemal naprzeciwko maszyny oblężniczej, i kawałek muru zwałił się grzebiąc gromadkę ścinników i Greków.

Podczas gdy dowódcy zastanawiali się, co by zarządzić na to największe dotychczas zagrożenie, Giustiniani wybuchł przeciw Notarasowi domagając się, by tamten oddał mu oba większe działka,

które wci¹ż jeszcze sta³y na murze portowym i z ma³ym po¹żytkiem od czasu do czasu ostrzeliwa³y tureckie galery po drugiej stronie Z³otego Rogu.

— Potrzebuj³e prochu i dzia³, by móc broni³e miasta — mówi³. — W porcie ju¹ż zbyt du¹żo cennego prochu posz³o na marne.

Notaras odpowiedzia³ zimno:

— Dzia³a s¹ moje, a za proch p³ac³e sam. Zatopi³em jedn¹ galer¹e i uszkodzi³em wiele innych. Je¹eli chcesz, b³e¹d³e oszcz³edza³ prochu, ale dzia³a s¹ w porcie niezb³edne, by trzyma³e Turków z dala. Wiesz sam, że mur przy wewn³etrznym porcie jest najs³abszym punktem miasta.

Giustiniani krzykn¹³:

— I jaki¹ż u diab³a po¹żytek z weneckich okr¹etów, je¹eli nie potrafi¹ utrzyma³e Turków w ryzach w samym porcie! Twoje argumenty to wymówki i bzdury, a w gruncie rzeczy chcesz os³abia³e obron¹e w najbardziej nara¹żonym punkcie, który jest tutaj. Nie my¹el, że ci³e nie znam. Twoje serce jest czarne jak broda su³tana.

Cearz usi³owa³ po¹cedniczy³e mi³ędzy nimi.

— Na Chrystusa, drodzy bracia, nie pogarszajcie jeszcze naszej sytuacji spieraj¹c si³e bez żadnego po¹żytku. Obaj macie jak najlepsze zamiary. Megaduks Notaras uratowa³ miasto od zag³ady, gdy Turcy usi³owali podkopa³e si³e pod mury. Je¹eli uważa, że dzia³a s¹ niezb³edne w porcie, musimy go s³ucha³e. U¹eciskajcie si³e wi³ec, bracia, gdy¹ż wszyscy walczymy za wspóln¹ spraw¹e.

Giustiniani odpar³ szorstko:

— Jestem gotów po bratersku u¹eciska³e samego diab³a, je¹eli tylko da mi dzia³a i proch. A megaduks Notaras nie daje mi niczego.

Tak¹ż e Łukasz Notaras nie przejawia³ żadnej ochoty, by u¹eciska³e Giustinianiego, lecz oddali³ si³e ura¹żony i pozostawi³ cesarza i Giustinianiego, by sami kontynuowali narad¹e.

Ale kiedy u¹ewiadomi³em sobie, że koniec jest teraz bliski, ugi³e³a si³e moja дума. Pobieg³em za Notarasem, zatrzyma³em go i powiedzia³em:

— Chcia³o³e rozmawia³e ze mn¹ na osobno¹ści. Czy¹żby³e ju¹ż o tym zapomnia³?

Ku memu zdziwieniu u¹emiechn¹³ si³e życzliwie. Po³o¹ży³ mi d³oń na ramieniu i rzek³:

— Unurza³o³e honor mego rodu w b³ocie i zbuntowa³o³e córk¹e przeciw ojcu, Johannesie Angelosie. Ale żyjemy w niedobrych czasach i nie mog¹e sobie pozwoli³e na spory. Moja córka jest mi droga. Jej pro¹oby sprawi³y, że zmi³ek³em. Od ciebie tylko zale¹ży, czy ci wybacze³ twoje ³acińskie zachowanie w tej sprawie.

Nie wierz¹c w³asnym uszom zapyta³em:

— Rzeczywiście pozwolisz mi spotkać się z twoją córką Anną, moją żoną?

Spochmurniała.

— Nie nazywaj jej jeszcze swoją żoną. Ale możesz się z nią spotkać i porozmawiać. Tak, najlepiej, żeby ona sama przedłożyła ci moje warunki. Jest córką swego ojca i ufam jej rozsądkowi, choć zdążyła na czas jakiegoś zaćlepienia jej serce.

— Niech cię Bóg błogosławi, Łukaszu Notarasie! — wykrzyknęłam z całego serca. — Pomyliłam się co do ciebie i co do twoich celów. Jesteś mimo wszystko prawdziwym Grekiem.

Uśmiechnęłam się z zakłopotaniem i powiedziałam:

— Doprawdy. Jestem prawdziwym Grekiem. I mam nadzieję, że i ty się nim okażesz.

— Kiedy i gdzie mogę się z nią spotkać? — zapytałam czujnie, że zapiera mi dech w piersi na samą myśl o tym.

— Weź mego konia, jeżeli chcesz, i jedź do mego domu natychmiast — powiedziałam życzliwie i rozcemiałam się głośno. — Myślenie, że moja córka czeka na ciebie niecierpliwie od kilku dni. Ale szeptem, że trochę czekania zrobi dobrze wam obojgu i nieco was utemperuje.

Powinienem być zrozumiałym, że jego życzliwość była zbyt wielka. Ale zapomniawszy o armatach i Turkach, o Blachernach i o moich zadaniach wskoczyłam na jego karego bojowego rumaka i pędziłam w cwał przez miasto ku morzu Marmara. Siedząc w siodle krzychałam głośno z radości. Dzień majowy mienił się złotem i błękitem nieba wokół mnie, choć mur i port leżały spowite w czarne chmury dymu prochowego.

Dotarłam do szlachetnego w swej prostocie kamiennego domu, sam nie wiem kiedy przywiłałam konia. Szybko — jak młodzieniec na pierwsze miłosne spotkanie — pobiegłam, by uderzyć w kołatkę u drzwi. Dopiero wtedy pomyślałam o swoim wyglądzie, usiłowaliśmy zetrzeć pył i sadzę z twarzy, splunęłam w dłoń i wytarłam pancerz do połysku.

Otworzył mi srogą w niebiesko-białym stroju. Ale nie poświęciłam mu ani jednego spojrzenia. Przez sień szła ku mnie spiesząca Anna Notaras, smukła i piękna, ze wzrokiem promieniejącym z radości. Tak była młoda i piękna w swym własnym otoczeniu, że nie ważyłam się wziąć jej w ramiona, tylko patrzyłam na nią z zapartym tchem. Szyję miała nagą. Usminkowała wargi i brwi. Cudowny hiacyntowy zapach otaczał ją jak wtedy, kiedy spotkaliśmy się pierwszy raz.

— Nareszcie — szepnęła żarliwie. Ujęła moją rękę w dłoń i pocałowała mnie w usta. Policzki jej płonęły.

Nikt jej nie pilnował. Nikt nie zamknął jej w kobiecej części domu. Nie rozumiałem tego.

Wzięła mnie za rękę. To wystarczyło. Trzymając się za ręce poszliśmy na górę do dużej sali na górnym piętrze. Przez wąskie okienka błyszcząca srebrne fale morza Marmara.

— Koniec jest blisko, Anno — powiedzia³em. — Nie wiesz, co dzieje siê teraz na murze. Dziêkujê Bogu za ³askê, ¿e jeszcze raz mogê ciê spotkaæ i spojrzeæ ci w oczy.

— Tylko spojrzeæ mi w oczy? — ucemiechnê³a siê. — To wszystko, czego chcesz? Choæ jestem twoj¹ ¿on¹?

Nie, nic z tego nie rozumia³em. Wydawa³o mi siê to snem. Mo¿e by³em ju¿ martwy? Mo¿e kula armatnia zmia¿dzi³a mnie tak szybko, ¿e dusza moja wci¹¿ jeszcze trwa³a na ziemi zwi¹zana ziemskimi pragnieniami.

— Pij — szepnê³a moja ¿ona, Anna Notaras, i nala³a mi do pucharu mieni¹cego siê br¹zowo wina. Spozreg³em, ¿e na sposób turecki domiesza³a do wina ambry. Dlaczego chcia³a mnie podnieciaæ? Pragn¹³em jej ju¿ i tak dostatecznie.

Jej wargi by³y dla mnie rozkoszniejszym pucharem. Najrozkoszniejszym i najpiêkniej³szym pucharem na ziemi by³o dla mnie jej cia³o. Ale kiedy chcia³em jej dotkn¹æ, powstrzyma³a mnie d³oni¹. renice jej rozszerzy³y siê i pociemnia³y. Rzek³a:

— Nie. Jeszcze nie. Usi¹dÿ, mój ukochany. Musimy wpierw porozmawiaæ.

— Nie mów nic — prosi³em zawiedziony. — Nie mów nic, najdro¿sza. Obraca siê to tylko w k³ótniê i ostre s³owa, tak ¿e ranimy siê nawzajem. To nie przez s³owa rozumiemy siê najlepiej, lecz w ca³kiem inny sposób.

Patrz¹c w pod³ogê powiedzia³a z wyrzutem:

— Wiêc tylko do ³o¿a chcesz iææ. Nic innego. Czy¿ jestem dla ciebie jedynie cia³em?

— Sama tak chcia³acæ — odpar³em z cierniem w krtani.

Spojrze³a na mnie i zamruga³a oczyma, a¿ nabra³y ³zawego po³ysku.

— Zdob¹dÿ siê wreszcie na rozs¹dek — rzek³a. — Spotka³ecæ mego ojca. Gotów jest przebaczyæ mnie i tobie, jeœli tylko zechcesz. Po raz pierwszy rozmawia³ ze mn¹ jak z doros³ym cz³owiekiem, wyt³umaczy³ mi, co myœli, czego siê spodziewa, do czego d¹¿y. Pierwszy raz zrozumia³am go w³acæciwie. Ty tak¿e musisz go zrozumieæ. Ma on pewien plan.

Spochnurnia³em i ostyg³em, ale Anna mówi³a dalej ¿arliwie pieszcz¹c moj¹ d³oñ w swoich d³oniach.

— Jest moim ojcem. Mój ojciec nie mo¿e robiæ nic nies³usznego. Jest najznamienitszym mê¿em po cesarzu. Skoro cesarz zdradzi³ swój lud i wiarê i sprzeda³ miasto ³acinnikom, mój ojciec ponosi odpowiedzialnoææ za los tego ludu. To jego obowi¹zek i nie mo¿e siê od niego uchylaæ,

choæ jest on ciêłki i upokarzaj¹cy. Rozumiesz to chyba dobrze.

— Mów dalej — powiedzia³em gorzko — zdaje mi siê, że już to przedtem s³ysza³em.

Anna zaperzy³a siê:

— Ojciec nie jest zdrajc¹. Do czegoœ takiego nigdy by siê nie zniży³. Jest politykiem, który musi ratowaæ, co siê tylko da, z ruin naszego miasta.

Œledzi³a mnie ciekawie spod rzês. Œez żadnych nie by³o już widaæ w jej oczach, choæ żywo nimi mruga³a. Przeciwnie, wydawa³o siê, jakby w g³êbi duszy schlebia³o to jej kobiecej próżności, gdy ci¹gnê³a dalej:

— Po upadku miasta mog³abym zostaæ ma³łonk¹ su³tana Mehmeda. Przez to su³tan zawar³by przymierze z ludem greckim. Mój ojciec bardzo to sobie wzi¹³ do serca, kiedy odkry³, że przez kaprys pokrzyżowa³am te jego zamiary. Ale nie mog³am siê przecież tego domyœliæ. Nigdy nie wspomnia³ o tym ani s³owem.

— Doprawdy dużo straci³acæ — wtr¹ci³em szyderczo. — Najpierw mia³acæ zostaæ bazyliiss¹. Potem jedn¹ z dziesi¹tków żon przysz³ego w³adcy œwiata. Mia³acæ pecha. Rozumiem, że ża³ujesz, ale nie bierz sobie tego zbyt do serca. Nie mam tak wiele życia przed sob¹. A potem bêdziesz znowu wolna.

— Jak możesz mówiaæ do mnie takim tonem — odpar³a gwa³townie. — Wiesz, że ciê kocham. I mylisz siê, jeżeli mówisz o œmierci. Zarówno ty, jak i ja mamy jeszcze wiele lat przed sob¹. Zobaczysz! Jeżeli tylko pójdiesz za rad¹ ojca.

— Wiêc powiedz mi, jakie s¹ te rady, których sam nie oœmieli³ siê mi udzieliæ — rzek³em gorzko. — Ale spiesz siê. Muszê wracaæ na mury.

Chwyci³a mnie obur¹cz, jak gdyby chcia³a mnie si³¹ zatrzymaæ.

— Nie wrócisz tam! — wykrzyknê³a. — Jeszcze dzie w nocy pójdiesz do obozu su³tana. Nie musisz mu dawaæ żadnych informacji o obronie miasta, jeżeli ubliża to twojej czci. Masz tylko przekazaæ tajemne pos³anie od mego ojca. Su³tan zna ciê i wierzy ci. Innym Grekom móg³by nie ufaæ.

— Jakie jest to pos³anie? — zapyta³em.

— Ojciec nie może go napisacæ — wyjaœni³a Anna żywo. — Choæ ufa tobie i su³tanowi, to

jednak pisemne pos³anie by³oby zbyt niebezpieczne. S¹ ludzie nawet w najbli¿szym otoczeniu su³tana, którzy mu bru¿d¹ i podburzaj¹ Greków do oporu. Wiesz o tym mo¿e. Masz wiêc powiedzieæ su³tanowi, ¿e istnieje w mieœcie silna partia pokojowa, która nie uznaje cesarza i jest gotowa do wspó³pracy z Turkami na warunkach, jakich ¿yczy sobie su³tan. Powiedz mu: Jest nas trzydziestu wysoko postawionych i wp³ywowych mê¿ów — ojciec powie ci, którzy to — co rozumiej¹, ¿e przysz³oœæ ludu greckiego w Konstantynopolu zale¿y od porozumienia i przyjaŹni z su³tanem. Nasz honor nie pozwala nam bezpoœrednio interweniowaæ w walkach na korzyœæ su³tana, dopóki miasto mo¿e siê broniæ. Ale potajemnie dzia³amy dla niego i kiedy miasto padnie, istnieje bêdzie ju¿ gotowy aparat urzêdniczy, cieszc¹cy siê zaufaniem ludu. Nas trzydziestu oddaje siê wiêc pod opiekê su³tana i pokornie prosi, by nasze osoby, rodziny i mienie zosta³y oszczêdzone, gdy su³tan weŹmie miasto.

Spojrza³a na mnie.

— Czy jest w tym coœ z³ego? — zapyta³a. — Czy nie jest to honorowa i obiecuj¹ca politycznie propozycja? Miêdzy Turkami i ³acinnikami tkwimy przecie¿ jak miêdzy m³otem a kowad³em. Tylko jeœli usuniemy cesarza i z³o¿ymy broŃ mo¿liwie najbardziej zjednoczeni, mo¿emy uratowaæ przysz³oœæ miasta. Nie zdajemy siê przecie¿ na jego ³askê i nie³askê. Przeciwnie, polityczny rozs¹dek powinien mu powiedzieæ, ¿e to rozwi¹zanie jest najpo¿yteczniejsze dla niego samego. Nie jesteœ ³acinnikiem. Dlaczego mia³byœ siê biaæ o sprawê ³acinników?

Kiedy milcza³em drêczony rozpacz¹, s¹dzi³a, ¿e siê zastanawiam i ci¹gnê³a dalej:

— Upadek miasta jest kwesti¹ zaledwie kilku dni, jak mówi ojciec. Dlatego musisz siê spieszyæ. Gdy su³tan pokona opór ³acinników, wkroczysz ze zwyciêzcami i zabierzesz mnie do swego domu jako ¿onê. Bêdziesz spokrewniony z rodem Notarasów. Rozumiesz chyba, co to znaczy.

Wskaza³a na marmurowe œciany, dywany, drogocenne meble, które nas otacza³y, i doda³a coraz bardziej podniecona:

— Czy wszystko to nie jest lepsze ni¿ twój nêdzny drewniany domek, dok¹d mnie zaprowadzi³eœ? Kto wie, mo¿e pewnego dnia zamieszkamy w Blachernach. Jeœli udzielisz poparcia memu ojcu, bêdziesz nale¿eæ do najznakomitszych ludzi w Konstantynopolu.

Umilk³a z p³on¹cymi policzkami. Musia³em coœ powiedzieæ.

— Anno — rzek³em. — Jesteœ córk¹ swego ojca. Tak te¿ byæ powinno. Ale ja nie bêdê za³atwia³ jego spraw u su³tana. Niech wybierze kogoœ innego, kto ma wiêcej politycznego rozs¹dku.

Twarz jej stê¿a³a.

— Boisz siê? — zapyta³a ch³odno.

Chwyci³em he³m i rzuci³em go z trzaskiem na pod³ogê.

— Dla dobrej sprawy poszed³bym w tej chwili do su³tana, by daæ wbiæ siê na pal! — zawo³a³em. — Nie o to chodzi. Wierz mi, Anno, ¿¹dza w³adzy zaolepi³a twego ojca. Kopie sobie grób zwracaj¹c siê do su³tana. Nie zna Mehmeda. Ja go znam.

Gdybyœmy ¿yli w dawnych czasach — ci¹gn¹³em — wtedy mo¿na by siê dopatryæ jakiegoo rosz¹dku w jego planach. Ale wielkie dzia³o su³tana zwiastuje now¹ epokê. Epokê zag³ady. Epokê bestii. Czas, kiedy nikt nie mo¿e ju¿ ufaæ swemu najbli¿szemu, i cz³owiek jest bezbronnym narzêdziem w rêku w³adzy. Gdyby su³tan nawet poprzysi¹g³ na Proroka i wszystkie anio³y, z rêk¹ na Koranie, to i tak œmia³by siê ur¹gliwie w duchu, gdy¿ nie wierzy ani w Proroka, ani w anio³y. Twego ojca usun¹³by z drogi, gdy tylko przesta³by go potrzebowaæ. Ale na nic siê nie przyda ostrzegaa Notarasa. I tak mi nie uwierzy.

A nawet gdyby mo¿na by³o ufaæ su³tanowi — mówi³em — to nigdy nie wróci³bym do niego, choæbyœ mnie prosi³a o to na kolanach. To jest moje miasto. Kiedy ono walczy, ja walczê wraz z nim. Kiedy jego mury zawal¹ siê, zginê wraz z nimi. To moje ostatnie s³owo, Anno. Nie drêcz mnie d³u¿ej. Nie drêcz samej siebie.

Anna wpatrywa³a siê we mnie, blada z rozgoryczenia i zawodu.

— A wiêc mnie nie kochasz — powiedzia³a jeszcze raz.

— Nie, nie kocham ciê — odpar³em. — To by³a pomy³ka i z³udzenie. S¹dzi³em, ¿e jesteœ inna. Ale wybacz mi to. Niebawem uwolnisz siê ode mnie. Jeœli piêknie poprosisz, su³tan mo¿e siê wzruszy i weŹmie ciê do haremu. IdŹ za radami swego ojca. On za³atwi wszystko jak najlepiej.

Wsta³em i podnios³em he³m z pod³ogi. Fale morza Marmara lœni³y jak roztopione srebro. G³adko wyszlifowany marmur na œcianach odbija³ obraz mojej postaci. Tak nieodwo³alnie straci³em j¹, ¿e by³em w tej chwili zimny jak lód.

— Anno... — rzek³em, ale g³os mi siê za³ama³. — Jeœli jeszcze zechcesz spotkaæ siê ze mn¹, znajdziesz mnie na murach.

Nic nie odpowiedzia³a. Zostawi³em j¹ i odszed³em. Ale na schodach dogoni³a mnie i wykrzyknê³a, czerwona z upokorzenia:

— Źegnaj zatem, przeklêty ³acinniku! Nigdy siê ju¿ nie spotkamy. Bêdê siê dzieñ i noc modliæ do Boga, ¿ebyœ zgin¹³ i ¿ebym siê ciebie pozby³a. A jeœli zobaczê twego trupa, kopnê ciê w twarz, ¿eby siê od ciebie uwolniæ.

Z tym przekleñstwem w uszach wyszed³em na dwór i z dr¿¹cymi wargami w³o¿y³em na g³owê he³m. Czarny jak sadza rumak Notarasa podniós³ z r¿eniem g³owê. Nie pogardzi³em nim. Wskoczy³em na siod³o i wbi³em piêtê w koñskie boki.

Jest teraz pó³noc. Tej nocy têsksiê do œmierci bardziej, ni¿ kiedykolwiek têsksi³em za czymkolwiek. Giustiniani pozwoli³ mi szukaæ œmierci, gdy¿ znam jêzyk turecki i mogê mu dopomóc w jego dziele. Jezusie Chrystusie, Synu Bo¿y, zmi³uj siê nade mn¹!

Bo kocham. Kocham j¹ nieprzytomnie, a więc bez pociechy. Tęgnaj, Anno Notaras, moja najdroższa.

19 maja 1453

A więc mam wypić puchar zag³ady i śmierci do ostatniej kropli.

Nie dane mi by³o polec tej nocy.

By wyrzucić wrażenie na Giustinianim, powiedzia³em mu raz, że jestem twardy. Mia³em na myśli tylko to, że duch może panować nad cia³em i jego doznaniem. Ale ja nie jestem twardy.

I cia³o moje nie jest już pos³uszone memu duchowi.

Zawodowi wojacy mówi¹ z zawzięci¹:

— Masz szczęście, Jeanie Ange!

To nie jest szczęście. Rozumiem tylko bardziej gorzko niż poprzednio że nikt nie umiera, dopóki nie wybije jego godzina.

Bez względu na to, jak przypadkowo, jak nonsensownie śmierć szaleje na murach mego miasta w te dni i te noce, każda kula biegnie swoim wytyczonym przez Boga torem.

Dzień w nocy spaliliśmy więc tureck¹ beluardê. Zdaniem wielu jest to jeszcze większy cud niż zbudowanie jej w jedn¹ noc.

W najciemniejszych godzinach leża³em u stóp więz³y odziany w strój turecki. Ktoś nadepn¹³ na mnie w ciemności, ale uda³em trupa i ani drgn¹³em.

Na dwie godziny przed brzaskiem wtargnęliśmy do więz³y, wy³amaliśmy luki i uda³o nam się wrzucić do wnętrza kilka glinianych dzbanów, wype³nionych prochem. Inaczej nigdy nie zdo³alibyśmy pod³ożyć tam ognia. W³osy i brwi mam opalone. Ręce pe³ne oparzeń i pèche³ry. Giustiniani nie pozna³ mojej twarzy, gdy wróci³em czo³gaj¹c się jak robak po ziemi. Z tych, którzy byli w więz³y, ja jeden wróci³em.

Kilku z tureckiej za³ogi uciek³o. Rano su³tan kaza³ ich stracić i wbić ich g³owy na pale.

Huk dzia³ szumi mi w uszach i pod³oga trzęsie się pod stopami.

Ale bardziej niż twarz i ręce piecze mnie gorycz w sercu.

Pierwszy raz po trzęsieniu ziemi na Węgrzech. Potem pod Warn¹. Wtedy powiedzia³: “Spotkamy się znowu pod bram¹ ǫw. Romana”. Dzie³ w nocy czeka³em na niego. Ale nie przyszed³.

20 maja 1453

W ci¹gu nocy Turcy podsunęli przed mur wiele nowych wież bojowych. Ale żadna z nich nie jest równie wielka i groźna jak ta, którą spaliliśmy.

Co dzień ich flota podp³ywa o wios³ach do zapory, by wi¹zając weneckie okręty i ich za³ogi.

Ale wszystkiego tego dowiaduję się od innych. Jeszcze nie mogę odziać się i udać na mury.

21 maja 1453

Przyszed³ w odwiedzinach Niemiec Grant, by pokazać, że opali³ sobie brodę i poparzy³ rękę. Turcy nauczyli się już prowadzić wojnę pod ziemi¹ i bronić podkopów. Ludzie Granta, którzy wykopali kontrminę w pobliżu bramy Kaligaryjskiej, spotkali się dzie³ z ulew¹ p³ynnego ognia. Odsiecz została zatrzymana ǫcian¹ oszczepów i jadowitym dymem.

Sam Grant zmuszony by³ zejść pod ziemię, by dodać otuchy swoim ludziom. Uda³o im się zniszczyć chodnik turecki, ale ponieśli ciężkie straty. Podziemne walki wzbudzają¹ w mieście zabobon¹ trwogę.

Oczy Granta by³y opuchnięte i obramowane czerwonymi obwódkami od nocnego czuwania i dymu siarkowego. Opowiada³:

— Znalaz³em pismo samego Pitagorasa, ale litery tańcz¹ mi przed oczyma jak muchy. Nie mogę już czytać.

Twarz jego wykrzywi³a się w bezsilnym gniewie, wygraża³ pięściami i krzyczy³:

— Cóż to za ǫlepa plama, którą nawet najmędrsi greccy matematycy i technicy nosili w swym

spojrzeniu. Mogli byli poruszyć ziemię z orbity, jak to obiecywał Archimedes, ale kiedy zdawało mi się, że znalazłem nową wiedzę, przeczytałem tylko, że duch mieszka w drzewach, ba, w kamieniach. Także Pitagoras. Mógł być budować maszyny, by pokonać nimi siły natury. Ale on uważa je za wartościowe. Ucieka do duszy, do swego wnętrza, do Boga.

Powiedziałem:

— Dlaczego więc nie wierzysz greckim mędrcom, nawet jeżeli nie chcesz wierzysz w dowody Biblii i Ojców Kościoła?

— Tak, sam już nie wiem — wyszeptałem i przetarłem oczy pięściami. — Nie jestem może już w pełni rozumu. Nocne czuwanie, ustawiczne napięcie i pasja poszukiwania wiedzy uczyniły mnie chorym z podniecenia. Moje myśli krzyżują się ze sobą jak ptaki w powietrzu, tak że nie jestem już panem ich lotu. Cóż więc oznacza owa straszliwa droga, która prowadzi w głąb czowieka, i która kończy się w ciemności. Pitagoras umiał zbudować wszechświat z liczb. Ale potem zatrzymał się przed człowiekiem, którego nie można zbudować z liczb. Czyżby więc mrok człowieka był mimo wszystko czymś istotniejszym niż światło natury i wiedzy?

Rzekłem:

— Duch Boży unosi się nad ziemią. Duch Boży niczym ogniste promienie spada na śmiertelnych. Nie możesz chyba w to wątpić.

Wybuchnął przeraźliwym śmiechem, bił się pięściami w skronie i krzyczał:

— Wiekuisty ogień też niszczy ciało ludzkie! Z łuf armatnich przebyskuje rozum ludzki. Wierz w wolność wiedzy i człowieka. W nic innego.

— Stoisz po fałszywej stronie — rzekłem jeszcze raz. — Lepiej sprawdźbyś siebie samemu niż ostatniemu Rzymowi.

— Nie — odrzekł uparcie. — Samemu Europie i wolności ludzkiego rozumu. Nie wadzy.

22 maja 1453

Odkryto dwa podkopy w pobliżu bramy Kaligaryjskiej. Jeden zniszczono dopiero po gwałtownej walce. Drugi zapadł się sam, gdy był niezgrabnie podparty. Grant przypuszcza, że większość doświadczonych górników spotkała już śmierć, tak że sam musi używać ludzi nie

wyszkolonych.

Krótko przed północ¹ przelecia³ po nocnym niebosk³onie świec¹cy dysk, czego nikt nie umia³ wyt³umaczyæ. Cesarz powiedzia³:

— Wróby zaczynaj¹ się spełniaæ. Niebawem skończy się tysiącletnie cesarstwo. Utworzone przez pierwszego Konstantyna, zginie z ostatnim Konstantynem. Urodzi³em się pod nieszczęśliwą gwiazd¹.

23 maja 1453

Przepadła nasza ostatnia nadzieja. Cesarz ma słuszną rację. Przygotowany postami, czuwaniem i modlitwami czuje wyraźniej niż inni ostatnie opiesza³e uderzenia pulsu swego królestwa.

Brygantyna, którą wysłano na poszukiwanie floty weneckiej, wróciła dzieło rano nie wykonawszy zadania. Z pomocą nie pojętego szczęścia, żeglarskiej biegłości i śmiałości udało jej się przedostać z powrotem przez cieśninę Gallipoli obok tureckich okrętów wartowniczych.

Dwunastu ludzi wypłynęło. Dwunastu ludzi wróciło. Szczęściu z nich to Wenecjanie, szczęściu Grecy. Dwadzieścia dni krążyli po Morzu Greckim nie widząc ani śladu chrześcijańskiego okrętu, w każdej chwili narażeni na zagarnięcie przez tureckie okręty patrolowe.

Kiedy spostrzegli, że szukają na próżno, naradzili się między sobą. Niektórzy mówili:

— Spełnimy swój obowiązek. Więcej nie możemy zrobić. Może Konstantynopol jest już zdobyty. Dlaczego mielibyśmy wracać do piekła oblężenia. Upadek miasta jest pewny.

Inni mówili:

— Cesarz nas wysłał. Cesarzowi powinniśmy złożyć raport, choć wyprawa nasza była bezowocna. Ale głosujmy.

Spojrzeli sobie nawzajem w oczy, wybuchnęli śmiechem i głosowali jednogłośnie, że brygantyna ma wrócić do Konstantynopola.

W Blachernach spotka³em dwóch z tych m^êłczyzn. Ćmieli si^ê wci¹ł jeszcze szeroko, opowiadaj¹c o swojej bezp³odnej podr^ółzy, podczas gdy Wenecjanie nalewali im wino i klepali po plecach. Ale oczy ich, w których odbija³y si^ê przebyte na morzu niebezpiecze^ñstwa, nie k³ama³y.

— Jak zdobylic^æcie si^ê na odwag^ê, by wróci^æ na pewn¹ œmier^æ? — zapyta³em.

Odwrócili ku mnie zdziwione, owiane wiatrami twarze i odrzekli chórem:

— Jeste^æmy weneckimi łeglarzami.

Mo^łe to i wystarczy. Wenecja, królowa m^órz, jest chciwa, okrutna i wyrachowana. Ale wychowa³a swoich ło³nierzy, by łyli i umierali za jej chwa³ê.

Ale szec^æciu z tych dwunastu by³o Grekami. Udowodnili, łe tak^łe Grek mo^łe by^æ wierny do œmierci, wierny sprawie, która jest ju^ł beznadziejnie przegrana.

24 maja 1453

Po p³udniu do muru ko³o bramy œw. Romana zbli^ły³ si^ê wspania³y orszak. Turcy wymachiwali flagami, d^êli w tr¹bki i wo³ali o wpuszczenie do miasta su³ta^ñskiego pos³a dla odbycia rokowa^ñ z bazylosem Konstantynem. Równoczenie dzia³a ich zaniecha³y ognia, a tureccy wojownicy wycofali si^ê do swego obozu.

Giustiniani podejrzewa³ podst^êp wojenny i nie chcia³, łeby turecki wys³annik zobaczy³, jak bardzo uszkodzony jest mur zewn^êtrzn^y i jak s³abe s¹ prowizoryczne szańce. Jednak cesarz Konstantyn wszed³ na mur i rozpozna³ w p^oœle swego osobistego przyjaciela, emira Synopy, Ismaila Hamz^ê. Jego ród mia³ od wielu pokole^ñ przyjazne stosunki z cesarzami Konstantynopola. Ale na krótko przed œmierci¹ stary Murad zd¹ły³ zawrze^æ przymierze tak^łe z Hamz¹ łeni¹c Mehmeda z jego córki¹. W ka^łdym razie Konstantyn przywita³ go łyczliwie i kaza³ przepuœci^æ go przez oszańcowania. Przez bram^ê wypadow¹ wprowadzono Hamz^ê do miasta.

Gdy tylko wenecki bailon dowiedzia³ si^ê o przybyciu wys³annika, zwo³a³ Rad^ê Dwunastu, kaza³ œci¹gn¹æ cz^êœæ Wenecjan z muru i pomaszerowa³ na czele dwunastu zakuty^{ch} w łelazo ło³nierzy do cesarskiej g³ównej kwatery. Giustiniani ze swej strony kaza³ rozdzieli^æ swoim ludziom ływnoœæ i

resztki wina, chodzi³ od jednego do drugiego, groź¹c im piêœci¹, i nakazywa³:

— Ćmiejcie siê, œmiejcie siê, bo inaczej poskrêcam wam karki!

Gdy Ismail Hamza g³adz¹c brodê rozgl¹da³ siê uwaźnie doko³a, widzia³ tylko œmiej¹cych siê zakutych w Źelazo Źo³nierzy, którzy obgryzali kawa³ki miêsa i niedbale rzucali resztki na ziemiê. Cesarz Konstantyn poda³ mu rêkê do uca³owania i ubolewa³, Źe spotykaj¹ siê w tak nieszczêsnych okolicznoœciach.

Emir z Synopy oznajmi³ g³oœno i wyraŹnie, tak aby i Źo³nierze mogli to us³yszeæ:

— Niech ten dzieñ bêdzie dniem b³ogos³awionym, gdyŹ su³tan Mehmed przys³a³ mnie, bym ci zaproponowa³ pokój na honorowych warunkach.

Genueñczycy Giustinianiego wybuchnêli na to jeszcze g³oœniejszym œmiechem niź przedtem, choæ wielu z nich d³awi³y³zy z wyczerpania. Giustiniani uj¹³ sztylet miêdzy kciuk i palec wskazuj¹cy i chodzi³ za nimi, ukradkiem k³uj¹c w udo kaźdego, który nie œmia³ siê dostatecznie g³oœno.

Ismail Hamza prosi³ o rozmowê z cesarzem na osobnoœci. Bez lêku cesarz Konstantyn wzi¹³ go do swojej kwatery i zamkn¹³ siê z nim w ma³ej izdebce, nie bacz¹c na przestrogi doradców. Tymczasem wenecki bailon kaza³ swoim ludziom otoczyæ wieźê, wszed³ do niej na czele rady dwunastu i prosi³, by powiadomiono cesarza, Źe Wenecjanie nie œcierpi¹ Źadnych tajnych rokowañ z Turkami.

Cesarz odpowiedzia³, Źe wcale nie zamierza³ podejmowaæ Źadnych decyzji za plecami sprzymierzeñców, zwo³a³ swych w³asnych doradców i zakomunikowa³ im potem propozycje pokojowe su³tana. Ismail Hamza oœwiadczy³ powaźnym tonem:

— Dla twego w³asnego dobra i dla dobra twego ludu proszê ciê, Źebyœe przyj¹³ te pokojowe warunki, najlepsze, jakie byæ mog¹. Twoje miasto jest w rozpaczliwym po³oźeniu. Obroñcy s¹ wyg³odzeni i jest ich niewielu. Ludnoœæ doprowadzona jest do rozpacz. To twoja ostatnia szansa. Jeœli nie podporz¹dkujesz siê teraz, su³tan pozabija wszystkich mêŹczyzn, sprzedaje kobiety i dzieci w niewolê i odda miasto na spl¹drowanie.

Wenecjanie zakrzyknêli:

— Na mi³oœæ bosk¹, nie ufaj zdradliwemu su³tanowi! Cóż on ci moźe obiecaæ? Turcy ³amali juź przedtem s³owo. CzyŹbyœmy wiêc lali na próźno krew i czyŹby nasi ludzie nadaremnie z³oźyli Źycie na murach, by os³aniaæ twój tron? Nie, nie, su³tan waha siê i jest niepewny zwyciêstwa. Inaczej nie stara³by siê opanowaæ miasta podstêpnymi propozycjami pokojowymi.

Ismail Hamza, bardzo dotknięty, powiedział³:

— Gdybyście mieli odrobinę rozs¹dku w g³owie, sami byście zrozumieli, że sytuacja Konstantynopola jest beznadziejna. Jedyne z mi³ości bli^Źniego, żeby unikn¹æ okropności ostatecznego szturmu, su³tan ofiarowuje cesarzowi możno^æ swobodnego odejścia i zabrania ze sob¹ skarbca dworu i osobistej cewity. Mieszkańcy, którzy chc¹ odejść z cesarzem, mog¹ też zabrać swój¹ w³asno^æ. Tym, którzy zostaną¹, su³tan gwarantuje życie i mienie. Jako sprzymierzeniec su³tana, cesarz może zatrzymać More^ê, a su³tan wesprze go w razie jakiegokolwiek nap^æci.

Wenecjanie zaczęli na to krzyżeć i ha³asować i szcz^êkać tarczami, by zag³uszyć jego s³owa. A Byzyleus podniós³ g³ow^ê i rzek³:

— Twoje warunki s¹ upokarzaj¹ce i niesprawiedliwe. Przyj^êcie ich nie by³oby do pogodzenia z moj¹ godności¹ byzyleusa, nawet gdybym móg³ to uczynić. Ale i tak nie mog^ê, gdyż poddanie miasta nie leży w mojej mocy ani w mocy nikogo z tych, którzy tu s¹ obecni. Jesteśmy gotowi umrzeć i wyrzekamy się życia bez skargi.

Smutno i pogardliwie spogl¹da³ na krzycz¹cych Wenecjan, którzy tak kwapili się do walki “aż do ostatniego Greka”. Maj¹ przecież swoje duże okr^êty w porcie i dzięki temu możliwo^æ ucieczki, gdy mury padn¹.

Prawdopodobnie su³tan wiedzia³ doskonale, że Konstantyn nie pójdzie na takie warunki. Ale ze wzgl^êdu na parti^ê pokojow¹ i niezadowolone z niepowodzeń wojsko zmuszony jest szukać także i tego wybiegu, by wykazać swoim poddanym, jak nieprzejednani s¹ Grecy. Jest on tylko cz³owikiem i w g³êbi duszy jest s³aby.

Niepowno^æ su³tana Mehmeda jest równie trudna do wytrzymania, jak dr^êcz¹cy niepokój i przygn^êbienie, które ogarn^ê3y miasto w tych dniach. Postawi³ on wszystko na jedn¹ kart^ê i nie ma innego wyboru, jak zwyciężyć albo upa^æ. Walczy przecież nie tylko przeciw miastu, ale także przeciw ludziom z w³asnego obozu.

Dlatego też su³tan Mehmed jest w tych dniach najsamotniejszy z samotnych. Jeszcze samotniejszy niż cesarz Konstantyn, który dokona³ już swego wyboru. Dlatego też ³cz^ê się w tych dniach z su³tanem Mehmedem w tajnym braterstwie, tak że brakuje mi go i jeszcze raz chcia³bym zobaczyć jego nieprzyst^êpn¹ twarz, upart¹ brod^ê i z³oto mieni¹ce się spojrzenie drapieżnika. Chcia³bym z nim porozmawiać, by raz jeszcze upewnić się, że nie chc^ê żyć w czasach, kiedy on i jemu podobni w³adaj¹ cewiatem.

On jest przysz³ości¹. On zwycięży. Ale przysz³o^æ z nim nie jest warta, by jej dożyć.

— Ćmiejcie siê, Ćmiejcie — nakazywa³ Giustiniani swoim Genueńczykom. I kiedy emir z Synopy oddali³ siê, Ćmieli siê niepohamowanie, pokazuj¹c wychud³e, poczernia³e od prochu twarze, pogiête pancerze, zakrwawione opatrunki na rêkach i nogach. Ćmieli siê z ca³ego serca i nienawidzili Giustinianiego, który zmusza³ ich do nadludzkich wysi³ków. Nienawidz¹ go, ale równocześnie go kochaj¹. Gdzieœ na dnie ich myœli majaczy marzenie o winnicy i bia³ym domku na zboczach Lemnos. O greckich niewolnikach na Źyznych polach. O prawie do pierwszej nocy z ³adnymi wiejskimi dziewczêdami i o ksi¹Źêcych ucztach dla ksi¹Źêcych wojowników.

Ze ³zami zmêczenia w oczach zanosili siê od niepohamowanej weso³oœci i chwiej¹c siê na nogach wracali na mur, podczas gdy turecki orszak odjeŹdŹa³ z powiewaj¹cymi proporcami i w ryku tr¹b. Gdy setki dzia³ znowu zagrzmia³y w jednym nieprzerwanym huku, sam Giustiniani schyli³ siê i podj¹³ z ziemi kocœæ, na której zosta³o jeszcze trochê miêsa, otar³ j¹ z piasku i ogryz³ do czysta.

— Drogo mnie kosztuje ksi¹Źêca korona — powiedzia³. — Zabra³a mi juŹ sporo mego w³asnego cia³a krwi i jeszcze nie widaœ zwyciêstwa.

Tak, zwyciêstwa nie widzê — powtórzy³ i rzuci³ wzrokiem na wielki wy³om, teraz szeroki na ponad tysi¹c stóp, gdzie nie wznosi siê juŹ Źadna wieŹa i gdzie zamiast muru zewnêtrznego jest tylko rzadkie oszaŹcowanie. Wa³ z ziemi, drewna, wi¹zek chrustu i stosów kamieni. I z koszy wype³nionych Źwirem dla ochrony przed ³uczniakami.

Dzicie mamy czwartek. Jutro œwiêty dzieŹ islamu. Nastêpnego czwartku moŹe juŹ nie doŹyjê. Mehmed dope³ni³ przepisów Koranu i zaofiarowa³ pokój, zanim pójdzie do szturmowania ostatni raz. Dojrza³ do wielkiego natarcia islamu: to wojsko jest najpotêŹniejsze, ten ksi¹Źê najwiêkszy spoœród ksi¹Źt, który zdobêdzie Konstantynopol.

Jestœemy bram¹ na Zachód. Ostatnim przedmurzem Zachodu. Gdy mury run¹, zast¹pi¹ je nasze Źywe cia³a.

25 maja 1453

Bazyleus Konstantyn zwo³a³ wczesnym rankiem senat, swych doradców i przedstawicieli Koœcio³a. Powiadomi³ ich, Źe patriarcha Gregorios Mammas zrzek³ siê swej godnoœci. Kardyna³ Izydor teŹ nie stawia³ siê na spotkanie, przebywa w wieŹy, której obrony siê podj¹³.

Jest to ostatnia próba pogodzenia zwolenników unii z jej przeciwnikami. Ale i to stanê³o w pó³drogi. Uwolniliœmy siê od starucha, którego Grecy nienawidz¹, a którym ³acinnicy pogardzaj¹, lecz kocœció³ jest teraz bez patriarchy. Niewidzialny, z mnisiej celi w Pantokratorze, nieprzejednany duch Gennadosa, g³osz¹cego nieuniknion¹ zag³adê, rz¹dzi teraz kocœcio³ami i klasztorami.

Su³tan wyda³ rozkaz o powszechnym poœcie w obozie i nakaza³ wiernym dokonywaæ przepisanych ablucji i mod³ów. RozdraŹnieni g³odem i pragnieniem Turcy atakowali przez ca³y dzieñ, wyj¹c jak zgraja psów za kaŹdym razem, gdy widzieli, jak chrzeœcijanin pada na murze. Czasem wo³aj¹ chórem: "Nie ma boga prócz Allacha, a Mahomet prorok jego!" To ich Źa³osne i zwyciêskie zarazem wo³anie dzia³a przygnêbiaj¹co na Greków i na ³acinników. Wielu prostodusznych ³acinników zaczyna roztrz¹saæ te rzeczy. "CzyŹby Bóg pozwoli³ Turkom zwyciêŹyæ?" — pytaj¹. Jeœli tak, czyŹ nie dowodzi to, Źe ich bóg jest silniejszy od chrzeœcijañskiego, a ich Prorok potêŹniejszy niŹ Chrystus, który da³ siê ukrzyŹowaæ?

Wenecki bailon Minotto zrobi³ siê poboŹny i przyj¹³ œwiête sakramenty. Postanowi³ podj¹æ wespół³zawodnictwo z Giustinianim, by pokazaæ, Źe Genueñczyk nie jest dzielniejszy od Wenecjanina. Weneccy Źo³nierze morscy z niezrównan¹ odwag¹ bronili pó³nocnego cypla Blachern, twierdzy Pentapyrgion. Ani jeden Turek nie dosiêgn¹³ tam jeszcze korony muru.

Wieczorem rozniecono w obozie tureckim wielkie ognisko. Bêbny i tr¹by hucza³y i podnosi³y taki ha³as, Źe wielu na murach s¹dzi³o, iŹ wybuch³ tam poŹar. Ale naleŹy to tylko do tureckiego zwyczaju obchodzenia postu. Gdy zapada ciemnoœæ, wolno im jeœæ i piæ i post zaczyna siê znowu o œwicie, gdy tylko moŹna odróŹniæ czarn¹ nitkê od bia³ej. W blasku tych ogromnych ognisk obóz œwietlony by³ jak w bia³y dzieñ.

Im bliŹsza jest godzina rozstrzygniêcia, tym bardziej krzywo patrz¹ na mnie Wenecjanie. Twierdz¹, Źe ich szpiegujê na zlecenie Giustinianiego. Ale ich opryskliwoœæ wykazuje, Źe maj¹ coœ do ukrycia. Przypuszczalnie u³oŹyli juŹ plany, by wyzyskaæ zwyciêstwo na korzyœæ Wenecji, w razie gdyby szturm siê nie uda³ i su³tan odst¹pi³ od oblêŹenia. Korzyœci, które ich nêc¹, s¹ tak wielkie, Źe op³aca siê próbowaæ niemoŹliwoœci. Poza tym mur wokó³ Blachern jest wci¹Ź jeszcze tak mocny, Źe Turcy, przynajmniej dopóki bron¹ go Wenecjanie, nie mog¹ wtargn¹æ do miasta t¹ drog¹.

Tam, gdzie mur zewnêtrzny i wielki mur ³1cz¹ siê pod k¹tem prostym z murem Blachern, jest na wpó³ wkopana w ziemiê furta wypadowa, która prowadzi na uliczkê miêdzy oboma murami miejskimi. By³a ona od wielu pokoleñ w uŹyciu jako przejœcie z pa³acu do cyrku, za³oŹonego za murem miejskim. Dlatego nazywa siê wci¹Ź jeszcze Kerkoporta, ale zosta³a póŹniej zamurowana. Obecnie otwarto j¹ na nowo, podobnie jak inne bramy wypadowe. MoŹna przez ni¹ najwygodniej dostaæ siê z pa³acu Porfirogenetów do braci Guacchardi przy bramie Charisiosa, a stamt¹d dalej miêdzy murami na odcinek Giustinianiego.

Przy Kerkoporcie mur jest nie uszkodzony i Turcy nigdy nie próbowali têdy napadaæ, dlatego,

że k¹t prosty muru wystawia atakuj¹cego na ciê¹ki ogień krzy¹owy. T¹ os³oniê¹t drog¹ można zatem najszybciej pos³aæ odsiecz do bramy Charisiosa, gdzie mur zwali³ siê niemal tak doszczêtnie, jak przy bramie œw. Romana. Wenecjanie stworzyli specjalny oddzia³ rezerwowy, który w razie potrzeby można przydzia³ do pomocy braciom Guacchardi. Na tym spokojnym odcinku przy Kerkoporcie strze³e muru zewnêtrznego i wewnêtrznego tylko garœæ Greków. Trzeba zapisaæ na dobro ³acinników, że chêtnie przejêli najniebezpieczniejsze posterunki.

Krótko przed pó³noc¹ odwiedzi³ mnie Manuel. By³ bardzo przestraszony i powiedzia³:

— Bazylika stoi w p³omieniach.

Weszlicemy na dach pa³acu, gdzie zebra³a siê ju³ wielka rzesza gapiów. Ogniska tureckie wci¹ jeszcze p³onê³y wysoko, ale poœrodku ciemnego miasta wznosi³a siê olbrzymia kopu³a koœcio³a M¹droœci Bo¹zej promieniuj¹c dziwnym nadziemskim blaskiem. Nie by³ to ogień, lecz raczej silny niebieskawy blask. Œacinnicy, patrz¹c na to, szeptali miêdzy sob¹ i mówili, że to z³y znak.

Dziwny blask k³êbi³ siê pod kopu³, to s³abiej, to znów silniej. Uda³em siê do miasta w kierunku koœcio³a. Nie by³em sam. W ciemnoœci wokó³ mnie szemra³a wzburzona masa ludzka. Wszyscy zd¹ali do tego samego celu. S³ysza³em szlochania kobiet i œpiew mnichów. W pobli³u koœcio³a niebieskawy blask loeni³ tak mocno, że nikt nie wa³y siê podejœæ. Ludzie padali na kolana na wilgotn¹ ziemiê i zaczynali siê modliæ. Bóg da³ nam znak. To, co nadziemskie, przybra³o ziemsk¹ postac. Kiedy ujrza³em to w³asnymi oczyma, nie mogê ju³ d³u³ej w¹tpiaæ, że epoka Chrystusa jest skończona i nadszed³ czas bestii.

Kopu³a b³yszcza³a i p³onê³a przez godzinê. Potem blask zacz¹³ nagle s³abn¹æ, dr³a³ przez chwilê i zgas³. Niebo by³o tak zasnuté chmurami, że noc wokó³ nas robi³a siê nagle czarna jak wêgiel. Tureckie ogniska pogas³y, ich ³una nie œwieci³a ju³ na niebie nad nami. Noc by³a parna, przesycona zapachem ziemi i butwiej¹cych liœci i cz³owiek czu³ siê tak, jak gdyby kroczy³ po cmentarzu miêdzy otwartymi grobami.

W ciemnoœci wsunê³a siê w moj¹ rêkê smuk³a, gor¹ca d³oñ. Mo³e by³o to tylko samooszukiwanie siê, ale odnios³em wra³enie, że j¹ poznajê wœród tysiêcy. Nie œmia³em jej uœcisn¹æ ani siê odezwaæ. Mo³e by³o to tylko zb³¹kane dziecko, które szuka³o oparcia w mojej d³oni. Albo jakœ kobieta, która podniecona ciemnoœci¹ i strachem chcia³a czuæ bliskoœæ mê¹czyzny. Ale ja pozna³em jej d³oñ. Ciep³a i bezradna — by³a jak nieme pos³anie o pojednaniu przed œmierci¹.

Ona te³ nic nie powiedzia³a. W ciemnoœci s³yszelicemy tylko swoje oddechy i nasze d³onie siê zetknê³y. Nasze têtna ³omota³y boleœenie w pobli³u siebie jako cisi œwiadkowie wspólnoty dwojga ludzi. Tak by³o dobrze. Tak by³o najlepiej. Tak rozumielicemy siê nawzajem. S³owa zrywa³y tylko

wiêÿ miêdzy nami.

Tak po prostu, tak oczywiêcie, tak skromnie, biednie, bezbronnie. Rozpalona d³oñ w ciemnoœci, w ciê¿kim zapachu zbutwia³ych liœci. Nad grobami, nad œmierci¹ podalicemy sobie d³oñ do pojednania. A potem ona znowu znik³a.

I nawet jeœli by³o to tylko z³udzenie i przywidzenie, z³agodzi³o to ból w moim sercu. Kiedy jak lunatyk szuka³em drogi powrotu do Blachern, gorycz nie ¿ar³a ju¿ tak bardzo mojej duszy. By³em wolny, czu³em jasnoœæ. By³em œwiadkiem cudu i trzyma³em d³oñ cz³owieka w mojej d³oni.

26 maja 1453

Nocny cud ko³o koœcio³a M¹droœci Bo¿ej wpawi³ miasto w takie podniecenie, ¿e ludzie wczesnie rano, z mnichami i mniszkami na czele, wtargnêli do Blachern, zabrali z koœcio³a ikonê cudownej Dziewicy i zanieœli j¹ na mury, by broni³a miasta. œwiêta Dziewica o w¹skim, nies³ychanie smutnym obliczu patrzy³a na swój lud, otoczona z³otem i szlachetnymi kamieniami. Wielu widzia³o, jak twarz jej siê porusza i z oczu kapi¹ ³zy. Kilku chcia³o dotkn¹æ obrazu i w t³oku upad³ on na ziemiê. W tej¿e samej chwili krople deszczu, wielkie jak go³êbie jaja, zaczê³y spadaæ z niskich chmur. W okamgnieniu deszcz przerodzi³ siê w ulewê, w powietrzu pociemnia³o i woda zaczê³a p³yn¹æ ulicami. Cudowna ikona robi³a siê od wilgoci ciê¿ka jak o³ów, tak ¿e tylko najsilniejsi mnisi wspólnymi si³ami zdo³ali j¹ podnieœæ z ziemi i ukryæ w bezpiecznym miejscu w klasztorze Chora.

Spodziewalioemy siê, ¿e nag³y deszcz zamoczy proch Turkom, ale by³y to pró¿ne nadzieje. Nawet w czasie ulewy grzmia³y od czasu do czasu dzia³a, a po jej ustaniu, kiedy ziemia parowa³a jeszcze od wilgoci, Turcy rozpoczêli tak szaleñczy atak, jak gdyby chcieli odrobiæ stracony czas.

Turcy wci¹¿ poszcz¹. Bêd¹c na murze widzia³em póÿniej w ci¹gu dnia, jak tureccy dowódcy z ró¿nych odcinków zebrali siê przy namiocie su³tana na wzgórz. Rada wojenna trwa³a przez ca³e popo³udnie. Potem rozbiegli siê galopem odziani na zielono su³tañscy czauszowie do ró¿nych czêœci obozu, by obwieœciæ decyzjê su³tana. Ryk, który podniós³ siê przy tym i rós³ coraz bardziej, radosny wrzask i zgie³k instrumentów muzycznych i g³osów ludzkich w ca³ym obozie przewy¿szy³y wszystko, co dotychczas s³yszeliœmy, i uros³y pod wieczór do nieprzerwanego szumu jakby ogromnego morza. Nietrudno odgadn¹æ, ¿e su³tan wyznaczy³ dzieñ i godzinê ostatecznego szturmu.

Kiedy zobaczy³em, ¿e su³tan zwo³a³ Wielki Dywan, uda³em siê do bramy œw. Romana i odszuka³em Giustinianiego, który na murze prowadzi³ ustawiczne roboty przy oszañcowaniach.

— W Blachernach wszystko w porz¹dku — powiedzia³em.

— Szturm jest bliski. Pozwól mi walczyć z tob¹ przy bramie œw. Romana. Umówi³em siê tu na spotkanie dziewięć lat temu przed Warn¹. Nie chcê być podobny do kupca w Samarze, kiedy nadejdzie ta chwila.

Wzi¹³ mnie przyjaŹnie pod ramiê, podniós³ przy³bicê i przyjrza³ mi siê z uœmiechem w nabieg³ych krwi¹ wolic oczach. Tak jakby œmia³ siê ukradkiem z czegoœ, o czym nie wiedzia³em.

— Wielu zg³asza siê tu dzisiaj — rzek³. — Pochlebia mi to, gdyż dowodzi, że jest to miejsce zaszczytne.

Nawet su³tan Mehmed zaszczyci³ mnie swoj¹ uwag¹ — ci¹gn¹³ i wskaza³ na belkê stercz¹c¹ z ziemnego wa³u. Na jej końcu wisia³ piêtami dotykaj¹c ziemi trup jednego ze sprzedawców obozowych z rozcapierzon¹ brod¹, wci¹ż jeszcze w wytartym baranim kożuszku.

— Su³tan kaza³ mi zakomunikowaæ, że podziwia moje mêtwo i sztukê wojenn¹. Nie ż¹da ode mnie żadnej zdrady, gdyż nie chce uraziæ mego honoru. Ale jeżeli wycofam siê z muru na okrêty wraz z moimi ludŹmi, obiecuje zrobiæ mnie bogatym cz³owikiem i daæ mi dowództwo nad swymi janczarami. Pozwala mi nawet zachowaæ moj¹ religiê, gdyż w jego wojsku s³uż¹ takżê i chrzeœcijanie. Na znak zgody powinienem opuœciæ flagê. Zamiast tego kaza³em powiesiæ jego pos³añca. Taka jest moja odpowiedŹ i mam nadzieję, że j¹ widzi, choæ nie mogê teraz trudziæ moich ludzi budowaniem zbyt wysokiej szubienicy. Otar³ twarz z potu i kurzu i doda³:

— Pos³anie takie jak to daje nam trochê nadziei. Los miasta spoczywa na naszych mieczach. Cesarz poœle tu elitê swojej gwardii i swych najlepszych wojowników. Pokażemy su³tanowi, że żywy mur żelazny jest wci¹ż jeszcze mocniejszy niż mur z kamienia.

Ale nie ufam niczemu i nikomu — ci¹gn¹³ rzucaj¹c mi nie³askawe spojrzenie: — Szczególnie podejrzane jest, że w³acenie ty chcesz dzisiaj wróciæ tutaj. Ten kupczyk wycharcza³ w ostatnich tchnieniu, że su³tan ma wiele sposobów, żeby siê mnie pozbyæ. Dlatego nie chcia³bym mieæ za plecami cz³owieka, który zbieg³ z obozu su³tana, choæ jesteśmy tak dobranymi przyjació³mi, Jeanie Ange.

Radosny zgie³k w tureckim obozie sp³yn¹³ na nas jak fala sztormowa.

— Jeżeli su³tan Mehmed powzi¹³ decyzjê, to przeprowadzi j¹ obojêtnie jakimi œrodkami — przyzna³em. — Jeżeli staniesz na jego drodze, nie zawaha siê ani przez moment, by wynaj¹æ skrytobójcê, skoro tylko bêdzie mia³ do tego okazjê.

— Rozumiesz wiêc, że nie chcê, by obcy roili siê wokó³ mnie — powiedzia³ Giustiniani życzliwym tonem. — Ale s¹ ludzie, którym nie można odmówiæ, jeżeli siê ma dobre serce. Poza tym należy do moich obowi¹zków jako prostostratora czuwaæ nad tob¹, abyœ w ostatniej chwili nie porwa³ siê na coœ nierozważnego. B¹dŹ mi wiêc na oczach, kiedy zacznie siê atak, bo inaczej poœelê za tob¹ kata.

W tejże chwili ujrzelicemy megaduksa Notarasa, który zbliża³ się galopem na karym rumaku, otoczony oddzia³em straży porz¹dkowej. Przy bramie wypadowej zsiad³, żeby udać się na odcinek Giustinianiego. Giustiniani z³oży³ pięści w rurkê przy ustach i rykn¹³ na swoich ludzi, by nie wpuszczali wielkiego księcia na oszańcowanie. Twarz Notarasa pociemnia³a od gniewu. Zawo³a³:

— Muszê wejść, dok¹d chcê, żeby wype³niać zlecenia cesarza. Wśród greckich robotników na murze s¹ zbiegli przemytnicy i przestępcy.

Giustiniani zsun¹³ się po szcz¹tkach muru i zeskoczy³ na ziemię przed Notaraszem, a³ zaszczeka³ pancerz.

— Na moim murze nie bédziesz szpiegować! — krzykn¹³. — Tutaj ja jestem królem. Oddaj mi raczej moje dwie bombardy. Teraz potrzebujê ich najbardziej.

Notaras rozcemia³ się ur¹gliwie:

— Uwaga³sz, że Grecy maj¹ bronić portu go³ymi rękami. W³acenie teraz dzie³a te s¹ najpotrzebniejsze, by trzymać z dala okrêty tureckie.

Giustiniani zgrzytn¹³ zębami, a³ trzasnê³o mu w szczêkach, i rykn¹³:

— Nie rozumiem, dlaczego nie przebijam ciê mieczem, przeklêty zdrajco.

Notaras robi³ się szary na twarzy. Rozejrza³ się doko³a macaj¹c za mieczem, ale by³ na tyle roz¹dny, że nie rzuci³ się na mêt¹a wzrostu Giustinianiego. Cofn¹³ się o parê kroków, tak że ty³ mia³ os³oniêty przez swoich ludzi, i usi³uj¹c ucemiechn¹æ się, odpowiedzia³ spokojnym g³osem:

— Niech Bóg os¹dzi, kto tu jest zdrajc¹, cesarz czy ja. Czy nie jest prawd¹, że nosisz przy sobie pisemn¹ obietnicê z potrójn¹ pieczęci¹, że otrzymasz Lemnos jako ksiêstwo, jeżeli obronisz miasto.

— A jeżeli tak? — zapyta³ Giustiniani wpatruj¹c się bystro w Notarasa, żeby odkryć jakieś znak k³amstwa.

Ale w g³osie Notarasa by³ akcent szczerości, gdy mówi³ dalej:

— Przeklêty ³aciński g³upcze. Czy³ nie wiesz, że cesarz ju³ przed oblêżeniem obieca³ Lemnos królowi Katalonii w zamian za okrêty i oddzia³y posi³kowe? Ąadne okrêty nigdy się nie pojawi³y, ale Katalończycy dawno ju³ obsadzili wyspê. Bédziesz musia³ prowadziæ tam wojnê, jeżeli z tej wyjdiesz z życiem.

Cia³em Giustinianiego zaczê³y wstrz¹saæ skurcze. Wybuchn¹³ straszliwym oemiechem.

— Grecy s¹ i pozostan¹ Grekami! — krzykn¹³ ciê³ko dysz¹c. — Czy gotów jesteœ uca³owaæ krzy³ na potwierdzenie swoich s³ów?

Notaras wyci¹gn¹³ miecz i uca³owa³ krzy³ rêkojêci.

— Jak prawd¹ jest, że Bóg os¹dzi nas wszystkich wed³ug naszych uczynków, tak prawd¹ jest, że cesarz Konstantyn z³ot¹ bull¹ potwierdzi³ przynależnośc^æ Lemnos do Katalończyków. Zas³ugujesz na b³azeńsk¹ koronê, Giovanni Giustiniani, a nie na wielkie ksiêstwo.

Czy zatruta strza³a mog³a trafiæ mê¹czyznê w serce w bardziej decyduj¹cej chwili? Notaras wsiad³ na konia i zadowolony odjecha³. Wyszed³em przed bramê wypadow¹ do Giustinianiego. Gdy mnie zobaczy³ ko³o siebie, po³o¹zy³ mi na ramieniu ciê¹k¹ d³oñ, jakby szukaj¹c oparcia i powiedzia³:

— Zdrada i oszustwo czyhaj¹ wszêdzie wœród ludzi. Mo¹je moje w³asne serce te¹ nie jest ca³kiem wolne od zdrady. Walczy³em bardziej dla Genui ni¹ dla cesarza. A w tej chwili przysiêgam, że bêdê walczyæ do upad³ego, dopóki jest jakaœ nadzieja, tylko dla mojej w³asnej nieprzemijaj¹cej chwa³y po to, by o mnie i o moim mieœcie rodzinnym wspomniano, dopóki istnieje bêdzie choæby jeden kamieñ z murów Konstantynopola.

Łzy goryczy zaczê³y mu p³yn¹æ z oczu, prze¹egna³ siê wielokrotnie krzy¹em i modli³ siê:

— Bo¹że zmi³uj siê nade mn¹, biednym grzesznikiem, i jeœli taka jest Twoja wola, oddaj to miasto raczej Turkom ni¹ Wenecjanom. Niech okrêtowe czerwie zniszcz¹ deski w ich okrêtach, niech sztorm porwie ich łagle na strzêpy. A Greków nie chcê nawet przeklinaæ. Nimi niech zajm¹ siê Turcy.

Po tej modlitwie kaza³ swoim ludziom zdj¹æ purpurowy proporzec cesarza i zostawi³ tylko swoj¹ w³asn¹ flagê powiewaj¹c¹ nad kup¹ gruzów, która zosta³a z wielkiego muru.

Noc znowu jest ciemna i ogniska tureckie p³on¹ pod chmury. Nie mogê nadziwiæ siê sercu ludzkemu i mira¹owi s³awy, który ka¹e nawet tak zahartowanemu zawodowemu wojownikowi jak Giustiniani odsun¹æ na bok w³asn¹ korzyœæ i nara¹æ ¹ycie tylko dla chwa³y. Skoro cesarz w przymusowym po³o¹zeniu usi³owa³ sobie kupiæ pomoc nie dotrzymuj¹c s³owa, Giustiniani bez ¹adnej ujm¹ dla honoru móg³ wypowiedzieæ umowê i zaokrêtowaæ swoich ludzi. Su³tan obsypa³by go buñczukami i honorowymi kaftanami, gdyby po oblê¹eniu zgodzi³ siê wst¹piæ na s³u¹bê do Turków.

W cz³owieku jest wiêc coœ szlachetniejszego ni¹ sam egoizm i ¹dza chwa³y.

Czy¹by tak¹e w Łukaszu Notarasie by³o coœ wiêcej ni¹ tylko ¹dza w³adzy?

Mój s³u¹cy Manuel liczy swoje pieni¹dze. Rozgl¹da siê niespokojnie doko³a i prze¹ywa ciê¹k¹

rozterkê duchow¹, bo nie wie, gdzie je ukryæ przed Turkami.

28 maja

Turcy szykuj¹ siê do ataku i w ciemnoœci s³ychaæ nieprzerwany szum — przynosz¹ i ustawiaj¹ drabiny szturmowe, belki, mosty i wi¹zki chrustu. Ich ogniska zap³onê³y tylko na krótk¹ chwilê; zgas³y, gdy su³tan da³ wojskom kilka godzin odpoczynku przed szturmem.

Ale jak spaæ w tak¹ noc jak ta. Z miasta nap³ynêli dzie ohotnicy, by jeszcze w ostatniej chwili nosiæ kamienie i ziemiê do wy³omów. Dlatego Giustiniani te¿ pozwoli³ swoim zbrojnym na odpoczynek. Dzie w nocy i jutro ka¿dy musi daæ z siebie wszystkie swoje si³y. A jak móg³bym spaæ na ³o¿u œmiertelnym mego miasta?

Nikt dzisiaj nie oszczêdza³ drewna ani prowiantu. Cesarz kaza³ opró¿niæ magazyny i rozdzieliæ wszystko do ostatka, tak¿e miêdzy ³acinników.

Dziwne jest uczucie, ¿e ta noc ma byæ tak¿e moj¹ ostatni¹ noc¹, na któr¹ czeka³em, tak jakby ca³e ¿ycie by³o tylko przygotowaniem do niej. Nie znam siebie samego dostatecznie. Ale mam nadzieję, ¿e zachowam odwagê. Wiem te¿, ¿e œmieræ nie jest bolesna. Podczas ostatnich tygodni widzia³em du¿o œmierci.

Jestem dzie w nocy pokorny. Spokojny. Cichy. I szczêœliwszy ni¿ kiedykolwiek.

Mo¿e to dziwne odczuwaæ szczêœcie w noc tak¹ jak ta. Ale ja nie oskar¿am ani nie s¹dzê nikogo. Patrzê niechêtnie, jak Wenecjanie za³adowuj¹ okrêty do pe³na cesarskimi zapasami. Pozwalam im nawet zabieraæ ca³e ³odzie drogocennych mebli, dywanów i naczyñ. Nie ganiê bogatych, znamienitych i m¹drych, którzy jeszcze w ostatniej chwili kupuj¹ ¿ycie i przekupstwem zyskuj¹ miejsce dla siebie i swych rodzin na weneckich okrêtach.

Ka¿dy dzia³a i postêpuje, jak mu ka¿e sumienie. Tak¿e Łukasz Notaras. Tak¿e Gennadios. Cesarz Konstantyn. Giustiniani.

Bracia Guacchardi graj¹ w koœci, œpiewaj¹ w³oskie pieœni mi³osne i pij¹ umiarkowanie wino w tej jedynej wie¿y, która stoi jeszcze ca³a przy bramie Charisiosa.

Takie piêkne, takie szczêœliwe, takie pe³ne pojednania i spokojne jest wszystko. Jeszcze nigdy papier nie wydawa³ mi siê tak g³adki i czysty pod dotkniêciem palców. Jeszcze nigdy pióro moje nie skrzypia³o tak miarowo posuwaj¹c siê po nim. Jeszcze nigdy nie widzia³em, by atrament loeni³ tak¹ czerni¹. Jest tak, jakby wszystkie moje zmys³y zaostrzy³y siê, czujê wszystko wyraŹniej ni¿ przedtem. W taki to wiêc sposób prze¿ywa skazany na œmieræ jeszcze ostatni raz ca³¹ pró¿noœæ ¿ycia.

Dlaczego jestem taki szczêœliwy? Dlaczego œmieję siê dzie w nocy ze œmierci?

Wczesnym rankiem zg³osi³em siê u Giustinianiego. Spa³ wci¹¿ jeszcze w swej kazamacie pod wielkim murem, choæ œciany trzê³y siê ju¿ od pierwszych w tym dniu armatnich wystrza³ów. Spa³ w pe³nym uzbrojeniu, a obok niego le¿a³ grecki m³odzieniaszek w b³yszcz¹cym nowym pancerzu. Domyœli³em siê, ¿e by³ to jeden ze znamienitszych Greków, których cesarz obieca³ Giustinianiemu dla wzmocnienia. Poprzysiêgli oni, ¿e spotkaj¹ œmieræ przy bramie œw. Romana.

Ch³opak zbudzi³ siê i usiad³, ziewn¹³, przetar³ oczy brudnymi piêœciami i przyg³adzi³ rozwichrzone w³osy. Rzuci³ mi wynios³e spojrzenie, a ja wzi¹³em go za jednego z synów Łukasza Notarasa. By³ podobny do ojca. Odczu³em uk³ucie zazdroœci z powodu ³aski, jak¹ okaza³ mu Giustiniani, i oczy nasze siê spotka³y. W tej¿e chwili zbudzi³ siê Giustiniani i przeci¹gn¹³ siê, a¿ w stawach zatrzeszcza³o. Zapyta³em sarkastycznie:

— Chyba nie popad³œœe znowu w stary grzech Italczyków, Giustiniani? Czy nie ma ju¿ w mieœcie kobiet, które chocia³yby siê zabawiæ?

Giustiniani wybuchn¹³ œmiechem, zwichrzy³ ch³opcu w³osy i klepn¹³ go po grzbiecie:

— Wstawaj, leniuchu, i zajmij siê swoimi obowi¹zkami — powiedzia³.

Ch³opak wsta³, zezuj¹c na mnie, i poszed³ do beczki z winem, nape³ni³ puchar i poda³ go Giustinianiemu uginaj¹c kolano. Rzek³em szyderczo:

— Ten ch³opak nie potrafi nawet zas³oniæ ciê od ty³u, jak przyjdzie co do czego. Jest zbyt s³aby i w¹t³y. I raczej ubrany na paradê ni¿ uzbrojony do walki. Wyrzuæ go i pozwól mi zachowaæ miejsce u swego boku. Bailon mnie ju¿ nie potrzebuje w Blachernach.

Giustiniani potrz¹sn¹³ bycz¹ g³ow¹ i ³ypn¹³ na mnie okiem weso³o:

— Czy rzeczywiœcie jesteœ œlepy? — zdziwi³ siê. — Nie poznajesz tego szlachetnego m³odzieńca?

W³acenie j¹ pozna³em i zobaczy³em na jej szyi honorowy ³ańcuch Giustinianiego.

— Na Boga! — krzykn¹³em, omdla³y ze wzruszenia. — To ty, Anno! Jak tu siê znalaz³œ?

Giustiniani rzek³:

— Przysz³a jeszcze wczoraj i odda³a siê pod moj¹ opiekê. Stra¿nicy wpuœcili j¹, gdy¿ mia³a mój znak na szyi. A co z ni¹ zrobimy, to ju¿ ty zadecydujesz.

Spojrza³em nieufnie na Giustinianiego, on zaœ cofn¹³ siê o krok, zrobi³ trzy znaki krzy¿a i przysi¹g³ na Chrystusa, ¿e spêdzi³ noc cnotliwie i ¿e honor jego nie pozwoli³ mu zbli¿yæ siê do ¿ony przyjaciela w zdro¿nych zamiarach.

— Choæ pokusa by³a silna — doda³ z westchnieniem — ale zbyt by³em zmêczony czuwaniem i walkami oraz moj¹ ciê¹ki¹ odpowiedzialnoœci¹, by jeszcze myœleæ o kobietach. Wszystko ma swój czas.

Anna wtr¹ci³a bezwstydnie:

— Dobrze teraz rozumiem francusk¹ Joannê, która w³o¹z³y³a spodnie, by móc bezpieczniej poruszaæ siê wœród z³o³nierzy.

Zarzuci³a mi ramiona na szyjê, poca³owa³a w policzki, przycisnê³a g³owê do mej piersi i rzek³a z t³umionym szlochem:

— Wiêc jestem taka brzydka, z¹e mnie nie pozna³eœ? Musia³am obci¹æ w³osy. Inaczej nie zdo³a³abym w³o¹z³yæ he³mu.

Le¹z³a w moich ramionach. By³a blisko mnie. Nie nienawidzi³a mnie ju¹.

— Dlaczego opuœci³aœe ojca? — zapyta³em. — I czy to ty wsunê³aœe swój¹ d³oñ w moj¹ owej nocy przy kociele M¹droœci Bo¹zej?

Giustiniani odchrz¹kn¹³, roztar³ bok obola³y od pancerza i powiedzia³ delikatnie:

— Muszê sprawdzaæ stra¹. Jedzcie i pijcie, co znajdziecie, a drzwi mo¹ecie zreszt¹ zamkn¹æ, jeœli chcecie zapewniæ siê nawzajem o swej przyjaŹni i nie boicie siê strza³ów armatnich.

Wyszed³ zamykaj¹c za sob¹ grube drzwi. Z jego miny widzia³em, z¹e by³ zakochany w Annie i bardzo mi zazdroœci³. Anna spojrze³a na mnie spod grzywki, ale ja nie mia³em odwagi zaryglowaæ drzwi. Sama wiêc, jakby od niechcienia, zasunê³a rygiel.

— Ukochany — rzek³a. — Czy zdo³asz mi kiedyœ wybaczyæ, z¹e by³am uparta i samolubna i nie rozumia³am ciebie?

— Ukochana — rzek³em — wybacz mi, z¹e nie jestem taki, za jakiego mnie mia³aœ!

Ale tu nie mo¹esz zostaæ — doda³em z bólem serca. — Musisz wróciæ do domu swego ojca. Tam jesteœ bezpieczna tak, jak mo¹na byæ bezpiecznym w tym mieœcie, kiedy zaczyna siê szturm. Myœlê, z¹e su³tan weŹmie go pod swój¹ opiekê po zdobyciu miasta.

— Z pewnoœci¹ — odpar³a. — Wiem ju¹, z¹e pierwsz¹ rzecz¹, któr¹ zrobi su³tan, bêdzie pos³anie czauszów do nas, by trzymali stra¹ przy domu. Ale wiem te¹, z jakiego powodu. I dlatego nie chcê tam wracaæ.

— Co siê sta³o? — zapyta³em ze z³ymi przeczuciami.

Podesz³a do mnie, po³o¿y³a d³onie na moich biodrach i patrzy³a na mnie niewypowiedzianie powa¿nymi br¹zowymi oczyma.

— Nie pytaj — prosi³a. — Jestem córk¹ mego ojca. Nie mogê go zdradziæ. Czy nie wystarczy ci, ¿e przysz³am do ciebie? Czy nie wystarczy, ¿e obciê³am w³osy i w³o¿y³am pancerz mego brata, ¿eby umrzeæ na murze, gdy¿ taka jest wola Bo¿a?

— Nie mo¿esz umrzeæ — powiedzia³em. — Nie wolno ci umrzeæ. Nie mo¿e tak byæ. Twój strój jest równie szalony, jak twoje zamiary.

Odrzek³a:

— Nie po raz pierwszy od tysi¹ca lat kobieta chwyta za miecz, by broniæ naszego miasta. Wiesz o tym dobrze. Zdarzy³o siê, ¿e bazyliissa w³o¿y³a pancerz, kiedy cesarz poleg³.

— Nie wolno ci — upiera³em siê. — Pierwszy Turek, którego spotkasz, obali ciê na ziemiê i zetnie twój¹ piêkn¹ g³owê. To siê na nic nie przyda.

Patrzy³a na mnie ze œmierteln¹ powag¹ i rzek³a:

— Wiesz sam, ¿e ca³a obrona na nic siê nie przyda. Su³tan zwyciê¿y. Mur zawali³ siê. Przewaga jest zbyt wielka. Jest nas za ma³o. Tysi¹ce ludzi umrze nadaremnie przed nastêpnym œwitaniem. I jeœli myœlisz o po¿ytku, to i ty nie powinienesz byæ tutaj. Pozwól mi wiêc wreszcie myœleæ tak jak ty.

Uœcisnê³a moje ramiê obiema rêkami. Jej twarz by³a blada pod krótko uciêtymi w³osami.

— Jestem twój¹ ¿on¹ — powiedzia³a. — Dla nas nie ma ¿adnej przysz³oœci. Dlatego mam przynajmniej prawo umrzeæ z tob¹. Kocham ciê przecie¿. Co znaczy dla mnie ¿ycie, jeœli padniesz. Raczej zyskam mêczeñsk¹ koronê.

Wielka kamienna kula zmiot³a kawa³ek muru gdzieœ nad nami i s³yszeliœmy³oskot spadaj¹cych kamieni. Z pu³apu posypa³y siê zaprawa murarska i gruz.

Podnios³a ku mnie twarz, skrzy¿owa³a ramiona i rzek³a:

— Dosz³am do jasnoœci. Dlaczego mamy trwoniæ czas, dopóki mo¿emy jeszcze widzieæ siê nawzajem?

Niewprawnymi rêkami zaczê³a rozwi¹zywaæ rzemienie pancerza, zaoemia³a siê i rzek³a:

— Ukochany, pomó¿ mi z tymi okropnymi haczykami z ty³u. Tylko mê¿czyŹni mogli wymyœliæ coœ podobnego.

Z wyschniêtym gard³em odpar³em:

— Dziêkuj swemu szczêœciu, ¿e nie masz prawdziwego pancerza rycerskiego z tajemnymi

zamkami od stóp do g³ów. S¹ tak wymyœelne zamki i tak twarda stal, ¿e nie mo¿na zak³uæ rycerza, nawet gdy spadnie z konia i le¿y bezradnie na ziemi. Pod Warn¹ Turkom nie uda³o siê i m³otem rozbiæ pancerza na niektórych niemieckich rycerzach.

— Jak ty du¿o wiesz — szepnê³a pieszczotliwie. — Jak ty du¿o widzia³eœ. Ale tak¿e kobiety maj¹ swój pancerz. Zamku kobiety nie potrafi otworzyæ nawet najmocniejszy mê¿czyzna, jeœli ona sama tego nie zechce. Wnet zobacz¹ to Turcy. Ale takich kobiet nie jest du¿o.

— Tylko ty — rzek³em dr¿¹cym g³osem. — Tylko ty, Anno Notaras.

œwiadoma swej piêknoœci, wykrêca³a siê i wygina³a wysuwaj¹c siê z ciasnego pancerza zrêcznie jak ch³opiec.

— Z tymi krótkimi w³osami jesteœ jak³adny ch³opak. A mimo to piêkniejsza ni¿ kiedykolwiek.

— Nie jestem wcale ch³opcem — odpar³a igraj¹c ze mn¹ zalotnie. — Czy nie widzisz tego? — Strza³ armatni sprawi³, ¿e mur zadr¿a³ znowu. Zarzuci³a mi nagie ramiona na szyjê. — Nie bój siê armat, ukochany, i ja siê ich nie bojê. Ciesz siê mn¹, tak jak ja siê cieszê tob¹. Lampka naszego ¿ycia gaœnie i dopala siê ju¿ do koñca. œmieræ jest d³uga, a mi³oœæ niecielesna jest chud¹ mi³oœci¹.

Ale nasza mi³oœæ by³a gorzka jak sól, która pali wargi i zwiêksza pragnienie, i obejmowalicoemy siê raz po raz z nieugaszonym po¿¹daniem. W tej izbie z kamienia, wype³nionej stêch³ym zapachem skóry, zje³cza³ej oliwy, prochu i przepoconej odzie¿y kochalicoemy siê, podczas gdy œmieræ me³³a na proch mur nad nami kawa³ek po kawa³ku. Mimo to jednak mi³oœæ nasza by³a nie tylko cielesna, gdy¿ za ka¿dym razem kiedy patrzy³em na jej twarz, spotyka³em jej oczy, rozwarte, nagie i dobrze znane, i by³o mi tak, jak gdybym przez jej oczy siêga³ wzrokiem poza wszystko, co doczesne.

— Wrócê, ukochana — szepta³em. — Wrócê kiedyœ do wiêzów czasu i przestrzeni, ¿eby odnaleŸæ ciê na nowo. Ludzie, nazwy i ludy zmieniaj¹ siê i przekszta³aj¹, ale z ruin muru oczy twoje patrzeæ bêd¹ pewnego dnia na mnie jak aksamitne br¹zowe kwiaty. I odnajdziemy siê znowu.

Uœmiechaj¹c siê pieœci³a moj¹ szyjê i ramiona, a³zy namiêtnoœci ciek³y jej po rozpalonych policzkach.

— Mój najdro¿szy — powiedzia³a. — Mo¿e nie ma nic wiêcej. Mo¿e jest tylko ta chwila. Ale to wystarczy. Jestem szczêeliwa. Jestem przepe³niona tob¹. Jestem tob¹. To³atwe, to piêknie umrzeæ po tym.

Rozejrza³a siê po mrocznej sklepionej izbie, oœwietlonej migoc¹c¹ lamp¹, i powiedzia³a:

— Takie piêkne, wszystko jest takie piêkne! Tak piêkne jeszcze nigdy nie by³o!

Spoczywaj¹c zmêczonymi ustami na jej ciep³ym ramieniu, zastanawia³em siê, czy mimo

wszystko nie powinienem jej wyznać mojej tajemnicy. Wydawała się ona taka czcza i nieistotna, ale nie chciałem, nie mogłem ukrywać już przed Anną niczego. Toteż rzekłem:

— Ukochana, kiedy przyszedłem na ten świat, matka moja ościskała w dłoni kawałek porfiru. Jestem zrodzony w purpurowych butach. Mogę ci to teraz powiedzieć, ponieważ to już niczego nie zmieni między nami.

Uniosła się gwałtownie na okciach i wpatrywała się we mnie rozszerzonymi oczami.

— Jestem urodzony w purpurowych butach — powtórzę. — Mój ojciec był przyrodnim bratem starego cesarza Manuela. Moim dziadkiem był cesarz Johannes. Ten Johannes, który udał się do Rzymu i do Awinionu i osobiście wyrzekł się swojej wiary i uznał papieża, nie wił przez to swego ludu i swego kościoła. Uczynił to, aby w największej tajemnicy pocelubił przed papieżem Wenecjankę, którą kochał. Miała wtedy lat czterdzieści. Signoria zapłaciła jego długi i zwróciła mu bizantyjskie klejnoty koronne, które zastawił. Papież i Wenecja obiecali mu także poparcie Zachodu i krucjatę. Ale syn jego Andronikos zdradził go i podniósł bunt. Tak jak i syn Andronikosa. A kiedy i Zachód go zawiódł, zmuszony był zawrzeć przymierze z sultanem i uznać za następcę tronu swego syna Manuela. W gruncie rzeczy jedynym legalnym następcą był mój ojciec. Dlatego też Manuel posłał swoich aniołów, by go odszukali i oślepiłi. Po tym mój ojciec nie chciał już żyć. Rzucił się ze skały za pałacem papieskim w Awinionie. Złotnik, u którego przechowywał swoje papiery i mienie, szukał mnie po jego śmierci. Ma on wciąż jeszcze dokumenty, które dowodzą mego prawowitego pochodzenia. O ile wiem, także kuria papieska i wenecka signoria wiedzą o moim istnieniu, jakkolwiek straciły mnie z oczu. Jestem bazyleusem, ale nie pragnę żadnej władzy. Władza nie jest dla mnie. Ale mam prawo umrzeć na murach swego miasta. Czy rozumiesz teraz, dlaczego muszę dopieścić mego losu?

Patrzyła wciąż na mnie przerażona i przesunęła koniuszkami palców po mojej twarzy. Nie goliłem się już, by zmieniać swój wygląd, i pozwoliłem brodzie rosnąć swobodnie.

— Wierzysz teraz, że wszystko, co się dzieje, ma sens? — zapytałem. — Musiałem spotkać ciebie i twego ojca, żeby oprzeć się także ostatniej pokusie. Po ogłoszeniu przez Konstantyna unii mogłem być dla siebie poznać i z pomocą twego ojca doprowadzić do powstania ludowego w mieście, oddać je sultanowi i rządzić tu jako cesarz-lennik. Ale czy byłoby to godne mego pochodzenia?

Rzekła z udręką:

— Jeżeli to prawda, co mówisz, poznałam cię tylko z portretu cesarza Manuela. Także do Konstantyna jesteś podobny. Kiedy teraz mówisz mi o tym, aż dziwne, że nikt wcześniej nie zauważył podobieństwa.

— Mój sługa Manuel zobaczył je od razu — powiedziałem.

— Krew jest pełna tajemnic. Wraca tam, skąd wyszedł. Gdy powrócę do kościoła mego ojca,

także i odstępcą Johannes we mnie odzyska³ wspólnotę z oświętymi tajemnicami. W moim losie dokona³o się wielokrotne pojednanie.

Rzek³a:

— Bazyleus Johannes Angelos z rodu Paleologów. I Anna Notaras, córka megaduksa Notarasa. Doprawdy, pojednanie będzie wielokrotne, gdy nasze losy dokonaj¹ się.

Nie wierzê już w nic! — krzyknê³a. — Nie wierzê, że wrócisz. Nie wierzê, że i ja wrócê. Nie wierzê w nic nieprzemijaj¹cego. Tylko w podobieństwo, które nêci³o mnie, choæ o nim nie wiedzia³am. Bezwiednie pozna³am w tobie tylko krew królewsk¹, a nie mêłczyznê spotkanego w jakimœ poprzednim życiu, tak że by³ mi bliski, gdy po raz pierwszy spojrz³am mu w oczy. O, dlaczego powiedzia³eœ mi o tym. Dlaczego zabra³eœ mi wiarê, która mia³a mi daæ pociechê w omerci?

Zmieszany jej ż³oœci¹, odpar³em:

— Myœla³em, że to zadowoli twoj¹ kobiec¹ próżnoœæ. Nasze rody s¹ równorzêdne. Nie poniż³acê się wybieraj¹c mnie.

Rzek³a gwa³townie:

— Co mnie obchodz¹ rody i stany. Chodzi mi o ciebie. Ale dziêki za weselny podarunek. Dziêki za niewidzialn¹ koronê. Jestem wiêc bazyliss¹, jeœli może ci się to wydaæ mi³e. Jestem, czym chcesz i czym ci się spodoba.

Jak by³a naga, zerwa³a się gwa³townie i podnios³a dumnie swój¹ piêkn¹ g³owê.

— B¹dŸ wiêc sobie anio³em albo bazyleusem, kim zechcesz! — wykrzyknê³a. — Otul się w twoj¹ niewidzialn¹ i nie istniej¹c¹ chwa³ê. Ja jestem kobiet¹, tylko kobiet¹. I nie masz mi nic do dania. Ani domu, ani dzieci, ani nawet nocy, kiedy stara i zwiêd³a mog³abym budziæ się bezpiecznie u twego boku i s³yszeæ twój oddech. Mog³abym dotykaæ ciebie, ca³owaæ twoje usta pomarszczonymi wargami. To by³oby szczêœcie. Ale tego nie chcesz mi daæ z powodu twej szaleñczej ż¹dzy chwa³y. Cóż to za sens umieraæ dla przegranej sprawy? Kto ci za to podziêkuje? Kto będzie ciê choæby tylko pamiêtaæ, gdy legniesz skrwawiony i kurz otuli twoj¹ twarz? Twoja ofiara jest tak nierozumna, że może doprowadziæ kaŸd¹ kobietê do p³aczu.

Szlochaj¹c podnios³a g³os, aż wybuch³a nagle gorzkim p³aczem, rzuci³a mi się na szyjê, objê³a mnie i ca³owa³a żarliwie:

— Wybacz mi — prosi³a. — Obieca³am sobie, że nie będê ciê wiêcej drêczy³a, ale jestem s³aba. Kocham ciê przecież. Choæbyœ by³ żebrakiem albo zdrajc¹, albo wyrzutkiem, to i tak kocha³abym ciê i chcia³abym móc żyæ razem z tob¹. Może by³abym niezadowolona i ci¹gle bym cię rani³a, ale mimo to kocha³abym ciê. Wybacz mi!

Nasze ³zy zmiesza³y siê, pi³em ich sól z jej policzków i ust. Marnocœæ wszystkiego pali³a mi serce jak rozżarzone żelazo. Podobnie jak p³omieñ, który bucha wysoko, nim zgaenie. W tej chwili w¹tpi³em w siebie i chwia³em siê. I to by³a moja ostatnia pokusa, ciêższa niź pokusy na kolumnie Konstantyna. W porcie stoj¹ okrêty Giustinianiego gotowe do żeglugi, gdyby okaza³o siê to konieczne. Nawet setki tureckich okrêtów nie mog³yby im przeszkodziæ w wy³amaniu siê, gdyby jutro wiatr okaza³ siê pomyœlny.

Przed zachodem s³oñca zastuka³ do drzwi Giustiniani i zawo³a³ nas. Odryglowa³em drzwi i wszed³ do wnêtra, dwornie nie rozgl¹daj¹c siê po izbie.

— U Turków cicho — oznajmi³. — Ta cisza straszniejsza jest niź zgie³k i ogniska. Su³tan podzieli³ ich na grupy po tysi¹c ludzi i naznaczy³ kaźdej grupie godzinê ataku. I nie o islamie mówi³ do nich, lecz o najwiêkszej grabieży wszechczasów. O skarbach w pa³acu, o œwiêtych naczyniach w koœcio³ach, o per³ach, o klejnotach. Opowiadaj¹, że przez dwie godziny mówi³ o wszystkim, co moźna zrabowaæ i spl¹drowaæ w Konstantynopolu, i nie zapomnia³ przy tym nadmieniaæ o piêknych greckich m³odzieniaszkach i dziewczêtach, na które nie spojrze³ jeszcze żaden mêtczyzna. Dla siebie zastrzeg³ tylko mury i wszystkie publiczne budynki. Turcy pociêli na proporczyki do oszczepów wszystek materia³, jaki mieli, by oznaczaæ w ten sposób — kaźdy dla siebie — domy do spl¹drowania. Biegli w piœmie derwisze naznaczyli proporczyki literami i liczbami islamu i to zajêcie da³o im wiêcej pracy niź ostrzenie mieczy i zbijanie drabin szturmowych.

W ci¹gu dnia Giustiniani kaza³ balwierzowi obci¹æ i ufarbowaæ sobie brodê i przeplecæ j¹ z³ot¹ nitk¹. Jego pancerz bez jednej plamki b³yszcza³, a p³atnerz wyrówna³ m³otkiem wszelkie jego nierównocci. Giustiniani pachnia³ z daleka wonnymi maœciami i wgl¹da³ ze wszech miar okazale.

— Nie pójdziecie ze mn¹ do koœcio³a, drogie dzieci? — zapyta³. — Turcy odbywaj¹ drzemkê przed szturmem. To, co dzia³a zd¹ż¹ jeszcze zniszczyæ, mog¹ naprawiaæ moi ludzie. Pospieszcie siê i odziejcie przyzwoicie, by jako ucziwi ch³opczy móc przyst¹piæ do ostatniej komunii i z³ożyæ œeluby na dzisiejsz¹ noc.

Obrzuci³ nas wzrokiem i nie móg³ siê powstrzymaæ, by nie dodaæ:

— A z waszych twarzy widzê, że bêdzie to ³atwiejsze dla was niź dla wielu innych.

Pojechalicemy razem do koœcio³a, gdy dzieñ zgas³ za tureckim obozem ostatni¹ krwaw¹ ³un¹ rzucon¹ na zielone kopu³y koœcio³ów. Cesarz Konstantyn przyby³ do bazyliki z ca³ym swoim dworem, senatorami i archontami w szyku przepisany ceremoni³em i kaźdy by³ odziany stosownie do rangi i stanowiska. W sercu mym wiedzia³em, że Bizancjum, które nigdy wiêcej nie mia³o siê odrodziæ, zebra³o siê tu po raz ostatni, by poœwiêciæ siê œmierci.

Wenecki bailon, rada dwunastu i weneccy szlachcice teź byli uroczyœcie odziani. Ci, którzy przysli z murów, mieli zamiast jedwabi i aksamitów b³yszcz¹ce pancerze. Dowódcy genueñscy

zebrali się wokół Giustinianiego. Potem grecki lud Konstantynopola wypęnił oświetły kościół Justyniana, nie bacząc już na religijne spory. W tej ostatniej chwili przyszedł tam także setki księży i mnichów, na przekór kl'ctwie. W obliczu śmierci nie było już niezgody, nieufności i wewnętrznej nienawiści. Każdy schylał głowę przed niewytłumaczalnym misterium wedle swego sumienia.

Setki lamp płonęły aromatycznymi płomieniami i oświetlały kościół jak w biały dzień. Ogromne i śagodne, niewypowiedziane melancholijne patrzyły mozaikowe obrazy ze złotych cecian. Gdy chóry anielsko czystych głosów zaczęły świeć hymny, zaczęły się nawet spuchnięte oczy Giustinianiego, tak że musiał je ocierać obiema rękami. Wielu dzielnych mężów płakało głośno.

Wobec nas wszystkich cesarz wyznał swoje grzechy w uświęconych przez wieki śowach. Także śacinnicy przyłączyli się do niego w mruźnym chórze.

Wyznanie wiary wygłosił grecki metropolita, opuszczając drażliwe śowa "i od Syna". Biskup Leonard wygłosił śacińskie wyznanie wiary dla śacinników. W greckiej modlitwie nie wymieniono już papieża. śacinnicy włączyli go do swoich modłów. Ale nikogo nie oburzały w ten wieczór takie różnice. Wszystko odbywało się jakby za cichym porozumieniem i Grecy płakali z wielką ulgą, śyszając, że wiara ich nie jest już więcej naruszana.

Po nabożeństwie cesarz Konstantyn przemówił do ludu i powiedział głosem drżącym od wzruszenia:

— Turcy mają dzieła i mrowie ludzi, ale my mamy naszego Boga i Zbawiciela. Nie traemy nadziei.

Uściskał przyjaciół i najbliższych, ucałował każdego z nich i prosił, by wybaczyli mu wszystko, co wobec nich zawinił. Także najbliższym stojących prostych ludzi całował, prosił o przebaczenie i obejmował w uścisku. Jego przykład sprawił, że śacinnicy też zaczęli uściskać się i prosić o wybaczenie, i nawet wenecki bailon ze śzami w oczach uściskał Giustinianiego błagając o darowanie mu jego złych myśli. Weneccjanie i Genuńczycy obejmowali się nawzajem i obiecywali sobie walczyć dzielnie i współzawodniczyć ze sobą o chwałę. Myślę, że dzisiaj wszyscy uczciwie myśleli to, co mówili.

Było już ciemno, gdy wyszliśmy z kościoła, ale we wszystkich domach płonęło światło, a główna ulica oświetlona była pochodniami i latarniami od kościoła M'drości Bożej aż do Blachern i bramy Charisiosa. Dzwony i kołtki dzwoniły we wszystkich kościołach i klasztorach, tak że ten wieczór był jak jedno wielkie radosne święto.

A nad światłami miasta płonęły jasne gwiazdy na czarnym niebie.

Przy kościele świętych Apostołów odłączyliśmy się od orszaku cesarskiego. Konstantyn uściskał jeszcze raz Giustinianiego i prosił go o wybaczenie. Wielu Greków poszło do domów zdjąć uroczyście szaty, położyć się z żonami i dziećmi i włożyć pancerze, by potem pocieszyć na mury.

W czasie tej przerwy spotka³em Niemca Joanna Granta i zsiad³em z konia, by go uęciskaæ i podziękowaæ mu za jego przyjaŃñ. Mia³ twarz osmolon¹ prochem, porusza³ siê z trudem i mruga³ bezustannie oczyma. Ale jeszcze w ten ostatni wieczór poch³ania³a go niezaspokojona ÷¹dza wiedzy. Wskaza³ na dwóch sêdziwych, ³ysych i bezzêbnych staruchów, którzy chwiej¹c siê na nogach przechodzili obok, prowadzeni przez m³odzieńca w stroju cesarskich techników, ale zaopatrzonego w szczególnie czerwony znak honorowy, jakiego przedtem nigdy jeszcze nie widzia³em.

— Wiesz kto to jest? — zapyta³. Potrz¹sn¹³em g³ow¹. Powiedzia³: — Przychodz¹ z najtajniejszej podziemnej komory w arsenale, gdzie sporz¹dza siê ogieñ grecki. Widzisz, jak ÷³ty na twarzy jest ten ch³opak i jak przeredzone s¹ ju¹ jego w³osy? Starcy stracili wszystkie zêby i skóra ³uszczy siê im na ca³ym ciele. Chêtnie bym z nimi pomówi³, ale s¹ czujnie strze¹eni i ka¹dy, kto próbuje do nich zagadaæ, ginie na miejscu.

Zapas surowców ju¹ siê skończy³ — ci¹gn¹³. — Ostatecznie naczynia wyniesiono na mur i na okrêty. Znam czêœæ ingrediencji, ale nie wszystkie i nie wiem, jak siê je miesza. Najdziwniejsze jest, ÷e ten ogieñ sam siê zapala, gdy tylko wytryœenie. Nie jest to oddzia³ywanie powietrza, gdy¹ w dzbanach wyrzuconych przez katapulty znajduj¹ siê specjalne zapalniki, które zapalaj¹ ciecz. Musi ona zawieraæ sporo nafty, gdy¹ p³ywa na wodzie i nie daje siê ugasiæ wod¹. Tylko piaskiem i octem mo¹na j¹ zgasiæ. Weneccy ÷eglarze twierdz¹, ÷e w razie koniecznoœci niewielkie krople tej cieczy da siê ugasiæ moczem. Ci starcy, to ostatni ludzie znaj¹cy tê dziedziczn¹ tajemnicê, która liczy sobie tysi¹c lat. Nikomu nigdy nie by³o wolno jej zapisaæ, a dawniej odcinano jêzyk wszystkim, którzy pracowali w podziemnych komorach. Gdyby Turcy jutro zdobyli miasto, ostatnim zadaniem stra¹ników arsena³u jest zabicie staruchów, tak aby zabrali oni tajemnicê z sob¹ do grobu. Dlatego te¹ pozwolono im dzie¹ przyjeæ do koœcio³a pierwszy raz od dziesi¹tków lat.

Wzruszy³ ramionami i westchn¹³:

— Wiele jest tajemnic, które umr¹ z tym miastem. Tyle cennej wiedzy. Wszystko na pró¹no, Johannesie Angelosie, nie ma nic bardziej nienawistnego jak wojna. Mówiê to teraz, po zniszczeniu dziewiêtnastu tureckich podkopów i u¹yciu ca³ej mojej bieg³oœci i wiedzy po to, by dopomóc cesarskim technikom w zabijaniu Turków.

— Nie traæmy nadziei — wtr¹ci³em, choæ wiedzia³em, ÷e wszelka nadzieja przepad³a.

Splun¹³ i rzek³ gorzko:

— Moj¹ jedyn¹ nadziej¹ jest miejsce na weneckim okrêcie, w razie gdyby w ostatniej chwili uda³o mi siê dostaæ do portu. Innej nadziei nie mam — zacemia³ siê sam do siebie, zmarszczy³ osmalone czo³o i doda³: — Gdybym by³ bardziej stanowczym cz³owiekiem, pobieg³bym — gdy tylko miasto padnie — do biblioteki z mieczem w rêku i ogo³oci³ j¹ z rêkopisów, które chcia³bym mieæ,

oraz zabra³ je ze sob¹ na okrê^t. Ale czegoœ takiego nie zrobiê, bo jestem Niemcem i wychowano mnie w szacunku dla wiernoœci. Gdybym by³ Italczykiem, mo¿e bym to potrafi³, gdy¿ Italczycy s¹ swobodniejsi i rozs¹dniejsi ni¿ my, mieszkańcy pó³nocy. Dlatego te¿ gardzê samym sob¹.

Powiedzia³em:

— Ńal mi ciebie, Joannie Grant, z powodu twojej straszliwej namiêtnoœci. Czy¿ nawet œwiête misterium dzieœ wieczorem nie zdo³a³o oswobodziaê ciebie od w³asnego ja?

— Nie — odpar³. — Nic prócz wiedzy nie mo¿e mnie uwolniaê od mego w³asnego ja. Wiedza jest jedyn¹ wolnoœci¹ cz³owieka. A kiedy rozstawaliœmy siê, obj¹³ mnie i powiedzia³:

— Nie jesteœ zadufany w sobie i nie narzucasz swojej wiary nikomu innemu. Dlatego lubi³em ciê, Jeanie Ange.

Kiedy zbli¿aliœmy siê do bramy œw. Romana w ch³odn¹ noc, uderzy³ nas w nozdrza straszliwy trupi odór, na który, przebywaj¹c stale na murach, prawie nie zwraca³o siê uwagi. Anna Notaras zaczê³a dr¿eæ, ale gdy zsiedliœmy z koni, Giustiniani powiedzia³:

— Odpocznijcie, moje dzieci, i przeœpijcie siê chwilê, póki czas. Godzinê, dwie albo mo¿e trzy mamy jeszcze dla siebie. Gdy tylko dokonam przegl¹du posterunków wartowniczych, przeœpiê siê i ja chwilkê w tê bezgrzeszn¹ noc maj¹c za poduszkê moje czyste sumienie. Zosta³em oszukany, ale z ³aski Boga, nie z w³asnej zas³ugi, sam nie potrzebowa³em nikogo oszukaæ.

I doda³:

— PóŸniej, gdy wszyscy stan¹ ju¿ na swoich posterunkach, by broniaê resztek tego, co zosta³o z zewnêtrznego muru, bramy wypadowe zostan¹ zamkniête, a klucze przekazane cesarzowi. Tak postanowiono. Gdy wszyscy bêd¹ o tym wiedziaæ, nikt nie dozna pokusy, by szukaæ uciezki. Ci, którzy stoj¹ na zewnêtrznym murze, musz¹ wytrzymaæ albo polec. Dlatego przyjêliœmy dzieœ komuniê i nasza noc jest bez grzechu.

Anna Notaras zapyta³a:

— Gdzie jest moje miejsce?

Giustiniani rozcemia³ siê Ÿyczliwie:

— Myœlê, ¿e musisz zadowoliaê siê wielkim murem. Na pierwszej linii bêdziemy zanadto zajêci, by móc siê tob¹ opiekowaæ. Szczerze mówi¹c, bêdziesz tam przeszkadzaæ.

— IdŸ do Kerkoporty — rzek³em szybko. — Tam bêdziesz wœród swoich rodaków, pomiêdzy braœmi Guacchardi i Wenecjanami i w razie koniecznoœci mo¿esz wycofaæ siê do Blachern. Jeœli polegniesz, wola boska, ale nie bêdzie grzechem, jeœli schronisz siê na jakieœ okrê^t ³aciñski. Nie bêdziemy siê niepokoiaê o siebie.

Na moje s³owa zblad³a jak trup i œcisnê³a moje ramiê, a¿ siê zl¹k³em i zapyta³em:

— Co ci jest? Nie czujesz się dobrze?

Szepnęła:

— Dlaczego wymieniła akurat Kerkoportę? Czy miała na myśli coś szczególnego?

— Miała na myśli tylko to co powiedziała — odrzekła, choć nie była to cała prawda. — Co też ci się stało?

Powiedziała szeptem:

— To może ten odór trupi przyprawia mnie o mdłości. Jestem kiepskim żołnierzem i nie chcę wam przeszkadzać. Pójdę do Kerkoporty i odtąd nie będziemy się już niepokoić o siebie. Ale do północy możemy chyba być razem. Proszę cię o to.

Ucieszyła się, że tak chętnie zgodziła się na jej propozycję, gdyż miała pewien plan i obawiała się, że będzie zmuszony przekonywać ją wbrew jej woli. Kerkoporta to najbezpieczniejsze miejsce w czasie szturmów i nie chciała, by musiała bronić się przed szybkimi jak błyskawice mieczami janczarów.

Zasnęła teraz, ale jak ja miałaby usnąć, kiedy po raz ostatni mogła rozkoszować się jej bliskością. Pisała przez ten czas i aż tutaj dochodził głośny szum tysięcy Turków, krzyków w oddali w swoim obozie, wlokących drabiny szturmowe i układowych stosek dla żołnierzy.

Niebawem będzie północ i przyjdzie Manuel, żeby zabrać moje papiery. Pisała szybko. Nie na próżno przez dwa lata była pisarzem w Soborze. Giustiniani opróżniła już skrzynię i spaliła dokumenty, które nie powinny wpadnąć w ręce Turków. Także z wielkiego komina w Blachernach unosił się smok ognia i zwęglone strzępy papieru fruwały na wietrze. Wieje od północy. Może to oznaczać ratunek dla setek żołnierzy.

Ponad czterdziestu młodzieńców z Pery zgłosiło się do Giustinianiego, by walczyć wspólnie ze swymi rodakami.

Honor nie pozwolił im pozostać bezpiecznie w neutralnej Perze, choć podstępnie dał im się zastraszyć sułtanowi i zagroził karą śmierci każdemu, kto wystawi na szwank neutralność Pery. Kazał zamknąć bramy miejskie, ale ci młodzieńcy przelecieli przez mury nadbrzeżne, a strażnicy przymknęli oko i udawali, że nie słyszeli skrzypienia wiosł w łodziach.

Dzień w nocy nikt nie oskarża bliźniego, wszystkie grzechy są wybaczone i każdy pozwala innym, by szli za głosem sumienia. Jeżeli ktoś ucieknie na wenecki okręt i przekupi kapitana, to jego sprawa. Jeżeli ktoś w ostatniej chwili wymknie się z muru i ukryje w mieście, odpowiada za to będzie tylko przed własnym sumieniem. Dezerterzy nie zostaną już schwytani, gdyż jest ich niewielu,

jest ich niewiarygodnie ma³o, jeżeli pomyśleć o tych wszystkich kalekach, starcach i dziesięcioletnich ch³opcach, którzy w ci¹gu dnia przyszli na mur, by umrzeć za swoje miasto.

To jest noc Greków. Widzia³em ich oczy naznaczone wielusetletni¹ melancholi¹. Na dworze hucz¹ dzwony i ko³atki, œmiertelne dzwony dla ostatniego Rzymu.

Niebawem przyjdzie Manuel. Nale²y on do tych, którzy nie gin¹.

29 maja 1453

Aleo he polis

Miasto jest stracone.

Ten okrzyk bêdzie brzmieć, dopóki istnieje œwiat. I jeżeli po wiekach mam odrodzić się do ²ycia, s³owa te bêd¹ wywo³ywać zgrozê w moich uszach i w³osy bêd¹ mi się je²yć od strachu. Bêdê je pamiêtać i poznawać, nawet gdybym nie pamiêta³ nic innego i dusza moja by³a jak czysto wyg³adzona woskowa tabliczka.

Aleo he polis

Ale ja wci¹¿ jeszcze ²yjê. Tak zatem mia³o być. Mam wychylić do dna także i ten ostatni kielich i w³asnymi oczyma patrzeć na zag³adê mego miasta i mego ludu. A więc piszê dalej. Lecz aby prawdziwo to opisać, powinienem umoczyć pióro we krwi i kreœlić ni¹ ka²d¹ literê. A krwi by nie zabrak³o. Krew p³ynie rynsztokami jak skrzep³a i kleista ma³. Krew sp³ywa wci¹¿ jeszcze z ran umieraj¹cych w gor¹ce ka³u²e. Na g³ównej ulicy, ko³o Hipodromu i wokó³ bazyliki, le²y tyle trupów, ²e ledwie mo²na tamtêdy przejœć, ²eby na nie nie nadepn¹æ.

Jest znowu noc. Siedzê w moim domu, którego strze²e oszczep z zielonym proporczykiem. Zatk³em sobie uszy woskiem, by nie s³yszeć wrzasków hañbionych kobiet i dzieci, ryku pl¹druj¹cych, którzy bij¹ się o ³upy, krzyku œmierci, który unosi się bez przerwy nad moim miastem.

Zmuszam się, ²eby być ch³odnym. Piszê, choć rêka mi dr²y. Dr²ê na ca³ym ciele. Nie z lêku. Nie bojê się o siebie. Moje ²ycie jest mniej warte ni² ziarenko piasku na ulicy. Ale z powodu tego cierpienia i bólu, które wylewaj¹ się z tysiêcy ³ródê³ wokó³ mnie w tê noc bezmiernego strachu.

Widzia³em m³od¹ dziewczynê skalan¹ okrwawionymi rêkami, jak rzuca³a się do studni. Widzia³em, jak jakie³ otr wyrwa³ matce oseska i œmiej¹c się nadzia³ go na oszczep swego towarzysza, by potem przewróciæ kobietê na ziemiê. Widzia³em wszystko, co ludzie mog¹ wyrz¹dziæ sobie nawzajem. Tak, widzia³em nad miarê.

Wkrótce po pó³nocy ci, którzy poœwiêcili ²ycie obronie, zajêli posterunki na murze

zewnêtrznym. Nastêpnie zamkniêto bramy wypadowe w wielkim murze i klucze przekazano g³ównodowodz¹cym na ró¿nych odcinkach. Niektórzy modlili siê, ale wiêkszoœæ u³o¿y³a siê na spoczynek na ziemi, a wielu naprawdê usnê³o.

Tymczasem lekkie okrêty tureckie zaczê³y siê zbli¿aæ do muru portowego. Tak¿e wielka flota turecka wyp³ynê³a z Bosforu i rozwinê³a siê wzd³u¿ muru morskiego od Wie¿y Marmurowej a¿ do Neorionu i zapory portowej. W ten sposób su³tan atakowa³ mur miejski wszêdzie, tak ¿e nigdzie nie mo¿na by³o zwolniaæ ¿adnych si³ dla wsparcia zagro¿onych punktów. Wszêdzie Turcy dostali rozkaz atakowania nas rzeczywicie, a nie tylko dokonywania pozornych ataków jak dotychczas. Dlatego te¿ nawet okrêty wyposa¿one by³y w drabiny i mostki szturmowe, a ich maszty obsadzone gêsto przez uczniów.

Pierwszemu, kto stanie na murze, su³tan obieca³ buñczuk i namiestnictwo prowincji. Ka¿demu, kto siê wycofa albo z³o¿y broñ, obieca³ œmieræ. Pierwsze jego oddzia³y szturmowe otoczone by³y czauszami.

Na trzy godziny przed œwitem zaczê³y graæ bêbny i piszcza³ki i wybuch³ ogromny zgie³k, gdy czo³owe oddzia³y szturmowe g³oœnym krzykiem podnieca³y siê do natarcia. Wy³om, którego broniliœmy ko³o bramy œw. Romana, by³ szeroki na ponad tysi¹c stóp. Jako pierwsze wys³a³ su³tan swoje oddzia³y pomocnicze, samych pastuchów i koczowników, którzy przybyli z krajów Azji, ¿eby uczestniczyæ w œwiêtej wojnie islamu. Byli oni uzbrojeni tylko w oszczepy lub miecze i mieli dla ochrony jedynie w¹skie tarcze drewniane.

Kiedy zbli¿y³ siê do muru, tureckie hakownice i szlengi otworzy³y gwa³towny ogieñ i spad³a na nas z szumem chmura strza³. Potem podnios³y siê nieraz setki drabin szturmowych opieraj¹c siê o prowizoryczny wa³. Wzywaj¹c Allacha, modl¹c siê, bluzgaj¹c obelgami i rycz¹c ze strachu ruszy³y do szturmowania pierwsze oddzia³y po tysi¹c ludzi. Ale ich drabiny przewrócono, trysn¹³ na nich ogieñ grecki, a kêbowisko ludzkie pod wa³em zasypano strza³ami, gotuj¹c siê smo³¹ i roztopionym o³owiem z³ytek o d³ugich rêkojœciach. Zgie³k i ryk by³y tak og³uszaj¹ce, ¿e niebawem nic ju¿ nie s³yszeliœmy. Turcy atakowali wzd³u¿ ca³ego muru l¹dowego, a ich dzia³a zaczê³y grzmieæ tak¿e w porcie i na morzu.

Ciê¿ko poparzeni, niektórzy z atakuj¹cych usi³owali rycz¹c uciekaæ, ale czauszowie, którzy zajêli stanowiska nad fos¹, rozcinali im g³owy mieczami i zwalali z zimn¹ krwi¹ ich trupy wype³niaj¹c nimi rów fosy. Wkrótce wzd³u¿ wa³u wznosi³y siê pagórki trupów, siêgaj¹c w niektórych miejscach do po³owy jego wysokoœci.

Po oddzia³ach nieregularnych su³tan pos³a³ oddzia³y chrzeœcijañskie swoich przymusowych sprzymierzeñców oraz ¿¹dnych rabunku renegatów, którzy zebrali siê pod jego sztandarami z ró¿nych krajów. Walczyli o ¿ycie i wielu z nich stanê³o przez chwilê na murze, dopóki nie spadli na dó³ na góry trupów. Straszne by³o s³yszeæ, jak we wszystkich jêzykach Europy wzywaj¹ Chrystusa i Œwiêt¹ Dziewicê, podczas gdy Turcy wzywali Allacha i Proroka. Wiele razy sta³em oko w oko z twarz¹, która wykrzywia³a siê œmiertelnym przera¿eniem, a potem znika³a w ciemnoœci na dole.

Wielu z zakutych w ¿elazo Geneuñczyków odnios³o rany lub pad³o od tureckich kul, gdy¿ ostrzeliwanie fosy z drugiej strony nie ustawa³o ani na chwilê i Turcy nie zwa¿ali, czy trafiaj¹

w³asnych ludzi, czy nas. Ranni Genuëńczycy walczyli jeszcze klêcz¹c na skraju wa³u i nie usi³uj¹c odczo³gaæ siê w bezpieczne miejsce, dopóki atakuj¹cy nie œci¹gnêli ich w dó³ Źelaznymi hakami.

Mniej wiêcej po godzinie su³tan pozwoli³ tym, którzy przeŹyli, wycofaæ siê i kaza³ daæ ognia z wycelowanych wielkich dzia³. Straszliwe kule kamienne rozsadzi³y nasze przedpiersia i zmiot³y drewniane skrzynie i beczki z ziemi¹ w uliczkê miêdzy murami. Łomot spadaj¹cych belek wype³ni³ powietrze. Kurz jeszcze nie osiad³ i dym prochowy nie rozproszy³ siê, gdy ruszyli do szturm Turcy anatolijscy.

Byli to szybcy i dzicy ludzie, którzy œmieli siê radoœnie wdrapuj¹c siê sobie nawzajem na ramiona gêstymi gronami, by dosiêgn¹æ korony wa³u. Nie potrzebowali czauszów do podgania, gdyŹ byli to prawdziwi Turcy, którzy mieli wojnê we krwi. Nie prosili o ³askê, lecz ginêli z imieniem Allacha na ustach. Wiedzieli, Źe unosi siê nad nimi dziesiêæ tysiêcy anio³ów islamu i Źe w chwili œmierci kaŹdy z nich pójdzie prosto do raj!

Nacierali gêstymi falami po tysi¹c ludzi, wyj¹c i obrzucaj¹c chrzeœcijan tak straszliwymi obelgami i groŸbami, Źe nie umiem ich opisaæ. Ale nasza obrona wci¹Ź jeszcze dotrzymywa³a placu. Luki w naszych szeregach zamyka³y siê na nowo, a gdzie tylko zdawa³o siê, Źe Źelazny mur zaczyna siê uginaæ, spieszy³ na miejsce Giustiniani, by dodawaæ odwagi swoim ludziom i rozcinaæ Turków do pasa swym dwurêcznym mieczem. Tam, gdzie jego postaæ pojawia³a siê na wale, natarcie s³ab³o i Turcy wznosili drabiny w nowym miejscu.

Podczas gdy natarcie Anatolijczyków odp³ywa³o od murów, na niebie zaczê³y siê pojawiaæ pierwsze trupioszare smugi brzasku. By³em tak obola³y i pot³uczony na ca³ym cielesie, a moje ramiona tak omdla³y ze zmêczenia, Źe za kaŹdym ciosem s¹dzi³em, iŹ nie zdo³am juŹ unieœæ miecza. Wielu z zakutych w Źelazo Genuëńczyków dysza³o z utrudzenia i s³ychaæ by³o, jak gra im w p³ucach, gdy wo³ali o wodê. Ale gdy Turcy zaczęli siê wycofywaæ, w wielu z nas zbudzi³a siê znowu nadzieja i jakieœ biedny g³upiec zawo³a³ nawet na wpó³ zd³awionym g³osem “victoria!”

Gdy mogliemy juŹ odróŹniæ czarn¹ nitkê od bia³ej i gdy noc rozproszy³a siê, ujrzelicemy wysokie bia³e filcowe czapki janczarów w równych szeregach naprzeciwko nas po drugiej stronie fosy. Stali uszykowani w grupach po tysi¹c ludzi i czekali w milczeniu na rozkaz natarcia. Su³tan Mehmed sam pojawi³ siê przed nimi z Źelaznym nadziakiem dowódcy w d³oni. Spiesznie wycelowalicemy szlangi i hakownice w tamt¹ stronê i oddalicemy salwê, ale go nie trafilicemy. Wielu janczarów wokó³ niego pad³o, ale ich szyki pozosta³y nieruchome i ciche. Z ty³u wyst¹pili nowi, by wype³niæ luki, i wiedzia³em, Źe dumni s¹ z tego, Źe mog¹ stan¹æ w pierwszym szeregu przed oczyma su³tana, na miejscu, do którego nie upowaŹnia³ ich wiek i lata s³uŹby. Odziani na zielono czausze ustawili siê szybko przed su³tanem, by chroniæ go w³asnymi cia³ami.

Kobiety i starcy na wielkim murze wykorzystali przerwê, by spuœciaæ nam na linach wodê zmieszana¹ z winem w ogromnych wiadrach. Choæ sam wielki mur rozbity by³ kulami tak, Źe w wielu miejscach nie przewyŹsza³ zewnêtrznego wa³u ziemnego, wci¹Ź jeszcze trudno siê by³o nañ

wdrapywaæ.

Wszystko, co sta³o siê potem, mogê opisaæ tylko tak, jak to widzia³em, i mo¿e ktoœ inny opowiedzia³by to inaczej, gdy¿ ludzka zdolnoœæ obserwacji jest zawsze niedoskona³a. Sta³em jednak ca³kiem blisko Giustinianiego i zdaje mi siê, ¿e dobrze widzia³em, co siê sta³o.

Zd¹¿y³em us³yszeæ krzyk i rzuciæ siê na ziemiê, gdy Turcy jeszcze raz dali ognia ze swoich czterech dzia³ i wszelkiej innej broni palnej potê¿n¹ salw¹. Wiatr przybra³ na sile i zmiót³ szybko przewalaj¹ce siê czarne jak wêgiel chmury dymu. Podczas gdy³oskot i biadania milk³y, zobaczy³em, jak Giustiniani z wolna osuwa siê i siada na ziemi. W jego napierœniku po jednej stronie szczyrzy³a siê dziura wielkoœci piêœci po o³owianej kuli, która trafi³a go skoœnie od ty³u. W jednej chwili twarz jego robi³a siê o³owianoszara, a jego animusz zgas³, tak ¿e nagle sta³ siê starcem, choœ dzieñ przedtem ufarbowa³ w³osy i brodê. Wyplu³ przed siebie krwawy k³¹b, a z pachwiny te¿ la³a mu siê krew spod pancerza.

— Dosta³em — zachrypia³. — To bêdzie moja œmieræ.

Stoj¹cy bli¿ej Genuœczycy otoczyli go, ¿eby na wa³ach nie zobaczono od razu, ¿e jest ranny. Patrzyli groŹnie wokó³ siebie.

— Ta kula pad³a od ty³u — warkn¹³ któryœ z nich.

Dwóch podbieg³o do mnie, chwycili mnie za ramiona i zdarli mi z r¹k pancerne rêkawice, by zobaczyæ, czy nie mam na palcach œladów prochu. Potem podeszli do greckiego technika, który sta³ opodal i pospiesznie nabija³ hakownicê, zwalili go na ziemiê, szarpili go za brodê i kopieli obutymi w ¿elazo nogami. Wszyscy patrzyli w stronê wielkiego muru i wygra¿ali piêœciami.

— Na Chrystusa, bracia — odezwa³ siê Giustiniani s³abym g³osem. — Nie k³óæcie siê teraz. Wszystko jedno, sk¹d pad³a kula. Byæ mo¿e odwróci³em siê, by spojrzeæ na mur, i kula nadlecia³a od Turków. Dla mnie to obojêtnie. Zawó³ajcie lepiej felczera.

Zaczêli chórem wo³aæ o felczera, ale Grecy na murze odpowiedzieli, ¿e nikt nie mo¿e przyjœæ, poniewa¿ brama jest zamkniêta. Wprawdzie odwa¿ny cz³owiek móg³by siê³atwo spuœciæ na linie opieraj¹c siê grzbietem o mur, ale zrozumia³e by³o, ¿e ¿aden lekarz nie chcia³ tego zrobiæ nawet dla Giustinianiego, gdy¿ w³aczenie w tej chwili zaczê³y dudniæ bêbny janczarów i muzyka zagra³a do ataku.

Wzywanie Allacha podczas natarcia by³oby poni¿ej ich godnoœci. Bieгли do szturmumilcz¹c w cichym i zajad³ym w³spó³zawodnictwie, kto pierwszy dotrze do wa³u. W wielu miejscach nie potrzebowali nawet drabin. Tak wysoko le¿a³y spiêtrzone trupy przed resztkami naszego muru zewnêtrznego. Natarcie by³o tak szybkie i gwa³towne, ¿e tylko kilku z obroñców zd¹¿y³o siê napiæ wody z winem, mimo ¿e wszyscy umieralicy z pragnienia. Wiadra przewraca³y siê u naszych

stóp, a w chwilê potem szala³a ju¿ walka pierœo o pierœo na szczycie wa³u.

Nie by³o to ju¿ tylko proste zabijanie, lecz prawdziwa wojna, gdy¿ janczarowie nosili ³uskowate pancerze i kolczugi. Ich miecze ciê³y szybko jak piorun i samym swym ciê¿arem zepchnêli obroñców. Genueñczycy Giustinianiego i Grecy przys³ani z odsiecz¹ zmuszeni byli po³¹czyæ siê w grupki, ¿eby móc stawiaæ opór ³iczn¹ wag¹ swoich cia³.

W³acenie wtedy na szczycie wielkiego muru pokaza³ siê cesarz na bia³ym rumaku. Twarz jego promienia³a i wo³a³ radoœnie:

— Wytrzymajcie, wytrzymajcie jeszcze raz, a zwyciêstwo bêdzie nasze!

Gdyby sta³ poœród nas i czu³, jak mdlej¹ nam cz³onki z utrudzenia, milcza³by.

Giustiniani uniós³ sw¹ bycz¹ g³owê, zacisn¹³ zêby z bólu i znowu wyplu³ krwawy skrzep, zakl¹³ ciê¿ko i zawo³a³ do cesarza, by wyda³ klucz od bramy wypadowej. Cesarz odkrzykn¹³ w odpowiedzi, ¿e rana z pewnoœci¹ nie jest niebezpieczna. Nie jest wskazane, by w³acenie w takiej chwili opuszcza³ swoich ludzi.

Giustiniani rykn¹³:

— Diabelny grecki wiaro³omco! Wiem chyba sam najlepiej, jak ze mn¹ jest. Zrzuaæ klucz, bo inaczej przyjdê na górê i zaduszê ciê w³asnymi rêkami.

Jego ludzie wybuchnêli œmiechem nie przerywaj¹c walki. Po chwili wahania cesarz ust¹pi³ i zrzuci³ wielki klucz tu¿ pod stopy Giustinianiego. Ten podniós³ klucz i pokaza³ nañ znacz¹co najbli¿szym swoim ludziom. Walka szala³a zaledwie o kilka kroków — wœród szczêku i zgrzytu mieczy o pancerze. Olbrzymi janczar ci¹³ wokó³ siebie zdobytym dwurêcznym mieczem, dopóki zakutym w ¿elazo Genueñczykom nie uda³o siê go otoczyæ i zwaliaæ na kolana. Mia³ tak dobr¹ zbrojê, ¿e musieli go r¹baæ po kawa³ku.

Gdy pierwsza fala janczarów wycofa³a siê na odpoczynek, do ataku posz³a nastêpna. Giustiniani wezwa³ mnie i powiedzia³:

— WeŹ mnie pod ramiê i pomó¿ mi st¹d wyjœæ. Dobry dowódca bije siê do ostatniej szansy, ale nie d³u¿ej.

Wzi¹³em go pod ramiê, a jeden z jego najbli¿szych ludzi wzi¹³ go pod drugie. Uda³o nam siê

sprowadziæ go z wa³u przez bramê wypadow¹ do miasta. Spotkalicemy tam cesarza, wzburzonego i otoczonego doradcami. By³ bez zbroi, żeby móc poruszaæ siê swobodnie, odziany w purpurowe giez³o z narzuconym na nie p³aszczem w kolorze cesarskiej zieleni, haftowanym z³otem. Jeszcze raz zakl¹³ Giustinianiego, by wytrzyma³ i wróci³ do walki, wyrażaj¹c nadzieję, że rana nie musi być tak niebezpieczna. Ale Giustiniani nie odpowiedzia³ mu, nie spojrze³ nawet na niego. Z trudem znosi³ straszliwy ból, który sprawia³ mu kaźdy krok.

Cesarz wróci³ na mur, by obserwowaæ bieg walki i radami dodawaæ Grekom otuchy. Uda³o nam siê zdj¹æ z Giustinianiego pancerz. Gdy spad³ na ziemiê, chlupota³a w nim krew.

Giustiniani da³ znak swemu pomocnikowi i stêkn¹³:

— Odpowiadasz za życie ludzi. — Tamten skin¹³ g³ow¹ i odszed³ na wa³.

Dzień siê rozjaœni³.

— Giustiniani — rzek³em. — Dziêkujê ci za twoj¹ przyjaŃ, ale teraz muszê wracaæ na mury.

Machn¹³ rêk¹, skrzywi³ siê z bólu i odpar³ z trudem:

— Nie pleæ takich diabelnych g³upstw. Walka jest przegrana. Wiesz to równie dobrze jak ja. Jak mo¿e tysi¹c œmiertelnie zmêczonych ludzi stawiaæ d³u¿ej opór dwunastu tysi¹com janczarów w pe³nym uzbrojeniu? Jest dla ciebie miejsce na moim okrêcie. Uczciwie je sobie kupi³œœ i zap³aci³œœ.

Potem jêcza³ przez chwilê z g³ow¹ w d³oniach, a¿ powiedzia³:

— Na Chrystusa, idŃ na mur, a potem przyjdŃ mi powiedzieæ, jak tam idzie.

Chcia³ tylko siê mnie pozbyæ, gdy¿ zaczêli siê zbieraæ wokó³ niego Genuêńczycy, którzy wchodzili pojedynczo przez bramê wypadow¹ chwiej¹c siê na nogach, zalani krwi¹ od stóp do g³ów. Wszed³em na mur i zobaczy³em su³tana Mehmeda w brzasku dnia nad wype³nion¹ po brzegi fos¹. Macha³ żelaznym nadziakiem i zagrzewa³ do natarcia janczarów, którzy biegli obok niego. Na ca³ym naszym odcinku szala³a walka na koronie wa³u. Genuêńczycy zbijali siê w coraz bardziej zwart¹ grupê i tu i tam widzia³em, jak jeden uderza³ drugiego po ramieniu, zajmowa³ jego miejsce i wysy³a³ go do ty³u ku bramie wypadowej. Wycofywali siê z walki pojedynczo. Zda³em sobie sprawê, że walka jest przegrana. Bêbny janczarów dudni³y coraz donoœniej. Œmiertelna muzyka dla mego miasta.

Nagle ktoœ ko³o mnie pokaza³ na pó³nocny wschód, na Blacherny. Starcy i kobiety, którzy dopiero co ³amali rêce i zawodzili g³oœno z ³a³oby, umilkli nagle i patrzyli nie wierz¹c w³asnym oczom. Ale widok by³ realny. We wschodz¹cym s³oñcu lœni³y krwawoczerwone chor¹gwie su³tana

ze srebrnym póksiêłycem na obu nie uszkodzonych wiełach ko³o Kerkoporty.

By³ to obraz, którego nigdy nie zapomnê. I w tejże samej chwili zobaczy³o go ca³e miasto, gdył wzd³uł muru rozszed³ siê najpierw niedowierzaj¹cy szmer, a potem potêłniej¹cy krzyk grozy: *Aleo he polis*.

Do okrzyku tego do³czy³y siê atakuj¹ce tureckie oddzia³y chrapliwym wrzaskiem radoœci z tysiêcy garde³. Przez chwilê nie mog³em niczego zrozumieæ. By³o to przecieł wbrew wszelkiemu rozs¹dkowi, że najlepiej zachowana czêœæ muru zosta³a zdobyta wczêœniej nił jakakolwiek inna. Nawet mur zewnêtrzny przed Kerkoport¹ by³ prawie nie uszkodzony.

Ale tam powiewa³y na wielkim murze tureckie póksiêłyce. W tejże chwili nowe fale atakuj¹cych janczarów zmiot³y w uliczkê miêdzy murami Greków i ostatnich Genuêńczyków. Id¹cy na przedzie nie przerywali szturmowi, lecz natychmiast zaczęli zrêcznie jak koty wspinaæ siê na wielki mur, czepiaj¹c siê kałdego kamienia i szczeliny. Strach doda³ si³ kobietom i niedorostkom, którzy staczali na nich g³azy. Metalowa paszcza nad bram¹ zaczę³a po raz ostatni rzygaæ ogniem, gdył nie grozi³o juł niebezpieczeństwo, że leł¹ce bez³adnie na zewn¹trz drewno zajmie siê p³omieniem. Jeden z cesarskich techników manewrowa³ z si³ rozpaczy dŷwigniami miotacza ognia. Ale p³on¹cy strumieñ szybko wysech³ i ostatnie krople spad³y bezsilnie na łwir. Ogieñ grecki skoñczy³ siê.

Wszystko to sta³o siê w czasie krótszym, nił mogê to zapisaæ. Krzykn¹³em do cesarza i jego œwity, że najwyłszy czas iœæ do kontraktaku. A kiedy mnie nie us³yszeli, zeskoczy³em z muru, by pospieszyæ z powrotem do Giustinianiego. Przez ca³y czas brzmia³ mi w uszach œmiertelny okrzyk miasta: *Aleo he polis*. Nawet kamienie jakby przy³czy³y siê do niego, gdył mur drł³a od tupotu stóp.

Genuêńczycy pomogli juł Giustinianiemu wsi¹œæ na wielkiego rumaka i otoczyli go groŷn¹ gromad¹ z wyci¹gniêtymi mieczami. Liczyli z pocz¹tku czterystu zakutych w łelazo ło³nierzy i trzystu kuszników. Teraz by³a ich setka, tych którzy zebrali siê wokó³ Giustinianiego. Nie mog³em mu w sercu robiæ wyrzutów, że chcia³ ich uratowaæ.

— Powodzenia! — krzykn¹³em i pomacha³em rêk¹. — Obyœe wnet wyzdrowia³ i odebra³ Lemnos Katalończykom. Zas³uły³œe sobie na to tysi¹ckrotnie.

Ale po jego o³owianoszarej twarzy i przymkniêtych oczach widzia³em, że ło³nierze zabieraj¹ z sob¹ do portu umieraj¹cego cz³owieka. Nie zdo³a³ nawet odwróciæ g³owy, by mi odpowiedzieæ. Jego ludzie podpierali go po obu stronach, żeby nie spad³ z siod³a. Gdy tylko znik³ za najbliłszym rogiem ulicy, zaczę³a siê powszechna ucieczka z murów. Wszêdzie ludzie zeskakiwali z muru, rzucali broñ i na œlepek uciekali miêdzy domy. Cesarz nie móg³ ich juł zatrzymaæ.

Gdy Giustiniani znik³, jego zastêpca wci¹ł jeszcze trzyma³ otwart¹ bramê wypadow¹ i mieczem nie dopuszcza³, by strał cesarska j¹ zamknê³a. Przyjmowa³ jednego po drugim chwiej¹cych siê na nogach i potykaj¹cych siê Genuêńczyków, zbiera³ ich w grupki po dziesiêciu ludzi i posy³a³ biegiem do portu. W taki sposób uratowa³o siê jeszcze czterdziestu. By³ to brzydki dziobaty mêłczyzna. Znalaz³ jeszcze czas, by splun¹æ mi pod nogi i krzykn¹æ:

— Idŷ do diab³a, przekłêty Greku!

W tejże chwili pod sklepieniem bramy pojawili się pierwsi janczarowie z dobytymi mieczami, dysząc od biegu. Wspólnymi siłami udało nam się zamknąć bramę i zaryglować ją, zanim nadbiegło ich zbyt wielu.

Po dziobatym widziałem, że miał ochotę rozciąć mi głowę mieczem tylko dlatego, że byłem Grekiem. Ale zadowolony się otarciem klingi o udo i odmaszerował ze swymi ostatnimi ludźmi. Ich honor nie pozwalał im biec, choć ulica była już zatoczona uciekinierami.

Stałem samotnie przy bramie wypadowej i czekałem na uzgodniony sygnał rogu do kontraktaku. Byłem sam, ale nagle stanął u mego boku ten, którego spotkałem już w czasie trzęsienia ziemi na Węgrzech, a potem pod Warną koło zwłok kardynała Cesarzynie. Był mroczny, poważny i był moim własnym odbiciem. Poznałem natychmiast u niego moją własną twarz, moje własne spojrzenie.

Powiedziałem:

— Spotykamy się przy bramie Świętego Romana, tak jak zapowiedziałeś. Nie uciekam jak ów kupiec z Samary.

Uśmiechnął się chłodno:

— Dotrzymujesz swoich obietnic, Johannesie Angelosie.

Powiedziałem:

— Wówczas nie wiedziałem nawet, gdzie się znajduje ta brama. Ale los przyprowadzi mnie tutaj.

Nad nami na koronie muru, biegli już janczarowie. Pierwsze promienie porannego słońca zabarwiały na czerwono ich białe filcowe czapki. Czerwono błyszcząco także ich miecze, gdy ocinali ostatnich obrońców muru, żołnierzy i techników, kobiety, chłopców i starców bez różnicy. W pobliżu nas wołając i machając rękami cesarz Konstantyn, wzywając uciekających do kontraktaku. Ale z gromadki, która zebrała się wokół niego, wymykało się wielu, gdy tylko odwrócił się plecami, tak że jego masy oddziały topniały z każdą chwilą. Gdy cesarz to spostrzegł, zakrył twarz rękami i wykrzyknął:

— Czyż nie ma żadnego chrześcijanina, który zmiękuje się nade mną i zetrze mi głowę.

Aniołemierci skinął do mnie z uśmiechem:

— Widzisz sam, że on potrzebuje mnie bardziej niż ty. — I mroczny przybysz, moje odbicie, odszedł cicho ku cesarzowi, by z nim porozmawiać. Cesarz zsiadł z konia, zerwał z szyi ańcuchy i rzucił na ziemię haftowany złotem paszcz. Wcisnął głowę na głowę, wziął okrągłą tarczę, podał mu przez kogoś, ruszył pierwszy przeciw janczarom, którzy spadali, staczali się i zeskakiwali z muru. Jego dworzanie i przyjaciele z dzieciństwa, którzy poświęcili życie, poszli za nim pieszo z wycięgniętymi mieczami i ten przykładał sprawi, że jeszcze kilku z uciekających zatrzymało się, by pójść za nim.

By³o nas prawdopodobnie oko³o stu. Najpierw id¹c, a póŸniej biegn¹c zwart¹ grup¹ rzuciliemy siê do ostatniego przeciwnatarcia, gdy janczarowie ju¿ wci¹gali swój sztandar na wielki mur i runêli do miasta. Potem wszystko sta³o siê rojowskimi szczêkaj¹cych tarcz i b³yskaj¹cych kling i w tym zamieszaniu walcz¹cych straci³em oparcie dla stóp i pad³em nie mog¹c ju¿ unieœæ miecza. Dosta³em cios w ramiê, a potem w g³owê i oœlepiaj¹cy czerwony blask zgasi³ moj¹ œwiadomoœæ. Jak szalej¹cy sztorm przewalili siê Turcy przeze mnie wdeptuj¹c mnie w ziemiê.

S³oñce podnios³o siê ju¿ trochê i nabra³o z³otego koloru, gdy przyszed³em do przytomnoœci. Zrazu nie zdawa³em sobie sprawy, gdzie jestem. Uda³o mi siê odwaliaæ ciep³e jeszcze trupy, które mnie przykrywa³y. Usiad³em i stwierdzi³em, ¿e nie jestem ciê¿ko ranny, jakkolwiek w uszach dzwoni³y mi niezliczone dzwony.

Gdy tak siedzia³em na wpó³ oœlepiiony s³oñcem, ujrza³em dwóch zielono odzianych czauszów wêdruj¹cych wzd³u¿ muru w poszukiwaniu rannych. Od czasu do czasu zatrzymywali siê i oddzielali jednym ciêciem miecza jak¹œ jêcz¹c¹ g³owê od cia³a. Zawo³a³em na nich po turecku i prosi³em, ¿eby i mnie zadali cios³aski. Ale starszy z nich pozna³ mnie i sk³oni³ siê g³êboko przede mn¹ dotykaj¹c d³oni¹ czo³a. Mo¿e widzia³ mnie w œwiecie su³tana w czasie tych siedmiu lat, które spêdzi³em u Murada i Mehmeda.

Przyniós³ wody i umy³ mi twarz, pomóg³ mi zdj¹æ he³m i kolczugê i wrêczy³ mi turecki p³aszcz zdjêty z trupa najmniej okrwawionego janczara w pobli¿u. Nie wiem, czy myœla³, ¿e bra³em udzia³ w natarciu, czy ¿e przebywa³em w mieœcie jako wywiadowca su³tana. W ka¿dym razie powiedzia³ mi, jak siê nazywa, i prosi³, ¿ebym go zapamiêta³. Kiedy spostrzeg³ moje zamroczenie, poda³ mi has³o i janczarów, i czauszów, podj¹³ oszczep, do którego drzewca przywi¹zany by³ pasek tkaniny, i powiedzia³ z uœmiechem:

— Nagroda Allacha jest wielka. Tego ju¿ nikt nie potrzebuje. WeŸ to i oznacz tym dom dla siebie.

Podpieraj¹c siê oszczepem jak lask¹ poszed³em chwiej¹c siê na nogach pod murem ku Kerkoporcie. Gdy zbli¿a³em siê do bramy Charisiosa, us³ysza³em zgie³k, który œwiadczy³, ¿e walka nie jest jeszcze skoñczona, mimo i¿ pó³ksiê¿yce su³tañskie powiewa³y ju¿ tak¿e nad Blachernami. Przyszed³em akurat w porê, by zobaczyæ, jak bracia Guacchardi wycofuj¹ siê z walki ze swymi ludŸmi. Ich wie¿a stawia³a opór jeszcze d³ugo po tym, jak Turcy przedarli siê przez mur po obu jej stronach i wpadli szturmem do miasta. Obecnie bracia Guacchardi wsiadali na koñ i tak wielki by³ postrach, jaki wzbudza³a ich dzika odwaga, ¿e Turcy anatolijscy nie chcieli ich ju¿ atakowaæ, wol¹c zostawiaæ ich w spokoju i udaæ siê w g³¹b miasta na rabunek. A bracia Guacchardi ju¿ siê nie œmieli. Najstarszy z nich wezwa³ swoich braci i zawo³a³:

— Jesteœmy jeszcze przy ¿yciu, ale miasto jest zgubione. Dr¿yj, s³oñce, i biadaj, ziemio. Walka przegrana. Próbujmy uratowaæ ¿ycie, dopóki mo¿e nam siê to jeszcze udaæ.

Nakazali reszcie swoich ludzi, by chwycili za strzemiona, ogony i poprêgi rumaków i odjechali, zostawiaj¹c po sobie na ulicy obfite krwawe œlady. Nawet janczarowie schodzili im z drogi i odwracali wzrok, jakby ich nie widzieli. W ten sposób okazywali szacunek mêstwu braci Guacchardi, myœleli mo¿e, ¿e lepsze jest pewne pl¹drowanie ni¿ pró¿na œmieræ w chwili

zwycięstwa.

Bracia Guacchardi dotarli rzeczywiście do portu, choć całe miasto było już zdobyte, i schronili się na ³aciński okręt. Noszą imiona Paulus, Antonius i Troilus, a najstarszy z nich nie skończy jeszcze trzydziestu lat. Nie nienawidzili Greków jak inni ³acinnicy. Niech imiona ich żyją dalej.

W końcu doszedłem do Kerkopopty. Wyglądało tam tak, jakby Wenecjanie zrobili wypad z Blachern, gdy na ziemi leżało wielu janczarów i paru młodych Wenecjan, zeszywniałych w pociemnym skurczu, umazanych krwią i piachem. Plac był pusty. Janczarowie już zeszli z korony muru, który zdobyli, i pozostawili tylko chorągwie sułtana. Sama Kerkopopta była zamknięta i zaryglowana. A przed bramą!

Przed bramą leżał trup Anny Notaras. Krótko ostrzyżone włosy pozlepiane były krwią, a powieki na wpół otwarte. Chmury much roiły się już wokół jej ust i oczu. Jej hełm leżał kawałek dalej. Gardło, pachy, pachwiny, wszystkie miejsca nie chronione pancerzem pokute były głębokimi ranami, tak że cała krew wypłynęła z jej ciała, które zastygło w straszliwie wykrzywionej pozycji.

— Gdzie jesteś, przybyszu, moje odbicie! — wykrzyknęłam. — Przyjdź do mnie, mroczny aniele! Nadeszła twoja chwila.

Ale on nie przyszedł. Byłem sam. Zapałem się oburcz za głowę i krzyknęłam:

— Manuelu, Manuelu, twoja jest wina! Odszukam cię, choćbyś schował się do piekła. Dlaczego mnie nie posłuchałeś?

Usiowałem podnieść jej ciało, ale zbyt byłem słaby i bezsilny. Usiadłem koło niej i patrzyłem na jej martwą twarz, by uodpornić swe serce na myśl, że nie żyje. Odkąd zobaczyłem ją tam leżącą, podczas gdy wokół rozlegały się z ulic i domów śmiertelne krzyki, nie wierzyłem już w Boga ani w zmartwychwstanie.

— Kamień jest kamieniem — powiedziałem do siebie. — Ciało jest ciałem, trup jest trupem. Kiedy duch ulecia, nie ma już człowieka. Ten, kto nie oddycha, nie istnieje. Ciało astralne jest urojeniem jak wszystkie inne urojenia.

Wstałem, traciłem stop jej zwłoki, a muchy zabrzęczały, i odszedłem. Trup jest tylko trupem i z trupem nie mam nic do czynienia.

Opierając się na oszczepie szedłem z obnażoną głową dalej główną ulicą w głębi miasta z nadzieją, że spotkam kogoś, kto się nade mną zmięje.

Ale nikt nie podniósł na mnie ręki.

Przy ulicy, która wiodła do klasztoru Chora, leżały wśród porbanych ikon dziesiątki podeptanych trupów kobiecych. Trzymały wciąż jeszcze woskowe świece w kurczowo zacięniętych palcach, a twarze ich były powykrzywiane w niemym krzyku niewysłowionej zgrozy.

Tu i ówdzie szala³y jeszcze walki wokó³ wielkich domów, których mieszkańcy zabarykadowali drzwi i bronili siê kuszami, kamieniami i statkami kuchennymi, wrz¹c¹ wod¹ i ogniem przeciw oblegaj¹cym janczaram. Ale na wiêkszoœci domów powiewa³y ju¿ proporczyki pierwszych zwyciêzców i na ulicach s³ychaæ by³o p³acz i ¿a³osne krzyki kobiet.

A¿ do akweduktu cesarza Walentyna g³ówna ulica usiana by³a greckimi trupami. Tam jakby to œlepe mordowanie usta³o. Zacz¹³em teraz spotykaæ d³ugie szeregi powi¹zanych z sob¹ Greków, pilnowanych tylko przez paru bosych pastuchów z oszczepami. Kobiety obrabowane by³y z klejnotów, ich odzie¿ poszarpana w poszukiwaniu ukrytych pieniêdzy, a rêce zwi¹zane z ty³u ich w³asnymi przepaskami. Wysocy i niscy, starcy i dzieci, rzemieœlnicy i archontowie szli tam obok siebie, by ich potem rozdzielono w tureckim obozie, tak aby biedni mogli zostaæ sprzedani jako niewolnicy, a bogaci zap³aciaæ okup.

Poszed³em w stronê portu. Du¿e po³acie miasta wygl¹da³y jeszcze na ca³kiem opustosza³e i nie by³o tam widaæ ¿adnych Turków. Mur portowy naprzeciw Pery, strze¿ony przez flotê, utrzymywany by³ wci¹¿ jeszcze przez ³acinników. Ogromny, roj¹cy siê t³um t³oczy³ siê przed bramami portu b³agalnie wyci¹gaj¹c rêce. Wszyscy ¿ebrali o mi³osierdzie i miejsce na jakimœ okrêcie. Ale strażnicy zamknêli bramy i rzucili klucze do wody, z wyj¹tkiem bramy floty, która by³a bezlitoœnie strze¿ona przez okrêty ¿o³nierzy z oszczepami i mieczami. Na murze nad nimi strażnicy wymachiwali p³on¹cymi lontami i grozili ochryp³ymi i skrzecz¹cymi g³osami, ¿e dadz¹ ognia z hakownic prosto w t³um, jeœli nie cofnie siê i nie zrobi miejsca dla ³aciñskich ¿o³nierzy, którzy pokryci krwi¹ od stóp do g³ów i bliscy omdlenia od czasu do czasu torowali sobie drogê do czekaj¹cego ich w porcie bezpieczeñstwa.

Wiele kobiet porani³o sobie ciê¿ko d³onie chwytaj¹c za miecze i próbuj¹c ub³agaæ ¿o³nierzy. Bogacze i wielmo¿e na pró¿no wyci¹gali ciê¿kie mieszki z pieniêdzmami, chc¹c kupiaæ sobie miejsce na okrêtach.

Wszed³em wy¿ej na wzgórze, by zajrzeæ przez mur do portu. Tu i ówdzie sta³y drabiny oparte o mur i najbardziej przedsiêbiorczy z t³umu spuszcza³i siê do wody na linach, ¿eby wp³aw dostaæ siê do okrêtów. Przy trapach wiod¹cych na pok³ady uzbrojeni strażnicy odpychali p³yn¹cych albo wskazywali im inne okrêty. Tak wiêc niejeden musia³ p³ywaæ od okrêtu do okrêtu, dopóki si³y go nie zawiod³y i nie uton¹³. Na niektóre okrêty wpuszczano jednak najsilniejszych, gdy¿ za³oga i wioœlarze nie wszêdzie byli w komplecie.

Przepe³nione po brzegi ³odzie podp³ywa³y nieustannie do okrêtów i wraca³y po nowe ³adunki. Zabiera³y nie tylko ³acinników, którzy uratowali siê z muru, ale tak¿e towary i skrzynie. W zamieszaniu, jakie panowa³o tego dnia, tylko flota jakby zachowa³a jakœ porz¹dek. Tak¿e niektórych Greków zabierano na okrêty, w miarê jak by³o miejsce i jeœli mieli stosunki z Genueñczykami albo Wenecjanami.

Gdy tak sta³em na zboczu wzgórze, zobaczy³em, jak najwiêkszy okrêt genueñski podnosi ¿agle i z pomoc¹ wiatru i wiose³ bierze kurs prosto na zaporê, by staraæ siê j¹ przerwaæ. By³ to ogromny okrêt z co najmniej dwoma tysi¹cami ludzi na pok³adzie. ³añcuch zapory ust¹pi³, ale nie pêk³ i okrêt zatrzyma³ siê ze wstrz¹sem, od którego zadr¿a³ od dziobu do rufy. Maszty siê jednak nie po³ama³y, gdy¿ Genueñczycy s¹ bieg³ymi ¿eglarzami i znaj¹ swoje rzemios³o.

Podczas gdy północny wiatr przyciska³ okręt do³ ańcucha zapory, przypominaj¹cego³ uk, dwaj roeeli żeglarze wyskoczyli na bale zapory, każdy z szerokim toporem. Z rozpaczliw¹ si³¹ zaczęli je r¹baæ miarowymi uderzeniami, i nagle³ ańcuch p^{êk}³ i okręt dumnie wyp³yn¹³ z wydętymi żaglami z portu, tak że obaj żeglarze ledwie zd¹żyli wdrapaæ się z powrotem na pok³ad. Za dużym okrętem posz³y trzy mniejsze, ale weneckie jednostki dalej sta³y spokojnie na kotwicy.

Ani jeden okręt turecki nie wyp³yn¹³, by atakowaæ uciekaj¹cych, gdyż tureccy żeglarze opuścili swoje galery na ca³ym morzu Marmara. Podobnie jak żo³nierze byli w pe³ni zajêci znośeniem³ upów wojennych i zganianiem gromad jeńców. Wielu z nich byli to ydzi, gdyż żeglarze tureccy natrafili przede wszystkim na Giudecê, żydowsk¹ czêœæ miasta, i zatrzymali się tam, by szukaæ legendarnych żydowskich klejnotów i z³ota. Dlatego w³acenie tak wielu ludziom uda³o się uciec do portu, mimo że Turcy zdobyli już wiêksz¹ czêœæ miasta.

Podczas gdy pierwsze okręty już ucieka³y, purpurowy proporzec cesarski powiewa³ wci¹ż jeszcze z wieży na przyl¹dku Akropolis. Stawiali tam opór kreteńscy żeglarze i Turcy nie mieli jakœe ochoty atakowaæ ich pe³n¹ si³¹, gdyż zdawali sobie sprawê, że obrońcy nie zamierzali się poddaæ, choæ ca³e miasto zosta³o zdobyte.

Nie mia³em nic do roboty w porcie, poszed³em dalej w górê zbocza do mego domu. Wydawa³ się opuszczony. Nie by³o widaæ żadnych Turków, tylko winiarnia naprzeciw by³a spl¹drowana i przed schodami łeni³a ka³uż¹a wina.

Wbi³em oszczep ze strzêpką materia³u obok kamiennego lwa u bramy i obj¹³em swój dom w posiadanie. Potem wszed³em do wnêtrza i zawo³a³em na Manuela. Po krótkiej chwili odpowiedzia³ mi z piwnicy dr¹ż¹cym od strachu g³osem:

— Czy to ty, panie?

Wype³z³ na czworakach i usi³owa³ obj¹æ mnie za kolana. Kopn¹³em go mocno w pierœcie nie zważaj¹c na jego w¹t³ocæ i siw¹ brodê.

— Dlaczego mnie nie us³ucha³ocæ? Dlaczego nie zrobi³ocæ tak, jak ci kaza³em?! — krzykn¹³em z furi¹ usi³uj¹c bezsilnymi rêkami wydobyæ miecz, który przywar³ do pochwy. Dopiero teraz zda³em sobie sprawê, że by³a to turecka krzywa szabla, a p³aszcz, który da³ mi czausz, i turban, którym owin¹³ mi zranion¹ g³owê, upodobni³y mnie do Turka.

— Bogu niech bêd¹ dziêki, że jednak s³użysz su³tanowi — ucieszy³ się Manuel szczerze. — Zrêcznie potrafi³ocæ zachowaæ swoj¹ tajemnicê aż do ostatka, tak że nawet ja ci uwierzy³em. Teraz weŹmiesz mnie chyba pod opiekê. Wybra³em już wiele domów, które pomogê ci pl¹drowaæ.

Rzuci³ na mnie okiem i doda³ spieszenie:

— To znaczy... dla zabicia czasu zastanawia³em się, co bym zrobi³, gdybym by³ Turkiem. Powiedz mi, czy to prawda, co mówi¹, że cesarz poleg³.

A kiedy kiwn¹³em g³ow¹ potakuj¹co, zrobi³ żywo znak krzyż¹a i powiedzia³:

— Bogu dzięki. W takim razie nie ma już żadnych w¹tpliwoœci, że wszyscy jesteœmy legalnie poddany³mi sułtana. Panie, weŹ mnie na swego niewolnika, żeby³m mógł³ odwo³ywaæ siê do ciebie, gdyby ktœ inny chcia³ mnie uprowadziæ.

Nie mog³em już z nim d³użej wytrzymaæ. Z³apa³em go za brodê i szarpn¹³em tak, że musia³ patrzeæ mi w oczy:

— Gdzie jest moja żona, Anna Notaras, któr¹ ci powierzy³em i któr¹ poprzysi¹g³oœ ratowaæ?

— Nie Źyje — rzek³ Manuel po prostu, wysmarka³ siê przerażony w palce i wybuchn¹³ gorzkim p³aczem. — Powiedzia³oœ, żeby³m, gdy wszystko bêdzie stracone, uderzy³ j¹ w g³owê, gdyby nie chcia³a iœæ ze mn¹ dobrowolnie i przewioz³ j¹ ³odzi¹ na okrêt Giustinianiego. I ukry³em już w tym celu osio³ka, ale straci³bym go chyba zaraz na pocz¹tku, gdyby nie uda³o mi siê go sprzedaæ jednemu Wenecjaninowi, który chcia³ przewieŹæ z Blachern do portu szafê wyk³adan¹ mozaik¹. By³a to bardzo piêkna szafa.

— Anna! — krzykn¹³em i szarpn¹³em go za brodê.

— Nie szarp mnie za brodê, panie, bo to boli — broni³ siê Manuel z wyrzutem. — Robi³em, co mog³em, i naraża³em Źycie dla tej szalonej kobiety z czystej wiernoœci dla ciebie, i nie Ź¹dam za to Źadnego wynagrodzenia. Ale ona nie chcia³a mnie s³uchaæ. I kiedy siê dowiedzia³em, jakie s¹ jej powody, nie mog³em post¹piæ inaczej, jak tylko zostaæ z ni¹ i czekaæ na ranek.

Patrzy³ na mnie z wyrzutem, tar³ gniewnie kolana i ci¹gn¹³ na wpo³ szlochaj¹c:

— Takie jest wiêc twoje podziękowanie, szarpiesz mnie i targasz, choæ bol¹ mnie znowu kolana i na dodatek rozbola³o mnie gard³o. Widzisz, twoja żona nie mog³a zdobyæ siê, żeby powiedzieæ ci o hañbie swego ojca, bo bierzesz wszystko tak powaŹnie. Ale w domu ojca dowiedzia³a siê przypuszczalnie o jego planie, by w czasie szturm¹ potajemnie zostawiæ otwart¹ i nie strzeżon¹ podziemn¹ Kerkoportê, tylko jako dowód dobrej woli Greków. To znaczy megaduks nie s¹dzi³, by to by³o z jakimœ poŹytkiem dla sułtana. Turcy nie mogliby przecieŹ i tak wtargn¹æ tamtêdy, miêdzy murem zewnêtrznym a wielkim murem, co najwyŹej jakaœ ca³kiem maleñka grupa po zdobyciu wpierw muru zewnêtrznego ko³o bramy Charisiosa. Ale Notaras uwaŹa³, że mia³oby to wielkie znaczenie polityczne, jako dowód wspo³pracy Greków, by brama ta sta³a otwarta.

— Bez w¹tpienia — rzek³em. — Granica miêdzy opozycj¹ polityczn¹ a zrad¹ jest naturalnie cieniutka jak w³os. Ale pozostawienie otwartej i nie strzeżonej bramy wypadowej jest zrad¹. Nikt nie moŹe temu zaprzeczyæ. Niejednego już powieszono za duŹo mniejsze rzeczy.

— Zdrada, oczywiœcie — przyzna³ Manuel skwapliwie. — Tak teŹ uwaŹa³a twoja żona i dlatego uciek³a do ciebie. Naturalnie takŹe i dlatego, że kocha³a ciê, choæ nie mia³a zbyt wielkiego wyobraŹenia o twoim rozs¹dku. Ale ze wzglêdu na ojca chcia³a przeszkodziæ zdradzie i dopilnowaæ, by brama nie sta³a otwarta. Dlatego poszed³em za ni¹ do Kerkoporty, jak sam nakaza³oœ, gdyŹ uwaŹa³oœ, że jest to bezpieczne miejsce, hm, rzeczywiœcie! I tam zatrzymaliœmy siê, choæ greccy wartownicy wielokrotnie usi³owali nas odpêdziæ i mówili, że nikt nas tam nie chce. Kim byli, nie wiem, bo bardzo starannie ukrywali twarze w ciemnoœci. Przypuszczalnie byli to ludzie megaduksa,

którzy na jego rozkaz przejęli straż i odeszali poprzednie posterunki.

A później, gdy to się zaczęło — ci¹gn¹³ Manuel — ca³kiem po prostu podnieśli rygle i otwarli bramę, gdy mieli klucz, prawdziwy czy dorobiony. Twoja żona podeszła wtedy ku nim z mieczem w ręku i zaczęła klucza. Najpierw usi³owali ją zastraszyć, ale gdy spostrzegli, że to nie pomaga, rzucili się na nią wszyscy naraz, a było ich pięciu, i zak³uli, nim zd¹żyła krzyknąć.

— A ty, co ty zrobi³ęce? — zapyta³em.

— Uciek³em — wyzna³ Manuel z poczuciem winy. — Uciek³em tak szybko, jak mog³em, i w ciemności nie zapała mnie, choć bolały mnie kolana. A skoro nie mog³em inaczej, poszed³em i sprzeda³em mego osła Wenecjaninowi, jak ci już mówi³em.

— Na Boga! — wykrzykn¹³em. — Dlaczego nie zaalarmowa³ęce Wenecjan?

— Próbowa³em — odpar³ Manuel — ale mi nie uwierzyli. Byli zajęci obroną muru w Blachernach. I dowódca pokazał mi mapę, na której było zaznaczone, że Kerkoporta nie należy do nich, tylko do Greków.

Manuel zaczął¹³ chichotać i przytkn¹³ dłoń do ust:

— Myśla³ z pewnością, że jestem szalony albo że wszystko to jest podstępem Greków w celu osabienia Wenecjan. W Blachernach mur jest przecież ca³y pokryty napisami: “Idźcie do domu, ścinnicy!” i tym podobnymi. W końcu zagrozi³, że mnie powiesi, jeżeli będę mu się jeszcze naprzykrza³. Wtedy poszed³em po pomoc do braci Guacchardi, ale było już za późno w nocy i oni mieli aż nadto roboty z odpieraniem Turków z wy³omu w wielkim murze. A potem — tak, wtedy...

Rzuci³ na mnie niechętnie spojrzenie i rzek³ z ociąganiem:

— Pewnie mi nie uwierzysz, ale wtedy pomyśla³em, że ja też jestem Grekiem i mój ojciec był nosicielem drzewa u cesarza Manuela. Naturalnie myśla³em również z żalem w sercu o moich ukrytych pieni¹dzach i moim jedynym życiu, ale mimo to podnios³em miecz jakiegoś poległego i pobieg³em z powrotem do Kerkoporty.

Jak gdyby dopiero teraz zdumia³ się z powodu własnej g³upoty, roz³ożyła rękę i krzykn¹³:

— Jak prawd¹ jest, że tu stoję, pobieg³em z powrotem do Kerkoporty myśląc, że może w jakiś sposób zd³am ją znowu zamknąć. Ale na szczęście moja odwaga przysłała za późno. Spotka³em janczarów sułtana, a wtedy odrzuci³em spiesznie miecz i podnios³em rękę prosząc Ewii¹ Dziewicę w Blachernach, by mnie chroniła. I modlitwa moja pomogła cudownie, gdy Turcy chwycili mnie za oba ramiona jak w oerubstak i w nędznej greczyźnie kazali, bym ich zaprowadzi³ do klasztoru Chora, choć było ich tylko dwudziestu. I pobiegliśmy tam co si³y w nogach. W każdym razie byli to dzielni ludzie.

— Wtedy właśnie Turcy przedarli się przez bramę Ewii¹ego Romana — rzek³em — nie, zdrada pod Kerkoportą nie miała żadnego znaczenia. I brama była zamknięta, kiedy byłam tam dzień rano.

— Tak, gdy tylko Wenecjanie ujrzeli sułtańskie chorągwie, zrobili męzny wypad — mówi³ Manuel. — Kiedy siê obejrza³em za siebie, wybiegali w³aœnie z drzwi w murze pa³acowym z b³yszcz¹cymi mieczami, w pancerzach i z chor¹gwi¹ z lwem powiewaj¹cym nad nimi. Janczarów, którzy zatrzymali siê przy bramie, zabili, a potem zamknêli Kerkoportê, zanim wycofali siê z powrotem do Blachern.

— A ty? — zapyta³em.

— Pokaza³em janczarom drogê do klasztoru Chora i mia³em nadziejê, ¿e cudowna Dziewica uspokoi ich dzikie instynkty — wyjaœni³ Manuel sk³opotany. — Ale tak z³a jest ludzka natura, ¿e ich ¿¹dza rabunku zwyciê¿y³a wszystko inne. Ca³y koœció³ ubrany by³ ró¿ami i przepe³niony po brzegi kobietami, które modli³y siê ze œwiecami w d³oniach. Janczarowie zhañbili jednak œwi¹tyniê i zaczêli wyr¹bywaæ sobie drogê wœród bezbronych kobiet w stronê ikonostasu. Tam wy³amali drzwi i pociêli zaraz cudown¹ ikonê na cztery kawa³ki. Wówczas ogarnê³a mnie zgroza, nie chcia³em d³u¿ej przebywaæ w tak bezbo¿nym towarzystwie i uciek³em wraz z kobietami.

Potem przy³czy³em siê do Wenecjan, gdy opuszczali Blacherny — opowiada³ dalej Manuel. — Na szczêœcie niektórzy z nich mnie znali. Inaczej zabiliby mnie tylko dlatego, ¿e jestem Grekiem. Kiedy torowali sobie drogê przez miasto, œcinali i Turków, i Greków bez ró¿nicy i spl¹drowali wiele domów, gdy¿ mieli sporo czasu. Byli wœciekli, ¿e tylu ich towarzyszy poleg³o niepotrzebnie na murach, a ich bailon dosta³ siê do niewoli tureckiej. Poszed³em z nimi do portu, a potem ukry³em siê tutaj w piwnicy i polec³em moje ¿ycie Bogu. Mia³em zamiar wyleŸæ dopiero jutro, gdy Turcy ju¿ siê trochê uspokoj¹. Dzieœ wygl¹da to tak, jakby chcieli zabiæ ka¿dego, kogo napotkaj¹, dla samej tylko przyjemnoœci zabijania, z wyj¹tkiem kobiet oczywiœcie, z których maj¹ wiêcej przyjemnoœci w inny sposób.

— Tutaj jesteœ bezpieczny, dopóki ten oszczep stoi przed bram¹ — powiedzia³em. — To mój znak i nikt siê tutaj nie wedrze. Dom jest ma³y i nie ma tu nawet ¿adnych kobiet. Ale gdyby ktœ przyszed³, powiedz tylko, ¿e dom jest zajêty, wymieñ moje imiê po turecku i powiedz, ¿e jesteœ moim niewolnikiem. Wtedy nic ci siê nie stanie. Niech Bóg bêdzie z tob¹.

Manuel przera¿ony czepia³ siê mnie i wo³a³:

— Dok¹d idziesz, panie? Nie opuszczaj mnie!

— Idê odwiedziæ zdobywcê — odrzek³em. — Miano zdobywcy s³uszenie mu siê nale¿y. Niech od tej pory wœród wszystkich su³tanów nazywa siê Mehmed Zdobywca. Gdy¿ on zostanie najwiêkszym z nich i bêdzie panowaæ na Wschodzie i na Zachodzie.

Poszed³em a¿ na brzeg, gdzie za³ogi tureckich okrêtów by³y ¿ywo zajête pl¹drowaniem, i na w³asne oczy zobaczy³em, i¿ su³tan rzeczywiœcie kaza³ czauszom wzi¹æ pa³ac Notarasa pod ochronê. Rozmawia³em z nimi i powiedzieli mi, ¿e zarówno megaduks Notaras z dwoma synami, jak i jego chora ¿ona s¹ bezpieczni w murach tego domu.

W po³udnie wróci³em do bazyliki i widzia³em stamt¹d, jak ostatnie okrêty chrzecijañskie

wysoko za³adowane wyp³ywa³y z portu. Ani jeden okrê³ turecki ich teraz nie atakowa³. —agle wydê³y siê pó³nocnym wiatrem, a na masztach powiewa³y znaki wielu chrzeœcijañskich krajów, nie pokonane, posy³aj¹c po³egnanie umieraj¹cemu Konstantynopolowi.

— Niesiecie chrzeœcijañstwu œmiertelne pos³annictwo! — zawo³a³em. — Drzyjcie kraje zachodnie. Po nas przyjdzie kolej na was. Czy nie widzicie, ¿e zabieracie z sob¹ noc nad Europê?

W tej¿e chwili zaczêli zbieraæ siê zewsz¹d tureccy ¿o³nierze, a g³ówn¹ ulic¹ zbli¿a³ siê wspania³y orszak su³tana, otoczony odzianymi na zielono czauszami. Towarzyszy³a mu stra¿ przyboczna z napiêtymi³ ukami, a przodem biegli lauferowie wymachuj¹c naczyniami, z których unosi³ siê zapach pachnide³. Konie depta³y po greckich trupach, le¿¹cych jeszcze na ulicy, a haremowi ch³opcy z w³osami w loczkach sypali p³atki ró¿ane przed rumakiem su³tana.

Przed wy³amanymi spi¿owymi wrotami su³tan Mehmed zsiad³ ze œnie¿nobia³ego wierzchowca. Jego m³oda, gniewna twarz dr¿a³a ze zmêczenia, ale w ¿ó³to mieni¹cych siê oczach lœni³a zimna radoœæ zwyciêzcy, radoœæ, jakiej jeszcze nigdy nie widzia³em u niego. Patrzy³em na jego szczup³¹ twarz, w¹ski orli nos i spiczast¹ brodê i ogarnê³o mnie raz jeszcze to samo po³¹czone ze zgroz¹ oczarowanie, jak w owych latach, kiedy ¿y³em w jego pobli¿u.

Zsiad³szy z konia uj¹³ ¿elazny nadziak w lew¹ d³oñ, sk³oni³ siê g³êboko, podj¹³ garœæ ziemi i posypa³ sobie g³owê. Janczarowie s¹dzili, ¿e w taki sposób korzy siê przed Bogiem, i milczeli z szacunku. W rzeczy samej s¹dzê, ¿e przez to wyœwiêca³ siebie na syna prochu i chocia³ tylko okazaæ swój szacunek dla œmierci.

Wszed³ do koœcio³a ze œwit¹, a ja poszed³em za nim poœród pierwszych. Na posadzce le¿a³o kilka okrwawionych trupów. Gromada janczarów pl¹drowa³a koœció³ w najlepsze, niszczy³c ikony. Zrywali ramy ze srebra i z³ota i zbierali wszelkie kosztownoœci w obrusy zdarte z o³tarzy i w haftowane per³ami ornaty. Poœrodku koœcio³a sta³ janczar i r¹ba³ toporem marmurow¹ p³ytê, szukaj¹c ukrytych skarbów.

Su³tan Mehmed podszed³ do niego szybko, zwali³ go bezlitoœnie na ziemiê nadziakiem i zawo³a³ z ciemniej¹c¹ od gniewu twarz¹:

— Nie tykajcie mojej w³asnoœci! Obieca³em wam³ up, ale budynki s¹ moje.

Towarzysze janczara wywlekli go spieszenie za nogi, zanim su³tan zd¹¿y³ go zabiæ. Mo¿na by³o s¹dziaæ, ¿e bezmierny gniew su³tana pochodzi z zawioœci, i¿ jego proœci podw³adni zdobyli sobie tak ogromne bogactwo. Ale Mehmed nie jest taki. Nie skarbów po¿¹da. Tylko w³adzy.

Sta³ i rozgl¹da³ siê wokó³ siebie po koëciele, jakby nie wierzy³ œwiadectwu w³asn³ych oczu o jego ogromie i wspania³oœci. M³odzi dowódcy ze œwity nie mogli siê ju¿ d³u¿ej opanowaæ. Jeden z nich umoczy³ d³oñ w ka³u¿y na posadzce, odbi³ siê z ca³ej si³y, podskoczy³ w górê i uderzy³ d³oni¹ w œcianê na wysokoœci, któr¹ osi¹gn¹³.

— Tam jest mój znak! — krzykn¹³. Czerwony odcisk d³oni znajdowa³ siê tak wysoko, ¿e trzech ludzi musia³o stan¹æ jeden drugiemu na ramionach, by do niego dosiêgn¹æ.

Su³tan Mehmed wzi¹³ poz³acany ³uk od najbli¿szego z przybocznej stra¿y, napi¹³, wycelowa³ w górê i wypuœci³ dr¿¹c¹ strza³ê wysoko w olbrzymi¹ kopu³ê.

— A tam jest mój! — wykrzykn¹³, rozejrza³ siê woko³o i kaza³ janczarom wy³amaæ ikonostas, by ods³oniaæ o³tarz. Gdy œciana zwali³a siê, nakaza³: — Wo³ajcie wszyscy razem: “Emir Turków, Mehmed, syn Murada, przyby³, ¿eby poœwiêciaæ najwiêkszy koëció³ chrzeœcijañstwa jednemu Bogu!”

o³nierze, którzy na chwilê zapomnieli o pl¹drowaniu i wcisnêli siê do koëcio³a, by pójœæ za su³tanem, wnieœli gromki okrzyk i echo dŹwiêcza³o d³ugo pod cudownym sklepieniem. Wtedy sta³ siê cud. Zza o³tarza podnios³o siê jeden za drugim dwudziestu greckich biskupów, kap³anów i mnichów, odzianych w uroczyste szaty i wszelkie insygnia koëcielne. Podeszli do su³tana, padli przed nim na kolana i oddali siê w jego rêce. Wœród nich by³ Gennadios. Podczas zdobywania miasta ukrywali siê w jednym z wielu sekretnych zakamarków koëcio³a.

Wydawa³o siê, ¿e to wszystko dzieje siê w wyniku jakiegoœ tajnego porozumienia. T³umaczy to mo¿e gniew su³tana, gdy zobaczy³, jak jeden z janczarów rozwała koëcieln¹ posadzkê. Powiedzia³ bowiem do janczarów:

— To s¹ moi jeñcy, albowiem mnie siê oddali. Nikomu nie wolno ich tkn¹æ, ale zap³acê wam sto asprów odszkodowania za ka¿dego z tych wysoko postawionych chrzeœcijañskich kap³anów. OdprawdŹcie ich do jakiegoœ klasztoru, który mog¹ sobie wybraæ, i oddajcie pod ochronê czauszów.

Biskupi i kap³ani krzyknêli jak jeden m¹¿: — Wybieramy Pantokratora!

W tej¿e chwili derwisze i uczeni towarzyszy¹cy su³tanowi zawo³ali, ¿e nadesz³a pora po³udniowej modlitwy. Su³tan kaza³ podaæ wodê i umy³ siê spiesznie, podczas gdy Janczarowie wyprowadzali chrzeœcijañskich kap³anów. Potem wszed³ bosó na o³tarz, podepta³ krzy¿, zwróci³ twarz ku wschodowi i zaintonowa³ modlitwê. Jego œwita i ¿o³nierze padli na twarze, przycisnêli czo³a do pod³ogi i muz³mañsk¹ modlitw¹ poœwiecili najcudowniejszy koëció³ chrzeœcijañstwa Allahowi.

Po modlitwie su³tan nakaza³ derwiszom, ¿eby dopilnowali, by koëció³ oczyszczono ró¿an¹ wod¹ z wszelkiego chrzeœcijañskiego brudu.

Gdy szed³ przez koœció³, by wyjœæ na zewn¹trz, wyst¹pi³em przed niego bez s³owa: pozna³ mnie. Twarz jego zrobi³a siê szara jak glina, rozejrza³ siê doko³a i szepn¹³:

— Ju¿ przyszed³eœ, ¿eby mnie zabraæ, Aniele?

Gdy tylko siê opamiêta³, podniós³ d³oñ i nakaza³ œwicie:

— Nie tykajcie go! — Potem przyst¹pi³ do mnie blisko, dotkn¹³ mojej twarzy, wybuchn¹³ œmiechem i wykrzykn¹³:

— Wiêc jeszcze ¿yjesz, nieprzekupny! Wierzysz ju¿, ¿e pewnego dnia bêdê stawia³ konie w koœcio³ach twego papie¿a?

Powiedzia³em:

— Wiedzia³eœ wiêcej ni¿ ja. Nie by³o mi pisane umrzeæ na murach mego miasta. Ka¿ zatem œci¹æ mnie teraz, aby twoje zwyciêstwo by³o zupe³ne.

Uœmiechn¹³ siê rzucaj¹c ¿ó³tomigotliwe spojrzenie i rzek³:

— Aniele, miej cierpliwœæ. Na wszystko jest czas.

Nie troszcz¹c siê o mnie wiêcej wyszed³ z koœcio³a. Przy³czy³em siê do œwity, ¿eby byæ w jego pobli¿u, gdy¿ moje pragnienie œmierci by³o silniejsze od wszelkich pragnieñ, jakich zazna³em. W œwicie su³tana by³o te¿ wielu takich, co mnie znali, ale nikt nie chcia³ ze mn¹ rozmawiaæ.

Tymczasem przyprowadzono do koœcio³a magaduksa ßukasza Notarasa i grupê znakomitych greckich jeñców. Uklêkli przed su³tanem Mehmedem. Przemówi³ do nich surowo, pytaj¹c, dlaczego tak zaciekle bronili siê i przez to narazili tylko miasto na niepotrzebne zniszczenie, a wojska su³tañskie na wielkie straty.

Notaras patrzy³ w milczeniu na wielkiego wezyra Halila, który z d³ug¹ brod¹, przygnêbiony, sta³ po prawej rêce su³tana. Mehmed wzi¹³ go z sob¹ celowo, by pokazaæ mu pe³niê swego zwyciêstwa.

— Mów swobodnie! — powiedzia³ su³tan.

— Czy¿ mogliœmy inaczej, skoro w twoim w³asnym obozie i miêdzy najbli¿szymi ci mê¿ami s¹ ludzie, którzy wzywali nas, byœmy stawiali opór — odrzek³ Notaras kwaœno, wci¹¿ jeszcze patrz¹c oskar¿ycielsko na Halila.

Mehmed zwróci³ siê do Halila, chwyci³ go mocno za brodê i szarpn¹³ trzês¹c¹ siê starcz¹ g³ow¹.

— Poznajê ciê, przyjacielu Greków! — wykrzykn¹³ dŸwiêcznym g³osem, tak ¿eby us³yszeli to janczarowie. — S³u¿y³eœ jednak wiernie mojemu ojcu, podobnie jak twój ojciec i dziadek stali po prawej stronie su³tana jako wielcy wezyrowie. Dlatego te¿ u³askawiê ciê i nie ka¿ê ciê œci¹æ, choæ

na to zas³u³y³eœ. Ale nie pokazuj mi siê nigdy wiêcej na oczy. Schowaj siê jako Ÿebrak w najdalszych okolicach mojego królestwa, podobnie jak twój dziad kiedyœ jako Ÿebrak stan¹³ przed swoim su³tanem.

Ten nag³y wyrok by³ œmia³ym postêpkiem, ale by³a to chwila, na któr¹ Mehmed czeka³ od swej m³odoœci równie gor¹co, jak na zdobycie Konstantynopola. M³odzi dowódcy w jego œwicie zaczęli l³yæ Halila, a po krótkiej chwili wahania tak³e i janczarowie przy³czyli siê do krzyków. Su³tan przypatrywa³ siê bystro swemu otoczeniu i wskaza³ kilku starców, którzy nie poni³yli siê do tego, by przyklasn¹æ jego sprawiedliwemu wyrokowi.

— Id³cie za Halilem — nakaza³.

Czauszowie podbiegli i zdarli z nich honorowe kaftany. Na wpó³ nadzy i l³eni szli starcy wraz z Halilem drog¹ swego poni³enia. Janczarowie wspó³zawodniczyli z sob¹ w obrzucaniu ich obelgami i miotali za nimi grudy skrwawionej ziemi.

Gdy odeszli, su³tan zwróci³ siê ponownie do greckich jeñców i zapyta³:

— Gdzie jest cesarz? Co o nim wiecie?

Grecy spojrzeli po sobie i potrz¹snêli g³owami. Su³tan uda³ zdziwionego i zapyta³ drwi¹co:

— Jak to mo³liwe? Czyœcie wiêc nie walczyli u jego boku?

Kilku z senatorów zwiesi³o ze wstydem g³owy, ale Łukasz Notaras odpar³ butnie:

— Cesarz Konstantyn zdradzi³ nasz¹ wiarê i sprzeda³ nas papie³owi i ³acinnikom. Nie uznajemy go jako naszego cesarza, wolimy raczej s³u³yæ tobie.

Su³tan nakaza³, by wszêdzie obwieszczono, Ÿe nale³y odnale³æ trupa cesarza, jeœli pad³ w boju. Wyznaczy³ nagrodê dla tego, kto go znajdzie, jak równie³ dla tego, kto udowodni, Ÿe zabi³ greckiego cesarza. Goñcy nie potrzebowali nawet wyruszyæ na miasto, gdy³ dwóch janczarów precisnê³o siê natychmiast do su³tana. Obaj przysiêgali na Allacha i na swoje brody, Ÿe w³asnorêcznie zadali cesarzowi cios ³aski, i zaczęli siê gwa³townie k³óciæ przed su³tanem. Pos³ano ich, Ÿeby szukali cia³a, i pospieszyli na mury Ÿywo gestykuluj¹c i przekrzykuj¹c siê na temat, którego to z nich cios trafi³ cesarza.

Su³tan rozmawia³ dalej Ÿyczliwie z Grekami, obiecywa³ im z³ote góry i œwiadczy³, Ÿe chce przekazaæ rz¹dy miasta tym, którzy maj¹ po temu warunki i s¹ godni zaufania. Dlatego prosi³ pojmanyh Greków o imiona i propozycje, Ÿeby natychmiast móc wykupiæ notabli, z których móg³by mieæ po³yttek.

Łukasz Notaras wyliczy³ ze trzydzieœci imion. Po naradzie inni Grecy dodali ka³dy imiona swoich przyjació³. Wtedy nie mog³em siê ju³ d³u³ej powstrzymaæ, podszed³em do Notarasa i krzykn¹³em:

— Szalony zdrajco! Nie poci¹gaj innych ze sob¹ do zguby!

Notaras wpad³ w gniew, gdy mnie zobaczy³ w œwicie su³tana, i zawo³a³ gwa³townie:

— Giêtko polityka nie jest zrad¹. To jedyny ratunek dla ludu bêd¹cego w potrzebie. Jeœli zabrudzi³em sobie rêce, zrobi³em to dla mego ludu. Ktoœ musia³ to uczyniæ. Mo¿e trzeba do tego wiêcej odwagi ni¿ poœwiêcenie ¿ycia. Nie znasz mnie tak dobrze i nie mo¿esz mnie s¹dziæ.

Rzek³em:

— Twoja w³asna córka zna³a ciê i os¹dzi³a. Twój w³aceni ludzie zamordowali j¹ pod Kerkoport¹, gdy usi³owa³a oczyœciæ ciê z hañby.

Notaras zblad³ z przera¿enia i wzrok jego sta³ siê b³êdny. Gorzko zawo³a³:

— Nie mam ¿adnej córki! Nigdy nie mia³em. Mam tylko dwóch synów. Co bredzisz o Kerkoporcie?

Patrzy³ b³agalnie to na su³tana, to na swoich ziomków, którzy odsunêli siê zostawiaj¹c wokó³ niego puste miejsce. Z gwa³townym wysi³kciem przewyciê³ podniecenie, uœmiechn¹³ siê dr¿¹cymi wargami i zwróci³ siê do su³tana:

— Ten cz³owiek, twój pos³annik, zdradzi³ ciê. Sam mo¿e zaœwiadczyæ, ¿e wiele razy na pró¿no proponowa³em mu wspó³pracê na twój¹ rzecz. Ale z czystej chciwoœci i ¿¹dzy s³awy odrzuci³ moje poparcie, by dzia³aa na w³asn¹ rêkê i zyskaæ twój¹ ³askê moim kosztem. Nie wiem, co dzia³a³ dla ciebie, ale nie mo¿e tego byæ du¿o. By³ w przyjaŹni z ³acinnikami i Giustinianim. Bóg niech mi bêdzie œwiadkiem, ¿e lepiej ni¿ on s³u¿y³em ci w Konstantynopolu.

Mehmed uœmiechn¹³ siê tylko zimno, mrugn¹³ do mnie i znów powiedzia³:

— Nieprzekupny, zdob¹dŸ siê na cierpliwoœæ.

Wyda³ rozkaz swemu skarbnikowi, zwróci³ siê do Greków i rzek³:

— IdŸcie z moim skarbnikiem i szukajcie wœród jeñców w obozie i na okrêtach tych, których imiona wymieniliœcie. Wielu mo¿e przebra³o siê, by ukryæ swój¹ rangê, i nie odwa¿¹ siê zdemaskowaæ, jeœli sam tylko mój skarbnik bêdzie o nich pyta³. Ale wam zaufaj¹ i was poznaj¹. Wykupcie ich od handlarzy niewolników i ¿o³nierzy. Pozwalam wam zap³aciæ tysi¹c asprów za ka¿dego. Uwa¿am ich za tak wa¿nych dla moich planów.

Grecy, zachwyceni t¹ ³ask¹, poszli chêtnie za skarbnikiem ¿ywo rozmawiaj¹c i rozdzielaj¹c ju¿ miêdzy siebie najbardziej dochodowe urzêdy w mieœcie. A Mehmed patrzy³ na mnie z uœmiechem, wiedz¹c, ¿e znam jego serce. Notarasa kaza³ odprowadziæ do jego pa³acu i przyjaŹnie ¿yczy³ jego ¿onie szybkiego wyzdrowienia.

Mnie nie poświęci³ już więcej ani jednego spojrzenia, lecz odjecha³ ze oewit¹ z powrotem do obozu, by celebrowa^æ zwycięstwo. Towarzyszy³em mu aż do Blachern. Tam zatrzyma³ się, by rzuci^æ okiem na sale pa³acu, które Wenecjanie spustoszyli i spl¹drowali. Wobec swojej oewity zacytowa³:

Sowa krzyczy w kolumnowych salach Efrasiaba,

paj¹k pilnuje bramy cesarskiej.

Wróci³em teraz do Kerkoporty i pochowa³em Annê Notaras w dużej wyrwie, któr¹ kula armatnia zrobi³a w murze. Lepszego i szczytniejszego miejsca nie mog³em znaleŹ^æ. Pomyœla³em teŹ, Źe jej br¹zowe oczy pewnego dnia wzejd¹ jak ciemne kwiaty i patrze^æ bêd¹ na miasto z ruin muru.

W tym mieœcie, pijanym krwi¹ i gwa³tem, Źycie ludzkie by³o tańsze i znaczy³o mniej, niŹ kiedykolwiek by³o to do pomyœlenia. Gdy tylko su³tan się oddali³, Turcy zaczêli bez wahania zabija^æ się nawzajem w bójkach o ³up i niewolnice, które wzbudzi³y ich poŹ¹danie. Nieuczni derwisze podniecali się do fanatycznych ekscesów i okaleczali noŹami wielu greckich niewolników, wzbraniaj¹cych się uzna^æ Proroka.

Przez ten przeraŹliwy chaos wêdrowa³em zdrêtwia³y z Źa³oby, ale nikt mi nie zrobi³ nic z³ego. Sam nie kierowa³em moimi krokami, zda³em się na przypadek, gdyŹ przeznaczone by³o, Źe mam zobaczy^æ wszystko, co się sta³o. Jest jednak granica tego, co cz³owiek moŹe wytrzyma^æ. Kiedy miarka się wype³ni, têpiej¹ mi³osiernie wszystkie zmys³y i oczy patrz¹, ale nie widz¹. Teraz już nic nie rani³o mego serca.

Wêdrowa³em dalej. Z sza³asu, gdzie ranni Grecy i ³acinnicy leŹeli na okrwawionej s³omie, wywleczono wszystkich chrzeœcijan i œciêto im g³owy, a trupy zwalono na kupê ko³o drzwi. Miejsca ich zajêli ranni tureccy. Ich jêki, ich odór, ich bezradnoœæ by³y takie same jak u chrzeœcijan. W wielu jêzykach wo³ali rozpaczliwie o wodê albo b³agali kolegów, by po³oŹyli koniec ich mêczarniom.

Rannych pielêgnowa³o kilku tureckich felczerów, starzy derwisze i greckie mniszki, zmienione w niewolnice i zmuszone do tego brudnego i cuchn¹cego zajêcia, gdyŹ z powodu staroœci i wygl¹du nie nêci³y zwycięzców. Pewna liczba czauszów utrzymywa³a porz¹dek i przeszkadza³a Turkom w ograbianiu w³asnych rannych.

Wœród mniszek rozpozna³em Charyklejê. Habit mia³a porwany, ca³a by³a w sińcach, a jej brzydka twarz spuchniêta by³a od p³aczu. Klêcza³a w s³omie trzymaj¹c za rêkê œlicznego anatolijskiego m³odzieńca. Na jego górnej wardze i brodzie czerni³y się smuŹki jedwabistego

zarostu, ale twarz miał już łó³toblad¹ i krwawi³ obficie z obandażowanej piersi.

— Charyklejo — powiedział³em. — Wiêc ¿yjesz! Co robisz?

Rzuci³a na mnie spojrzenie, jakby by³o czymœ najnaturalniejszym na œwiecie, ¿e stojê obok niej, i odpar³a:

— Ten niedobry Turek z³apa³ mnie za rêkê i nie chce puœciæ. Nie rozumiem, co mówi.

I doda³a pochlipuj¹c:

— Jest doprawdy taki m³ody i ³adny, ¿e nie mam serca wyrwaæ d³oni. Wnet umrze!

Swobodn¹ d³oni¹ otar³a pot œmiertelny z czo³a ch³opca i pog³aska³a jego dziecinne okr¹g³e policzki, tak ¿e twarz jego, wykrzywiona bólem, nabra³a spokoju. Charykleja wybuchnê³a p³aczem i wyszlocha³a ze w³ó³czuciem:

— Biedaczek nie mo¿e nawet wzi¹æ udzia³u w pl¹drowaniu, choæ dobrze sobie na to zas³u¿y³ tak dzielnie walcz¹c. Ma mnóstwo ran i krew nie chce przestaæ p³yn¹æ. Móg³by mo¿e znaleŹæ skarby i pieni¹dze i wiele piêknych dziewcz¹t, ale nie dosta³ nic w nagrodê prócz mojej starej koœcistej rêki.

M³odzieniec otworzy³ oczy, spojrze³ poprzez nas i wymamrota³ coœ s³abo po turecku.

— Co on mówi? — zapyta³a Charykleja ¿ywo, powodowana sw¹ wieczn¹ ciekawoœci¹.

— Mówi, ¿e Bóg jest jeden — przet³umaczy³em. — Pyta, czy na pewno zas³u¿y³ sobie na raj.

— Ma siê rozumieæ, naturalnie — powiedzia³a Charykleja. — Oczywiœcie, ¿e sobie zas³u¿y³!. Turcy musz¹ chyba mieæ swój raj, tak jak my chrzeœcijanie mamy nasze niebo. Z pewnoœci¹ pójdzie do raj, biedny ch³opak.

Derwisz, który przechodzi³ obok przyciskaj¹c sw¹ cuchn¹c¹ kozi¹ skórê do piersi, schyli³ siê nad umieraj¹cym ch³opcem i odmówi³ nad nim strofy Koranu — o ch³odnej wodzie raj, drzewach owocowych i wiecznie nietkniêtych dziewczicach. Ch³opak ucemiechn¹³ siê s³abo. Gdy derwisz odszed³, powiedzia³ dwa razy ³ami¹cym siê g³osem:

— Matko, matko.

— Co on mówi? — zapyta³a Charykleja.

— S¹dzi, ¿e jesteœ jego matk¹ — odpar³em.

Charykleja znów wybuchnê³a p³aczem i wykrzyknê³a:

— Nigdy przecie¿ nie mia³am syna, bo ¿aden mê¿czyzna nawet nie spojrze³ na mnie! Ale jeœli on tak myœli, nie mogê go zawieœæ i nie mo¿e to byæ ¿aden grzech.

Uca³owa³a d³oñ ch³opca, przytuli³a policzek do jego policzka i zaczę³a zadziwiaj¹co ³agodnym g³osem szeptaæ mu do ucha pieszczotliwe s³owa, jak gdyby wœród tego spustoszenia i bezmyœlniej œmierci chcia³a wyraziæ ca³¹ czu³oœæ, pogrzeban¹ w jej sercu. Ch³opak, œciskaj¹c jej tward¹ d³oñ, zamkn¹³ oczy i dysza³ ciê¹ko i boleœnie.

Wtedy sobie coœ przypomni³em. Nie rozgl¹daj¹c siê woko³o uda³em siê przez miasto do klasztoru Pantokratora. Musia³em uzyskaæ pewnoœæ. Musia³em zobaczyæ to na w³asne oczy.

Pl¹druj¹cy Turcy zrobili na klasztornym dziedziñcu stos z por¹banych ikon i gotowali sobie na ogniu posi³ek. Przeszed³em obok nich do sadzawki, wzi¹³em oœcieñ i wnet wy³owi³em jedn¹ z leniwych szarych jak b³oto ryb. Gdy podnios³em j¹ z wody, zobaczy³em, ðe robi³a siê czerwona jak rdza. Rdzawo lœni³y jej ³uski w promieniach zachodz¹cego s³oñca, tak jak to przepowiada³ mnich Gennadios.

Potem przyszed³ zmierzch. Nasta³a noc bestialstwa. Ze spuszczon¹ g³ow¹ wróci³em do mego domu i usiad³em do pisania.

30 maja 1453

Przed po³udniem przyszed³ czausz, ðeby strzec mego domu. Pozna³em po tym, ðe su³tan Mehmed nie zapomni³ o mnie. Manuel gotowa³ mu jedzenie. ¹aden z nich nie przeszkadza³ mi w niczym.

Czausz nie zatrzyma³ mnie te¹, kiedy wyszed³em na miasto. Szed³ tylko za mn¹ w odleg³oœci dwudziestu kroków.

Na ulicach i placach trupy zaczę³y puchn¹æ. Kruki z Europy i z Azji zebra³y siê w trzepocz¹ce skrzyd³ami stada. Psy wyj¹ na dziedziñcach. Czê³oœæ z nich ju¹ zdzicza³a, zlizuj¹ krew i szarpi¹ trupy.

W ci¹gu nocy wojsko su³tana zmieni³o swój wygl¹d w dziwny sposób. Tylko czauszów mo¹na jeszcze rozpoznaæ po ich zielonych kaftanach i janczarów po ich bia³ych filcowych czapkach. Poza tym jest tak, jakby mêt¹czyŃni, którzy teraz poruszaj¹ siê po ulicach, przebrali siê na jakieœ dziwne i straszliwe œwiêto. Pastuch, który jeszcze wczoraj chodzi³ boso, ma teraz miêkkie buciki i jedwabny albo aksamitny p³aszcz. Dziobaty Murzyn chodzi w ciê¹kim i haftowanym z³otem p³aszczu narzuconym na ramiona. Wszyscy obmyli siê i oczyœcili, jak nakazuje islam, ale trupi zaduch unosi siê nad ca³ym miastem i wciska siê wszêdzie.

Pl¹drowanie odbywa się teraz w sposób bardziej zorganizowany. Dom po domu opróżniany jest z mebli i statków domowych. Niezliczone wózki i wozy zaprzęzione w wo³y, wy³adowane po brzegi, wyjeżdżaj¹ przez bramy miejskie. Na każdym targowisku prowadzi się handel i objucza os³y i wielb³dy. Najchytrzejsi spośród Turków przeszukuj¹ piwnice w domach znaczniejszych osób, opukuj¹ ęciany i rozbijaj¹ je oskardami i m³otami. Od czasu do czasu g³očne krzyki ęwiadc¹ o tym, że znaleziono nowe skrytki. Ludzi, którzy się ukryli, wywleka się za w³osy z zamurowanych nisz i pustych cystern na wodę.

G³owa cesarza Konstantyna leży między kopytami cesarskiego konnego pomnika i patrzy zgas³ymi oczyma na swoje miasto. Su³tan Mehmed kaza³ j¹ tam po³ołyæ na cokole kolumny po³erodku miasta, żeby pokazaæ Grekom, że ich cesarz nie żyje i w³adza należy do su³tana.

Mehmed jeŹdzi bez ustanku po mieście i dokonuje oględzin pa³aców i koęcio³ów. Na przyl¹dku Akropolis orzek³:

— Tutaj będzie sta³ mój seraj. — Pod kolumn¹ Arkadiosa jest jego plac egzekucyjny. Tu znalaz³em między innymi spuchnięte cia³o ęciętego weneckiego bailona Minotto.

To w³æciwe dla mnie miejsce — pomyęla³em i usiad³em, żeby poczekaæ, a¿ su³tan przyjedzie tu, by ustanowiæ swój grecki rz¹d.

Musia³em czekaæ a¿ do po³udnia. W ci¹gu dnia strażnicy przyboczni su³tana i czauszowie przyprowadzili blisko pięćdziesięciu Greków, wykupionych za su³tańskie pieni¹dze w obozie i na okrętach. Dostali wodę i zupę, i odzież odpowiedni¹ do rangi. Ale nie usunę³o to ich przygnębienia. Tylko niektórzy odważyli się ze strachem szeptaæ pomiędzy sob¹. Od czasu do czasu przychodzili czauszowie przynosz¹c nowe g³owy dostojników i k³adli je d³ugim szeregiem na marmurowej balustradzie placu. Jeńcy pokazywali na nie i szeptali znane imiona. Wielu poleg³o na murach i zw³oki ich odszukano. Inni padli w obronie w³asnych domów.

W końcu przyby³ su³tan w towarzystwie swoich m³odych wezyrów i zsiad³ chwiejnie z konia. Twarz jego nabrzmia³a od nocnego czuwania i wina. S³ońce k³u³o go w oczy, tak że musia³ zas³aniaæ je ręk¹.

Jeńcy rzucili mu się do stóp i przycisnęli czo³a do ziemi. Przemówi³ do nich z udan¹ życzliwoęci¹ i prosi³, żeby wstali. Skarbnik odczyta³ listę imion. Su³tan sprawdzi³ starannie każdego i zał¹da³, żeby jeńcy zaęwiadczyli nawzajem o swojej tożsamoęci. Większoęæ z nich należa³a do rodów o wieloletniej tradycji i imiona ich by³y dobrze znane w historii miasta. Tylko niewielu ze spisu brakowa³o.

Mehmed usiad³ na marmurowym bloku skrzyżowawszy nogi, potar³ obola³e czo³o i powiedzia³:

— Jestem wprawdzie zmęczony i obci¹żony troskami, ale moje poczucie obowi¹zku nie pozwala

mi zostawiać tych szlachetnych ludzi w niepewności. Przyszedłem tu, jak obiecałem, by dzieło ustanowić grecki rząd na nowych podstawach, tak aby lud grecki i moje inne ludy mogły odżywać ze sobą w zgodzie i pokoju. Opowiadano mi, że wszyscy jesteście prawowiernymi ludźmi, którzy wbrew własnej woli zmuszeni zostali do chwycenia za broń przeciw mnie. Ale skoro już straciliście miasto, gotowi jesteście uznać mnie jako waszego cesarza i oddać całość swojej wiedzy i doświadczenie w sprawach państwowych do mojej dyspozycji, ażeby lud grecki bez wahania podporządkował się mojemu panowaniu. Czy to prawda?

Jeńcy wykrzyknęli żywo, że chcą mu służyć, jak najlepiej potrafią. Mehmed zmarszczył czoło, rozejrzał się dokoła i zapytał z udanym zdziwieniem:

— Ale gdzie jest lud grecki?

— Ojnierze i członkowie cewity zaczęli rozglądać się dokoła i ciemiej się i nawojując powtarzać pytanie:

— Gdzie jest lud grecki? — Wnet kopniakami i uderzeniami spędzili garść na wpół nagich, wystraszonych starców i kobiet, wskazali na nich i krzyknęli: — Emirze, ojciec nasz, patrz, oto stoi lud grecki!

Mehmed skinął dumnie głową i powiedział:

— Niech więc wasz własny lud będzie waszymi świadkami. Czy przyrzekacie i przysięgacie na Boga i wszystkich waszych świadkach, że gotowi jesteście ucałować wasz krzyż na znak podporządkowania się i potwierdzenia waszej przysięgi, że chcecie mi służyć wiernie aż do śmierci, bez względu na to, jak wysoko chcę was wynieść?

Jeńcy wykrzyknęli i zrobili znak krzyża oraz okazali pełną gotowość, by ucałować krucyfiks. Tylko kilku z nich stało w milczeniu przypatrując się uważnie sułtanowi.

— Niech więc tak będzie — powiedział Mehmed. — Sami tego chcieliście. Ugnijcie zatem kolana po kolei i wycignijcie głowy, żeby mój kat mógł ościłać was wszystkich. W taki sposób służyć mi najwierniej i najlepiej, a wasze głowy wyniosę na kolumnę obok głów innych waszych męczennych rodaków. I nie postępujcie nawet niesłusznie wobec was, gdyż dopiero co poprzysięgliście wiernie spełniać moje rozkazy, bez względu na to, jakie by były.

Grecy patrzyli na niego, jakby grom w nich uderzył. Potem zaczęli krzyczeć i potrzasać zacięniętymi pięściami, a niektórzy poranili się sami o oszczepy strażników usiłując rzucić się na sułtana. A inni powiedzieli:

— Bracia, umrzyjmy jak męczennicy, skoro sami wykopaliśmy sobie ten grób.

Sułtan podniósł głowę i zawołał z udaną godnością:

— Nic nie przeszkadza wam w utworzeniu greckiego rządu w chrześcijańskim niebie, gdyż jest tam już bez porównania więcej Greków niż w Konstantynopolu. Spieszcie się więc, aby porozumieć się z wczasu co do stanowisk i godności.

Jego s³owa by³y znakiem dla katów. ¯o³nierze chwycili jeñców za ramiona i zmusili ich do uklêkniêcia. Podczas gdy krew tryska³a z przeciêtych szyj, g³owy toczy³y siê przed su³tana, który kaza³ je ustawiaæ rzêdem na balustradzie, tak ¿e powykrzywiane, szczerz¹ce siê, ¯awoockie i krwawe twarze otoczy³y niebawem ca³y plac Arkadiosa.

Potem su³tan zwróci³ siê do skamienia³ych ze zgrozy starców i kobiet i powiedzia³ swoj¹ ¯aman¹ grek¹:

— Na w³asne oczy zobaczyliœcie teraz, ¿e nie przyszed³em tu jako zdobywca, lecz jako oswobodziciel, gdy¿ uwalniam grecki lud Konstantynopola od jego tysi¹cletniej niewoli pod cesarzem i szlacht¹. Za cierpienia, których dozna³o wasze miasto, sami ponosicie winê, gdy¿ nie zrzuciliœcie w porê waszego jarzma i nie przywo³aliœcie mnie. Ale cierpienie wnet przeminie. A potem zapewniê ka¿demu, kto prze¿y³, dom i mienie, i wykonywanie rzemios³a, a ci, którzy st¹d uciekli, lecz powróc¹, mieæ bêd¹ takie same prawa. Allah jest ¯askawy i mi³osierny, zobaczycie to, biedni ludzie. Byliœcie wyzyskiwani, oszukiwani i ograbiani tak d³ugo, ¿e nie wiecie jeszcze, co znaczy prawdziwa wolnoœæ. Ale ja doprowadzê miasto do takiego rozkwitu, o jakim nikt nigdy nie móg³ marzyæ. Bêdzie ono najwspanialszym klejnotem w moim turbanie i panowaæ bêdzie na Wschodzie i na Zachodzie.

Kaza³ skarbnikowi rozdzielaæ po dziesiêæ asprów ka¿demu z Greków, których wezwa³ na œwiadców, tak aby mogli wykupiaæ siê na wolnoœæ. By³a to dobra cena, gdy¿ niewolników z jak¹kolwiek wad¹ sprzedawano na targu ju¿ za jedn¹ srebrn¹ monetê. Ale starcy i kobiety, którzy prze¿yli ca³¹ dobê strachu wœród mordy i gwa³tu, stali têpi i obojêtni, nie rozumiej¹c, co siê z nimi dzieje.

Rozejrza³em siê doko³a po zbryzganym krwi¹ placu, podszed³em do su³tana i rzek³em:

— Ale gdzie jest megaduks Notaras? Nie widzê go tutaj. Jakie bêdzie jego miejsce w tym sprawiedliwym planie?

Mehmed spojrze³ na mnie ¿yczliwie, skin¹³ g³ow¹ i odpar³:

— Uzbrój siê jeszcze w cierpliwoœæ, Aniele. Kaza³em go przyprowadziaæ, a tak¿e i jego synów, ale to trochê potrwa.

Popatrzy³ na mnie badawczo i wyjaœni³:

— Notaras ukry³ przede mn¹ swoj¹ córkê i mówi, ¿e nic o niej nie wie. Dlatego pos³a³em do jego domu mego bia³ego eunucha i kaza³em mu zabraæ najm³odszeo syna Notarasa dla mojej rozkoszy. To piêkny ch³opiec i chcê, ¿eby jego ojciec sam przyprowadzi³ go przede mnie, tak ¿ebym móg³ z nim zrobiaæ, co mi siê podoba.

— Pi³ę — powiedzia³em. — łamiesz nakazy Koranu!

Mehmed ucemiechn¹³ siê b³yskaj¹c zêbami drapieźnika i wybuchn¹³:

— Sam jestem swoim w³asnym prawem. Nie trzeba mi juź żadnego anio³a, by szepta³ mi do ucha, że jestem lepszy od kaźdego œmiertelnika. Nawet sam Bóg nie moźe ze mn¹ w³spó³zawodniczyæ o w³adzê na ziemi. Na skinienie mojej d³oni spadaj¹ g³owy. Czy jeszcze przeczysz, że jestem lepszy od zwyk³ego cz³owieka?

Spojrza³em mu w oczy i wiedzia³em, że na swój sposób ma s³usznocæ, gdyź wybra³ ludzk¹ prawdê i œmieræ materii nad rzeczywistocæ Boga.

Rzek³em:

— Skoro otrz¹sasz z siebie przesz³ocæ jako stary przes¹d i ustanawiasz siebie jako miarê wszystkiego, kujesz dla siebie samego straszliwsze kajdany, niź jakikolwiek cz³owiek nosi³ przed tob¹. Wiêzy czasu i przestrzeni weźr¹ siê w twoje cia³o i zad³awi¹ twego ducha. A gdy kiedyœ umrzesz, nie zostanie po tobie œlad.

Wykrzykn¹³:

— Pamiêæ o mnie ỳæ bêdzie tak d³ugo, dopóki bêd¹ ludzie na ziemi. Powiedzia³em ci wszak, że nie potrzebujê juź żadnego anio³a, by szepta³ mi do ucha!

— Kaź wiêc wreszcie mnie zabiaæ — pros³em. — Opuœci³em ciê przecieź juź w jesieni, kiedy zrozumia³em, czym jesteœ, czego chcesz i co przyjdzie. Zmi³uj siê nade mn¹ i daj mi œmieræ, tak aby krew moja mog³a zmieszaæ siê z krwi¹ moich greckich braci.

Ale on ucemiechn¹³ siê tylko swym przekornym ucemiechem drapieźnika i powtórzy³:

— Uzbrój siê jeszcze w cierpliwoæ, Aniele. Zobaczymy wpierw wspólnie, jak g³êboko moźe poniźyæ siê nawet najznamienitszy Grek.

Musia³em odejœæ na bok, gdyź w tejże chwili przyszli eunuchowie z łukaszem Notarasem i jego obu synami. Kiedy Notaras us³ysza³ rozkaz su³tana, odgad³ przypuszczalnie, jaki czeka go los. Szed³ wyprostowany i nie rzuci³ siê juź na kolana przed su³tanem. Bia³y eunuch powiedzia³ do su³tana:

— Panie, on nie us³ucha³ twego rozkazu i nie chce dobrowolnie oddaæ syna do twego haremu. Dlatego przyprowadzi³em ich wszystkich tutaj, jak nakaza³ę.

Mehmed wskaza³ na g³owy otaczaj¹ce plac i rzek³:

— Dlaczego nie s³uchasz mnie, choæ ustanowi³em grecki rz¹d i dok³adnie stosujê siê do rad, których mi udzieli³ę?

Notaras rozejrza³ siê woko³o z nieruchom¹ twarz¹, zrobi³ powoli znak krzyźa, spojrza³ ku niebu i

wykrzykn¹³:

— Panie mój i Boże, uznaję Twój¹ sprawiedliwość. Jesteś doprawdy sprawiedliwym Bogiem! — Potem obszed³ powoli ma³y plac i zatrzymuj¹c się przy każdej z g³ów mówi³: — Mój bracie, przebac mi. Nie wiedzia³em, co czynię.

Kiedy wróci³ na swoje miejsce, po³o³y³ d³onie na ramionach synów i rzek³ do nich:

— Pokażmy teraz, że potrafimy umrzeć jak mężczyźni, i podziękujmy Bogu, że możemy umrzeć jak Grecy i zachować nasz¹ wiarę.

Su³tan roz³o³y³ ramiona i zawo³a³ z ur¹gliwym zdumieniem:

— Nie musisz przecież umierać! Obieca³em wywyższyć cię ponad tych Greków. Musisz tylko us³uchać i kazać swemu pięknemu synowi, by mi by³ pos³uszny we wszystkim, co mu nakazę.

Megaduks Notaras odpar³:

— Nie musisz zniżać się do szukania pretekstu, by mnie stracić. Ukorzy³em się już przed Bogiem. Dlaczego miał³bym jeszcze upokarzać się przed tob¹. To i tak nie uratowa³oby ani mnie, ani moich synów. Ale chcę cię prosić o zaspokojenie mojej ludzkiej ciekawości.

Dlaczego muszę umrzeć, wbrew wszelkim rozs¹dnym politycznym zasadom?

Su³tan Mehmed pochyli³ ku niemu m³od¹ i rozpalon¹ twarz i szepn¹³:

— Zdradzi³ęce swego cesarza, zdradzi³być także i mnie.

Megaduks Notaras schyli³ g³owę i powiedzia³ raz jeszcze:

— Zaprawdę, jesteś sprawiedliwy, Boże.

Potem prosi³ o ³askę, by mógł³ wpieryw zobaczyć stracenie swoich synów, gdyż chciał³ być pewny, że nie wyrzekn¹ się greckiej wiary, aby ratować życie. Su³tan zgodzi³ się na to. Notaras sam zmusi³ synów, by uklękli na ziemi, najpierw starszy, a później m³odszy, i przemawia³ do nich spokojnie, gdy kat ocina³ im g³owy. Ani jedna ³za nie pojawi³a się w jego ciemnych oczach, choć su³tan Mehmed ciekawie pochyli³ się do przodu i obserwowa³ jego oblicze.

Gdy obaj m³odzięńcy już nie żyli, Notaras powiedzia³:

— Panie mój i Boże, apeluję do Twego trybuna³u. Ty masz prawo mnie s¹dziać, ale żaden cz³owiek nie ma takiego prawa. — Ale potem ukorzy³ się, schyli³ g³owę, zala³ się ³zami i modli³ się tak, jak modl¹ się proci ludzie: — Jezusie Chrystusie, Synu Boży, zmi³uj się nade mn¹ grzesznym!

Modli³ się jeszcze przez chwilę na uboczu, potem wsta³ i poszed³ za czauszami do kolumny Arkadiosa, ukl¹k³ we krwi synów i czeka³ spokojnie na śmierć. Su³tan kaza³ umieścić jego g³owę na kolumnie, wyżej niż g³owy innych Greków. Potem Mehmed odwróci³ się, zmęczony widokiem

krwi i odorem trupów, i odjecha³ do swego jedwabnego namiotu. Mnie odprawi³, choæ s¹dzi³em, æ wszystko jest juæ spe³nione.

Ale gdy wraca³em do domu, szed³ za mn¹ zielono odziany czausz w odleg³oœci dwudziestu kroków. Su³tan jednak o mnie nie zapomnia³.

EPILOG

Pisze to Manuel, syn Demetriososa. Tego Demetriososa, który by³ nosicielem drzewa u starego cesarza Manuela. A on sam, Manuel, pisz¹cy te s³owa, s³u³u³ u pana Johannesosa Angelosa, którego ³acinnicy nazywali Jeanem Ange, a Turcy okreœalali imieniem Anio³a i lœkali siê go.

Kiedy pan mój napisa³ to, co mia³ napisaa, pokaza³em mu pieni¹dze ukryte przeze mnie w piwnicy i z³oty kielich na komunikanty, który uratowa³em z klasztoru Chora. Powiedzia³em:

— Jest wielu ³acinników, którzy wykupili siê od wezyrów su³tana. Wykup siê i ty i ucieknijmy razem z tego miasta œmierci.

Odpar³ na to:

— Nie, nie, œmieræ to najwiêksze dobrodziejstwo, jakie mo³ze mi byæ wyœwiadczone. Ale ty u³yj dalej i zdaj siê na ³askê Turków, bo ty nale³ysz do tych, co zawsze pozostan¹ przy u³yciu, gdy³ s¹ takimi, jacy s¹, i sami nie mog¹ nic na to poradziæ.

Mój pan czuwa³ przez wiele nocy, a w ostatnich dniach ani nie jad³, ani nie pi³, lecz ca³kiem poœci³. Dlatego g³owê mia³ ju³ zamroczon¹ tak, u³e nie rozumia³, na czym polega jego w³asne dobro.

Trzeciego dnia po zdobyciu miasta su³tan Mehmed przys³a³ rano pos³añca po mego pana i wezwa³ go do siebie. Poszed³em za nim z daleka i nikt mi w tym nie przeszkadza³. Tak³e inni Grecy zebrali siê pod kolumn¹ Konstantyna, by zobaczyæ, co siê stanie.

Przy kolumnie Konstantyna su³tan Mehmed wskaza³ na g³owê cesarza Konstantyna, z której wyp³ynê³y oczy i która zaczę³a ju³ cuchn¹æ, i zawo³a³:

— Mieczem zdoby³em Konstantynopol i mieczem zabi³em cesarza Konstantyna, by posi¹œæ jego miasto! Czy jest ktoœ, kto odmawia mi prawa do tego spadku?

Mój pan wyst¹pi³ przed niego i rzek³:

— Ja odmawiam ci prawa do spadku, turecki emirze Mehmedzie. Jestem urodzony w purpurowych butach i zatrzymam je a³ do mojej œmierci. Bêd¹c z cesarskiej krwi jestem jedynym prawym bazyleusem Konstantynopola, choæ ty nie chcia³œœ o tym wiedziæ.

Ale su³tan Mehmed nie zdziwi³ siê wcale jego s³owami, tylko potrz¹sn¹³ g³ow¹ i odpar³:

— Wiem wszystko, co potrzebujê wiedziæ. Ju³ mój ojciec wiedzia³ o twoim pochodzeniu, choæ s¹dzi³œœ, u³e ukry³œœ je przed œwiatem. To nie jest dla mnie u³adna nowina, gdy³ mam oczy i

uszy we wszystkich chrześcijańskich krajach, także w Awinionie. Jak s'dziesz, dlaczego pozwoli³em ci odejść w jesieni i nawet podarowa³em ci garść klejnotów na pożegnanie?

Mój pan powiedział³:

— Wiem, że kolekcjonujesz ludzi, tak jak Arystoteles zbiera³ dziwy natury. Sam kiedyś mówi³eś, że nic ludzkiego nie może cię zdziwić, bo potrafisz przejrzeć na wylot wszystkich ludzi. Zatem i ja ciebie nie zdziwi³em.

Su³tan Mehmed odpar³:

— Tak, Aniele, zdziwi³eś mnie. Pozwoli³em ci pojechać do Konstantynopola, gdy wojna się zacznie, bo miałem nadzieję, że podniesiesz bunt i będziesz współzawodniczy³ z cesarzem o władzę. Dlatego dosta³eś czerwonki, by zasiał niezgodę między obrońcami. Ale ty mnie zadziwi³eś. Czyż więc mam wierzyć, że w tobie spotka³em jedynego człowieka na ziemi, który nie d'łży do władzy?

Mój pan rzek³:

— Dopiero teraz nadeszła moja chwila. Wobec twego wojska i ludu greckiego odmawiam ci prawa dziedzictwa i d'dam od ciebie mego królestwa.

Su³tan Mehmed potrz¹sn¹³ g³ow¹ ze współczuciem i powiedział³:

— Nie b'ď g³upcem, padnij przed mn¹ i b'agaj mnie jako zwycięzcę, a daruję ci życie. Inaczej uznaję, że jestem zmęczony i wyrzucę cię na śmietnik, jak to uczynił Arystoteles, kiedy miał zanieść do domu kr¹g z grzbietu wieloryba.

Mój pan odpar³:

— To nie ty jesteś zwycięzcą, tylko ja.

Jego upór rozdrażnił su³tana Mehmeda. Klasnął w d³onie na znak i zawo³ał:

— Niech się stanie, jak chcesz! Dajcie mu jego purpurowe buty, aby umarł w nich tak, jak się urodził. Jego pochodzenia nie będzie zaprzeczał.

I zaraz kaci z³apali mego pana i zdjeli z niego odzież, tak że tylko koszula go okrywała. Podtrzymywali go pod ramiona i przecięli mu nożem żyły na obu udach i jego własną sp³ywaj¹ca krew zabarwiła mu kolana i łydki, i stopy czerwoną.

Podczas gdy lała się krew mego pana, oparł się on obu rękami o barki swoich katów, zwrócił wzrok ku górze i modlił się:

— Niewytumaczony Boże, tęsknię do twojej rzeczywistości przez wszystkie moje dni. Ale w chwili śmierci proszę cię. Daj mi jeszcze raz powrócić. Daj mi jeszcze raz znowu więzy czasu i przestrzeni, twoje straszliwe i cudowne więzy. Daj mi to, bo wiesz, dlaczego tego pragnę.

Su³tan podniós³ mu dr¹c¹ brodê, trzyma³ jego g³owê wyprostowan¹ i powiedzia³:

— Patrz na twoje miasto, bazyleusie Johannesie Angelosie!

Mój pan wyszepta³ dobywaj¹c ostatnich si³:

— Widzê piêknoœæ mojego miasta. Do tego miejsca wróci jeszcze raz moje cia³o astralne. Wróci do ruin tego muru. Jako wêdrowiec w kajdanach czasu i przestrzeni zerwê kiedyœ w szczelinie muru ciemny kwiat na pami¹tkê tej, któr¹ kocha³em. A ty, Mehmedzie, nigdy nie wrócisz.

W ten sposób skona³ mój pan, Johannes Angelos, w purpurowych butach. Gdy Źycie z niego ulecia³o, Turcy odciêli jego g³owê i wrzucili cia³o do morza w porcie, gdzie inne trupy zatruwaj¹ wodê.

A kiedy su³tan da³ siê obwo³aæ dziedzicem cesarzy, odes³a³ swoje wojsko i okrêty z miasta i pozwoli³ Grekom, którzy zostali, obraæ sobie patriarchê. Wybralicemy mnicha Gennadiosa, najœwiêtszego z mnichów w mieœcie, którego Turcy oszczêdzili z powodu jego wielkiego rozg³osu. Su³tan przyj¹³ go w swojej kwaterze i mianowa³ patriarch¹ Konstantynopola, tak jak robi³ to przedtem cesarz, i w dowód ³aski podarowa³ mu drogocenny pastora³ i z³oty kielich na komunikanty. W ten sposób su³tan spe³ni³ obietnicê i pozwoli³ Grekom swobodnie praktykowaæ swój¹ wiarê w mieœcie i samym siê s¹dziæ. Takê kilka koœcio³ów su³tan podarowa³ nam do odprawiania naboŹeństw, inne zae kaza³ opróŹniæ i s¹ teraz meczetami na chwa³ê Boga islamu.

Miastu Pera po drugiej stronie portu su³tan podarowa³ jego dawne prawa handlowe w nagrodê za neutralnoœæ i us³ugi w czasie oblêżenia. Ale mury Pery od strony l¹dowej kaza³ zburzæ, a domy tych, którzy uciekli z Pery, s¹ opieczêtowane i ich mienie spisane, tak ê przypadnie ono su³tanowi jeœli w³aœciciele nie wróc¹ w ci¹gu trzech miesiêcy i nie obejm¹ swej w³asnoœci w posiadanie.

Takê do Konstantynopola wróci³o wielu uciekinierów i su³tan przyrzek³ swój¹ szczególn¹ ³askê wszystkim Grekom, którzy wróc¹ i potrafi¹ udowodniæ, ê s¹ szlchetnego rodu. Tych kaza³ potem natychmiast straciæ. U³askawi³ jedynie biednych ludzi i pozwoli³, by zaczêli pracowaæ dla dobrobytu królestwa, kaŹdy w swoim zawodzie. Takê uczonych geografów, badaczy historii i techników cesarskich su³tan u³askawi³ i wzi¹³ ich na swój¹ s³uŹbê. Ale nie u³askawi³ Źadnych filozofów.